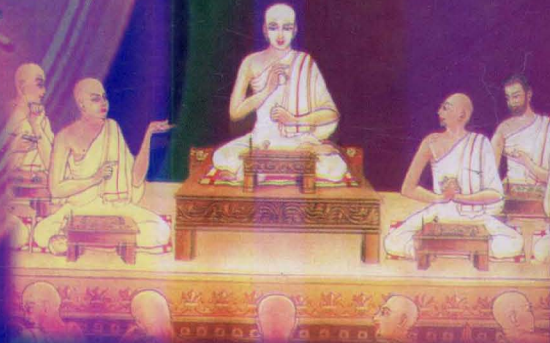

આગમ વિશારદ પૂ. પંચાસ ગુરૂદેવશ્રી અભયસાગરજી મ.દ્વારા અપાયેલ

યતિદિનચર્યા ગ્રંથની

બાચના

(ભાગ - ૨)

સંપાદક

પૂ.આ.શ્રી હેમચંદ્રસાગર સૂરિ મ.ના શિષ્યરત્ન

ગણિ નયચંદ્રસાગરજી મ.સા.

પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ. ગુંફીત
'યતિદિન ચર્યા' ગ્રંથની

આશ્રવા

ભાગ-૨

❖ વાચના દાતા ❖

આગમ વિશારદ, નમસ્કાર મહામંત્ર આરાધક
પૂ. પંચ્યાસ ગુરૂદેવ શ્રી અભયસાગરજી મ.

❖ અવતરણ ❖

પૂ.સા.શ્રી વિશ્વજ્યોતિશ્રીજી, પૂ.સા. શ્રી પ્રિયદર્શનાશ્રીજી મ.
પૂ.સા. શ્રી અમીદર્શનાશ્રીજી મ., પૂ.સા. શ્રી અમીરસાશ્રીજી મ.

❖ માર્ગદર્શક ❖

પૂ. આચાર્ય શ્રી અશોકસાગરસૂરિ મ. ના શિષ્યરત્ન
પૂ. આચાર્ય શ્રી જિનચંદ્રસાગરસૂરિ મ.

❖ સંયોજક-સંપાદક ❖

પૂ.આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રસાગરસૂરિ મ.ના શિષ્યરત્ન
ગણિશ્રી નયચંદ્રસાગરજી મ.

❖ પ્રકાશક ❖

આગમોદ્ધારક પ્રતિષ્ઠાન

પ્રકાશક : શ્રી આગમોદ્ધારક પ્રતિષ્ઠાન
આવૃત્તિ : પ્રથમ-૧૦૦૦

-- : મૂલ્ય :-

પૂ. સાધ્વી ભગવંતોને
અધ્યયન-પરિશીલન-આચરણ

✳ પ્રકાશક-પ્રાપ્તિ સ્થાન ✳

- આગમોદ્ધારક પ્રતિષ્ઠાન
C/o. બિપીનભાઈ એસ. શાહ
વાણીયાવાડ, મુ. છાણી. જિ. વડોદરા
- શૈલુ એન્ટરપ્રાઇઝ
૨૨/૨૪, શામશેઠ સ્ટ્રીટ, ત્રીજે માળે,
રૂમ નં. ૧૯, છીપી ચાલ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.
- રાકેશભાઈ આર. શાહ
એ-૧૦૩, સુક્તિ ફ્લેટ્સ, સોનલ ચાર રસ્તા,
ગુરુકુલ રોડ, અમદાવાદ. ફોન : ૭૪૮૯૦૮૧
- મહેશભાઈ એમ. મારફતીયા
૪૦૨, હિરામોતિ એપાર્ટ., મેઘન રોડ,
નાણાવટ, સુરત. ફોન : ૪૧૯૩૮૫
- જિગ્નેશભાઈ શાહ (માંડલવાલા)
સુનિતા એપાર્ટ., એનીએસન્ટ હોલ પાસે,
હિન્દુ મિલન મંદિર, સોની ફળીયા, સુરત.
- સુમેરૂ-નવકાર-તીર્થ
પો. મિયાગામ, તા. કરજણ, જી. વડોદરા.
- જૈન આર્યતીર્થ અયોધ્યાપુરમ્
પો. નવાગામ, તા. વલભીપુર, જી, ભાવનગર.
- ધરણેન્દ્ર એમ. શાહ
આ.ક. બ્લોક (નવા), જમાલપુર પોલીસ ચોકી સામે, અમદાવાદ.

મુદ્રક : રાજુલ આર્ટ્સ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૭૭.

ફોન : ૨૫૧૪ ૯૮૬૩, ૨૫૧૧ ૦૦૫૬

✽ વંદના...વંદના...વંદના રે... ✽

અનેક આગમગ્રંથોના દોહન સ્વરૂપ યતિદિનચર્યા મૂળગ્રંથ બનાવી; પડતા પંચમકાળના આરાધક પુણ્યાત્માઓને આચાર શુદ્ધીના માર્ગદર્શક બન્યા તે...

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. ના ચરણે...

ભાવભરી વંદના

❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

યતિદિનચર્યા ગ્રંથના પદાર્થોને સ્પષ્ટતા પૂર્વક સમજાવવા અનેક આગમ શાસ્ત્ર ગ્રંથોના સહારે પોતાનો કર્ણાસ્ત્રોત વહેવડાવી યતિદિનચર્યા ગ્રંથની સંસ્કૃત-અવસૂરિ બનાવી તે...

પ.પૂ. મતિસાગરજી મ. ના ચરણે...

કૃતાંજલી વંદના...!!!

❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

વર્તમાન કાલીન વિષમ સ્થિતિના પ્રભાવે શ્રમણ જીવનની આચાર મર્યાદાથી અણબણ શ્રી શ્રમણ સંઘને અનેક આગમો-ગ્રંથો-જૈનેતર ગ્રંથોના માધ્યમે આગમ પરિકર્મિત વાણી દ્વારા બાલભોગ્ય શૈલીથી આગમગ્રંથો સાથે સાથે યતિદિનચર્યા ગ્રંથનો વાચના સ્ત્રોત વહેવડાવનાર આસન્નોપકારી.

આગમ વિશારદ નમસ્કાર મહામંત્ર આરાધક

પૂ.પંન્યાસ ગુરુદેવશ્રી...

અભયસાગરજી મ. ચરણે...

કૃતજ્ઞાભાવે ભાવભરી વંદના...!

સ મ ર્પ ણ મ્

‘યતિ-દિનચર્યા’

ગ્રંથ ઉપર

ન કેવલ

વાચનાદાતા જ

કિન્તુ

તત્સ્વરૂપ

સમાચારીને

જીવનમાં ઉતારી

સુવિશુદ્ધ

સંયમ-જીવન

જીવનારા

પરમતારક

આગમવિશારદ

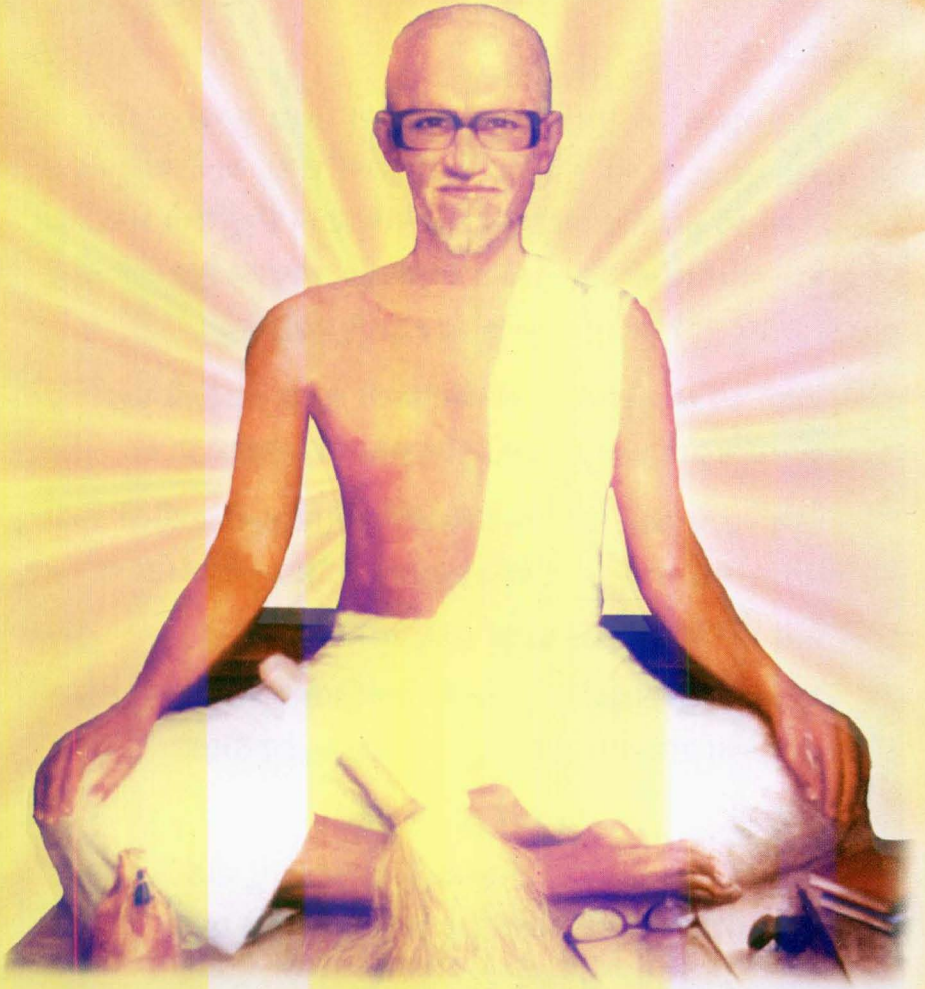
પંચાસ-પ્રવર

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી અભયસાગરજી મ.ના

કરકમલે...

-નયચન્દ્ર

નવકારના જે અતુલ ધ્યાની, શ્રેષ્ઠ યોગીશ્વર હતાં
જે આર્યસંસ્કૃતિ તથા સુવિશુદ્ધ સંયમધર હતાં
આગમકેરી વાણીને વરસાવતાં વાદળ હતાં
પંચાસ ગુરૂવર અભયસાગર ચરણે હોજો વંદના

નવકાર મહામંત્રઆરાધક
પ. પૂ. પંચાસપ્રવર ગુરૂદેવ
શ્રી અભયસાગરજી મ.સા.

પરમપૂજ્ય આગમવિશારદ પંન્યાસ પ્રવર પૂજ્ય ગુરૂદેવ શ્રી અભયસાગરજી મ.ની કૃપાના જલસિંચન થકી અને બંધુબેલડી પૂ.આ. શ્રી જિનચન્દ્રસાગરસૂરિ-હેમચન્દ્રસાગરસૂરિની પ્રેરણાથી શ્રી સુમેરુ-નવકાર તીર્થ અને જૈન આર્ય તીર્થ અચોધ્યાપુરમની તીર્થ-બેલડી આજે ગુજરાતની શાનને ચમકાવી રહી છે.

વળી એ જ બંધુબેલડીની પ્રેરણાથી તરહ તરહની પદ્ધતિથી શ્રી નવકાર મહામંત્રના કોડોની સંખ્યામાં જાપ થઈ રહ્યા છે.

તેમાંના પૂ.આ. શ્રી હેમચન્દ્રસાગરસૂરિજીની રસીલી કલમે શ્રી નવકાર-મહામંત્રનું માહાત્મ્ય દર મહિને 'જય-નવકાર' નામના માસિકમાં પીરસાય છે.

પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વી ભગવંતને વિનંતિ કે આપ આપનું કાયમી એડ્રેસ નીચેના સરનામે મોકલી આપવા કૃપા કરશોજી.

પરેશ જે. શાહ

૪/૬૦, અંબિકા સોસાયટી, હાજી બાપુ રોડ,
દેવચંદ નગર, મલાડ (પૂ.), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૯૭.

ફોન : ૨૮૭૭ ૮૫૧૬

સુશ્રુલના અહભાગી

ચોપાટી જૈન સંઘ, મુંબઈ

માટુંગા જૈન સંઘ, કીંગસર્કલ, મુંબઈ.

સુમેરૂ ટાવર જૈન સંઘ, ભાયજલા મુંબઈ.

અંધેરી (વે) જૈન સંઘ, શાંતાવાડી,
મુંબઈ.

અઠવા લાઇન્સ જૈન સંઘ, સુરત.

ઉપરોક્ત

શ્રી સંઘોના ટ્રસ્ટીગણોએ

શ્રી સંઘના જ્ઞાન ખાતામાંથી

પૂ. સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોના

અધ્યયન પરિશીલન માટે.

પ્રસ્તાવનાના પગથારે

● રોગ નિવારણ ઔષધ-

કલિકુંડ તીર્થોદ્ધારક પૂ.આ. શ્રી રાજેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.

શુદ્ધ ઉપયોગ દ્વારા આત્માનંદમાં મસ્ત રહે તે યતિ પ્રમાદને દૂર કરી સતત ઉપયોગમાં વર્તતા હોય તે યતિ યોગ ઉપયોગમાં-સંયમ માર્ગમાં જ પ્રવર્તતો હોય-એવા યતિની દિનચર્યા સતત સાધનામય જ વર્તતી હોય...અપેક્ષાની ઉપેક્ષા માર્ગમાં ગતિ પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે; ઉન્માર્ગની અધોગતિને રોકે છે.

સાધુ મહાત્માની સમાચારી અતિ ઉત્તમ કોટિની હોય છે. આદંદમય જીવનને નંદાનવન સમું બનાવવા માટે સાધુ સદા પ્રયત્ન-શીલ હોય છે.

આ. શ્રી ભાવદેવસૂરીશ્વરજી મ. રચિત 'યતિદિનચર્યા' ઉપરની વાચના પરમ ગીતાર્થ સ્વાધ્યાય રક્ત નિઃસ્પૃહ શિરોમણિ પૂ.પન્થાસજી મહારાજશ્રી અભયસાગરજી મ.એ આપેલ. તેનું ગણિવર્યશ્રી નયચંદ્રસાગરજી મઃ સંપાદન કરીને ગ્રંથસ્થ કરી છે. પ્રસ્તુત વાચનાનો પ્રથમ ભાગ પ્રકટ થયો છે. બીજો ભાગ ૨૯ થી ૫૯ વાચના સુધીનો પ્રકટ થઈ રહ્યો છે.

સાધુ જીવનમાં સમાચારી પાલનનું મહત્વ છે. જીવવ્યવહારમય સમાચારીમાં ક્યાંક ભેદ પણ ઉભો થાય છે, પણ એભેદ તરફ લક્ષ્ય નહિ આપતાં મુખ્યતયા શુદ્ધ સામાચારીનું પાલન થાય તે અત્યંત આવશ્યક છે. એક વાત તરફ પુરતું ધ્યાન આપવું જરૂરી છે કે

‘આરાધના એ સમાચારીનો વિષય છે. શાસ્ત્રમાં વિહિત કે અવિહિત હોય. પણ જીવવ્યવહાર પ્રમાણે સમાચારીનું પાલન અતિ આવશ્યક છે. બધી જગ્યાએ ‘શાસ્ત્ર પાઠ’ ક્યાં છે એવાત લક્ષ્યમાં રાખીએનો વ્યવહારનું પાલન અશક્ય નહિ, દુર્લભ બની જાય છે.

સમાચારીમાં સજાગ રહેવું એ આપણું પરમકર્તવ્ય છે. પૂ. પંચાસજી મ. ચતિદિન ચર્યાના માધ્યમ દ્વારા ઘણી ઘણી વાતોને સ્ફુટ કરી છે. માત્ર જ્ઞાની વૃદ્ધિ માટે આ વાતો વાંચવા વિચારવાની નથી. આચાર પાલનની દટતા માટે આ બધું અતિ ઉપયોગી છે. જેમ જેમ આ પ્રકાશનનું વાંચન થાય છે તેમ જીવનમાં પ્રકાશ પ્રકટે છે. આચાર પાલનની સ્થિરતા ઉભી થાય છે.

પ્રતિક્રમણ પડિલેહણ, પચ્ચખ્ખાણ વગેરે વાતોને પૂજ્ય પંચાસજી મહારાજ જે રીતે સ્ફુટ કરી છે તે ખરેખર ! અદ્ભુત છે. સાધુ સમાચારીના ઘણા ગ્રંથોનું દોહન, ગુરૂગમ અને સ્વયં સમાચારીનું શુદ્ધ પાલન...એ બધી વાતો આ ગ્રંથમાં ગુંથાયેલ છે.

સાધુનું જીવન અપ્રમત્ત દશામાં વ્યતીત થાય તો સારી સાધના થઈ શકે છે. પ્રમાદમાં પ્રમોદ માનનાર, આળસમાં લળી જઈ પાછળ ધસી જનાર-શિવધામમાં ક્યારેય વસી શકતો નથી. વર્તમાનના વહેણ જુદી દિશામાં વહી રહ્યાં છે.

આવશ્યકાદિ દિશાઓમાં લગભગ સંમૂર્ચિમ જેવી ક્રિયાઓ થઈ ગઈ છે. સાધુતાનું લક્ષ્ય ચૂકાઈ ગયું છે. ઉપયોગ શૂન્યતાએ શુદ્ધતાનું નિકંદન કાઢી નાખ્યું છે. ‘માંડી ક્રિયા અવગણોજી, બીજે ઠામ હર્ષ’ આવું આવું ઘણું બની ગયું છે.

ઉપયોગ શૂન્ય જીવન-સાધનાનાં શિખરસર કરાવી શકે નહિ... ચતિદિન ચર્યાના માધ્યમ થી પૂજ્યશ્રીએ હિતશિક્ષા પાઠવી છે તે અદ્ભુત છે અને આચરવા યોગ્ય છે. પૂજ્ય પંચાસજી મહારાજના સહવાસનું સૌભાગ્ય સાંપડેલું...તેઓશ્રીની ગુણગરિમા જોઈ સદા માટે અંતર આનંદથી નારી ઉઠવું વર્તમાનમાં આવા ઉત્તમ સાધકોનાં દર્શન દુર્લભ થઈ ગયાં છે.

પુનઃ પૂજ્યશ્રીના અક્ષર દેહે દર્શન થતાં હૈયું પુલકિત બની ગયું. સાધુ જીવનને ઉપકારક આવી હિતશિક્ષા ગ્રહણ કરવા જેવી છે. સદા માટે એ માર્ગે આગલ ઘપવા જેવું છે. 'નવકારશી' જ્યારથી પ્રવેશી ત્યારથી તો 'એગમત્તં ચ મોયણં' ભૂલાઇ ગયું. સાથે એની જ પળોજણમાં ઘણો સમય બરબાદ થઇ રહ્યો છે. સૂત્રપોરસિ અને અર્થ પોરસિની મહત્તા ચાલી ગઇ. સ્વાધ્યાયમય સાધુજીવન-સ્વાદુજીવન ન બની જાય એની સાવધાની આપણે જ રાખવી પડશે. શૈક્ષણું ઘડતર ગચ્છમાં સુંદર થાય અને સંયમ નવપલ્લવિત બને એજ શાસન પ્રભાવનાનું મુખ્ય અંગ છે. મુખ્ય અંગનો વિચ્છેદ થશે તો સાધુપણું ટકશે કેવી રીતે એ યક્ષપ્રશ્ન આપણી સામે આવીને ઉભો છે.

વાણી અને વર્તન સુધારવા માટે આ 'યતિદિનચર્યા'નું મનન અતિ ઉપયોગી નીવડશે. શાસન પ્રભાવક આ. શ્રી હેમચંદ્રસાગરજી મ. મારા ઉપર ભાગ-૨નાં પ્રૂફો મોકલી-મને આ સત્યાસ્ત્રના વાંચનની ઉત્તમ ક્ષણ અર્પણ કરી છે.

મુનિશ્રી નયચંદ્રસાગરજી મ.ના પણ પરિશ્રમને બિરદાવું છું. અક્ષર દેહે બીરાજમાન પૂજ્યશ્રીની વાણીને આ રીતે પ્રચાર-પ્રસાર થાય અને સાધુ-સાધ્વીજી મ.ના જીવન ઘડતરમાં આ ગ્રંથો અતિ ઉપયોગી નીવડે એજ આ

પૂજ્યશ્રીની સુવાચ્ય અને સુપાચ્ય વચન શૈલી-શૈલેશી સુધી પહોંચવાનું સામર્થ્ય સમર્પે તેવી છે. આ વાણીના પાણીને આરોગવું એ ભાવ આરોગ્ય માટેનું ઔષધ છે.

રાજેન્દ્રસૂરિ-અચલગઢ

૨૦૫૯, ચૈ.શુ. ૧, બુધ, તા. ૧-૫-૦૩

સંપાદકીય

‘વાચના’ એ શાસન સ્થાપના કાળથી ચાલી આવતી શાસ્ત્રીય પરંપરા છે છેલ્લી સદીમાં પૂ. સાગરજી મ.એ આ પરંપરાને જીવતદાન આપ્યું છે, તો પૂ. પંન્યાસ ગુરુદેવશ્રીએ તે પરંપરાને પાંગરી છે. પૂ. ગુરુદેવશ્રી વ્યાખ્યાન કરતાં વાચનાને વધુ મહત્વ આપતા હતા. ચોમાસું કે શેષકાળમાં પ્રતિદિન પાંચ-છ કલાક પૂજ્યશ્રીની વાચનાઓ ચાલતી તે જ વાચના-વટ વૃક્ષનું એક નાનું ફળ આ પુસ્તિકા છે.

પૂ. ગુરુદેવશ્રીનું સંવત ૨૦૪૦નું ચાતુર્માસ પાલીતાણા આગમ મંદિરમાં થયું. તે ચોમાસાની વાચના દરમ્યાન પ્રતિદિન બપોરે ૧ થી ૨ વાગે માત્ર સાધુ-સાધ્વી ભગવંતોને ‘યતિદિન ચર્યા’ ગ્રંથની વાચના આપી. ૪૦૦ થી ૪૫૦ જેમાં જેટલા સાધુ-સાધ્વી ભગવંતો લાભ લેવા ઉમટતા હતા. આ વાચના દ્વારા શાસ્ત્રાજ્ઞા અને સામાયારીમાં શ્રમણ સંઘને વધુ દ્રઢ કરવા પૂજ્યશ્રીનો પ્રધોષ વાચના બિંદુઓમાં સ્પષ્ટ જણાય છે. કાળ પ્રભાવથી તથા પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિથી સંદિગ્ધ (સંમિશ્ર) થતા સંઘીકાળમાં અપાયેલી વાચનાઓ છે, તથા પાલીતાણા ક્ષેત્રમાં આ વાચના થએલી છે, તેથી કાળજન્ય અને ક્ષેત્રજન્ય દોષોથી બચવા માટે પૂજ્યશ્રીનો નિર્દેશ-આશય વાચનાઓમાં તરવળે છે. તે ઉપરાંત સમષ્ટિગત આચારોને ધ્યાનમાં રાખી શ્રી શ્રમણસંઘને આચાર મર્યાદા તરફ વિશેષ ધ્યાન દોર્યું છે.

પૂ. આચાર્ય ભાવદેવસૂરિ મ. સંકલિત ‘યતિદિન ચર્યા’ ગ્રંથની પૂ. મતિસાગર મ.ની અવયૂર્ણી સ્વરુપ મૂળગ્રંથને સંપૂર્ણ વફાદાર રહીને સાનુબંધ આ વાચના શ્રેણી ચાલી છે. ગ્રંથના વિષયોને સ્પષ્ટ કરવા પૂજ્યશ્રીએ અનેક આગમો-પ્રાકરણિક ગ્રંથો-જૈનેત્તર ગ્રંથો-શાસ્ત્રો. વેદો, વર્તમાન વિજ્ઞાનની વિગતો, વ્યવહારિક દ્રષ્ટાંતો, શાસ્ત્રીય કથાઓ, કહેવતોનો ઠેર-ઠેર ઉપયોગ કર્યો છે. તથા આયુર્વેદ ગ્રંથો અને સાધુ ચર્યાનો સમન્વય, વેદોચ્ચાર રુચા અને સૂત્રોચ્ચાર પદ્ધતિના માધ્યમે પૂજ્યશ્રીની જ્ઞાન ગરીમાનું દર્શન થતાં સહજ ભાવે મસ્તક ઝૂકી જાય છે.

કોઈપણ શબ્દનો વ્યત્પત્તિ કે નિર્યુક્તિ અર્થ કરવામાં પૂજ્યશ્રીની આગવી હથોટી હતી જેના પરિણામે વિવિધ સ્થાને શબ્દના એદંપર્યાય અર્થ સુધીની અંતર સ્પર્શ યાત્રા વાચકોને વારંવાર થશે.

પૂ.આ. શ્રી જિનચંદ્રસાગરસૂરિ મ. એ પૂજ્ય પં. ગુરુદેવશ્રીની આ વાચનાને વ્યવસ્થિત સંકલના સંપાદન કરવાની જવાબદારી મારે શીર લાદી, તેને અહોભાગ્ય માની કાર્ય શીઘ્ર પૂર્ણ કરવાની ભાવના સાથે કાર્ય પ્રારંભ્યુ. તે માટે પૂ.આ. કેશરસૂરિમ.ના સમુદાયના પૂ.સા.શ્રી વિશ્વજ્યોતિશ્રીજી મ., પૂ.સા.શ્રી પ્રિયદર્શનાશ્રીજી મ., પૂ.આ.શ્રી આગમોદ્ધારકશ્રીના સમુદાયના પૂ.સા.શ્રી અમીદર્શાશ્રીજી મ., પૂ.આ.શ્રી ભક્તિસૂરિ મ. ના સમુદાયના પૂ.સા.શ્રી અમીરસાશ્રીજી મ. એમ ચાર સાધ્વીજી મ. પાસેથી વાચના અવતરણની નોંધ સમયે-સમયે પ્રાપ્ત થઈ જેના આધારે પુસ્તક-દેહ સર્જન થવા પામ્યો છે.

પૂ.પં. ગુરુદેવશ્રીનો વાચના પ્રવાહ ઘણો વેગવંતો હતો...જેથી વાચના નોંધનારને ઘણી વાતો છુટી ગયેલી કે ઉતાવળથી લખવામાં અશુદ્ધિ પણ રહેલી જેનો અર્થ-મતલબ ખ્યાલ ન આવે, તો ક્યારેક બીલકુલ વિપરીત વાત લાગે. પણ, સર્વ આગમિક-પ્રાકરણિક અધ્યયન સાથે ૧૧ લાખ હસ્ત લેખીત પ્રાચીન પ્રતોનું વાંચન, રામાયણ, ચારવેદ, પુરાણ, બાઈબલ કુરાન-ગીતા જેવા ઇત્તર ગ્રંથો સંપૂર્ણ કંઠસ્થ, વર્તમાન સાયન્સ, ખગોળ-ભૂગોળના ૭૦ કબાટ જેટલાં દરદાળ પુસ્તકોનું અધ્યયન, તો ન્યાય-સાહિત્ય-વ્યાકરણ જેવા વિષયોમાં તો બાલમુનિ અવસ્થામાં પારંગત પૂજ્યશ્રીની આ વિશાળ જ્ઞાન ગરીમા નજર સામે હોવાથી પ્રત્યેક શબ્દ પાછળ કાંઈને કાંઈ રહસ્ય હોવું જોઈએ, તેવી શ્રદ્ધાએ જ સમજ ન પડે, ત્યાં સંશોધન માટે દ્રઢ બનાવ્યો. પરિણામે સંકલન કાર્ય વિલંબ થવા પામ્યું, તે વિલંબે ઘણા રહસ્યો ખોલ્યા, જેની આછેરી નોંધ અહીં અનુચિત નહીં ગણાય.

‘દિવસે કે રાત્રે સંનિધિ દોષ લાગે’ ત્રણ નોંધમાં આ પંક્તિ મળી. રાત્રીનો સંનિધિ દોષ પ્રસિદ્ધ છે, દિવસે કેવી રીતે ? ઘણા આચાર્યો-ગીતાર્થો પાસે સમજવા પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ સ્પષ્ટતા ન થઈ, છેવટે-છેલ્લે

મળી આવેલ વાયનાની ચોથી નોંધપોથીમાંથી ઉતારો મલ્યો-ત્રણ પ્રહર ઓળંગો તો સ્થૂલ સંનિધિ અને આહારાદિ લાવીને થોડો સમય પણ રાખે તો... સુક્ષ્મ સંનિધિ લાગે.

‘રાત્રે નક્ષત્ર અને વાંસવાથી ગીતાર્થો પોરસીનો સમય જાણતા ‘વાંસવા’ એટલે શું ? ઘણી મહેનતના અંતે એક ગામડીયાભાઈ પાસેથી તેની સ્પષ્ટતા મલી, જે ટીપણીમાં નોંધ કરી છે.

પ્રથમાલિકના અધિકારમાં ‘ગાયકવાડના દફતરમાં દાહડાનું નામ ન હતું’ આ બાબતે ઘણા વૃદ્ધોને પૂછ્યું, પણ જવાબ ન મળ્યો. છેવટે ગાયકવાડના ચોપડે તારીખ નહીં લખતા હોય તેવું અનુમાન કોઈએ કર્યું પરંતુ ગાયકવાડી નોંધોમાં તારીખની નોંધ મળે છે, છેવટે વિહારમાં એક જગ્યાએ અતિ પુરાણું, ફાટેલું, બોધકદ્રષ્ટાંતોનું પુસ્તક હાથમાં આવ્યું તેમાં દસાડાના બાપુની વાત ! દસાડાનું ‘દહડા’ અપભ્રંશ-ગામઠી ભાષામાં થાય. પૂજ્યશ્રીના ગામઠી ભાષાનો ટોન કોઈપણ સમજી ન શક્યા હોય અને વાયનાનોંધમાં ‘દાહડા’ દીવસ અર્થમાં લખાયું હોય. જે વાર્તાનો તે સ્થાને ટીપણીમાં ઉલ્લેખ છે.

અવભૂત સ્નાન, નાગદંતિ, શબ્દની ગતિ, કથાનકોના અધિકારો વગેરે ઘણી બાબતોના સંશોધન-પરિમાર્જન માટે આચારાંગ, ઓઘનિર્યુક્તિ, આવશ્યક- નિર્યુક્તિ, ભગવતિ સૂત્ર, છેદ સૂત્ર, ઠાણાંગ, પ્રતિકમણ ગર્ભ હેતુ, પંચસંગ્રહ યોગશતક અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ આદિ અનેક આગમો-ગ્રંથો, જૈનેતરગ્રંથોનો સહારો લીધો છે તથા અનેક આચાર્ય-ગીતાર્થ ભગવંતો, પૂજ્યો, સંયમવૃદ્ધ શ્રમણીઓ, જૈન-જૈનેતર પંડીતો, પ્રોફેસરોનો પણ સહયોગ સાંપડ્યો છે. જેના પરિણામે પૂજ્યશ્રી દ્વારા અપાયેલી પદ વાયનાઓનું સંકલન કાર્ય સાકાર થયું છે. તે પૈકી પ્રથમ ભાગમાં ૨૮ વાયનાઓ પ્રકાશિત થઈ ગઈ છે. આ બીજાભાગમાં ૨૯ થી ૫૯ વાયનાઓ પ્રકાશિત થઈ રહી છે.

વાયના નોંધની ઝેરોક્ષ નહીં જ કરાવાની અને નોંધ કરીને પણ માત્ર ત્રણજ દીવસમાં મૂળ કોપી-બે નોટો પાછી આપવાની, એવો પૂ. એક શ્રમણી ભગવંતનો આગ્રહ હોવોના કારણે નૂતન મુનિ શ્રી પદ્મચંદ્રસાગર મ.

તથા નૂતન મુનિ શ્રી આગમચંદ્રસાગર મ. (બન્ને માંડલિક) એ સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી સતત આલેખન કરી ત્રીજા દીવસના સંધ્યાકાળ સુધીમાં તો વાચનાની બન્ને નોટોની કોપી કરી આ પુસ્તક પ્રકાશન કાર્યના શ્રી ગણેશ કરનાર બન્ને મુનિવરોની ધગશ, કાર્યરૂચી, અને પૂ. વાચના દાતા પ્રત્યેનો અહોભાવ અત્યંત અનુમોદનીય ગણાય.

ચાર નોંધપોથીનું સંયોજન અને પરીમાર્જન કરતાં તૈયાર થએલી પ્રેસકોપી કરવામાં પૂ. આગમોદ્ધારક સમુદાયના ઘણા શ્રમણી ભગવંતો તથા ચાણાસ્મા શ્રી સંઘના ગીતાર્થ ગંભીર આરાધકોના સહયોગની અનુમોદના.

મુફરીડીંગ તથા અન્ય કાર્યોમાં સહયોગ દાખવનાર સુવિનિત મુનિશ્રી ઋષભચંદ્રસાગર તથા બાલમુનિ શ્રી અજિતચંદ્રસાગર મ. ની સ્મૃતિ પણ સ્વીકાર્ય છે.

કલિકુંડ તીર્થોદ્ધારક પૂ.આ.દે. શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મ. એ ભાગ-૨ની પ્રસ્તાવના ટુંકાગાળામાં લખી આપી...તે પણ અનુમોદનીય છે.

પહેલા તથા બીજા ભાગની ભાષાકિય શુદ્ધિમાં સહભાગી બનનાર ધર્મનિષ્ઠ શ્રાવક શ્રી જયંતિભાઈ માસ્તર (અમદાવાદ) તથા નિલાક્ષીબેન શાહ, અમદાવાદ. M.A. (જૈનિજ્ઞ મ સંસ્કૃત વિભાગ)ની શ્રુત ભક્તિ અનુમોદનીય છે.

આ પુસ્તકના વાંચન-પરિશીલન દ્વારા વાચના માર્ગનો વધુને વધુ વિસ્તાર થાય અને ખપી પુણ્યાત્મા પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને આચાર-વિચાર શુદ્ધિના માધ્યમે આત્મ સાધનાનો માર્ગ મળી રહે તેમાંજ સમય અને શ્રમની સાર્થકતામાની વિરમું છું.

અંતે સંપાદન કાર્યમાં જેઓની અવિરત પ્રેરણા-માર્ગદર્શન અને ઉત્સાહને ટકાવી રાખવા હુંફ મળતી રહી તે પૂ.આ. શ્રી જિનચંદ્રસાગરસૂરિ મ. ની કૃપાદૃષ્ટિ હુંફમાં સદાય રમતો રહું અને પૂજ્યશ્રીના શ્રુત-સાહિત્યનો આસ્વાદ માનું એ જ ભાવના સહ.

પૂ.આ. શ્રી હેમચંદ્રસાગરસૂરિ શિષ્ય
ગણી નયચંદ્રસાગર

‘ઓભખ’

કોઈ અવ્વલ રાજકારણી નેતાને રાજકારણ ઉપર જ બોલવાનો અવસર આવે તો એ કેવું વર્ણન કરી શકે ?

અફલાતુન જ ને ? ક્યાં કેવી ગુલાંટ મારવી ? પોતાના સ્વાર્થને સિદ્ધ કરવામાં આડે આવતા વ્યક્તિનો કાંટો કથી રીતે કાઢવો ? પોતાના પક્ષને બાનમાં કેવી રીતે રાખવો ? આદિનું કેવું સચોટ અને સુંદર વર્ણન કરી શકે ? કેમકે એ એનો મનપસંદ વિષય છે.

ક્રિકેટ દુનિયાનો એક વખતનો ચમકતો સિતારો સુનીલ ગાવસ્કર પોતાની કલમ ક્રિકેટનું વર્ણન કરવા ચલાવે તો કેવી ચાલે એની કલમ ? અફલાતુન જ ને ? ક્રિકેટની ખેલાતી મેચ વખતે પીચ કેવી રાખવી ? બેટ કેવું રાખવું ? કેવું પકડવું ? ક્યારે ક્યા બોલને કઈ રીતે ફટકારવો ? ફિલ્ડરોને કથી રીતે અંધારામાં રાખી ફોર કે સિક્સર મારી દેવી ? ફટકો મારતી વખતે બોલ કેય ન થાય એ માટે કથી સાવધાની વરતવી ? રન કેવી રીતે લેવા ? ક્રીઝ ક્યારે છોડવી ને ક્યારે પકડવી ? સામેથી આવી રહેલો બોલ સ્પીન છે ? ફાસ્ટ છે કે લૂઝ છે એનો અંદાજ શી રીતે લેવો ? આદિ બાબત કેવું સતર્ક લખાણ લખી શકે ? સરસ...કેમકે એ એનો જીવન-વિષય છે.

પોતાનો મનપસંદ વિષય હોય અને એના ઉપર જ્યારે વાણી વહાવવાનો કે કલમ ચલાવવાનો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે એ કામ બહુ જ નિખરી આવે છે. અહીં પણ એવું જ છે.

પરમ-તારક પૂજ્ય પંન્યાસ ગુરુદેવ શ્રી અભયસાગરજી મ. એટલે પ્રત્યક્ષચારિત્રમૂર્તિ. ચારિત્રમૂર્તિ એટલે માત્ર કઠિન / કઠોર કષ્ટમય જીવન જીવવું એ જ નહિ; પરંતુ ચારિત્ર સંબંધી શાસ્ત્રોના ગહન અને ગંભીર અભ્યાસ દ્વારા ક્યારે, ક્યાં ? અને કેવી રીતે ક્યો આચાર આચરવા જેવો છે ? એ જાણીને એ મુજબ જીવનમાં આચારને સ્થાન આપતા હતા.

ચારિત્ર અને આચાર માટે તેઓ અત્યંત ચુસ્ત હતાં. એ માટે તત્સંબંધી જે જે શાસ્ત્ર, કુલકો અને અન્ય પ્રકીર્ણક ગ્રંથો હોય એની મુલાકાત આવશ્ય લેતાં જ. તદનુસાર સામાચારીને મુખ્યલક્ષ્ય આપવા પૂર્વક આચારનું પાલન કરતા.

છેદસૂત્રો વાંચવા માટે પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિ શ્રી માણિક્યસાગરસૂરિ મ. નો આદેશ થયો...અને વાંચ્યા પણ ખરા. છેદસૂત્ર એટલે પ્રાયશ્ચિત અને અપવાદ માર્ગને જણાવનાર ગ્રંથો..

પરંતુ બહુ જ ગંભીર, લઘુકર્મો અને પાપભીરૂ આત્માઓને જ આ ગ્રંથ વાંચવાનો અધિકાર હોઈ શકે છે. અપવાદમાર્ગ-રાજમાર્ગ ન બની જાય એની તકેદારી જે રાખી શકે એને જ આ ગ્રંથો વંચાવવામાં આવતાં.

આજે આ બાબત ગાંભીર્ય છીછરૂ બનતું જાય છે. સામાન્ય

મુનિઓ પણ છેદસૂત્ર ભણતાં થઈ ગયા પરિણામે ક્યારેક જ અપનાવવામાં આવતો અપવાદ માર્ગ આજે આસાનમાર્ગ બની ગયો છે. રસોડા, આઘાકર્મી ગોચરી, દૂષિત આહારપાણી, વ્હીલચેર, કામળીના કાળમાં ચ મટકાની અને રેશમની કામળીનો ઉપયોગ, મચ્છરદાની. આ બધા નમૂના છે. અને જ્યારે આ બાબત ક્યારેક અમુક પૂજ્યોને પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે જવાબ પણ એવો મળ્યો કે ‘જો’ શાસ્ત્રોમાં અપવાદમાર્ગ છે તો એને અમલી બનાવવો જોઈએ ને ? અમલી ન બનાવીએ તો અપવાદમાર્ગનું સૂચન જ વ્યર્થ બની જાય ! અસ્તુ.

તાત્પર્ય એ છે કે પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રી છેદસૂત્રના તલસ્પર્શી જ્ઞાતા હોવા છતાં યથાશક્ત્ય અપવાદમાર્ગનું સેવન કર્યા સિવાય જ આચાર્યુસ્ત, સમાચારી યુસ્ત જીવન જીવતા.

સમાચારીનું પાલન એ જ ખરેખર સાધુજીવન છે. અને સમાચારી એટલે શાસ્ત્રોક્ત જિતકલ્પ-અનુસારની પ્રવૃત્તિ...આ બાબત ઉપર પોતે ખૂબ જ ભાર દેતા. હિંસા-અહિંસાના વિચાર કરતાં પણ જિતકલ્પ અને સમાચારીનું સ્થાન વેંત ઊંચેરુ છે એમ પૂજ્યશ્રી જણાવતા.

ચતિદિન ચર્ચા પૂજ્યશ્રીનો માસ્ટરગ્રંથ હતો. પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રી આ ગ્રંથ ઉપર વાચનાઓ સવિશેષ આપતા, સમજો આ ગ્રંથ ઉપર તેઓશ્રીની માસ્ટરી હતી.

પાલિતાણા-ગિરિવિહારમાં ચોમાસું કર્યું ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ ફરમાવેલા વાચનાઓ આ પુસ્તક ૧-૨ માં અવતરિક કરેલી છે.

પૂજ્યશ્રીનો વાણી પ્રવાહ અતિવેગીલો હતો એને શબ્દશઃ અવતરિક કરવો નામુમક્કિત વાત કહેવાય. છતાં ચ અવતરણકારિકા પૂ. વિશ્વજયોતિશ્રીજી આદિનો ખંત પ્રશસ્ય રહ્યો છે. એમના અવતરણો ઉપરથી સુવિનેય ગણિં શ્રી નયચન્દ્રસાગરજીનું સંપાદનકાર્ય પણ ઓછું શ્રમસાધ્ય નથી. ત્રણવરસની સતત જહેમતબાદ આ કાર્ય પ્રસ્તુત કક્ષાને વર્યું છે. એ હર્ષનો વિષય છે.

મૂલતઃ વડિલબંધુ પૂ.આ.દે. શ્રી જિનચન્દ્રસાગરસૂરિ મ. ની પઠાણી ઉઘરાણી જેવી પ્રેરણાએ જ વધુ-વિલંબને વિરામ આપ્યો છે.

પુસ્તકમાં ઝીલાએલી વાણી પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રીની છે એને સંપૂર્ણત જોવાનું સદ્ભાગ્ય હું પણ પામ્યો છું. આમાં ક્યારેક આપણને અજ્ઞાત અથવા અગમ્ય વાતો પણ જોવા મળે. પરંતુ એટલામાત્રથી કોઈ અભિપ્રાય બાંધી લેવાની ઉતાવળ કરવા જેવી નથી.

કેમકે ઘણી વખત એવું બન્યું છે કે આમમાન્યતામાં વાત જૂદી હોય પણ પૂજ્યશ્રીની વાણીમાં એથી જૂદી જ વસ્તુ જોવા મળે...પરંતુ ગહરાઈથી અને સંશોધનસાથે સત્યમેળવવાની કોશિષ કરીએ ત્યારે પૂજ્યશ્રીની વાતમાં સમર્થન અવશ્ય મળી જ આવે.

એટલે પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રીના ઉદાત વ્યક્તિત્વને લક્ષ્યમાં રાખી આ પુસ્તક વાંચવા ખાસ ભલામણ છે.

બાકી તો “દરેક સાધુએ આ પુસ્તક વાંચી જ લેવું જોઈએ” એવી ઘણા મહાપુરૂષોની સૂચનાને અમલી બનાવી વાંચવાની શરૂઆત કરો. લાભ અવશ્યભાવી છે જ.

...હેમચંદ્રસાગર

અમારા પ્રકાશનની પુસ્તક પરબ

કલ્યાણ એજ સહુનું ધ્યેય...

શાસન વિના નહીં કલ્યાણ....

શ્રમણ વિના નહીં શાસન....

વાચના વિના નહીં શ્રમણ....

આપણા તમામ આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-ગણી-પંચાસ-મુનિ પરંપરાએ, શાસનને ટકાવી રાખવા અને શ્રમણોના જીવતરના ઘડતર કાજે આ વાચના-સાધનાને બરકરાર રાખી.

આગમ-વિશારદ નવકારનિષ્ઠ પૂ.પં. ગુરુદેવશ્રી અભયસાગરજી મ. આ વાચના-સાધનાના એક ઐતિહાસિક ઋષિ હતા.

એમનું આચાર-સુંદર જીવન અને આગમરસ ભરપૂર વચનથી શ્રી સંઘને ઘણો લાભ થયો અને થશે. તેઓશ્રીએ ઘણા ઘણા આગમગ્રંથો, આચાર ગ્રંથો, તત્વગ્રંથો પર દેશના ફરમાવી છે. હાલ અનેક શ્રમણોના જીવન શ્રાવક સંઘોના કણો અને કેટલીય નોંધપોથી એની ગવાહી છે. એમાં'ય એક સાચો શ્રમણ, સાચા શ્રમણ થવા માટેશું કરી શકે એનો એક બહુમૂલ્ય દસ્તાવેજ આ ગ્રંથ બની રહેશે.

પૂ. આ. શ્રી હેમચંદ્રસાગરસૂરિ મ. ના શિષ્ય મુનિશ્રી નયચંદ્રસાગરજી મ.ની જંગી મહેનત અને પૂરી કાળજી બાદ અમારા પ્રતિષ્ઠાન તરફથી પ્રકાશિત થઈ રહી છે તે અમારા માટે ગૌરવની ઘટના છે.

પુસ્તક પરબને ખુલ્લી મુકવા સાથ-સૌજન્ય-સહકાર આપનાર સહુના અમે સદાના ઋણી છીએ.

જેઓને અર્પવા આ પુસ્તકની અમને ભેટ મળી,

એ શ્રમણ સંઘના ચરણોમાં વંદન લળી લળી...!

લિ..

આગમોદ્ધારક પ્રતિષ્ઠાન

પઘર્થ દર્શન

વાચના-૨૯ પૃ. ૧ થી પૃ. ૬.

• સવ્વસવિ દંડક સૂત્ર • દંડક એટલે ? • પ્રણિપાત દંડક (નમુત્યણ) • બીજસૂત્ર • મોહનું ઝેર વિંછીના ઝેર જેવું • મોહને કાપે તે દંડક • સમ્યકત્વ=જથું ગુણઠાણું... ભેદજ્ઞાનની ભૂમિકા ઉપર • ઉપયોગ સ્થિર કરવા પ્રતિક્રમણ ઠાઉં... ? • પાપ બે પ્રકારના વૃત્તિપાપ- પ્રવૃત્તિ પાપ • નદી ઉતરવામાં જયણા (પૂ. નેમસાગરજી મ.) • ચાર ખમાસમણાં • પ્રતિક્રમણ ઠાવતાં ઉલટો હાથ • સવ્વસવિ દંડક વડીલ જ કેમ બોલે... ? • પ્રતિક્રમણ માંડલીમાં જ કરવું...

વાચના-૩૦ પૃ. ૭ થી પૃ. ૧૧.

• પ્રતિક્રમણમાં છ આવશ્યક • વિદિમાં હીનાધિક ન કરી શકાય (સિમંધર-સિદ્ધાચલ દુહા) • રાઈ પ્રતિક્રમણની શરૂઆત • પ્રથમ નમુત્યુણ મંગલ રૂપે • નમુત્યુણ-શકસ્તવ ભિન્ન છે • પ્રણિપાત દંડકનો અર્થ • પ્રતિક્રમણમાં દ્રવ્ય અને ભાવથી ઉભા થવું • જ્ઞાનાચારાદિની શુદ્ધિ માટે કાઉસ્સગ્ગ • કાઉસ્સગ્ગ એટલે શું ? • રાઈ પ્રતિક્રમણમાં કાઉ પહેલાં કેમ... ?

વાચના-૩૧ પૃ. ૧૨ થી પૃ. ૧૮.

• દોષ ન લાગ્યો હોય તો પણ પ્રતિક્રમણ • સિદ્ધાણ-બુદ્ધાણ ગાથાનું રહસ્ય • સંડાસાનો અર્થ • મુહપત્તિ જાગૃતિ-જયણા માટે • ભગવાનને મુહપત્તિ કેમ નહીં • મુહપત્તિનું વાચંવાર પડિલેણ કેમ... ? • પડિલેહણ-વ્યાખ્યા-રહસ્ય • મુહપત્તિનું નામ • એક કીનારીબાંઘેલી શા માટે ? • પ્રાચિન કાલે ૭ મુહપત્તિ • મુહપત્તિ ક્રિયાના રહસ્યો • પ્રણ રાગની વ્યાખ્યા • સ્ત્રી જાતિને ઓછા બોલ કેમ... ? રક્ષા અને જયણાનો અર્થ • શ્રાવક રક્ષા ન કરી શકે • મુહપત્તિ કીનારી ડાબેથી જમણે કેમ લઈ જવાની.

વાચના-૩૨ પૃ. ૧૯ થી પૃ. ૨૫.

• વંદનના ત્રણ પ્રકાર • દ્વાદશાવર્ત વંદન • કૃષ્ણ મહારાજને વંદનથી ત્રણ લાભ થયા • ૧૮,૦૦૦ હજાર વંદન કેવી રીતે • અવગ્રહ • વંદન ક્યારે કરવું (મિલેટી-અધિકારી) • વાંદણા-ખમાસમણાના સંડાસામાં તજાવત • ખમાસમણ-ભક્તિ-સમર્પણ • વંદનથી દ્રવ્ય ભાવ રોગ જાય (મામા-ભાણેજ) • ફોટા ન રખાય • બે પ્રકારની સ્થાપના સદ્ભૂત અસદ્ભૂત.

વાચના-૩૩ પૃ. ૨૬ થી પૃ. ૩૩.

• દ્વાદશાવર્ત વંદન • આવર્ત એટલે... ? • ગુરૂ તત્ત્વનું દર્શન • આવર્તોનું યૌગિક રહસ્ય • ક્રિયોદ્ધાર-ચતિઓનું સમ્યગ્દર્શન • અપવાદ સેવન • અપવાદને ઉત્સર્ગ ન બનાવાય (જગડુ મુનિ.) • આવર્તના ૨૧ પ્રકાર • વિનય પચિણાતિથી પૂજનીય બને (ઉદયસૂરિ મ.) • ગુરૂકૃપા શી રીતે મળે • ગુરૂ (વ્યક્તિ) પૂજા શાસનમાં ક્યાંય નથી (બુટેરાયજી મ.) • ભમતિ-આરતિ પ્રદક્ષિણાવર્તથી • સાદુએ અવગ્રહમાં જવાનું • મુહપત્તિ ટીંચણ ઉપર કેમ... ? • વંદનનો માર્મિક અર્થ • વાંદણામાં ઉદાત્ત-અનુદાત્ત-સ્વરિત સ્વરો • ગુરૂ તત્ત્વ

કોને ન ગમે... ? • દેરાસરમાં ગુરૂમૂર્તિ ન રખાય.

વાચના-૩૪ પૃ. ૩૪ થી પૃ. ૩૬.

• શિષ્યને ગુરૂનું બહુમાન • તાવ ક્યારે આવે... ? • જાપની દવા • ગુરૂ આજ્ઞા હીતકારી જ હોય (સાધુ-સર્વ) • આવર્તમાં ઉદાત્તાદિ સ્વરો • વાંદણા બે વાર શા માટે ? • આલોચના એટલે આત્મ નિરીક્ષણ..

વાચના-૩૫ પૃ. ૩૪ થી પૃ. ૪૧.

• સંથારો કુકડીની જેમ પગ સંકોચીને • આઉંટણકી વિગેરેનો અર્થ • દિવસે પણ ઉત્તરપટ્ટો બેઠએ... • શ્વેદજ-મલજ જીવો • ચોમાસામાં પાટ વિના ન સૂવાય • નિશીથના વાંચન વિના ચોમાસુ-વ્યાખ્યાનનો નિષેધ • દુશ્ચિંતન એટલે ? • પગામ સજ્જાયની મુદ્રા-ઉપયોગ • નવકાર કરેમિબંતે કેમ... ? • ઉભા ક્યાં થવાનું • સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના-રોજ સાંવત્સરિ પ્રતિક્રમણ.

વાચના-૩૬ પૃ. ૪૨ થી પૃ. ૪૭.

• ગુરૂ-શિષ્ય કાઉસ્સગ્ગ સાથે પાળે • ‘સયણાસણ્ન’ ગાથા ગુરૂને ત્રણવાર બાકીનાને એક વાર • તપ ચિંતવણી કાઉં ક્યારે કરવો • નિષ્ઠા તપ • તપ ચિંતવણી કાઉં માં ક્યાં શું બોલવું ? • તપ ચિંતવણી કાઉસ્સગ્ગની પાઠશુદ્ધિ • પરચક્ખાણના સૂચનો • મુહપત્તિ પછી વાંદણા કેમ ?

વાચના-૩૭ પૃ. ૪૮ થી પૃ. ૫૧.

• તપ અને વ્રત • એકાસણા પછી વ્રત કહેવાય • નિવી કેવી હોય ? • સાધુને મુખ્ય માર્ગે એકાસણું • માંદગીનું કારણ નવકારશી • પોરસી પરચક્ખાણ તો ફરજીયાત • નવકારશી પોરસીથી કર્મ ખપાવવાની અપેક્ષા • સાધુને દ્રવ્ય ન ધરાય..

વાચના-૩૮ પૃ. ૪૮ થી પૃ. ૫૯.

• તપમાં વિવેક • મનનું દુદુર્યાન એટલે ? • આર્ય સંસ્કૃતિમાં સવારનો નાસ્તો નથી • સાધુને તપથી નિર્જરા કેટલી ? • તપ કેવો કરવો ? • ચિત્ત-મનનો અર્થ • ઉપવાસના બદલે ૨૦ માળા ક્યારે ? • ગાથા બેંકની વ્યવસ્થા • મન ઊંટ જેવું • આર્તધ્યાન-દ્રવ્ય-ભાવ (શ્રીચક્ર) • ઉપવાસ ન થવાના બે કારણ • સ્થિતીબંધ વિગેરેના કારણો • ઉલ્લાસ, દ્રવ્ય-ભાવ • પારણાની ગરબડે તપ વગોવાય • સમાચારી-સ્વાધ્યાય જ ખોરાક પચાવે (પુષ્ય મિત્ર) • તપમાં શરીર કામ ન આપે તો પણ અનુમોદના કરે • નવકારશીની સમાધિ એતો ભાવ આર્તધ્યાન છે • સારી-ગરમ ગોચરીનો વિચાર તે આર્તધ્યાન છે • ઉપવાસમાં ઉણોદરી-રસત્યાગ વિગેરે.

વાચના-૩૯ પૃ. ૬૦ થી પૃ. ૬૩.

• આઠ સંકેત પરચક્ખાણ • ગંઠસી-મુઠસી પરચક્ખાણ શ્રાવકો માટે છે • ગંઠસીથી કર્મ ગાંઠ છૂટે (કવડચક્ષ) • સંકેત પરચક્ખાણ થી તપની તાલીમ • આડ એટલે... • સંકેત પરચક્ખાણના લાભો.

વાચના-૪૦ પૃ. ૬૪ થી પૃ. ૬૭.

• ભાવ તપ મોહહાસથી • છ આવશ્યકના નિવેદનમાં તજાવત • વિશાલ લોચન

• નમોઽસ્તુ... • વિશાલ લોચન સ્તુતી કેવી રીતે બોલવી • સ્તવનાદિ બધા સાથે બોલવામાં દોષ • સજ્જાતના આદેશનું મહત્ત્વ • એક કે બે આદેશ ? • બહુવેલ આદેશ શા માટે • સર્વકાર્ય ગુર્વાજ્ઞાથી.

વાચના-૪૧ પૃ. ૬૮ થી પૃ. ૭૩.

• પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણ તથા માંડલા-પ્રતિક્રમણ સળંગ ક્રિયા • પ્રતિક્રમણ એટલે આત્મ શોધન • વસતિ એટલે ? • સવારના પડિલેહણનો ક્રમ • સાંજના પડિલેહણ • ગોરક વિગેરે ત્રણ પ્રકારની પડિલેહણા • પાત્ર નિયોગનું પડિલેહણ • પડિલેહણમાં વાત કરવાથી છ કાયની વિરાધના • સાંજનું પડિલેહણ-૧૪ ઉપકરણ • માત્રક એટલે ? • ચાચના દોષ છે • ચીલીમલી એટલે ? • પડિલેહણમાં ક્રમ ભેદ • ઉપયોગના પ્રકાર અને વ્યાખ્યા-ફળ • જ્ઞાનીની નિશ્ચાથી મોહ તૂટે (માષતુષ) • પુસ્તકો-પ્રતોની) જયણા (મુનિ-સર્પ) • આપણી અજયણા.

વાચના-૪૨ પૃ. ૭૪ થી પૃ. ૮૨.

• જયણા એટલે ? • પડિલેહણ એટલે • દ્રવ્ય-ભાવ પડિલેહણ • પડિલેહણની મુદ્રા • પડિલેહણના ૧૬ દોષો • ક્રિયામાં પુણ્ય-પાપનો બંધ ક્યારે ? • પ્રતિક્રમણ અને પડિલેહણનું પરિણામ • ક્યાં કેટલા બોલ બોલવા • દાંડાનું પડિલેહણ • સ્થાપનાચાર્યનું પડિલેહણ અને આવર્ત • ઓઘાનું પડિલેહણ • પાતરાનું પડિલેહણ • પાટનું પડિલેહણ • શરીરના બોલમાં સાધુ-સાધ્વી-સ્ત્રીને તફાવત • પડિલેહણના સૂચનો • કાજનો પ્રભાવ-સૂચનો (મુનિને અવધિજ્ઞાન)

વાચના-૪૩ પૃ. ૮૩ થી પૃ. ૮૫.

• સામાચારીથી સ્વચ્છંદવાદ જાય • ઉપકરણની વ્યાખ્યા • ઓઘો-મુહપત્તિ છૂટાં ન પડાય • ઓઘાનું માપ • ઓઘાનો ઉપયોગ • મુહપત્તિનું પ્રમાણ • મુહપત્તિના પ્રકાર • મુહપત્તિનો ઉપયોગ • આગમમાં ત્રણ જાતના વસ્ત્રો...

વાચના-૪૪ પૃ. ૮૬ થી પૃ. ૯૩.

• સૂત્ર-અર્થ પોરસી • ઉપાધ્યાય-સૂત્ર, આચાર્ય અર્થ ભણાવે • પુસ્તકોથી પંડીત ન બનાય • ક્ષયોપશમ મંદ તો જાપ-વૈયાવસ્ય • પાંચ મહાત્મા હોય તો ગચ્છ કહેવાય • ગચ્છની વ્યાખ્યા • આચાર્ય આચાર નિષ્ઠ હોય • ઉપાધ્યાયની વ્યાખ્યા-કાર્ય • પ્રવર્તકની વ્યાખ્યા-કર્ત્વ્ય • સ્થવિરની વ્યાખ્યા-કાર્ય • ત્રણ પ્રકારના સ્થવિર • પંચાસ શબ્દની વ્યાખ્યા • ગણાવચ્છેદકની વ્યાખ્યા-કાર્ય • ટીકાકાર દ્વારા આચારના પંચાચાર • નવકારનું એક પદ ન ચાલે • પાલન-આચરણમાં તફાવત.

વાચના-૪૫ પૃ. ૯૪ થી પૃ. ૯૮.

• ઉપાધ્યાય-પ્રવર્તક-સ્થવિર-ગણાવચ્છેદકની વ્યાખ્યા (ટીકાકારની) • ઉદ્ધાવન-પ્રધાવનનું કાર્ય ગણાવચ્છેદકનું • ક્ષેત્ર માર્ગણા • ઉપધી માર્ગણા • બાર અંગવાળો તપ • નવકારશી-ઉપવાસમાં પણ ૧૨ પ્રકારનો તપ • તપથી ધ્યાન • ગણાવચ્છેદકનું કાર્ય

વાચના-૪૬ પૃ. ૯૯ થી પૃ. ૧૦૨.

• ભગ્ના સાધુ • મંદમતિવાળા • કાઉસગ્ગ-આસન-ધ્યાનની વ્યાખ્યા • મનથી ઉલ્લાસ કેમ નહીં ? • અશાતાના ઉદયની વિચારણા • પ્રભુને ઉપસર્ગ ન થાય છતાં થયા (પ્રભુ મહાવીર) • શ્રાવકને દ્રવ્ય આર્તધ્યાન • કષાય એટલે ? • સમજણ સ્થિરતા ક્યારે ? • પરિષહ ચાતનાનો ભેદ

વાચના-૪૭ પૃ. ૧૦૩ થી પૃ. ૧૧૦.

• પરિષહો એટલે ? • પરિષહો બેસીને સહન થાય • ક્ષુધા પરિષહ • તૃષ્ણા પરિષહ • પરિષહોનો અભ્યાસ કરવો • શીત પરિષહ • ઠંડીમાં ધીરતાના ઉપાયો (ઓઘ નિર્યુક્તિ) • ઉષ્ણ પરિષહ • તિતિક્ષાથી આત્મશુદ્ધિ વધે • ડંશ પરિષહ • જૂ ક્યારે થાય • સાધુને સ્નાન નહીં છતાં મેલ નહીં • પિત્ત-કફ પ્રકૃતિવાળાને પાણીનો ઉપયોગ વધુ-ઓછો • ગીતાર્થ યોગ્યતાનુસાર ગોચરી વહેંચે-પૂછીને નહીં • મચ્છરદાની ન વપરાય. • ગ્લાનને પણ પ્રાયશ્ચિત.

વાચના-૪૮ પૃ. ૧૧૧ થી પૃ. ૧૧૫.

• અચેલ પરિષહ • અરતિ પરિષહ • સ્ત્રી પરિષહ • ચર્યા પરિષહ • નૈષેદિકી પરિષહ • નિષઠા એટલે શું ? • અચિત્ત રજ • કાઉસગ્ગ ભૂલી જાય તો ક્યો સ્વાધ્યાય ન થાય ? • શય્યા પરિષહ • આક્રોશ-વધ ચાચના પરિષહ • અલાભ પરિષહ (ઢંટણ મુનિ).

વાચના-૪૯ પૃ. ૧૧૬ થી પૃ. ૧૨૬.

• પરિષહો-નિર્જરા શક્તિ વધારે • રોગ પરિષહ • અશાતાનું નિમિત્ત કારણ • એક રોમે પોણા બે રોગ (સનત્ ચક્રિ) • પાયન તંત્રની ગરબડથી રોગ • આંતર નિરીક્ષણ દ્વારા રોગ ચિકીત્સા • એલોપથી હિંસક દવાઓ • ભાવ કેમ આવે ? • માંદગીમાં નવકાર • દોષ શુદ્ધી ના આહાર હોજરી કેળવવી (નંદપુત્રી) • સાધુને ઉપવાસ જ કરવાના • આહાર શા માટે • સનત્ મુનિનો આદર્શ • મનના રોગ (ગામડીયો) • ખુંદ સે ગઈ... હોજસે ન આવે...(પેથડશાહ) • નેચરોપેથી • ઉપવાસ એટલે • એલોપેથી વ્યાખ્યા • સનત્ મુનિએ આપેલ જવાબ.

વાચના-૫૦ પૃ. ૧૨૭ થી પૃ. ૧૨૯.

• તૃણ-સ્પર્શ પરિષહ • તૃણ પંચક • મલ પરિષહ • મેલ કેમ જામે છે • સત્કાર પરિષહ • પ્રજ્ઞા પરિષહ • અજ્ઞા પરિષહ • મોહને તોડવાનો જાપ • સમ્યકત્વ પરિષહ.

વાચના-૫૧ પૃ. ૧૩૦ થી પૃ. ૧૩૫.

• પાપ એટલે ? • છાયાથી સમયની જાણ • સામાચારીથી સંયમ દીપે (સાગરજી મ.) • પાલીમાં સ્થાનકવાસી પ્રતિકાર • પાત્રાનું પડિલેહણ ક્યારે • જલઘડી • ઘડીયાલ શબ્દનો અર્થ • જલઘડી સાધુ ન વાપરે • બહુપડીપુષ્પાનો અર્થ • ગીતાર્થ સમય માપે • સાંજના પડિલેહણનો સમય છાયાથી જાણે • પોરસી શબ્દનો અર્થ • ગીતાર્થ જ સમયની જાણ કરે • અપવાદે પણ માત્ર ગીતાર્થ જ ઘડીયાલ રાખે... • ગીતાર્થ એટલે ? • પ્રાયશ્ચિત્ત આપનાર ન હોય તો ?

વાચના-૫૨ પૃ. ૧૩૬ થી પૃ. ૧૪૩.

• સ્વચ્છંદ વાદથી સંસાર વૃદ્ધિ • આંજ્ઞાથી સંવર વૃદ્ધિ • પાત્ર પરિવાર • ત્યાગવૃત્તિની અસર (દલાયતી-ધર્મસાગરજી મ.) • પાતરાનું માપ-પ્રકાર • ઝોળીનું પ્રમાણ-રીત • ગુચ્છા-ચરવળીનું માપ • પાતરાનું વાચંવાર પડિલેહણ • પડલાં કેવા... ? • માપ-રહસ્ય સંખ્યા... • રજજ્ઞાણનું માપ • પડિલેહણ કોને કેટલા બોલ • ૨૫ કાયાની પડિલેહણ • સાધ્વીને ૪૩ બહેનોને ૪૦ બોલ • માંડલાની મર્યાદા • ત્રણ મંડલ ભૂમિ • અંધારામાં કાન નાકથી જયણા • ૪ આંગળ જ ઉંચેથી પડિલેહણ • પાતરા પડિલેહણના બોલ કેવી રીતે ? • પડિલેહણમાં ઉપયોગ (વલ્કલ ચીરી) • પડિલેહણ-ઉપમાનું ફળ (તપસ્વી સાધુ) • પડિલેહણ પ્રકાર દ્રવ્ય-ભાવ • પડિલેહણનું ફળ-મોહનો ઘટાડો • પડિલેહણ કાલે કરવું-ઉપેક્ષા-ઉપયોગ.

વાચના-૫૩ પૃ. ૧૪૪ થી પૃ. ૧૪૬.

• બીજી પોરીસી • આગમ વાચના • અનુયોગ વ્યાખ્યા ? અનુયોગ સૂત્ર • સાધ્વીઓના ફોટા • આગમના અર્થમાં ગરબડ (ભગવાને માંસ ખાધું) • વાચના કોણ આપે ? અનુયોગ વિધિ • સ્થાપનાચાર્યની વિવિધતા

વાચના-૫૪ પૃ. ૧૪૭ થી પૃ. ૧૫૫.

• વાચનાનું ફળ • વિહાર બે ભેદે દ્રવ્ય-ભાવ • અવસન્ન એટલે ? • અવસન્નને સમ્યગ્દર્શન અને પ્રરૂપણા શુદ્ધ • સંવિગ્ન પાક્ષિકની મનોસ્થિતિ • દશવૈકાલીક સ્વાધ્યાયનો પ્રભાવ • વિહારના ફાયદા • સ્થિરવાસના પાંચ દોષ • નાણા પિંડનો સાચો અર્થ • ઉદ્ગમાદિ શુદ્ધ ગોચરી • પાલીતાણાની ભક્તિ ? • દ્રવ્ય વિહારમાં શુકન જોવા • વિહારની વિધિ • વૃષભ (નિપુણ) સાધુ • ચરણ-કરણ સતરીની વ્યાખ્યા • સંયમ એટલે ? • આગમોમાં વિવિધ વ્યાખ્યા • અજીવનો અસંયમ • કાગળ પરઠવવાની વિધિ • પ્રેક્ષા-ઉપેક્ષા સંયમ-પ્રમાર્જના-પરિષ્કાપના સંયમ • કરણ સતરીના ભેદ.

વાચના-૫૫ પૃ. ૧૫૬ થી પૃ. ૧૬૪.

• અવસન્નને પણ નિર્જરા • અવસન્ન એટલે ? • અવસન્ન ભેદ-સર્વત / દેશથી • ચોમાસામાં જ પાટ વપરાય • સામાચારી વ્યાખ્યા-ભેદ ચક્રવાલ સામાચારી • નવકારશીમાં માત્ર ત્રણ કોળીયા આહાર • પૂજા રથયાત્રામાં સાધુને જવું જરૂરી • મહોત્સવાદિમાં સાધુની મનોદશા • આવશ્યક સમાચારી પ્રતિક્રમણ • મુદ્રાઓ અને આસન • સ્વાધ્યાય સમાચારી પરાવર્તના વિશેષ કરે • પડિલેહણ સમાચારી • ૨૭ ભૂમિ પડિલેહણ • ધ્યાન સમાચારી વ્યાખ્યા ભેદ • ભીક્ષા શબ્દ વ્યાખ્યા • મુદા જીવી ઓટલે • પક્ષ્મીનો ઉપવાસ ફરજિયાત • નિસીઠીનું રહસ્ય • આવસ્તિયાએ કેમ ? • આપૃચ્છા-પ્રતિપૃચ્છાનો અર્થ • સ્થાન નિષધા સમાચારી સ્વચ્છંદનો અર્થ.

વાચના-૫૬ પૃ. ૧૬૫ થી પૃ. ૧૬૮.

• અર્થ પોરસીનો તટ્કાળ લાભ • શ્રાવકો પ્રાસંગીક સાંભળે • આગમ વ્યાખ્યાનની વિધિ • અનુયોગ એટલે • વાચના સમયની જાણ છાયાથી • ત્રીજા પ્રહરે દર્શન-ચૈત્યવંદન • પાંચ પ્રકારના ચૈત્ય • સાધર્મિક ચૈત્ય (વાસ્તવિક)

વાચના-૫૭ પૃ. ૧૬૯ થી પૃ. ૧૭૨.

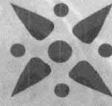
- સાત ચૈત્યવંદન • ગૃહસ્થને ૩/૫ કે ૭ ચૈત્યવંદન • દેરાસરમાં પોટલી ન ભણાવાય
- પાંચ પ્રકારના નમસ્કાર • ચાર થોય આગમ સિદ્ધ છે • ગામમાં ભોજન સમયે ગોચરી
- અકાલે ગોચરીમાં કીલામણા-નિંદા • શુદ્ધ માટે ગવેષણા (નંદીષેણ) • સંનિધિથી મહાવ્રતો જાય • રોગનું કારણ • ગિઠીજોગ.

વાચના-૫૮ પૃ. ૧૭૩ થી પૃ. ૧૮૦.

- ગોચરી સમયે ઉપયોગનો આદેશ • સંઘાટક ગોચરી • ગોચરી જવાની વિધિ-ગાથા બોલવી • ગોચરી જનાર સાધુ કેવો.. ? • ગોચરી=માધુકરી • ભમરાની વ્રણ વિશેષતા
- ગોચરી માર્ગના ૮ પ્રકાર • ઇચ્છકારાદિ ૧૦ સામાચારી • 'જી' સ્વીકાર તહત્તિ • સાધુને નિસીદિ શા માટે ? • આ પૃચ્છા-પ્રતિપૃચ્છા વ્યાખ્યા • છંદણા નિમંત્રણામાં સૌહાર્દ ભાવ • ઉપસંપદાની વ્યાખ્યા • ગુર્વાજ્ઞાથી થાય • ચક્રવાલ સામાચારી ક્રમ અને વ્યાખ્યા.

વાચના-૫૯ પૃ. ૧૮૧ થી પૃ. ૧૮૫.

- અધ્યવસાયોની સ્થિરતા કેવી રીતે રહે ? • 'વર્તમાન જોગ' નો અર્થ • ગોચરી જનારની નિર્મળતા • ગીતાર્થ એટલે ? • ગોચરીના જઘન્ય ગીતાર્થ • ઉદ્ગમ-ઉત્પાદન એષણાની વ્યાખ્યા • ઉદ્ગમ=આઘાકમાદિ - ૧૬ દોષ

શ્રી આગમોદ્ધારક પ્રતિષ્ઠાનનું સુવાચ્ય સુપાઠ્ય સાહિત્ય

- વિરાગના દર્પણમાં
- વીર અચલકુમાર
- ગાવું તારા ગીત
- પૂજ કરીએ સાચી સાચી
ની (પાંચમી આવૃત્તિ)
- પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રી (૩જી આવૃત્તિ)
- સમજવા જેવું સામાયિક
- ઝબકે ઝબૂક વિજળી
- જય ભટેવા પારસનાથ
- પૂજન કૈસે કરું ? (હિન્દી)
- ઊજલા સૂરજ ધૂંધલા પ્રકાશ
(હિન્દી)
- પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રી (હિન્દી)
- ભાવનાના સથવારે
શિખરજીની પગથારે
- આરમૂ
- ભેદ મિટે ભય જાય
- આ છે મહામંત્ર નવકાર
- નવકાર શરણં મમ
- નવકાર ! તારે ભરોસે...
- મારો નવકાર સાચો નવકાર
- નવપદ ધ્યાન સદા સુખદાઇ
- ભાગ્યદશા અબ જાગી
- તીર્થ માંડવગટ
- ભક્તિ દીપિકા
- પૂજ
- પ્રાણ જાય અરૂ વચન ન જાય
- અષ્ટાદ્વિકા વ્યાખ્યાન
- જિનાગમ શરણં મમ...
- ૧૮૦૦૦ શીલાંગ રથ
- ગરવો ગિરિરાજ
- તલેટીમાં ખેસી વાંચો
(ચોથી આવૃત્તિ)
- જપયોગ
- શ્રીપાલ કથા (સંસ્કૃત)
- યતિદિનચર્યા-વાચના
(ભા ૧-૨)
- વિચાર પંછી
- આનંદનાં અજવાળાં
- સાગરની સરગમ
- સાગરનું સૌંદર્ય
- આનંદના પુષ્પો...
- ઉપધાનનું સુંદર સ્વરૂપ
(બીજી આવૃત્તિ)
- સાગર કિનારેથી...
શાસનના દ્વારે
- બૃહદ્ યોગ વિધિ...
- તત્વાર્થ સૂત્રના કર્તા કોણ ?
- સુવાક્યોના સુંદર
૨૦ પટોનો સેટ
- નવકાર ધ્યાન માટેના
સુંદર નાના પટો.

વાચના-૨૯

સવ્વસ્સવિ દંડઓ ચેવ ॥૧૦॥

પૂ. આચાર્ય ભાવદેવસૂરિ 'યતિદિન ચર્યા' ગ્રંથના માધ્યમે રાઇ પ્રતિકમણાનો અધિકાર જણાવી રહ્યા છે. તેમાં "સવ્વસ્સવિ દંડઓ ચેવ" થી પ્રતિકમણા ઠાવવાનું જણાવે છે. "સવ્વસ્સવિ" એ દંડક સૂત્ર છે. પ્રતિકમણા ઠાવતાં "સવ્વસ્સવિ" દંડક બોલે. આત્મા જેનાથી વિટંબણા=ત્રાસ પામે તે દંડ. આવા દંડને કાપે તે દંડક.

વિટંબણા દુઃખ આવે અશાતાના ઉદયે, પણ દુઃખ રુપ અશુભ પણો પરિણામે છે મોહનીયના ઉદયે. અશાતાના ઉદયમાં પણ જો મોહનીયનો ક્ષયોપશમ હોય તો અશાતા પણ શુભપણો પરિણામે છે. જેમ ગજસુકુમાલ, ખંધક મહામુનિ વિગેરે દુઃખ આપનારને ભાઈ થકી ભલેરો માને છે. "પોતે દુઃખ ઉઠાવી નુકશાન સ્વીકારી મારું ભલું કરે છે" જગતના જીવો, બાંધવ વિગેરે પોતાને નુકશાન ન થાય તેમ કરે પણ આ તો મને બંધનમાંથી મુક્ત કરી રહ્યા છે. આમ તેઓ ભાવદયા ચિંતવે છે. અને અશાતાના તીવ્ર ઉદયમાં પણ શાંત રહે છે. આ જ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ છે. અશાતાના ઉદયને સામે જઇને સહે. ઉદીરણ કરે છે. પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિને સહે તેજ સાધુ. પરિષદ સહે તે જ સાધુ. આપણે તો શિયાળાના પહેલાં જ કામળી લઈ રાખીયે. પરિષદોને સહેવાની વિચારણા પણ નથી. આચરણની તો વાત જ ક્યાં ? પરમાત્માનું શાસન મલવા છતાં મોહના દંડથી દંડાઈ રહ્યા છીએ. તે મોહના દંડને દૂર કરવાનો છે.

દંડને કાપી નાખે તે દંડક. આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ મોહનીયના સંસ્કાર વિગેરે સ્વરૂપ દંડને કાપે તે દંડક. આ સૂત્રના માધ્યમે કૃત્યાકૃત્યના નિર્ણયથી આત્માને પોતાની જાતને પાછી વાળી શકે છે. ૧૦ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તમાં પ્રથમ આલોચના અને બીજું

પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. પ્રતિક્રમણના માધ્યમે આપણી જાતને આત્મભાવમાં પાછી વાળવાની છે. વિભાવ દશાને દૂર કરવી. તે જ દંડકનું કાર્ય છે.

નમુત્યુણાંનું બીજુનામ પ્રણિપાત દંડક છે. જેના દ્વારા મોહનીયનું મૂળ ખવાઈ જાય, હયમયી જાય તે દંડક.

પ્રણિપાત એટલે ?

પ્ર- પ્રકર્ષ કરી.

નિ-નિશ્ચયે કરી,

પાત-પરમાત્માના ચરણોમાં પડી જવું...તે પ્રણિપાત.

પરમાત્માની ગુણ સંપદાનો મૂળ પરિચય આ પ્રણિપાત દંડકમાં છે. એનાથી મોહનીયના કુરચા ઉડી જાય. આથી એને દંડક કહેવાય છે. આત્મા જે સ્થાનોમાં દંડાય છે કર્મબંધ કરે છે તેને પણ દંડક કહેવાય છે. પણ; પૂર્વ પુરૂષોના વચનને આર્ષવચન માની તેનો અર્થ સંગત કરવો.

“સવ્વસ્સવિ દંડકો ચેવ” જણાવી ‘સવ્વસ્સવિ રાઇય’ સૂત્ર બોલવાનું જણાવે છે. (૧) પ્રતિક્રમણની આલોચના માટેના સૂત્રોમાં આ બીજભૂત સૂત્ર છે.

(૨) અતિચાર આલોચના નો જે વિસ્તાર છે તેનું બીજ આ ‘સવ્વસ્સવિ’ સૂત્ર છે. બીજ વિના વૃક્ષ ન થાય, બીજમાંથી જ વૃક્ષ બને તેમ આ સૂત્રમાંથી સમગ્ર પ્રતિક્રમણ થાય છે. જે મોહનું ઝેર ઉતારવા માટે મહાપ્રભાવશાળી સૂત્ર છે. મોહનું ઝેર એતો વિંછીના ઝેર જેવું છે. વિંછીનું ઝેર ઓછું હોય પણ તેની ઉગ્રતા ખરી. સર્પનું ઝેર તેનાથી ઓછું પણ અતિ ઉગ્ર હોય, આથી તે વિષ લોહી દ્વારા મગજમાં જાય ને માણસ ખતમ થાય. જ્યારે વિંછીના ઝેરથી માણસ ખતમ ન થાય પણ જેમ આગના તણાખાં બાળે; તેમ વિંછીનું ઝેર માણસને બાળે છે. વિંછીના ઝેરને ઉતારનાર એ ઝેરને ડંબના ભાગે લાવે, પછી ચુસી લે. એના પરમાણું ઓછા હોય પણ જલદ હોય છે. સર્પના પરમાણું વધારે પણ અતિ જલદ હોય. આમ સાપના ઝેર કરતાં વીંછીનું ઝેર વધુ ખતરનાક હોય. તે મારે નહિ પણ હેરાન પરેશાન કરી મુકે. તેમ મોહનીય રુપી વિંછીનું ઝેર રોમે-રોમે આત્માના પ્રદેશે-પ્રદેશે ફેલાયેલું છે. તે આ સૂત્ર દ્વારા ઓછું થાય. ‘સવ્વસ્સવિ સૂત્ર’ દંડક છે. એનાથી મોહનીયનું ઝેર નાશ થાય. જો કે પ્રભુશાસનમાં બધા જ સૂત્રો મોહના ઝેરને નાશ કરનાર છે. પણ અમુક સૂત્રથી શીઘ્ર વિષ

ગુક્ત થાય. મોહનીયને છેદે-કાપે તે દંડક મોહનીયની મંદતાના કારણે અશ્તાતાના ઉદયમાં પણ વિટંબણા ન થાય. મન-વચન-કાયા તો જડ છે, એને દુઃખ થતું નથી પણ; આત્મ પ્રદેશો સાથે એ અભેદ સંબંધિત હોવાથી ‘મન-વચન-કાયા હું છું આ ભ્રમથી મન-વચન-કાયાના દુઃખથી “આપણી જાત ને દુઃખે છે.” એમ માનીયે છીએ. મન-વચન-કાયા એ સચ્ચિદાનંદ સ્વરુપ આત્માથી ભિન્ન છે. આજ છઠ્ઠા ગુણ-ઠાણાનો પાયો છે. આધાકર્મી ગોચરી રસકસ વાળી ગોચરીનો આગ્રહ હોય તો દહું ક્યાંથી રહે ?

દહું ગુણઠાણું ટકે છે ૪ થા ગુણઠાણા ઉપર

૪થું ગુણઠાણું ટકે છે પૌદ્ગલિક ભાવના ત્યાગ ઉપર.

લોકો ભક્તિથી આપણાં પાતરા ભરે છે, પણ આપણી વૃત્તિ ક્યાં છે ? વિચાર-માંય આજ્ઞા નથી તો આચરણની વાત જ ક્યાં ? પૂજ્ય આગમોદ્ધારક શ્રી જણાવતાં કે “૪ થા આરામાં કેવલજ્ઞાન પામવું સહેલું છે. પણ પાંચમા આરામાં સમ્યક્ત્વ મેળવવું અને ટકાવવું અતિ દુષ્કર છે.” કેવલજ્ઞાન ક્ષાયિક છે. સામાન્ય રીતે આપણું સમકિત ક્ષયોપશમિક ભાવનું છે. માટે ટકાવવું દુષ્કર છે. આપણને આવી દુર્લભતા લાગે છે ?

“અસિધારા ચંકમણ તુલ્લં” અસિધારા=તલવારની ધારપર ચાલવા તુલ્ય આ સાધુપણું છે. આપણને આવું કઠિણ લાગે છે ? ઘરમાં ૧ કપ ચા મળતી હતી અને અહીં ??? “અધ્યાત્મસાર”માં જણાવ્યું છે કે “મધુરં રસમાપ્ય” “મધુર રસ જોઈને અજ્ઞાનીની દાઢમાંથી રસ ઝરે. અને જ્ઞાનીની આંખમાંથી આંસુ ઝરે.” પારણું કરતાં આંસુ પડે એવું જીવનમાં કદી બને છે ? ના, સમ્યક્ત્વ નબળું છે; એના આ પરિણામ છે. ૪ થા ગુણઠાણામાં ભેદજ્ઞાન ચોક્કસ હોય. આ ભેદજ્ઞાનવાળી ભૂમિકાએ આત્માની સ્થિતિ કેવી હોય ? તે ભૂમિકાએ પહોંચવા મોહનીય મંદ બનાવવું પડે. મોહનીયને ભેદનારું આ દંડક સૂત્ર છે.

પોતાના ઉપયોગને સ્થિર કરવા ‘ઠામિ-ઠાઉ’ શબ્દ છે. જિનાજ્ઞામાં સ્વ ઉપ-યોગને સ્થિર કરવાનો છે. માટે ‘ઠાઉ’ ! જ્યાં સુધી ઉપયોગ સ્થિર ન થાય ત્યાં સુધી પાપ-કર્મનો બંધ ચાલુ રહેશે સમયે-સમયે પાપ બંધાય છે.

પાપ એટલે “પાતયતિ યદ્ તદ્ પાપં” જે આત્માને પાડે અધોગતિમાં લઇ

જાય તે પાપ...અર્થાત્ આંજ્ઞાની ઉપેક્ષા, અજ્ઞાન વિગેરે પાપ છે.

પાપ બે પ્રકારે છે (૧) વૃત્તિ પાપ (૨) પ્રવૃત્તિ પાપ.

અધ્યવસાયમાં પાપ જાગે, મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય જાગે કે જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા થાય તે વૃત્તિ પાપ છે. અને પાપ કરે તે પ્રવૃત્તિ પાપ છે. ખરેખર સંસારમાં રખડાવનાર વૃત્તિ પાપ છે. કેમકે આત્માને નિર્ધ્વંસ પરિણામ કરાવનાર જ વૃત્તિ પાપ છે.

કાયા-સચિત્ત પાણીને સ્પર્શ પણ નહીં કરનારો સંયમી વિધિપૂર્વક નદી ઉતરે, તેમાં એક બિંદુમાં જે જીવો છે તે પારેવાનું રુપ કરે તો, ૩૬૦૦ માઇલ નો એક યોજન એવા એક લાખ યોજનના વ્યાસવાળા જંબૂદ્વીપમાં પણ સમાય નહીં. તો નદીના પાણીમાં કેટલા જીવો ?

વંટોળાદિ આવે તો સાધુ કામળી ઓઢીને બેસે, અન્યથા વાયુકાયની વિરાધના થાય, કિલામણા થાય, એવી વૃત્તિવાળો તેવો સાધુ નદી ઉતરે તો પણ કેટલી જયણા પૂર્વક નદી ઉતરે ?

“એમં પાયં જલે કિચ્ચા”

“એમં પાયં થલે કિચ્ચા”

એક યોજન પ્રમાણ નદી ઉતરે તેમાં ૧ પગ કોરો થાય પછી જ પગ મૂકે એમ પરમાત્માની આજ્ઞા છે. પ્રવૃત્તિમાં વિરાધના દેખાય છે. પણ અહીં વૃત્તિમાં વિરાધના નથી.

સાગરજી મ.ના ગુરુ ઝવેરસાગરજી મ. તેમના ગુરુ ગૌતમસાગરજી મ. તે ગૌતમ સાગરજી મ.સા. ના દાદાગુરુ નેમસાગરજી મ.સા. ૧૪૦ વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયા. વયોવૃદ્ધ હોવા છતાં તેમને પાંચ વિગઈનો ત્યાગ. ઓશીકું હાથનું જ કરે. આખું જીવન એવું જીવેલા કે વૃદ્ધત્વમાં સંસ્કાર પ્રમાણે સંયમ જીવન ચાલ્યા કરે. તેઓ અમદાવાદમાં સૂરજમલ શેકનું ડહેલું હતું તેમાં રહેતા હતા. ઉપર હોલ હોય નીચેથી વાહનો પસાર થાય તેને ડહેલું કહેવાય. તેઓ સાબરમતીના કિનારે સ્થંડિલ જવા સવારે ૭ ।। વાગે નીકળે અને ૯ ।। વાગે પાછા આવતા. ૧૧ વાગ્યા સુધી વ્યાખ્યાન આપતા, ૧૨ વાગે ગોયરીએ જતા. બપોરે આગમની વાચના આપતા. એમની જીવનચર્યામાં નોંધ છે કે ૪૦ મિનિટ સાબરમતી નદી ઉતરતાં થતી. સ્થંડિલના ભાંગા ૧૦૨૪ થાય તેની

ગણતરી મુજબ તેઓ સ્થંડીલ જતા. આ નદી ઉતરવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત નથી, પણ; એમાં આજ્ઞા ભંગ થયો હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે. ઉત્સર્ગ ન જ પળાય તો જ અપવાદે ચાલે. આજે અપવાદ એ રાજમાર્ગ બની ચૂક્યો છે, આ મિથ્યાત્વનો ઉદય છે. પરમાત્માની આજ્ઞા અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવામાં વૃત્તિ પાપથી બચાય છે. જિનાજ્ઞામાં ઉપયોગ સ્થિર થાય તો પાપથી બચાય. બહાર ગયેલા ઉપયોગને પ્રતિક્રમીને પ્રભુઆજ્ઞામાં સ્થિર કરવા ઠાઉં ? આદેશ માંગવાનો છે.

ચાર ખમાસમણાં દેતાં

પહેલા ખમાસમણાંમાં અનંત ઉપકારી અરિહંતો યાદ આવે.

આચાર્યનું ખમાસમણા દેતા જેના થકી ધર્મ પામ્યા તે યાદ આવે.

ઉપાધ્યાયનું ખમાસમણા દેતાં જેના થકી સૂત્રો શીખ્યા તે યાદ આવે.

સાધુનું ખમાસમણા દેતાં જેના થકી રત્નત્રયીની સાધના કરી રહ્યા છે,

એ પુણ્યવાન આત્માઓ યાદ આવે. ઉપકારીને યાદ કરવા તે પોઝીટીવ ક્રિયા છે. પછી પ્રતિક્રમણ ઠાવવાનું છે. તેમાં આપણે નેગેટીવ બનવાનું છે. નિષેધાત્મક મુદ્રા ઠાવવામાં છે અર્થાત્-

પ્રતિક્રમણ ઠાવતાં હાથ ઉલટો રાખવાનો છે. મારી જાત (આત્મા) કેટલા બધા દોષો-પાપોથી દબાયેલ છે. તે વિચારવાનું છે. અતિચાર રૂપ ભારથી ભરેલો આપણો આત્મા છે. આથી માયું ઉંચું કેમ રહી શકે ? જેટલો પાપનો ભાર વધુ તેટલું વધુ નીચું જોવું પડે. તે ન્યાયે મસ્તકને જમીન સુધી નમાવી પછી 'સવ્વસ્સવિ' સૂત્ર બોલવું.

● સવ્વસ્સવિ વડીલ જ કેમ બોલે ?

સવ્વસ્સવિ દંડક + સૂત્ર ગુરુ મ. / વડીલ જ કેમ બોલે ?

જેમ પતંગના દોરા ઉપર માંજો ચડે એથી તે દોર મજબૂત થાય. તેમ વચન એ સુતરની દોરી છે, મોહનીયનો ક્ષયોપશમ તેમાં માંજો ચડાવે છે. એ બોલનારના વચનની અસર સાંભળનાર સર્વે આત્મા પર પડે છે. જો મોહનીય ના ઉદયમાં શબ્દ બોલાયો હોય તો બીજાને વિષય-કષાય વાસનાની ઉદીરણા કરનાર બને. વચન બોલતાં મોહનીયનો ક્ષયોપશમ હોય તો રત્નત્રયીની આરાધનામાં સહાયક બને.

ગુરુ મહારાજના સંયમ, જ્ઞાન, ધ્યાન દ્વારા કરેલા મોહનીયના ક્ષયોપશમથી વડીલના વચન રૂપ માંજો ચડે. વધુ સંયમ પર્યાયથી મોહનીયની ભૂમિકા ઢીલી પડી

હોય. જોકે તેમાં એકાંત નથી. આજનો દીક્ષિત પણ મોહનીયના તીવ્ર ક્ષયોપશમ વાળો હોઈ શકે. ચંડુદ્રાચાર્યના શિષ્યને કેટલો મોહનીયનો ક્ષયોપશમ હતો. માટે એકાંત નથી કે વડીલનો મોહનીયનો ક્ષયોપશમ અને રત્નત્રયીનું બળ વધુ હોય પણ, “જેટલો પર્યાય વધુ તેટલો મોહનો ક્ષયોપશમ વધુ” એ રાજમાર્ગ છે. એમ તો ગૌતમસ્વામીના શિષ્યો દીક્ષા લેતાંની સાથે જ કેવલી બની જતા, . “જિહાં જિહાં દીજે દિકખ-તિહાં તિહાં કેવળ ઉપજે.” એ વિશેષણ ગૌતમસ્વામી ભગવંતને લાગ્યું. ઓછા સંયમ પર્યાય વાળાનો પણ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ વધુ હોઈ શકે, સર્વ કર્મનો ક્ષય પણ કરી શકે. પણ; આપણે રાજમાર્ગ ચાલવાનું છે. વધુ સંયમ પર્યાયવાળાને વધુ મોહનીયનો ક્ષયોપશમ હોય એમ માની તેમને વડીલ માનવા. ૧૮-૨૦ વર્ષે મેટ્રીક પાસ-થાય એજ જનરલ માર્ગ છે. બાકી કો'ક તેજસ્વી આત્મા નાનીવયથી પણ તીવ્ર બુધ્ધિશાળી હોય !

વડીલોના મુખથી સાંભળેલા શબ્દો આત્માને વધુ અસર કરી મોહનીયના સંસ્કારોને ઘટાડે માટે ‘સવ્વસ્સવિ રાહ્ય’ પાઠ ને ગુરુ મહારાજ બોલે, બીજા બધા સાધુ / શ્રાવકો મનમાં ધારે. ગુરુ મહારાજના ક્ષયોપશમ દ્વારા નીકળેલા શબ્દો, આદેશ વિગેરે વધુ અસર કરે. આથી દરેક સાધુ માંડલીમાં જ પ્રતિકમણ કરે. ક્યારેક કોઈક અપવાદના કારણે મોડું થાય તો ગુરુ મહારાજ પાસે નજીકમાં રહી આદેશ માંગવા પૂર્વક પ્રતિકમણ કરે. આ સૂત્ર ‘સવ્વસ્સવિ’ રાત્રિના અતિયાર ને આલોચવાનું તથા મોહનીય નો ક્ષયોપશમ કરવાનું સૂત્ર છે. ‘સવ્વસ્સવિ’ નો સંબંધ ‘મિચ્છામિ દુક્ક-ડમ્’ સાથે છે. આ સૂત્ર સળંગ બોલાય છે. આમાં આપણા ઉપયોગની ખામી ખૂબ હોય છે. આખા પ્રતિકમણમાં ઉપયોગ રાખવાનો છે. દોષ સ્થાનો ક્યા ? અતિયાર ક્યાં કેવી રીતે લાગે છે ? તે આ સ્થાને ‘સવ્વસ્સવિ’ સૂત્ર દ્વારા વિચારવાનું છે. ભૂતકાળમાં કરેલા પાપોની આલોચના પણ અત્રે કરવાની છે. ‘અહ્યં નિંતામિ’ વિગેરે પદોથી ત્રિકાળના પાપોની આલોચના પ્રતિકમણમાં કરવાની છે.

અહીંથી પ્રતિકમણની શરૂઆત થાય છે. પ્રતિકમણમાં જ ઉપયોગની જાગૃતિ રાખવાની છે. સૂત્રો-અર્થ અને તેના ભાવોમાં સ્થિરતા કેળવવાની છે. તે પ્રતિકમણ કેવી રીતે કરવું તેના ક્યા રહસ્યો છે તે આગળ વિચારશું.

વાચના-૩૦

સકલ્થય સામાઙ્ય...૧૧૧૧

શાસન પ્રભાવક પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ.એ રચેલ 'યતિદ્દિનચર્યા' ગ્રંથ ઉપર પૂ.આ. શ્રી મતિસાગરસૂરિ મ. એ વૃત્તિ-ટીકા રચી છે. તેમાં સાધુની સામાચારીની વાત છે. આ સામાચારી સાંભળીને આચરણમાં મૂકવાની છે. ગ્રંથની વાચનામાં આપણને રાઇ પ્રતિકમણનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. પૂર્વે પ્રતિકમણ વિધિમાં રાઇય પ્રતિકમણ ઠાવવાથી ષડ્ આવશ્યક જ હતાં. હાલ સામાઈક વિગેરે કર્યા હોય; ન કર્યા હોય, અથવા ગુરુ નિશ્રાએ ન કર્યા હોય તે માટે બાકીના પાંચ આવશ્યકને મિશ્ર કરી સીમંધર સિધ્ધાયલ એ બે ચૈત્યવંદન સુધી રાઇ પ્રતિકમણ ગણાય છે.

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી, માનવિજયજી, વિદ્યા વિજયજી વિગેરે ચાર વાચકોએ કમિટિમાં જે વિધિ નક્કી કરી છે તે હાલ માન્ય છે. જોકે સકલતીર્થ પછીથી ઉમેર્યું છે. તો પણ ગીતાર્થ માન્ય છે. કોઈ જ ફેરફાર ન થાય. સકલતીર્થમાં બધુ જ આવી જાય. પછી બીજા તીર્થકરોને વંદના કરવાની જરૂર જ નથી. જો કે, પાપોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિકમણ પછી બોલે તે ખોટું નથી. પણ વિધિમાં આ નથી. માટે વચ્ચે ચાલુ ક્રિયામાં ન બોલાય. "સમરો મંત્ર ભલો" એમાં વધુ ગાથા ઉમેરવી તે દોષ છે. વધુ અક્ષર કે હિનાક્ષર ન જ બોલાય. ચાલુ પ્રતિકમણમાં જિતકલ્પની મર્યાદાઓમાં નક્કી થયેલ છે તે સિવાય અન્ય કાંઈ ન બોલાય. સીમંધર સ્વામી સિધ્ધાયલના ચૈત્યવંદનની પૂર્વે દુહા વગેરે બોલવાની જિતકલ્પની મર્યાદા કે પરંપરામાં નથી પણ ભાવાવેશમાં હમણાં હમણાં ચાલુ થયા છે. જિતકલ્પની મર્યાદા નક્કી થયા પછી ઇચ્છા-ભાવ મુજબ કાંઈ ઉમેરાય નહીં.

ટુંકમાં સવારે પ્રતિક્રમણમાં વિહરમાનના દુહા ન બોલાય. બધી ભાવના પ્રતિક્રમણ પછી ભાવવાની. પણ, પ્રતિક્રમણ પછી તો આપણને ફરસદ જ નથી. મોહનીયને તોડવાનું ઉત્કૃષ્ટ કોટિનું લક્ષ્ય હજી જાણ્યું જ નથી. માટે જ બધી દોડાદોડ છે. વિધિ પણ મન મરજી મુજબ કરીએ છીએ.

પ્રતિક્રમણની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ?

ઠાવ્યા પછી પ્રતિક્રમણની વાસ્તવિક શરૂઆત થાય છે. દેવસિય પ્રતિક્રમણમાં ઠાવ્યા પહેલાં નમુત્યુણં આવે, રાઈ પ્રતિક્રમણમાં ઠાવ્યા પછી નમુત્યુણં આવે.

પ્રતિક્રમણ ઠાવ્યા પછી તુરત પ્રતિક્રમણ = પ્રાયશ્ચિત્ત સૂત્રો હોય, પરંતુ સવારે રાઈ પ્રતિક્રમણમાં પ્રથમ નમુત્યુણં સૂત્ર કેમ ?

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ રાઈય પરિક્રમણ ઠાઉં ? બોલ્યા પછી જમણો હાથ ઠાવી 'સવ્વસ્સવિ' બોલી તે પછી નમુત્યુણં આવે. આ સૂત્ર મંગલ રુપે છે. પહેલાં આવતું નમુત્યુણં તે સ્વાધ્યાય વિગેરેને માટે જાગૃત થયા પછી પ્રથમ મંગલ છે. પ્રતિક્રમણ સાથે તેનો સંબંધ નથી. પ્રતિક્રમણ જેવા મહત્વના કાર્ય માટે મંગલ માટે આ સૂત્ર છે. મોહની પક્કડને ઢીલી કરવાની છે. યશોવિજયજી મ.સા.એ ષડાવશ્યકની ઢાળો બનાવી છે. "પ્રતિક્રમણ ગર્ભ હેતુ" નામે ગ્રંથ છે. વળી આવશ્યક સૂત્ર વિગેરેમાં છે કે જ્ઞાનીની આજ્ઞાના બહુમાનથી મોહનીય ઢીલું પડે છે.

અનાદિકાળના સંસ્કારને હટાવવાનું બળ મેળવવા આદિ મંગલ તરીકે આ નમુત્યુણં છે. વીતરાગના ગુણોના સ્મરણ-ચિંતન દ્વારા કર્મો ઢીલા પડે છે. દેવસિય પ્રતિક્રમણ દિવસના છેડે છે, રાઈ પ્રતિક્રમણ ઉંઘ પસાર કર્યા પછી છે. આથી મોહનીયના સંસ્કારનું બલ ઢીલુ ત્યારે જ થાય કે જ્યારે મંગલાચરણ કર્યું હોય.

હવે પછી જે શુદ્ધિ કરવાની છે. તેમાં છળકપટ ન આવી જાય તે માટે નમુત્યુણંના મંગલાચરણ દ્વારા વીતરાગ પ્રભુની ચિંતવના કરવાની છે. રાઈ પ્રતિક્રમણમાં મંગલ તરીકે માત્ર એક જ નમુત્યુણં આવે છે. દેવસિ પ્રતિક્રમણમાં બે નમુત્યુણં આવે છે. ઊંઘા અને સવળા કોડિયાનો સંપૂટ બનાવી ભઠ્ઠીમાં મૂકવાથી તેમાં ગરમી વધુ આવે. સંપૂટમાં પકાવવાથી દવાનો પાવર વધે છે તેમ દેવસિય પ્રતિક્રમણમાં નમુત્યુણં પછી ચાર થોય પુનઃ નમુત્યુણં આ રીતે સંપૂટ કરવાનો છે. વીતરાગના ગુણાગ્ન પ્રથમ નમુત્યુણંમાં આવ્યા પછી ચાર થોયમાં આવ્યા, અને છેલ્લે પણ નમુત્યુણંમાં

આવ્યા. આમ એમના પરમાત્માના ગુણોથી આત્માને પ્લાવિત કર્યો. ચાર થોયના માધ્યમે થતા પરમાત્માના ગુણગાનને પુષ્ટ કરવા માટે આ બંને નમુત્યુણં છે. ભોંયરામાં જતી ગાડીને આગળ પાછળ બે એંજીન સલામતી માટે હોય. તેમ આત્માની આત્મશુદ્ધિ માટે બે વાર આગળ-પાછળ નમુત્યુણં છે. રાત્રી શરુ થાય છે. અંધકારમાં જયણા ધર્મને સલામત રાખવાનો છે. વિતરાગ ભાવને ગુંજતો કર્યો હોય તો જયણા સચવાય. શકસ્તવમાં યોગમુદ્રા છે. 'લલિત વિસ્તરા' ગ્રંથમાં પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મ. એ શકસ્તવની વિષદ વ્યાખ્યા કરી છે.

'પ્રણિપાત દંડક' એ નમુત્યુણંનું મુખ્યનામ છે. શકસ્તવ અને નમુત્યુણં જુદા છે. પરમાત્મા ના કલ્યાણક સમયે ઇન્દ્ર મહારાજા બોલે છે તે શકસ્તવ. આપણે બોલીએ છીએ તે નમુત્યુણં. આ નમુત્યુણં સૂત્ર ગણધરકૃત છે. જ્યારે ઇન્દ્ર મહારાજા બોલે છે તે શાશ્વત છે. છતાં વર્તમાન વ્યવહારમાં નમુત્યુણં ને શકસ્તવ કહેવાય છે. તે હુલામણું નામ છે. મુખ્યનામ તો 'પ્રણિપાત દંડક' છે.

પ્રણિપાત એટલે ?

પ્ર + નિ + પાત્ ધાતુ છે.

પ્ર = પ્રકર્ષ કરી,

નિ નિશ્ચય કરી.

પાત્ = પડી જવું. અર્થાત્ પ્રભુના ચરણોમાં જાતને સોંપી દેવી તે પ્રણિપાત. બે પગ નીચે, બે પંજા જમીન પર અને મસ્તક નમાવવું. આથી નમ્રતાનો ભાવ આવે. આ સૂત્રની ૯ સંપદા છે. દરેક સંપદા એ નમસ્કાર કરવાનો છે. આથી ૯ વાર જમીન પર મસ્તક અડાડે. આ મુદ્રા ઇન્દ્ર પણ ન કરે. કેમકે પ્રભુના ચરણોમાં પ્રણિપાત ત્યારે જ થાય કે પરમાત્માની આજ્ઞા સ્વીકારે. "તું હી તું હી" કરીને આજ્ઞા = સર્વવિરતિ સ્વીકારે. એ મુદ્રા સર્વવિરતિ પામવાની તત્પરતા બતાવે છે. નમુત્યુણં બોલતાં દરેક વખતે પુરુષોને ઉપરોક્ત મુદ્રા હોય. બહેનોને શારીરિક મર્યાદા હોય છે, આથી પ્રણિપાત દંડકની મુદ્રા શ્રાવિકા, સાધ્વીને નથી. એમને ડાબો પગ વિનયની મર્યાદા માટે ઉભો રાખવો.

રાહ પ્રતિકમણમાં ઠાવ્યા પછી નમુત્યુણં દ્વારા પરમાત્માના ગુણગાનનું મંગલ-લાચરણ કરવાનું છે. 'તત્પદિતે ઉત્થાય કરેમિ મંતે સામાઈયં' 'નમુત્યુણં'ના પાઠ

પછી દ્રવ્ય અને ભાવથી ઉભા થઇને કરેમિ ભંતે સૂત્ર બોલવાનું છે. તેમાં માત્ર શરીરથી ઉભા નહીં થવાનું. ઉપયોગથી પણ ઉભા થવાનું છે. શરીરથી ઉભા થવું તે દ્રવ્ય અને ઉપયોગનું જોડાણ કરવું તે ભાવ. આમ બંને રીતે સજ્જ થવાનું છે. દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ થાય. તેના ચાર ભાંગા પડે.

- (૧) દ્રવ્યથી (શરીરથી) ઉભો રહે ભાવથી ઉપયોગ રહે.
- (૨) દ્રવ્યથી ઉભો રહે, ભાવથી ઉપયોગ રહે.
- (૩) દ્રવ્યથી બેઠો રહે ભાવથી ઉપયોગ રહે.
- (૪) દ્રવ્યથી બેઠો રહે ભાવથી ઉપયોગ ન રહે.

આ ચાર ભાંગામાંથી પ્રથમ ભાંગે પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે. આપણે ગળીયા બળદ ન બનતાં ઉલ્લાસપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું. આથી ઉભા થઈ ઉપયોગપૂર્વક 'કરે-મિભંતે', સૂત્ર બોલે. કરેમિ ભંતે સૂત્ર બોલવા દ્વારા સામાયિક આવશ્યક કરવાનું છે. અને લીધેલી પ્રતિજ્ઞાને યાદ કરવાની છે. તેમાં (નિયમમાં) જ્યાં જ્યાં ગાબડું પડ્યું હોય તેને યાદ કરવાનું છે. પછી ચારિત્રાચાર, દર્શનાચાર, જ્ઞાનાચાર વિગેરેના અતિચારની વિશુદ્ધિ માટે ત્રણ કાઉસ્સગ્ગ કરવાના છે.

કાઉસ્સગ્ગ એટલે શું ? પરમાત્માના શાસનમાં આપણી કાયાને સ્થિર કરવા કાયા ભાવનો ઉત્સર્ગ ત્યાગ કરવો તે કાઉસ્સગ્ગ છે કાયભાવ કર્મબંધનું કારણ છે તેથી તેના ત્યાગ માટે કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો છે.

તાવકાયં અપ્પાણં એ સીધો સંબંધ છે. ઠાળેણં વિગેરે ત્રણ તો સાધન છે. આત્માના આ ત્રણ બહિરાત્મ ભાવો અર્થાત્ ઇન્દ્રિય, શરીર, મન, બુદ્ધિ વિગેરે રૂપ જે આત્મા તેનો ત્યાગ કરવાનો છે.

‘‘ઠાળેણં મોળેણં જ્ઞાણેણં’’ સ્થાન, મૌન અને ધ્યાન વડે શરીર રૂપ આત્માનો ત્યાગ કરવાનો છે, પદ્ધતિપૂર્વક શબ્દ બોલાય તો મોહનીયના સંસ્કારો ઘટવા પામે.

પ્રશ્ન : જ્ઞાનાચારાદિની વિશુદ્ધિ માટેના ત્રણ કાઉસ્સગ્ગમાં શું ચિંતવન કરવું ?

ઉ. સાંજે દેવસિય પ્રતિક્રમણમાં આચરિય ઉવજ્જાય પછી ૨-૧-૧ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ આવે. સવારે પહેલાં ૧-૧ લોગસ્સ અને પછી અતિચારની ગાથાનો કાઉસ્સગ્ગ છે.

રાઇ પ્રતિક્રમણામાં પાંચમું આવશ્યક 'કાઉસગ્ગ' પ્રથમ આવ્યું. પ્રથમ શા માટે આવ્યું ? "પ્રતિક્રમણ ગર્ભહેતુ" નામે પુસ્તક છે. જે ૩૦૦ વર્ષ પૂર્વના મુનિ ભગવંતે આ ગ્રંથ લખેલ. હાલ એનું ભાષાંતર ભાવનગરમાંથી છપાયું છે. તેમાં જણાવેલ છે કે રાઇ પ્રતિક્રમણમાં પ્રમાદના પરિહાર માટે ચારિત્રાદિ આચારની વિશુધ્ધિના ત્રણ કાઉસગ્ગ પહેલાં કરવાના છે તેમાં-

એક લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ ચારિત્રાચારની શુધ્ધિ માટે.

એક લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ દર્શનાચારની શુધ્ધિ માટે અને

ત્રણ ગાથાનો કાઉસગ્ગ જ્ઞાનાચારની શુદ્ધિ માટે કરવાનો છે. સવારે આંખમાં ઉંઘ હોવાની શક્યતા હોવાથી અતિચારનો બરાબર વિચાર થઇ શકે નહીં આથી ત્રીજા કાઉસગ્ગમાં અતિચારની વિચારણા કરવાની છે. ૪ લોગસ્સમાં ૧૦૦ શ્વાસોશ્વાસ થાય. બે લોગસ્સમાં ૫૦ શ્વાસોશ્વાસનો કાઉસગ્ગ થાય. એક લોગસ્સના ૨૫ શ્વાસોશ્વાસ ચંદ્રેસુ નિમ્મલયરા સુધી થાય. અર્થાત્ ૧-૧ લોગસ્સનો બે વાર કાઉસગ્ગ કરવો એમ 'આવશ્યક સૂત્ર'માં છે. ત્રીજા કાઉસગ્ગમાં દોષોનું ચિંતવન કરે. પ્રાચીન કાળમાં મુનિઓ; સ્વપ્ન આવ્યું હોય, કામળીનો ઉપયોગ ન રાખ્યો હોય વિગેરે રાત્રે લાગેલા અતિચાર-દોષોનું ધ્યાન રાખી ચિંતવન કરતા. સવારથી સાંજ અને સાંજથી સવાર સુધીના અતિચારને યાદ કરી હૃદયમાં ધારી રાખે. રાત્રિક અતિચારની ચિંતવના રૂપ ત્રીજો કાઉસગ્ગ પારીને પછી સિદ્ધોની સ્તુતિ રૂપ "સિધ્ધાણં બુધ્ધાણં" સૂત્ર બોલે. પછી સંડાસા=પ્રમાર્જના પૂર્વક બેસી; મુહુપત્તિનું પડીલેહણ કરે. તે પડીલેહણ કેવી રીતે કરે તે અધિકાર અગ્રે....

વાચના-૩૧

‘‘થુહ પૌત્તી આલોઅણ...૧૧૨૧

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. યતિ દિનચર્યામાં સાધુ સામાચારીની વાત કરી રહ્યા છે.

તેમાં રાઇપ્રતિકમણનો અધિકાર ચાલે છે. દોષો ન લાગ્યા હોય તો પણ આત્મા બહિર્ભાવમાં આવ્યો હોય; તેનું પણ પ્રતિકમણ કરવાનું છે. સંયમ-સામાચારી-કે આત્મરમણતામાં જે દોષો લાગ્યા હોય તેની ચિંતવના ત્રીજા કાઉસગમાં કરી-પારીને સિદ્ધસ્તવ દંડક બોલે.

દોષોની ચિંતવના કરી શુદ્ધ સ્વરૂપ દશાના સ્વામી સિદ્ધોની સ્તવના કરે, મારા આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે ? કર્મોથી કેટલું દબાએલું છે ? તે જ્ઞાન કેળવે. જેઓના શાસનમાં આરાધના કરીએ છીએ; તેઓનો અનુગ્રહ મેળવવા પ્રભુ વીરને વંદના છે. સામર્થ્યયોગની ક્રિયાનું ભાન થાય તે માટે ત્રીજી ગાથા છે. ચારિત્ર મોહનીય તોડવા ચોથી ગાથામાં નેમનાથ પ્રભુને નમસ્કાર છે. ૨૪ દંડક દૂર કરી સિદ્ધઅવસ્થા મેળવવા ૨૪ તીર્થકરોને વંદન છે.

સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર બોલી ૧૭ સંડાસા પૂર્વક બેસે.

સંડાસા એટલે ?

સાણાસી-સાંધા; સાણાસીને હિન્દીમાં સંડાસી કહે છે. અર્થાત્ બેસતાં ઉઠતાં શરીરના સાંધાના સંકોચ-વિકાસ થાય ત્યા જીવ વિરાધના ન થાય તેવી પ્રમાર્જના કરવી તે સંડાસા. આમ સંડાસા કરી બેસે, પછી (ત્રીજા આવશ્યકની) મુહપત્તિનું પડીલેહણ કરે.

મુહપત્તિનું પરિલેહણ એ આત્માને પ્રભુના શાસનમાં સ્થિર કરવાની ક્રિયા છે. મુહપત્તિએ શાસનનું પ્રતિક છે.

મુહપત્તિનું મૂળનામ 'મુખપોત્તિકા' સંસ્કૃતમાં થાય. દરેક ઉપકરણમાં મુહપત્તિ સૌથી નાની છે. તે એક વેંત અને ચાર આંગળ પ્રમાણ જોઈએ.

ઉપયોગની જાગૃતિ માટે મુહપત્તિ છે. બોલવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જયણા પૂર્વક બોલવાની પરમાત્માની આજ્ઞા છે. આપણા ભાષાવર્ગણના પુદ્ગલો છોડવામાં અજયણા ન થાય, સંપાતિક જીવો ન હણાય તે માટે તથા પ્રભુની આજ્ઞાના પાલન માટે મુહપત્તિ નો ઉપયોગ છે.

મુખાગ્રે પોત્તિકા ઇતિ મુહપત્તિ (મધ્યમ પદ લોપી સમાસ છે.) મુખ આંગળ ધરવાની છે. મુહપત્તિ મોઢા આંગળ રાખે તો જ તે જયણાનું અંગ બને. મોઢે બાંધી રાખે તે જયણાનું અંગ નથી.

પ્ર. ભગવાનને મુહપત્તિ કેમ નહિ ?

જ. પ્રભુનો કલ્પ એવો છે માટે ઓઘો મુહપત્તિ ન હોય. વળી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી પ્રભુને બોલવાનું જ નથી. અને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી દોષો જ નથી. માટે તીર્થંકર પ્રભુને મુહપત્તિની જરૂર નથી. વળી, જગતમાં તીર્થંકરો કોઈની હરોળમાં ન જ આવે. અંદર-અંદર એમની સરખામમી થાય. બાકી એઓ અસાધારણ છે. ઇતિહાસમાં રામ-રાવણના યુદ્ધને "અનન્વય" કહેવાય, તેની કોઈની સાથે સરખામણી ન જ થાય. તેમ પ્રભુ લોકોત્તર છે, એમનું અનુકરણ આપણાથી ન જ થાય.

પ્ર. મુહપત્તિનું પરિલેહણ વારંવાર શા માટે ?

જ. આપણે મુહપત્તિનો ઉપયોગ રાખવાનો છે. તે માટે જાગૃતિ રાખવાની છે. ઉપયોગએ મોહનીય કર્મના સંસ્કારો ઘટાડે છે. મુહપત્તિના પરિલેહણમાં આત્મ નિરિક્ષણ થાય છે. આથી આપણું કર્તવ્ય અને દોષોનું ભાન થાય છે. આ આત્માના દોષો દૂર કરવા માટે વારંવાર મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરવાનું છે.

પ્ર. પરિલેહણ એટલે ?

જ. પરિલેહણ ને સંસ્કૃતમાં પ્રતિલેખન કહેવાય.

પ્રતિ + લેખન પ્રતિ = સામે 'લખેલું સામું રાખવું તે પ્રતિલેખન' મુહપત્તિના પરિલેહણના બહાનાથી પરમાત્માની આજ્ઞાને સામે રાખવાની છે. ૫૦ બોલમાં હેય

ઉપાદેયનો સાર આવી જાય છે. સમગ્ર શાસનનો સાર આ ૫૦ બોલમાં આવી જાય છે.

મુહપત્તિ કેવડી રાખવી ?

મુહપત્તિ, મુખ બરાબર ઢંકાય તે રીતે જોઇએ. આથી શાસ્ત્રમાં તેનું માપ નિયત કરેલું છે. દરેકનું મુખ પોતાના ૬ આંગળ પ્રમાણ હોય છે. માટે મુહપત્તિ પોત-પોતાની એક વેંત અને ૪ આંગળ અર્થાત્ ૧૬ આંગળ પ્રમાણ રાખવાનું વિધાન છે. આથી મુહપત્તિના ચાર પડ કરતાં ૮ x ૬ આંગળ થાય. જેથી મુખ બરાબર ઢંકાય. વળી, અંદર પડ હોવાથી મુખમાંથી નિકળતા વાયુથી સંપાત્તિક જીવો ન હણાય તે માટે ઉપયોગપૂર્વક મુહપત્તિ મુખ પાસે રાખે. યોગ્ય વસ્તુ લેતાં મુકતાં પ્રથમ દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરે, અને પછી મુહપત્તિથી પ્રમાર્જના પણ કરે.

મુહપત્તિની એક કિનારી બાંધેલી શા માટે ?

માત્ર એક જ પરમાત્માની આજ્ઞાની વફાદારી રાખવાની છે. તેના સ્મરણ રૂપ એક બાજુએ પટ્ટી = કિનારી બાંધેલી જોઇએ.

વળી; એમ પણ વિચારવાનું છે કે-“ચાર ગતિમાંથી ત્રણ ગતિમાં ભ્રમણ છુટું જ છે માત્ર એકજ મનુષ્ય ગતિમાં ભવ ભ્રમણ બંધ થઇ શકે છે.” તેવી મનુષ્ય ગતિ અને શાસન મલી ગયું છે. આત્મ નિરિક્ષણ વખતે આ ભાવ કેળવવા માટે ત્રણ કિનારી છુટ્ટી અને એક બાંધેલી જોઇએ.

મુહપત્તિ આજે માત્ર ક્રિયામાં જ રખાય છે. પણ (૧) વાયના વખતે (૨) કાજ વખતે (૩) સાધુ કાળ કરે તેને પરઠવવા જાય અર્થાત્ મૃતક પારિષ્ઠાપન વખતે વગેરે ૭ જાતની મુહપત્તિ પ્રાચીન કાળે રખાતી હતી પરંતુ આજે જિતકલ્પમાં એક વાયનાની અને એક ચાલુ એમ બે મુહપત્તિ વિદિત છે.

વાત ચાલે છે પરિલેહણની. પરિલેહણ એટલે શું ?

પરિલેહણનો મૂળ શબ્દ છે. પ્રતિલેખન જેમાં પ્રતિ ઉપસર્ગ પૂર્વક લિચ્ઘ્ ધાતુ છે.

પ્રતિ + લેખન; પ્રતિ એટલે સામે અને લેખન એટલે લખેલું.

લખાણને સામે રાખવું. શાસ્ત્રના વાક્ય ને હૈયામાં લખ્યા છે. તેને સામે રાખવાનો પ્રયત્ન તે પ્રતિલેખન, જીવજંતુને જોવાની વાતગૌણ છે, મુખ્ય નહીં. જોકે, એનો અર્થ અંધારામાં પરિલેહન કરવું એવો નથી.

જિનાજ્ઞાને સામે રાખવી તેજ પ્રતિલેખનનો વાસ્તવિક અર્થ છે.

આજ્ઞા બે જાતની છે. ક્યાંક આજ્ઞા આદરવાની છે. અને ક્યાંક પરિહરવાની પણ આજ્ઞા છે. સુદેવાદિને આદરે અને કુદેવાદિને પરિહરે. સમગ્ર શાસનનો સાર મુહપત્તિના ૫૦ બોલમાં છે.

મુહપત્તિ પરિલેહણની ક્રિયા આદર્શ છે. જેનાથી અનંતા કર્મોનો ક્ષય થાય ભણેલા પાછળ રહી જાય, ક્રિયાના બળે શ્રદ્ધાથી મોક્ષ થાય. મારા દ્વારા કરાતા આ પરિલેહણથી મોક્ષે જનારા અનંતા આત્માઓ છે. જે વાત 'મહાનિશિથ સૂત્ર'માં પ્રતિલેખન કેવળીના અધિકારમાં જણાવી સ્પષ્ટ કરી છે. મુહપત્તિનું પરિલેહણ તે આત્માનું પરિલેહણ છે. આત્માના પરિલેહણ માટે જ ૫૦ બોલ બોલવાના છે.

બોલ એટલે ?

જ્ઞાનીઓનો કોલ એને ગુજરાતીમાં બોલ કહેવાય છે. આ બોલ દ્વારા જ્ઞાનીઓની આજ્ઞાનું લક્ષ જાળવવાનું છે. "આશ્રવ" સર્વથા હેય ઉપાદેયશ્ચ સંવર આશ્રવના યોગો છોડવાના છે, સંવરભાવ કરનારા યોગને આદરવાની આજ્ઞા છે, તેનાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે.

૧૫૭ સાધુ, ૧૩-૧૪ આચાર્ય, ૩૦-૩૫ સાધ્વી, ૨૫-૨૭ પ્રૌઢ ગીતાર્થ શ્રાવકની મુહપત્તિ પરિલેહણની વિધિ મેં (પૂ. પંન્યાસ ગુરુદેવશ્રી અભયસાગરજી મહારાજ) જોઈ સાથે-સાથે આગમ ગ્રંથો, પ્રકરણો, કુલકોમાંથી* વિધિ મેળવી, ત્યારે લાગ્યું કે આજે અજ્ઞાનતાના કારણે મૂળ વિધિથી બહુ દૂર છીએ.

અજ્ઞાનદશા એ ધર્મમાં અવરોધક ચીજ છે. અજ્ઞાનદશા જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી હોય અને તેમાં મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય ભણે તો શાસન પ્રત્યેનું બહુમાન જ ન રહે ?

દ્રવ્યક્રિયામાં ભાવને ઉત્પન્ન કરવાની તાકાત છે. પણ દ્રવ્ય ક્રિયા કઈ ? જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા પ્રમાણેની દ્રવ્ય ક્રિયા હોય તો ભાવ ઉત્પન્ન થાય. આપણી ક્રિયાઓમાં જ્ઞાનીઓની આજ્ઞાની પ્રધાનતા કેટલી ? જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા રહસ્યમય હોય છે જેમકે...

★ સં. ૨૦૪૨ના પોષ મહીને. શંખેશ્વર મહાતીર્થે પૂ.આ.શ્રી કલાપૂર્ણસૂરિ મ.ના સાનિધ્યમાં બિરાજમાન ૨૫૦ થી ૩૦૦ સાધુ-સાધ્વીજી મ.ની વાચનામાં ૧૦ દીવસ સુધી રોજ ૨/૨।। કલાક માત્ર મૂળ વિધિથી મુહપત્તિનું પરિલેહણ કેમ કરવું તે ફરમાવેલ...

૧) બોલતાં-ઉપયોગ કરતાં મુહપત્તિની બાંધેલી કિનારી આપણા ડાબા હાથ તરફ હોય આથી ભગવાનનો જમણો હાથ થયો એમની આજ્ઞાના પ્રતિક રુપે એ કિનારી છે.

(૨) પ્રસ્ફોટક એ આત્માની અંદર રહેલા દોષો ને કાઢવાનું પ્રતીક છે. મુહપત્તિને ખંચેરતાં આત્માને ખંખેરી તે-તે દોષોને (તે સમયે જે બોલાય છે) દૂર કરવાનું લક્ષ રાખવાનું છે.

(૩) મુહપત્તિ ખોલીને પડિલેહણ કરવાનું છે. કેમકે મુહપત્તિ ખોલવી તે જાતને ખોલવાનું પ્રતિક છે. જાતને ખોલ્યા વિના પ્રાયશ્ચિત્ત કદી ન થઈ શકે. મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરતાં ૫૦ બોલ બોલવાના છે.

તેમાં સૌથી પહેલાં

“સૂત્ર અર્થ તત્ત્વ કરી સદહું” એ બોલ છે.

તીર્થંકર ભગવાનની વાણીને ગણધરોએ ગૂંથી છે. તે વાણી બે પ્રકારની છે. (૧) સૂત્રાત્મક (૨) અર્થાત્મક. આ બંને વાણી તત્ત્વરૂપે છે. તેવી શ્રદ્ધા કરવાની છે.

તત્ત્વ એટલે શ્રેષ્ઠ, સાર,

સદહું શબ્દમાં સદ્ + ધા ધાતુ છે. ધા ધાતુ ધારણ કરવાર્થે છે.

અર્થાત્ આ અર્થ જ શ્રેષ્ઠ છે. આ અર્થ જ સાર છે. આજ કલ્યાણકારી છે. એમ ધારણ કરું છું.

મિથ્યાત્વ મોહનીયનો રિફાઈન શુદ્ધ કરેલો પૂંજ છે. તે સમકિત મોહનીય શુદ્ધ + અશુદ્ધ=અર્ધ શુદ્ધ તે મિશ્ર મોહનીય અને અશુદ્ધ તે અશુદ્ધ મિથ્યાત્વ મોહનીય. એના ઉદયથી મન અસ્થિર થાય. સાચું સમજ્યા છતાં મન ડામાડોળ થાય તે સમકિત મોહનીય. આ ત્રણેય મોહનીય, સમકિતને ડોહળી નાંખે છે. માટે તે પરિહરવા-ત્યાગવા યોગ્ય છે.

ત્રણ રાગ છે (૧) વિષય પ્રતિ રાગ (૨) કુટુંબ પ્રતિ રાગ (૩) ધર્મનો મિશ્રિત રાગ.

જેમાં માનસિક દોર છૂટો મૂકી દેવાય તે કામરાગ. માત્ર; સ્ત્રી=વિજાતિય પ્રત્યેનો રાગ તેટલો જ કામરાગનો અર્થ નથી, પણ; પાંચે ઇન્દ્રિયો ના વિષયો પ્રત્યેનો

રાગ તે કામરાગ છે. ખાવા-પીવા, દેખવા, સાંભળવામાં પણ માનસિક દોર છૂટો નથી મુકવાનો.

કુટુંબ પ્રત્યે રાગ થાય તે સ્નેહરાગ છે.

તત્ત્વની વાત છોડી ધર્મના નામે વ્યક્તિગત રાગ પોષાય તે દ્રષ્ટિરાગ છે.

સંયમના ઉપકરણમાં સંયમ સહાયક બુદ્ધિને બદલે પૌદ્ગલિક=મોહક રાગ થાય તે પણ સ્નેહરાગ છે. ઉપયોગની જાગૃતિ ન હોય તો સાધુપણમાં પણ આ રાગ સ્પર્શી જાય.

સ્નેહરાગ વજ્રશૃંખલા જેવો છે. ગૌતમસ્વામિને વીર પ્રભુનો રાગ તે સ્નેહરાગ હતો. તેથી જ ગૌતમસ્વામી ભગવંતનું કેવલજ્ઞાન અટકેલું હતું.

દેવાધિદેવ તરીકેનો રાગ કદી કેવળજ્ઞાન ન અટકાવે. પણ ગૌતમ ને ત્રિપૃષ્ઠ ભવમાં રાગની સાંકળ બંધાય છે. એના પરિણામે અહીં તીવ્ર રાગ થયો. અને આવેશમાં બોલી જતા કે “હે ભગવાન મારે કેવળજ્ઞાનને શું કરવું છે ? મારે આપ તો જોઈએ !” આવું ક્યારેક બોલી જતા.

પોતાને છટકે હોય તો ભગવંત માટે ગોચરી તે જ લાવે.” મારા ભગવંતને શું ફાવે ? શું અનુકૂળ આવે ? એમ મમત્વભાવનો રાગ હતો. શરીરનો રાગ નહીં પણ પૂર્વના રાગની પરંપરા ચાલી જ આવતી હતી.

ક્યારેક સિંહ અણગાર પ્રભુની ગોચરી લાવતા, ભગવંતને કેવળજ્ઞાન થયા પછી સામાચારી ભેદ ન હોય, આથી કોઈ ગણધર ગોચરી આપવા આવે ત્યારે જરુર હોય તો લઈ લે.

આમ ગૌતમસ્વામીને ગોચરી બાબતમાં ભક્તિરાગ હોવા છતાં સ્નેહરાગની પ્રબળતા વધુ રહેતી.

તત્ત્વની વાત છોડી; પોતાનો વ્યક્તિગત રાગ પોષાય તે ધર્મનો મિશ્રિત રાગ તે દ્રષ્ટિરાગ. તેમાં આ જ મારા દેવ, આજ મારા ગુરુ એમ માને. રાગના ફંદામાં ફસાય કર્મબંધનું અટકાવવાનું ધ્યેય ભૂલે તે ધર્મ મિશ્રિત રાગ.

મુહપત્તિ ખોલીને પડિલેહણ કરવાનું છે, તે પડિલેહણમાં હવે લાજ જેવો આકાર કરવાનો છે. માટે તેને ‘વધૂટક’ કહેવાય છે. મુહપત્તિ લૂજ (નરમ) છે. તેમ આપણે નમ્ર બની જવાનું છે.

પ્રશ્ન. લેશ્યા સ્ત્રીઓને તથા સાધ્વી મહારાજને હોવા છતાં એ બોલ શા માટે નથી બોલવાનો ?

ઉત્તર : અનંતી પાપરાશી ભેગી થવાથી સ્ત્રીવેદ મળે છે. માટે તેઓએ ક્રિયા વધુ જ કરવી જોઈએ. છતાં આ બોલ બોલવાથી લજ્જા-મર્યાદા જળવાતી નથી. મુહપત્તિના છેલ્લા ૨૫ બોલ કાયાની પરિલેહણના છે. સ્ત્રી-વર્ગમાં અમુક અંગો વસ્ત્રાવૃત હોય છે, તેથી કાયા પરિલેહણ થઈ શકે નહીં. જો મસ્તક-સ્કંધાદિનું પરિલેહણ કરે તો તે ભાગ ખૂલ્લો થાય, જેમાં લજ્જાદિ મર્યાદા જળવાય નહીં. માટે આ બોલ બોલવાનું વિધાન સાધ્વીજી મ. તથા શ્રાવીકાઓને નથી.

પ્રશ્ન. : રક્ષા અને જયણામાં શો ફેર ?

ઉત્તર : વિરાધના કરવાનો ભાવ ન હોય પણ સાપેક્ષપણે કરવી પડે તે જયણા અને વિરાધના કરવી જ ન પડે તે રક્ષા.

ગૃહસ્થ ત્રસકાયની રક્ષા કરે છે ને ? એમ પ્રશ્ન થાય.

પણ ના, શ્રાવકો ત્રસકાયની પણ રક્ષા નથી કરી શકતા ? અનાજ વિગેરે માં ધનેરા પડે તો રક્ષા ક્યાંથી ? આમ જયણા જ કરે છે. છતાંય પુસ્તકમાં ત્રસકાયની રક્ષા શા માટે છે ? આનું કારણ તો જ્ઞાની ભગવંત જાણે.

પ્રશ્ન. મુહપત્તિની કિનારી ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ કેમ લઈ જવાની ?

જ. આજ્ઞાથી આપણે વામ એટલે આડા થયા છીએ અને સવળા થવા માટે ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ કિનારને લઈ જવાની.

વાચના-૩૩

થુડ પોત્તિ આલોચન...૧૧૨૨॥

તતઃ પોત્તિકાં પ્રતિલેખ્ય વંદનકં દત્તે...ટી. ॥૧૨૨॥

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ 'યત્તિદિનચર્યા' ગ્રંથની રચના કરી છે. તેમાં...સંયમ જીવનને પ્રાપ્ત કર્યા પછી અનાદિના મોહના સંસ્કારોને રોકી...સંયમ જીવનની પદ્ધતિ કેવી રીતે અપનાવવી ? તે આ ગ્રંથમાં બતાવે છે. સવારે રાઇપ્રતિકમણમાં મુહપત્તિ, પડિલેહણ પછી વાંદણા આવે તે વાંદણાનો અધિકાર કહે છે. વંદન શબ્દનો અપભ્રંશ શબ્દ વાંદણા છે.

વંદન ૩ પ્રકારના છે. (૧) જઘન્ય (૨) મધ્યમ (૩) ઉત્કૃષ્ટ.

ત્રણ અંગથી નમન તે જઘન્ય વંદન, ફેટાવંદન.

પંચાંગ નમાવવાથી થાય તે મધ્યમ વંદન. બે ખમાસમણા ઇચ્છકાર નો પાઠ અભુદ્ધિઓ વિગેરે દ્વારા વર્તમાનમાં જે પ્રચલિત વંદન છે. અને

ગુરુ મહારાજની તારકતા સામે રાખી દ્વાદશાવર્ત વંદન કરે તે ઉત્કૃષ્ટ વંદન.

ખરુ વંદન આ દ્વાદશાવર્ત વંદન છે.

દ્વાદશાવર્ત વંદન એટલે ?

દ્વાદશ=બાર; વંદનમાં બાર (૧૨) આવર્ત હોય તો દ્વાદશાવર્ત વંદન કહેવાય. જેમ દરીયામાં આવર્ત આવે છે. તેમ આપણે પણ જન્મ-મરણના આવર્તમાં છીએ. લોહું લોહાને કાપે, ઝેર ઝેરને કાપે તેમ આવર્ત આવર્તો ને કાપે.

કૃષ્ણ મહારાજએ ૧૮ હજાર મુનિઓને વંદન કર્યું. વંદન કરતાં-કરતાં તે

પરસેવાથી રેબઝેબ થઇ ગયા. કૃષ્ણ મહારાજાની સાથે વંદન કરતાં એક એક એમ બધા રાજાઓ છૂટી ગયા, માત્ર વીરો સાળવી છેલ્લે રહ્યો. વંદન કરતાં કરતાં કૃષ્ણ મહારાજાને ભવનો થાક ઊતરી ગયો.

પૂર્વબદ્ધ ૭મી નરકના અશાતા વેદનીયનો ઉપક્રમ થતાં થતાં ૩ નારક સુધી દળિયા રહ્યા. ક્ષાયિક સમકિત પામ્યા. (મતાંતરે છેલ્લે ક્ષાયિક પામે છે. એમ પણ છે.) તથા તીર્થંકર નામકર્મની ભૂમિકા તૈયાર કરી. આમ કૃષ્ણ મહારાજાને વંદનના પ્રભાવે ત્રણ લાભ થયા.

કૃષ્ણ મહારાજાએ પૂર્વે નારકનું આયુષ્ય બાંધ્યું નહોતું. માત્ર અશાતા વેદનીય કર્મના દળિયા બાંધેલા માટે ફેર પડ્યો. અહીં ૩૩ સાગરોપમના અશાતા વેદનીય દળિયામાં ઉપક્રમ કર્યો છે. નરકાયુ પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, પ્રદેશ એ ચાર રીતે બંધાય. આયુષ્ય બંધાય પછી કોઈ જ ફેર ન પડે.

કૃષ્ણ મહારાજાએ એક દિવસના ટુંકા ગાળામાં ૧૮૦૦૦ સાધુને વંદન કેવી રીતે કર્યું ?

એક વાયના વાળા જેટલા સાધુ હોય તેને એક ‘ગણા’ કહેવાય. (એકજ આચાર્યની પાસે વાયના લેતા સાધુ) એમણે એકેક ! ગણાને અનુલક્ષીને વંદન કર્યું. આથી ૪-૫ કલાકમાં ૧૮ હજાર સાધુને કૃષ્ણ મહારાજાએ વંદન કર્યું.

કૃષ્ણ મહારાજાએ ૧૮ હજાર સાધુઓને ઉત્કૃષ્ટ વંદન કર્યું હતું તેનું બીજું નામ દ્વાદશાવર્ત વંદન છે.

ટીકાકાર “વંદનકં દત્તે” વંદન દેવા એમ કહે છે. આપણે વાંદણા લેવા તેમ બોલીએ છીએ. બંને સાચા છે. ખમાસમણાના ૧૭ સંડાસા અને ૨૫ આવશ્યક પૂર્વક વંદન દેવાનું છે. તેમાં ૧૨ આવર્તની વિશિષ્ટતા છે. માટે જ આ ઉત્કૃષ્ટ વંદન છે.

આ વંદનમાં આવર્તનું વધુ મહત્વ છે.

इच्छामि खमासमणो वंदितुं હાથ જોડીને કમ્મર નમાવીને બોલવું.

વંદનમાં (વંદિતું બોલતાં) સહેજ વધુ નમવું.

जावणिज्जाए निसिहिआए

ગુરુ મ.સા. ને ૧૨।। હાથ અને આમ ૯ હાથનો મિતાવગ્રહ છે. (જઘન્ય ૩

હાથ) વંદન કરતાં ગુરુ ચરણો હાથ મૂકવાનો છે. માટે અવગ્રહ માં આવવાનું છે.

શ્રાવકોને અવગ્રહમાં આવવાનું નથી. હા. શ્રાવક ભાવથી આવે પણ દ્રવ્યથી ત્યાં જ રહે. પ્રતિકરૂપે માત્ર એક કદમ આગળ આવે. આજ્ઞાના વફાદાર સર્વ વિરતિધર સાધુઓ છે. પોતાનું સર્વસ્વ જીવન-શરીર ગુરુ મ. ને સમર્પિત કર્યું છે. માટે તેઓ ગુરુ મ. ના અવગ્રહમાં આવી શકે. શ્રાવકો માત્ર ઉમેદવાર જ છે, માટે ત્યાં રહીને જ ખમે. શિષ્ય જ્યારે ‘‘ઙ્છામિ ચમાસમણો’’ ‘હે ગુરુ ભગવંત હું વંદન કરવા ઇચ્છું છું.’ એમ કહે ત્યારે ગુરુ મ. ‘છંદેણ’ તમારી ઇચ્છા અનુસાર કરો એમ કહે કેમકે ગુરુ મ. નિષેધ કરેતો સામી વ્યક્તિના ભક્તિ ભાવમાં અંતરાય પડે, અને વંદન કરવાની ‘હા’ કહે તો પોતાનો અહંભાવ પોષાય, માટે ગુરુ મ. ‘વંદિતું’ વખતે ‘છંદેણ’ કહે.

આજે થતા વંદનમાં વિકૃતિ છે. શિષ્યોમાં વિનયગુણની કેળવણી નથી. વંદન ક્યારે કરવું તે પણ ન વિચારે.

મિલેટ્રીનો અધિકારી મંત્રીને એટેનશનમાં રહી સલામ કરીને, કહીને આગળ વધે; ત્યારે વડીલ (મંત્રી) પણ સામુ સલામીનો જવાબ ‘જ્યહિંદ’ આપે છે. એટેનશન (જ્ય હિંદ) કહે. આમ ગુરુ મહારાજે પણ કરવાનું છે. શિષ્ય ‘વંદિઉ’ બોલ ત્યારે ગુરુએ સામે ‘છંદેણ’ બોલવાનું છે. પણ સમયે વંદન કરીયે તો જ આ બની શકે. ગમે ત્યારે વંદન કરીયે તો ગુરુ મહારાજ સામેથી ‘એટેનશન’=છંદેણ કેવી રીતે કહી શકે ?

પૂર્વના ગુરુઓ પણ સામાચારી વિરુદ્ધ કરતા ન હતા. આજે તો પૌદ્ગલિક ભાવની વળગણા વળગી છે. આખો દિવસ ભક્તોના ટોળા હોય. આથી શિષ્ય વંદન ક્યારે કરે ? રંગ-પોત બેયનો વાંક છે. માટે જ હવે યુગપ્રધાનની જરુર છે.

દેરાસરની જેમ ગુરુ મહારાજનું સ્થાન પણ પવિત્ર છે. આથી ગુરુ મ. નો અવગ્રહમાં પેસતાં શિષ્ય નિસીહી કહે. પછી ૩ સંડાસા આગળના, ૩ સંડાસા પાછળના અને ૩ સંડાસા ભૂમિના કરે.

વાંદણામાં કરાતા ૧૭ સંડાસા અને ખમાસમણા કરાતા ૧૭ સંડાસામાં ફેર છે. પગની આગળ અને પાછળ કરતા ૩-૩ સંડાસા (મધ્યમાં જમણે ડાબે) ખમાસમણામાં અને વાંદણામાં ચેન્જ નથી, આ. ૬ સંડાસા બરાબર છે, પણ; ૭-૮-૯ નંબરના ભૂમિ ઉપર થતા સંડાસામાં ફેર છે. વંદન (વાંદણાં) સમયે આ ત્રણ સંડાસા આડા કરવાના જ્યારે ખમાસમણામાં આ ત્રણ સંડાસા ઉભા કરવાના. કેમકે; વંદનમાં માત્ર બે પગ

નીચે મુકવાના છે, જ્યારે ખમાસમણામાં ઢીંગણા પણ નીચે અડાડવાના છે. આથી તેટલી જગ્યાની પ્રમાર્જના કરવી પડે.

ખમાસમણ બે પ્રકારના છે.

(૧) ભક્તિ મુદ્રાનું અને

(૨) સમર્પણ મુદ્રાનું ખમાસમણ.

બંને ખમાસમણામાં પંચાંગ પ્રણિપાત તો છે જ. પાંચ અંગ જમીનને અડે પણ છે, છતાં થોડો ફરક છે. ખમાસમણ દેતાં પાંચ અંગ નીચે ભૂમિને સ્પર્શ કરે ત્યારે બે હાથ અંદર હોય. મસ્તક બહાર હોય તે ભક્તિ ખમાસમણ જ્યારે બે હાથ બહાર લંબાવીને જોડેલા હોય અને મસ્તક બે હાથની વચ્ચે કોણીના ભાગે હોય તે સમર્પણ ખમાસમણ કહેવાય.

સમર્પણ મુદ્રાનું ખમાસમણ માત્ર તીર્થંકરને તથા દીક્ષાગુરુ ને જ અપાય.

ખમાસમણમાં આગળ-૩ પાછળ-૩ વચ્ચે-૩ ઓઘા ઉપર-૩ અને હાથના ૨ એમ ૧૪ સંડાસા થયા. તથા ઉભા થતાં પગની પાછલી પાની અને જમીનના એક સાથે ૩ સંડાસા એમ ૧૭ સ્થાનોએ પ્રમાર્જના થાય. તેને ૧૭ સંડાસા કહેવાય.

જ્ઞાનીઓની આજ્ઞા પ્રમાણે ખમાસમણાં દેવાથી કેન્સરના રોગો તથા આંતર-ડાના રોગો ખતમ થાય. જ્ઞાનના ૫૧ ચારિત્રના ૭૦ વિગેરે ખમાસમણાં પણ આમ ૧૭ સંડાસા સહિત જ દેવાય.

આવશ્યક સૂત્રમાં વંદન આવશ્યકમાં મામા ભાણેજની વાત છે.

એક રાજાના ચાર પુત્રે દીક્ષા લીધી, એમના મામાએ તે પહેલાં જ દીક્ષા લીધી હતી સ્થવિરની પાસે રહીને ચારે ભાણેજ મ. દ્વાદશાંગી ના જાણકાર અને ગીતાર્થ થયા. આપણે સંસારી સંબંધ ખૂબજ વધારી દીધા છે. આથી ભણવાનો સમય પણ ન મલે સમય મલે તેમાં મન પણ ન ચોંટે એવી સ્થિતિ આજની છે. મામા મહારાજ આચાર્ય બની ગયા છે. આ બાજુ ચારે ભાણેજ મહારાજ દ્વાદશાંગી ભણીને તૈયાર થયા છે, છતાં; ત્યાં સુધી પત્ર સમાચાર નહી. આથી તે ચારે સાધુ મ. ગુરુની આજ્ઞા મેળવી મામા મહારાજ ક્યા ગામે છે તે સમાચાર મેળવી વંદન કરવા જવાની ભાવના થાય છે. મામા-આચાર્ય મ. ને વંદન કરવા જવા માટે ગુર્વાજ્ઞા માંગે છે. ગુરુ મહારાજની આજ્ઞા લઈ મામા મહારાજને મલવા જ્યાં જાય છે; તે નગરમાં જતાં જતાં છેલ્લા દીવસે (વિહારમાં)

વિકાળ વેળા = અસૂર વેળા થઇ ગઇ તેથી રસ્તામાં ગામ બહાર જ રહ્યા ત્યાં જ માંડલા પ્રતિક્રમણ વિગેરે કરે છે. નગરમાં જતા કોઇક શ્રાવક જોડે તે સાધુઓએ મામા મ. ને કહેવડાવ્યું કે “તમારા ભાણેજ મહારાજ આવ્યા છે; સમય થઇ જવાથી ગામની બહાર જ દેવકૂલમાં રહ્યા છે.”

મોહનીયના સંસ્કાર કોને વધારે દબાવ્યો છે એ તો જ્ઞાનીગમ્ય છે. મોટા હોય એને મોહનીયના સંસ્કાર દબાવ્યા જ છે. એવું નહિ અંતરની પરિણતીના આધારે ખ્યાલ આવે.

આ બાજુ દેવકૂલમાં જગ્યા ન હોવાથી ચારે સાધુઓ રાત્રે સંથારો કરતા નથી. બધા જ કાઉસગમાં રહ્યા. (તમસ્કાયથી બચવા) બહાર ન રહ્યા. રાત્રે કાઉસગમાં દ્વાદશાંગીની વિચારણામાં...અને સવાર થતાં જ આચાર્ય મ. ને વંદન કરવાના શુભ અધ્યવસાયના બળે ચારે સાધુ કેવળી બની ગયા. કેવલજ્ઞાન થવાથી હવે વ્યવહારાતીત થયા. આથી સવારે તેઓ દેવકૂલમાં જ રહ્યા. આગળ ન ગયા. સ્વકલ્પ પ્રમાણે જ રહ્યા. સવારે ગામમાં આચાર્ય મ. (મામા મ.) ચારે સાધુ-ભાણેજ સાધુને આવવાની રાહ જુએ છે, અને વિચારે છે કે “હમણાં એકાદ મુહૂર્તમાં આવશે.” મુહૂર્ત વિતિ ગયું છતાં ન આવ્યા. એટલે ફરી વિચારે છે કે “કદાચ સૂત્ર પોરસિ કરીને આવશે.” સૂત્ર પોરસિનો પણ સમય પૂરો થયો અને ન આવ્યા, એટલે અર્થ પોરસિ કરી આવશે એમ વિચારી રાહ જુવે છે. છેવટે મોડા સુધી તે સાધુઓ આવ્યા નહી, તેથી મામા મ. (આચાર્ય) પોતે જ સામે ગયા (કદાચ સામાચારી ભેદ હશે એથી બીજા સાધુ ન ગયા.) આચાર્ય મ. ને મનમાં થોડો ગુસ્સો અપ્રીતિ હતી. એકલા જ ગયા. મંદિરમાં જોયું તો ચારે સાધુ આસને બેઠેલા હતા. આચાર્ય મ. નજીક આવ્યા છતાં તે સાધુઓ ઉભા થતા નથી. “મત્યએણ વંદામિ” બોલતા નથી. દાંડો પણ લેતા નથી. આથી મનમાં ને મનમાં વિચારે છે. “જોયા હવે આ સાધુ કેવા અભિમાની છે. કેવા પર્યાયના માની છે.” એમ મનમાં ગુસ્સો કરે છે.

કેવળી તો અનુવંદના પણ ન કરે. આથી ચારે સાધુમાંથી કોઇ “વંદના અનુવંદના” પણ બોલતું નથી. આચાર્ય મ. સામેથી ‘મત્યએણ વંદામિ’ બોલે છે.

સંમિત્ર = ઉત્કૃષ્ટ વિહારીને આપસમાં વંદન થાય. હાલ નથી કરતા પણ કરવું જોઇએ.

આચાર્ય ભગવંત મનમાં વિચારે છે કે આ “એમની છોકરાઇ છે. માટે વંદન

નથી કરતા તો હું કરું ! જેથી તેઓની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવે.” એમ વિચારી આચાર્ય મ.સા. પૂછે છે કે હું ક્યું વંદન કરું !” ભાણેજ મ.સા. બોલે કે જે તમોને ઉચિત લાગે તે કરો. આ સાંભળી આચાર્ય મ. વિચારે છે કે આ નિર્લજ્જ દુષ્ટ લાગે છે. આમને તો કુતો વન્દે.

ઉત્કૃષ્ટ દ્વાદશાવર્ત વંદન કરું એમ વિચારી મનમાં ભારોભાર દ્વેષ, આચાર્ય પદવીનું અભિમાન હતુ ને ચારે સાધુને દ્વાદશાવર્ત વંદન કર્યું.

ત્યારે એક કેવળી બોલે છે “હે ! આચાર્ય ! તમોએ તો આ દ્રવ્ય વંદન કર્યું ભાવથી કરો ! આ સાંભળી આચાર્ય મ. ચમકી ગયા. આ લોકો મારા મનની વાત જાણે છે ? તેથી પૂછે છે “તમોએ કેવી રીતે જાણ્યું ?”

ભાણેજ મ. - ગુરુ પસાયે - જ્ઞાનથી.

આચાર્ય મ. - ક્યું જ્ઞાન ? પ્રતિપાતિ કે અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન ?

ભાણેજ મ. - અપ્રતિપાતિ

આ સાંભળી આચાર્ય મ. ખૂબ ચમકી ગયા. તેઓની જ્ઞાન-ગંભીરતાની પ્રશંસા કરે છે. કેવળીની આશાતના કરી તેના પશ્ચાત્તાપથી રડતાં-રડતાં એઓ પણ કેવળી બની ગયા. ચોથા આરામાં કેવલજ્ઞાન સસ્તું હતું એમ નહીં, પણ અધ્યવસાયની કેળવણી એ કાળમાં સારી કરી શકતા હતા. સરળ હૃદયના હતા. વંદન કરવામાં ભાવ ભળે તો કેવળજ્ઞાનની ભૂમિકા સુધી લઇ જાય. તેવી ક્રિયા છે. આપણા વંદનમાં ઉલ્લાસ બહુમાન કેટલું છે ? દેવ-ગુરુ પ્રત્યે બહુમાન જાગે તો અંતરના ભાવોલ્લાસ પેદા થાય.

ગચ્છાધિપતિ માણેક્યસાગરજી મ. એ કહેલ છે કે “સાંજના પ્રતિક્રમણ પહેલાં સ્થાપનાજીને વંદન કરવાની કોઈ સમુદાયમાં પ્રણાલિકા છે / કોઈ સમુદાયમાં નથી. સવારે સૌને ઉતાવળ હોય આથી સામૂહિક વંદન નહીં કરી શકાય. પરંતુ સાંજે તો સામૂહિક વંદન કરવું.*સાધુ-સાધ્વીએ મૂર્તિક ફોટા રાખવા તે પંચમ ગણધરનું તથા સ્થાપનાચાર્યનું અપમાન છે ; મિથ્યાત્વ છે. ફોટા રખાય જ નહીં. પોતાના ફોટા રાખવા માટે ગુરુના રાખે. મૂર્તિ-ફોટાથી શાસ્ત્રીય મર્યાદાનો અપલાપ થાય છે.

★ વંદન સમયે તથા દેરાસરના અભાવમાં ચૈત્યવંદનમાં મૂર્તિ કે ફોટા મુકાય છે તેમાં ઉક્ત વાત પૂજ્યશ્રી ફરમાવતા હતા...આવા પ્રસંગે સ્થાપનાચાર્ય સામે જ વિધિ કરવાનું વિહિત છે. તેમાં ફેરફાર ન કરાય.

સ્થાપના બે પ્રકારની છે.

(૧) સદ્ભૂત સ્થાપના

(૨) અસદ્ભૂત સ્થાપના.

આ સ્થાપનાજી એ અસદ્ભૂત સ્થાપના છે. જેમાં રૂપ, રંગ, હાથ, પગ, નથી. દરિયાના અમુક કિનારે આ ચંદનક થાય છે. તેઓને માંત્રિક વિધાનથી પ્રતિષ્ઠિત કરેલ છે. તેમાં ગુરુત્ત્વ-ગણધર તત્ત્વનો આરોપ કરેલો છે.

વડીલના સ્થાપનાચાર્ય ને સામુહિક વંદન કરવું જેથી યાદ આવે કે આ વડીલોની પરંપરાના ભગવાન છે. એજ આપણા દેવ અને એજ આપણા ગુરુ છે.

ગુરુવંદનની વાત ચાલી રહી છે. ગુરુવંદન કેવી રીતે કરવું તથા ગુરુનો મહિમા શું છે તે આગળ વિચારશું !

વાચના-૩૩

થુહ પોત્તિ આલોચણ...૧૧૨૧૧ મૂલ

તત : પોત્તિકાં પ્રતિલિચ્ચ વન્દનકં દત્તે...૧૧૨૧૧ ટીકા

પરમાત્માના શાસનને શોભાવનાર પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ બાલજીવો સરળતાથી સામાચારી સમજી શકે તે માટે 'યતિદિનચર્યા' નામના ગ્રંથની રચના કરી છે. તે સામાચારીના પાલન દ્વારા સાધુ જીવનની સફળતા કરી શકાય તે માટે આ ગ્રંથની વાચના ચાલે છે. તેમાં ત્રીજા આવશ્યકની મુહપત્તિના પડિલેહણ પછી વાદ-ણાંની વિચારણા કરીએ છીએ. દ્વાદશાવર્ત વંદનનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. વિનયનું પ્રતિક તે વંદન છે. આ વંદનનું ઉદાત્ત સ્વરુપ વાંદણામાં આવે છે.

વાંદણા એટલે ગુરુની કરાતી વિનયની પ્રક્રિયા. વાંદણાનું મૂળનામ દ્વાદશાવર્ત વંદન છે.

દ્વાદશ = બાર;

બાર આવર્ત જેમાં છે તેવું વંદન તે દ્વાદશાવર્ત વંદન. વંદનમાં કરાતા પચ્ચીસ આવશ્યક કરવાના જ છે. છતાં તેમાં કારણે એક-બે ઓછાં વધતા થાય તો ચાલે પણ ૧૨ આવર્તતો થવા જ જોઈએ તો જ દ્વાદશાવર્ત વંદન કહેવાય.

આવર્ત એટલે... ?

આવર્ત શબ્દમાં આ + વૃત્ ધાતુ છે.

આ = મર્યાદા અર્થમાં છે.

વૃત્ ધાતુ વર્તવું અર્થમાં છે. અર્થાત્ પરમાત્માની આજ્ઞાની મર્યાદા પ્રમાણે વર્તવું. એટલે બહુમાન દર્શાવવા હાથની ચેષ્ટા કરવી તે આવર્ત. આ વંદન પ્રદક્ષિણાવર્તમાં

કરવાનું છે. વંદન એ વિનયનું પ્રતિક છે. પ્રદક્ષિણા એ ઉચ્ચકોટીનો વિનય છે. મોહનીય ને ઘટાડવાની પ્રક્રિયા છે. અનાદિકાલીન સ્વચ્છંદતાને અટકાવવા ગુરુ નિશ્રામાં જવાનું છે. તે માટે અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાનો છે. વંદન દ્વારા ગુરુ નિશ્રાનો સ્વીકાર થાય છે. માટે જ દ્વાદશાવર્ત વંદન દ્વારા મોહનીયના સંસ્કારોથી અલિપ્ત થવાનું છે. વંદનના આવર્તોથી ભવના આવર્તોને કાપવાના છે. લોહું લોઢાને કાપે તેમ આવર્તોથી આવર્ત કપાય છે. આવર્ત એટલે જ ભમવાની ક્રિયા. તે આવર્તોને પરમાત્માની આજ્ઞાના આવર્તોથી દૂર કરવાના છે. ગુરુચરણો સ્પર્શ કરી આવર્ત પૂર્વક વંદન કરવાનું છે. તે માટે અવગ્રહમાં જવાનું છે. પૂર્વના મુનિઓ ગુરુચરણો સ્પર્શ કરતા હતા. તેમ આજ્ઞાનું પાલન પણ પ્રાણાન્તે કરતા જ હતા. કાયબળથી બાહ્યક્રિયામાં ફેર પડ્યો. પણ મૂળ ક્રિયાના અંશો તો યથાવત્ રાખ્યા છે. મોહની પ્રબળતા વધી તેથી સ્વચ્છંદભાવ વધ્યો છે; આથી વર્તમાન જીતકલ્પમાં દ્વાદશાવર્ત સમયે ગુરુના ચરણોનો સ્પર્શ નથી. અબ્ભુ-દ્વિઓ ખામતાં ચરણ સ્પર્શ છે. જો કે વર્તમાન કાળમાં ગુરુચરણો સ્પર્શ કરવાની વિધિ વિચ્છેદ થઈ નથી. પણ બંધ કરાઈ છે. ગુરુ મ. ના અવગ્રહમાં જવાના પ્રતિક રૂપે પોતાના સ્થાનથી સ્હેજ આગળ આવવાનું છે. ગુરુ ભગવંતે આપેલા ઓઘા ઉપર જ ગુરુ ચરણોની સ્થાપના કરવાની છે.

ગુરુ પરમતારક ઉપકારક છે. એ ભાવ સ્પર્શો તો વંદનની ક્રિયા સુંદર થાય. ગુરુમાં ગુરુતત્ત્વ નિહાળવાનું છે. બાહ્ય શરીરથી તો બધા સમાન છે. તે રીતે ગુરુને જોવાથી બહુમાન ન થાય.

યો ગુરું માનવં અભિમન્યતે સો સાત જન્મનિ રોરો જાયતે.

ગુરુ એ દેવનું સ્વરૂપ છે; છતાં ગુરુને જે માનવ માને છે. એ સાત જન્મમાં ‘(રોર)’ ભિખારી થાય છે. આમ અન્યદર્શનમાં છે. જોકે તેઓ ગુરુને અતિરેકથી માને છે. “ગુરુ ગોવિંદ દોનો મિલે” કહીને ગુરુને જ આગળ કરે છે. આ ખોટું છે.

મોહના ક્ષયોપશમના સંસ્કારની ઉચ્ચ ભૂમિકાએ બેઠેલા હોય તે ગુરુ કહેવાય. દીક્ષા પર્યાયમાં આગળ હોય તે વડીલ કહેવાય. ગુરુ તત્ત્વ આપણા હૈયામાં સ્પષ્ટ નથી; માટે ગુરુભક્તિ ક્યારેક ઘેલછામાં પરિણમે છે.

અહીં વંદન કરતાં-૧૦ આંગળીથી ગુરુ ચરણોમાં=૨જોહરણને સ્પર્શ કરી મસ્તક પર અડાડે. મસ્તકની જમણી બાજુ જ્ઞાનેન્દ્રિયના પાંચ સેન્ટર છે. ડાબી બાજુ કર્મેન્દ્રિયના પાંચ સેન્ટર છે. એનું કારખાનું મેરુદંડમાં છે. મેઘન કેબીન અહીં મગજમાં

છે. ૧૦ આંગળી દ્વારા ૧૦ બટન દબાવે. ગુરુના ચરણનો સ્પર્શ કરી. એમના પરમાણુ લે; પછી ૧૦ સેન્ટરમાં ૧૦ આંગળી મુકવાની છે. ગુરુ ચરણોમાંથી જ્ઞાન ધ્યાનથી જે પ્રેરણા મેળવી છે તે પોતાના મગજમાં મુકવાની છે. તેની આ પ્રક્રિયા છે. બટન દબાવો અને લાઇટ થાય. તેમ ગુરુવંદનના બહાને મોહના સંસ્કારોને ઘટાડવાની શક્તિ મેળવવાની છે.

અરિહંતની કરુણા વિના જગતનો કોઈ આત્મા મોહનીયના સંસ્કારોની ક્ષયોપશમની ભૂમિકામાં પગ મૂકી શકતો નથી. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુની કરુણા એ ક્ષયોપશમ માટે પાત્ર બનાવે છે.

૧૮ સાધુ સાથે ૧૭મી સદીમાં ઉત્તરાર્ધમાં કાઈસીસ આવ્યો. પૂ. સત્ય વિજયજી મહારાજે શિથિલ બનેલ મોક્ષની ક્રિયાનો માર્ગ ચાલુ કર્યો. તે સમયે ભટ્ટારક પદે વિજય પ્રભસૂરિ મહારાજ યતિ હતા. પાલખીમાં બેસતા, મંત્ર-તંત્ર કરતા તે છતાં એમના હૈયામાં શાસન વસેલું હતું. સમ્યગ્દર્શન ચોકખું હતું માટે સત્યવિજય મ., યશોવિજયજી મ. આદિ ચોમાસા વિગેરેની આજ્ઞા તેઓશ્રી પાસે મંગાવતા હતા. ચોથા વ્રતમાં જરાય ઢીલા ન હતા. ઉત્સૂત્ર પ્રરુપણા કરતા ન હતા. આજે શ્રમણવર્ગ યતિ કરતાંય ઢીલા થઈ ગયા. એઓ જોગ વિના બારસા ન વાંચે, ૯મું વ્યાખ્યાન અવશ્ય વાંચે. માર્ગ પ્રરુપણા સારામાં સારી કરે. માત્ર ઉતરગુણમાં વાંધો. મૂલ ગુણમાં ક્યાંય વાંધો નહી. સામાચારીમાં ક્યાંય વાંધો નહી, છતાં મૂળ અપવાદ માર્ગને ધોરી માર્ગ કર્યા માટે એમને યશોવિજયજી મ. એ માત્ર વાક્ય પ્રહારો કર્યા છે. યતિઓ મંત્ર-તંત્ર તથા ક્યારેક પાલખીનો ઉપયોગ કરતા હતા. કોઈ વિશિષ્ટ કારણ આવતાં અપવાદે કાંઈ કરવું પડે તે વાત જુદી પણ અપવાદ માર્ગને ઉત્સર્ગ માર્ગ તો ન જ બનાવાય.

જગદુશાહનો એક વેપારી કિંમતી પત્થર (કિંમતી) લઈ આવે છે. શેઠ હાજર નથી તેથી મહેતાજી મોંમાંગી કિંમત આપી લઈ લે છે. શેઠ આવ્યા; વાત કરી ત્યારે જગદુશાહ પૂછે છે કે આ પત્થર માટે આટલી કિંમત શા માટે આપી ? મહેતાજી કહે “આપની ઇજ્જત રાખવા આ પથ્થર લીધો છે.” જાહેરમાં ઉપરની વાત ન કરી. પછી અન્ય કામના બહાને શેઠને ભોંયરામાં લઈ જઈને “પરમાણંદસૂરિએ કાનમાં કહેલ કે આ પત્થર કિંમતી ચીજ છે. આ પત્થરની અંદર કિંમતી હીરા વિગેરે છે” એમ મહેતાજી કહે છે. વેપાર શેઠને જ કરવાનો છે છતાં; આવા પ્રસંગે મહેતાજી કરે તો અપવાદ ગણાય. રોજ કરે તો ? નિમિત્ત-કારણ આવે ત્યારે જ અપવાદની સહાય

લેવાની છે. પણ યતિઓએ આ અપવાદનો રાજમાર્ગ કર્યો છે. છતાંય તેમને ઉત્તરગુ-
ણમાં ગાબડુ પડ્યું પણ; મૂળગુણમાં કોઈ ખાંમી નહિ. આથી જ ઉજમણા, સંઘ,
પ્રતિષ્ઠા વિગેરેમાં એઓશ્રીની જ આજ્ઞા ઉપા. યશોવિજયજી વિગેરે મંગાવતા હતા.

જ્યાં સુધી મૂળ ગુણમાં ખામી નથી આવી ત્યાં સુધી જ તેમના આદર્શ રખાય.
ગુરુને માત્ર માનવ નહિ પણ ગુરુતત્ત્વની દ્રષ્ટિથી જોવાના છે. તો જ બહુમાન ટકી
શકે. અને વંદનની આવર્ત વિધિ બરાબર સચવાય. છંદ શાસ્ત્રોમાં ૨૧ પ્રકારના આવર્ત
કલાં છે. મંડલાવર્ત, પ્રદક્ષિણાવર્ત, ગોમૂત્રિકાવર્ત વિગેરે. આવર્ત એટલે ગુમાવ, મરોડ !
અહીં વંદન પ્રદક્ષિણાવર્તથી કરવાનું છે.

આવર્ત એ તો ગુરુ મ. નો પ્રત્યે વિનય બહુમાન ને પ્રગટ ક્રિયા કરવાની ક્રિયા
છે. ગુરુ પૂજનીય છે એ ભાવને જમાવવાનો છે.

વ્યક્તિ પૂજનીય ક્યારે ?

વિશિષ્ટ કોટીની ભૂમિકા હોય વિનય પરિણત થયો હોય ત્યારે વ્યક્ત પૂજનીય
બને છે. આ ભૂમિકાની સમજણના અભાવે આજે સમર્પિત ભાવની કડી ખૂટી ગઈ છે.
વિ. સં. ૧૯૯૪માં ગુરુ મહારાજની (પૂ.ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજી મ.) સાથે (અમો ૩
ઠાણા વાયનાદાતા પૂ. પંચ્યાસ શ્રી અભયસાગર મ. આદિ), ખંભાત થઈ ભાલ પ્રદેશથી
પાલીતાણા આવી રહ્યા હતા. ભાલપ્રદેશનો છેલ્લો મુકામ વલ્લભીપુર હતો. ત્યાં પૂ.
નેમિસૂરિ મ.ના સમુદાયના ૩૪ ઠાણા બિરાજમાન હતા. પૂજ્યા ઉપા. શ્રી ધર્મસાગરજી
મ. શાસ્ત્ર યુક્ત હતા, ગુણીયલ હતા; તો નેમિસૂરિ મ. રત્નના પારખું હતા.

વલ્લભીપુરમાં તે દિવસે વ્યાખ્યાન રાખેલું. સાધુના આગમન થી શ્રાવકોને પણ
ઉલ્લાસ થાય. વ્યાખ્યાનમાં ૩૦ જેટલા સાધુઓ હતા. આચાર્ય ભગવંતની ચકોર નજર
હતી. આથી પાછળ બેસેલ પૂ. ઉપાધ્યાય મહારાજને આગળ બેસાડે છે. ત્યાંના સરકારી
માણસો પણ દેશનામાં હતા. એક કલાક દેશનાની ધારા વરસાવી. તે પછી ઉપાધ્યાય
મ. એ આચાર્ય ભગવંતના ચરણ સ્પર્શ કરી સમાચારીનું પાલન કર્યું. આચાર્ય ભગવં-
તના આગ્રહથી તેઓ ઉપાશ્રયના ઉપરના ભાગે. એમની રૂમે ગયા. શાસન સંબંધી
અનેક વાતો નીકળી ઘડીયાલમાં. ૧૨૧ થયા. પણ વાતનો છેડો આવ્યો જ નહિ.
શાસનના અનેક કામોમાં પૂ. ઉપાધ્યાય મ. સંકળાયેલ. તેની જાણકારી મેળવવાની
આચાર્ય મ. ને પણ તાલાવેલી. પૂ. ગુરુ મ. ને એકાસણું હતું છતાં શાસનની વાતોમાં
બધુજ ગૌણ હતું વાત કરતાં કરતાં ગુરુ મ. એ અચાનક પાછળ જોયું. તો ઓહ !

ઉદયસૂરિ મ. બે હાથ જોડી દોઢ કલાકથી ઉભા હતા, બેઠા પણ નહીં. ગુરુ તત્વનું બહુમાન આ કાળમાં પણ છે.

ઉદયસૂરિ મ. આચાર્ય છતાં ગુરુ તત્વ પ્રત્યે વિનયની આ ઉચ્ચ સ્થિતિ હતી.

૩૪ ઠાણાએ ગોચરી કરી લીધી હતી. પણ ઉદયસૂરિ મ. એ પરચકખાણ નહીં પાળેલું. પૂ. નેમિસૂરિ મ. એ પોરિસી કરી હતી. પણ આજે તો શાસનની વાતોની તન્મયતામાં પરચકખાણ પણ નહોતું પાળ્યું. ઉદયસૂરિ મ. એ કહ્યું ત્યારે ખબર પડી. ઉદયસૂરિ મ. પણ હમણાં વાત પૂરી થાય એટલે વિનંતિ કરું એમ માની દોઢ કલાક બે હાથ જોડી પાછળ ઉભા રહ્યા. પણ બોલ્યા નહિ. વચ્ચે વિનંતી કરે તો ચાલી રહેલી શાસન ચિંતામાં વ્યાધાત થાય. અને પોતે પરચકખાણ પાળી લેતો ગુરુ ભક્તિમાં ખામી આવે. આથી બોલ્યા વિના જ ગુરુ મ. ની પાછળ ઉભા રહ્યા. “હમણાં જ વાત પૂરી થાય એટલે વિનંતી કરું” એમ રાહ જોતાં જોતાં દોઢ કલાક વિતી ગયો છતાં બેઠા નહિ...કહ્યું પણ નહિ. કેટલી મર્યાદા...! આમાં ગુરુ મ. પ્રત્યેનું કેવું બહુમાન ?

ગુરુ મ. ની તારકતાનો ખ્યાલ આવે તો હેયે વિનય હોય જ. અને વંદન વખતે એ આવર્ત દ્વારા પ્રગટ થાય. એનાથી મોહનો ક્ષયોપશમ થાય. મોહનીયનો ક્ષયોપશમ એ જ કેવળજ્ઞાનની ભૂમિકા છે. વંદન દ્વારા આ ભૂમિકા તૈયાર કરવાની છે. તીવ્ર ક્ષયોપશમની ભૂમિકા એ પહોંચવાનું છે. તેમાં ગુરુકૃપાનું બળ જોઈએ જ.

ગુરુ. મ.ની કૃપા શી રીતે મળે ?

ગુરુ મ. ને જે ગમતું હોય તે શિષ્ય કરે. ગુરુ મ. અને શિષ્ય નો આત્મીય સંબંધ છે. શારીરિક કે સ્વાર્થ ભાવનો સંબંધ નથી.

આપણા આત્માને કર્મબંધથી છોડાવવાનો શુભ તીવ્ર ભાવ જ ગુરુ મ. ને હોય છે. માટે આત્મીય સંબંધ ગુરુ શિષ્યનો છે. શિષ્ય, ગુરુ મ. ને ગમતું જ કરે. ગુરુ મ. ગુરુ મ.ને ગમે ને શું ગમે ? આત્માની સાધના કરનાર અને કરાવનાર ગુરુ મ. છે ; આથી ક્રિયામાં ઉપયોગ-આદર્શ સમાચારીનું બહુમાન કરે તો ગુરુની કૃપા મળે.

વ્યક્તિની પૂજા જિનશાસનમાં ક્યાંય નથી, સિવાય વીતરાગ. મંદિર હોય તો વીતરાગના ! મૂર્તિ હોય તો વીતરાગની ! આરતી હોય તો વીતરાગની ! ગુરુની તો માત્ર પાદુકા જ હોય. અને તેને ધૂપ જ ઉવેખે. પૂજા ન હોય. ૧૩ મી સદી પહેલાં ગુરુમૂર્તિઓ ન હતી. ૧૫-૧૭મી સદીમાં વધી. અને છેલ્લા ૫૦ વર્ષથી ગુરુપૂજા શરુ થઈ

છે. “આદર્શ ગચ્છાધિરાજ” પર/પૃથમું *પાનું વાંચવું.

અરિહંત સિવાય કોઈના મંદિર હોય જ નહીં. દેવ-દેવીના પણ મંદિર હોય જ નહીં. માત્ર ચોકીદાર તરીકે દહેરાસરની બહાર ગોખ-દેરીમાં સ્થાન હોય. ગુરુ મ. ની પૂજા હોય જ નહીં. માટે જ જિનાલયને દેરાસર કહેવાય. વીતરાગના દેરાસરને દેરાસર કહેવાય “કાલિકા” વિગેરેનું દહેરું એમ ન બોલાય. છબ્રસ્થના ઘર હોય, મંદિર હોય પણ દેરાસર ન હોય.

જિનશાસનમાં માત્ર વીતરાગની જ પૂજા છે. ગુરુ મ. ની ભક્તિ બહુમાન કરવાનું છે, વિનય કરવાનો છે. ૨૧ પ્રકારના આવર્તમાં એક પ્રદક્ષિણા નામનો આવર્ત છે. વંદનમાં ગુરુ મ. ને પ્રદક્ષિણા દેવાની છે. કેટલાક દેરાસરમાં પ્રદક્ષિણા નથી દેતા પણ પ્રદક્ષિણા દેવી જ જોઈએ. પ્રદક્ષિણા દેવા માટે દેરાસરમાં ભમતિ આવશ્યક છે. આથી જ શીલ્પ શાસ્ત્રનો નિયમ છે કે ભમતી વિનાનું દેરાસર ન હોય. અનાદિના ભવ ભ્રમણ ટાળવા માટે ભમતી છે. આરતી ઉતારતાં પણ પ્રદક્ષિણાવર્ત સાચવવાનો છે.

આરતી નાસિકાથી ઉપર નહિ અને નાભિથી નીચે ન લઈ જવાય. આવર્તમાં પ્રદક્ષિણાવર્તનું જિનશાસનની યૌગિક-ક્રિયામાં વિશિષ્ટ મહત્વ છે. આપણા વામાવર્ત યોગને બદલવાના છે. તે માટે ગુરુ મ. ને પ્રદક્ષિણાવર્તથી વંદન કરવાનું છે. તે માટે “નિસિહિયાએ” બોલી ગુરુ મ.ના અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાનો.

સાધુએ પોતાનું જીવન ગુરુને સમર્પિત કરેલું છે. તેથી અવગ્રહમાં જઈ વંદન કરવાનું છે. પરંતુ પડતાકાળના પ્રભાવે તથા વિનયની ખામીને કારણે જીતકલ્પ પ્રમાણે

★ પૂ. બુદેરાયજી મહારાજ ઠા. ૬૯ દીક્ષાના સ્થાને આવી બેઠા. અહીંયા પંન્યાસજી નવા પંન્યાસ થયા હતા તેમણે દ્રવ્ય પૂજાની નવી રીત ચલાવી. દીક્ષાર્થી બહેને પંન્યાસજીની રુપેયા વડે નવાંગી પૂજા કરી.

પૂ. બુદેરાયજી મહારાજ વગેરેએ તુરતજ આ નવી પ્રથાનો સખ્ત વિરોધ કર્યો. પૂ. નીતિવિજયજી મહારાજે ભાર દઈ ને જણાવ્યું કે આ દ્રવ્યપૂજા તે ચૈત્યવાસીના અનુકરણ રુપે છે, યતિઓએ ચલાવેલી પ્રવૃત્તિ છે. આમાં મુનિપદનો ઉપહાસ છે. યતિઓએ દ્રવ્ય જોડવાની રીત ચલાવેલી છે. સંવેગી સાધુ અને તેની દ્રવ્યપૂજાનો મેળ મળતો જ નથી. શાસ્ત્રોમાં જિનપૂજા કહી છે, ગુરુભક્તિનું વિધાન છે, ગુરુપૂજનનું વિધાન નથી. કોઈ વિશેષ પ્રસંગને આગળ ધરીને અથવા ગુરુ દ્રવ્ય વધારવાનું બહાનું બતાવી ગુરુપૂજા કરાવવી એ તો ચોખ્ખી માન લાવસા જ છે. કોઈ રાજા મહારાજા યુગપ્રધાનની પૂજા કરે એમ જણાવી ગઈ કાલનો ગાંગો આજે ગણેશવિજય બની પાટું ચડીને પોતાની પૂજા કરાવવા બેસે એ તો એક નાટક જ છે ના ? સાધુ પોતાની દ્રવ્યપૂજા કરાવે તે ભૂલ છે. આ કલ્પિત પ્રથાનો અંત લાવવો જોઈએ વગેરે.

પૂ. ગુરુદેવ વગેરે આ રીતે દ્રવ્યપૂજાનો વિરોધ કરી ઉઠી શહેરમાં ચાલ્યા ગયા અને શેઠ દલપતભાઈના વંડામાં જઈ રહ્યા.

‘આદર્શ ગચ્છાધિરાજ’ (આવૃત્તિ-૧ (૨૦૧૬) પૃ.નં. ૫૨/૫૩)

અવગ્રહમાં જવાનું તથા ગુરુચરણનો સ્પર્શ કરવાની પ્રવૃત્તિ બંધ હોવાથી ગુરુમ.એ આપેલ રજોહરણને જ ગુરુ મ.નું પ્રતિકમાની સ્થાપના સમજવી. સાધુએ હાલ ભલે ગુરુચરણે જવાનું નથી, પણ સ્હેજ આગળ આવીને પગ (ઢીંચણ) પર મુહપત્તિ મૂકી ઓઘા ઉપર ગુરુની સ્થાપના કરે અને વંદન કરે.

પ્ર.૮ મુહપત્તિ નાભિથી નીચે સ્પર્શ ન થાય તો ઢીંચણ ઉપર કેમ મુકાય ?

ઉ. ૮ વંદન સમયે* ગોદુહાસને બેસવાનું છે. ત્યારે સાધુ મુહપત્તિ ડાબા ઢીંચણ પર રાખે. આથી મુહપત્તિ નાભિથી ઉપર જ થાય. ક્યારેક ઉત્સર્ગ માર્ગનો અપવાદ થાય. સામાચારીમાં વ્યામોહ ન કરવો; પણ એ સામાચારી સમજ પૂર્વકની જોઈએ ચાલુ ક્રિયામાં ઓઘો, મુહપત્તિ શરીરથી અલગ ન જ કરાય. પણ ગૃહસ્થ શ્રાવક વાંદણા સમયે મુહપત્તિ ચરવળા ઉપર મૂકે તેમાં દોષાપત્તિ નથી.

વંદનનો અર્થ 'મત્યાણ વંદામિ' અર્થાત્ 'મસ્તકથી જ વંદન' એટલો મર્યાદિત અર્થ નથી પણ,

કાયાની નમ્રતા છે,

હૈયાથી ગુરુ ચરણોમાં સમર્પિત ભાવ છે. અને

નિખાલસતાથી પાપશુદ્ધિ છે.

પ્રેક્ટિકલ વંદન થાય એટલે કે કાયા ભળે તો ત્રાહિતને ખબર પડે કે આ વંદન કરે છે. અહીં શબ્દાત્મક વંદન નથી; પણ ક્રિયાત્મક વંદન છે. ક્રિયામાં નમ્રતા આવે છે. નમ્રતા એ વિનય ગુણનું પ્રતિક છે.

“અહો કાય” કાયાનો અડધો ભાગ તે ગુરુ મહારાજના લેવાના છે. નાભિથી નીચેનો ભાગ તે અડધો ભાગ; પણ અહીં અહો શબ્દથી ગુરુ મ. ના ચરણો લેવાના.

પહેલા 'કાય' શબ્દથી ગુરુ મહારાજની કાયા એમ અર્થ લેવો. અને બીજી વાર “કાય સંપ્રાસ” માં આપણી = મારી કાયાનો સ્પર્શ અર્થ લેવાનો છે. એટલે કે આપણી સંયમ પૂત કાય = સંયમથી પવિત્ર કાયાનો મારા હસ્ત વડે સ્પર્શ કરીને ખમાવું છું. માફી માંગવામાં માન તોડી, મસ્તક નમાવી, બે હાથ જોડીને ખમાવે છે. “અહો કાય” માં અ અને બન્ને કા સ્વરિત છે. સૂત્ર બોલતાં ઉદાત્ત-અનુદાત્ત સ્વરિત ઉચ્ચાર ધ્યાન રાખવું જોઈએ. આજે અજ્ઞાનતાથી બધું એક સરખું જ બોલાય છે. માણસ પણ સ્વરની મર્યાદા તો સાચવી જ શકે.

★ વંદન સમયના આસનને કોઈ સ્થાને ઉત્કટિકાસન પણ જણાવેલ છે.

સૂત્ર બોલવાની મર્યાદાની સાથે આસન મુદ્રા વિગેરે પણ જાળવવાના છે. વંદન સમયે ૧૭ સંડાસા અને ૨૫ આવશ્યકનું ધ્યાન રાખવાનું છે. તેથી મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય. આત્મશુદ્ધિ વિશેષ થાય. સાથે-સાથે પદ્ધતિ-મર્યાદાપૂર્વક વંદનથી આંતરડા પણ સારા થઈ જાય. પછી ડોક્ટર પાસે જવું જ ન પડે.

આ વંદન; વાયુ, પિત્ત અને કફની વિક્રિયાને (“ઈક્વીલેશન”) બરાબર કરી નાખે છે. આથી શારીરિક સ્વસ્થતા પણ સચવાઈ રહે છે.

વંદનના બીજા ત્રણ આવર્તમાં

“જ” ઉદાત્ત સ્વર

“જ્ઞ” મધ્યમ સ્વરે

“મે” નીચા સ્વરે બોલવાનું છે.

એજ રીતે “જ” “વ” “ણિ” અને “જ્ઞ” “ચ” “મે” પદો પણ ઉદાત્ત સ્વરિત અને અનુદાત્ત (નીચા) સ્વરે બોલવાના છે. અને આવર્ત લેવાના છે.

આવર્તની પ્રક્રિયા એ તો ગુરુત્ત્વ નો રાગ પ્રગટ કરવાની પ્રક્રિયા છે.

ગુરુ અનુકૂળતા પ્રમાણે સાચવે તો ગુરુ ગમે છે. પણ ગુરુ તત્ત્વગમે છે કે નહિ ? તેનો ખ્યાલ પ્રતિકૂળતામાં જ આવે. ગુરુ કાંઈ કહે ત્યારે ટક-ટક તેને જ લાગે કે જેને ગુરુત્ત્વ જ ગમતું નથી.

વીતરાગ સિવાય વ્યક્તિપૂજા જિનશાસનમાં છે જ નહીં. આજે કાળના પ્રભાવે ગુરુપાદુકાને બદલે ગુરુમૂર્તિ થવા લાગી છે; અને તે પણ દહેરાસરમાં પધરાવે દેવ-દ્રવ્યની જગ્યામાં પધરાવે. દેરાસરની વાળા કૂચી-ચંદન વિગેરે દેવ-દ્રવ્યના છે. એ ગુરુમાં વપરાય નહીં. ભંડારનું દ્રવ્ય ઉચ્ચકોટીનું દ્રવ્ય છે. સાધારણના પણ દેવ દ્રવ્યને (દેવકા સાધારણને) ગુરુત્ત્વની પૂજામાં લેવાય જ કેમ ?

શાસ્ત્રમાં ગુરુપૂજા ક્યાંય નથી. વંદનમાં આવર્ત છે. એ ગુરુત્ત્વની ભક્તિ છે. મોહનીયના ઉદયને ઘટાડનાર ભગવંતની આજ્ઞાની પ્રેરણા આપનાર છે. માટે આવર્ત દ્વારા બહુમાન વ્યક્ત કરવાનું છે.

ગુરુને અંગ પૂજાદિ ન થાય વિનય પ્રતિપત્તિ, બહુમાન, અભ્યુત્થાન વિગેરે કરી શકાય. તે જ ગુરુપૂજા છે. વંદન દ્વારા થતી ગુરુપૂજામાં પણ મર્યાદા સાચવવાની છે. જે આપણે આગળ વિચારશું.

વાચના-૩૪

તત : પોતિકાં પ્રતિલિખ્ય વન્દનકં દત્તે...।।૧૨।। ટીકા

પરમાત્માના શાસનનું સંયમ જીવન પામ્યા પછી તેની મર્યાદાઓ સમજી; આચરણ કરી આત્મકલ્યાણના માર્ગે જાગૃત રહી શકીએ તેવી ભાવ કરુણાથી પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ. યતિદિન ચર્યા ગ્રંથમાં સાધુની મર્યાદાઓ જણાવી છે. તેમાં “વન્દનકં દત્તે” કહી. પૂ. મતિસાગર મ. એ ગુરુ પ્રત્યેના સમર્પણ ભાવને વ્યક્ત કર્યા છે. આત્મ કલ્યાણ કરી ગુરુ ને જીવન સોંપી દીધું છે. “ગુરુ મ.ની દરેક આજ્ઞા મારા આત્માના હિત માટે જ છે.” આવું અંતરનું બહુમાન શિષ્યને ગુરુ પ્રત્યે હોય. ગુરુ પણ શિષ્યને હિતકારી હોય એવી આજ્ઞા કરે. છેદસૂત્રમાં એક વાત આવે છે કે-

એક સાધુ ભગવંતને તાવ આવ્યો છે.

તાવ આવે ક્યારે ?

હોજરીમાં નહીં પચેલો આહાર મળરુપે બાજી જાય તેથી તાવ આવે. વાત, પિત્ત, કફ વિગેરે તાવના રુ ભેદ છે. તેમાં મુખ્ય મલ વધી જવાથી તાવ આવે. હોજરીની ગરમીથી બધા મળનો દાહ થાય. અને પછી પરસેવો થાય પણ એમાં પવન લાગે તો શરદી થાય.

તાવ મટાડવાનો ઉપાય લાંઘણ છે. મેટાસીન વિગેરે દવા ન લેવાય; અન્યથા મળ અંદર રહેવાથી તાવ-શરદી ગુમડાં વિગેરે રીતે બહાર આવે. તાવ આવે ત્યારે માત્ર ત્રણ દિવસ લાંઘણ જ કરવાનું. મળ બળી જાય. દૂર થઈ જાય. એટલે તાવ મૂળમાંથી જાય. શરીરની રચનામાં મેરુદંડ મેઇન છે, માટે તાવ વિગેરેમાં કમ્મરમાં દુખાવો થાય છે, ધ્રુજારી થાય છે. પેલા સાધુને લાંઘણથી તાવ ઉતર્યો; પણ મેરુદંડની શુદ્ધિ ન થઈ.

એમાંયે એમણે સામાચારીનો ભંગ કર્યો. કમ્મર દુઃખે ત્યારે બામ લગાવવાનું દબાવવાનું વિગેરે ન કરવું. અર્ધ પકાસને બેસી રપ નવકારવાળી (૨।। હજારનો જાપ) કરવાથી કમ્મરનો દુખાવો બંધ થાય જ; ત્રણ હપ્તે ગણી શકાય એક જ હપ્તે ગણાય તો સર્વશ્રેષ્ઠ.

ટટ્ટાર બેસવાથી જ આ દર્દ દૂર થાય, વાંકા ન બેસાય. આમ ગણવાથી કમ્મરનો ન દુઃખાવો દૂર થાય જ. આ જ જિનશાસનની દવા છે.

ગુરુ મ.એ પેલા સાધુને આ આજ્ઞા કરી. પણ કમ્મર ખુબ દુઃખે એથી ઝૂકીને નવકારવાળી ગણે. આથી કમ્મર વાંકી થઈ ગઈ. અને આંતરડામાં મલ આડો અવળો ભરાયો. તેથી વધુ દર્દ થયું.

‘નિર્વિકલ્પં ગુરુ આજ્ઞા સમાચરણિયા’ આ સાધુએ આજ્ઞા પાળી. પણ તેમાં સ્વચ્છંદવાદનો ઉપયોગ કરવાથી દર્દ વધી ગયું. આથી સહન થતું નથી. એક દિવસ ઉપાશ્રયમાં કાળો સર્પ ધસી આવે છે; ત્યારે કાળા સર્પના મુખના દાંત ગણવાની ગુરુ મ. એ તેને આજ્ઞા કરી. તે સાધુ પણ ગુરુ આજ્ઞામાં કોઈ તર્ક કર્યા વિના જ એક પગ દ્વારા જોરથી સર્પ ને પકડે છે ત્યાં તો સર્પે ફૂંકાડો માર્યો અને ત્યાં જ સર્પના ફૂંકાડાના ચમકથી પેલો મલ દૂર થયો. કમ્મર સીધી થઈ ગઈ. આ આજ્ઞાનું બળ છે. ગુરુ મ. ની પ્રત્યેક આજ્ઞા શિષ્યને હિતકારી હોય છે. આથી જ શિષ્યને અંતરમાં ગુરુ મ. નું બહુમાન હોય. વંદન ભક્તિ પણ ભાવપૂર્વક કરે. દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં ગુરુ મ.ની વિશિષ્ટ ભક્તિ પ્રગટ થાય છે. ગુરુત્વના રાગને પ્રગટ કરવાની પ્રક્રિયા છે. ગુરુમ.ના અવગ્રહમાં દાખલ થઈ ગુરુ મ.ના ચરણ સ્પર્શ કરી મસ્તકે ભાવપૂર્વક અડાડવાના ઉદાત્ત અનુદાત્ત સ્વરિતની મર્યાદાથી ગઈકાલે વિચારણા કરી તેમ સૂત્ર બોલતાં બંને હાથના પંજા પહોળા કરી રજોહરણ (ગુરુ ચરણ) ને સ્પર્શ કરી ‘અ’ બોલવો. તે જ રીતે પહોળો કરેલો પંજો પોતાના મસ્તકે અડાડતાં ‘હો’ બોલવું. આજ પ્રમાણે ‘કા’----‘ય’, અને ‘કા’----‘ય’... બોલવું. આમ ત્રણ આવર્ત થશે. બીજા ત્રણ આવર્તમાં થોડો ઉપયોગ રાખવાનો ત્યાં ત્રણ-ત્રણ અક્ષર છે. આથી રજોહરણ ને સ્પર્શ કરતાં. ‘જ’ બોલવો. રજોહરણ અને લલાટની અધવચ્ચે ખુલ્લો પંજો રાખી ‘ત્તા’ બોલવું. પહોળો પંજો લલાટે અડાડતાં ‘મે’ અક્ષર બોલવો. આજ રીતે જ...વ...ણિ...અને જં...ચ...મે...બોલી ત્રણ આવર્ત કરવા. આમ છ આવર્ત થાય.

ઓઘો એ ગુરુ મ. નું પ્રતિક છે. હાથ એ સ્વયં આપણી જાત છે; પોતાનું

પ્રતિક છે. આથી ગુરુ મ. ને હાથની પીઠ ન થાય તેમ હાથ થોડા ડાબી બાજુ લઈ જઈ ઉપર મસ્તક તરફ ઉંચે લઈ જવા. આ ગુરુ-તત્ત્વનો વિનય બહુમાન છે. આમ કરવાથી પ્રદક્ષિણાવર્ત બને છે. બે વાર વાંદણા દેવાથી ૬ + ૬ = ૧૨ આવર્ત થાય.

પ્રશ્ન વાંદણા બે વાર કેમ ?

વંદન શા માટે ?

આલોચનાની પૂર્વ તૈયારી છે. દેવસિયં આલોઉં ? વિગેરે આલોચના સૂત્ર છે. ગુરુ મ. ની પાસે જઈને આલોચના કરવાની છે. માટે ગુરુ મ. ની પાસે જઈને પૂર્વે વિનય કરે; પછી વાત કરે. તેમ પ્રથમ વંદન એ વિનય રુપે ગુરુ મ. ને સુખશાતા પૂછવા માટે છે. વિનય ભક્તિ વંદન કર્યા પછીનું બીજું વંદન એ પોતાના કામ બતાવવા માટે છે. પ્રથમ વંદનમાં 'આવસ્થિયાએ' આવશ્યક કાર્ય છે. માટે બહાર નિકળું છું એમ કહે. પ્રથમ વંદનમાં વંદન કરી બહાર નિકળવાનું છે. માટે પહેલા વંદનમાં 'આવસ્થિયાએ' બોલવાનું છે. બીજા વંદનમાં અવગ્રહમાં રહીને જ આલોચના-ક્ષમાપના વિગેરે કામ કરવા છે. તેથી અવગ્રહની બહાર નિકળવાનું નથી. માટે બીજા વંદનમાં આવસ્થિયાએ કહેવાનું નથી.

આલોચના કરવાની છે. તે માટે ગુરુ મ. ની અનુજ્ઞા માંગવાની છે. ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ મગવન્ ! રાઙ્યં આલોઉં ! કહી નત મસ્તકે બે હાથ જોડી મુહપત્તિ રજોહરણ યુક્ત સાધુ સૂત્ર બોલવા પૂર્વક ગુરુ સમક્ષ આલોચના કરે.

આલોચના એટલે ?

આ = મર્યાદાપૂર્વક = લોચન જોવું. વિવેક ચક્ષુથી આત્માને જોવે. અંતર નિરીક્ષણ કર્યા પછી દોષોને ગુરુ સમક્ષ પ્રગટ કરે તે આલોચના છે. કથનથી આલોચના કરતી વેળાએ ઉસ્સુત્તો -ઉમગ્નો...૦નાળે દંસળે...૦ વિગેરે શબ્દો બોલતાં અંતરમાં દ્રષ્ટિ કરવી. ક્યાં ક્યાં દોષ લાગ્યા છે. પરમાત્માએ જણાવેલું નિરતિયાર સંયમ જીવન કેવું ? અને મારા જીવનીમાં દોષોની કેવી પરંપરા ચાલી રહી છે ? આત્મ તરફ દ્રષ્ટિ જાય તો જ આલોચના શક્ય બને. આલોચના કર્યા પછી 'સંચારા ઉવટ્ટણકી' સૂત્ર બોલવું. તેની વિચારણા હવે પછી કરશું.

વાચના-૩૫

‘‘થુહ પોત્તિ આલોચણ સંથારાવટ્ટણ્ણાઙ્ઙયં વિહિણ...।।૧૨।।

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. પ્રાતઃકાલીન સાધુ-સામાચારિનો અધિકાર જણાવી રહ્યા છે. તેમાં પ્રતિક્રમણની વિધિનો અધિકાર ચાલે છે. ગુરુ મ. ના ચરણે આલોચના કર્યા પછી સંથારા ઉવટ્ટણ્ણકી સૂત્ર બોલવાનું છે.

સંથારો ૨।। હાથનો હોય અને કાયા ૩ હાથની હોય તેમાં કેમ સુવાચ ? આપણી જેમ લાંબા થઈને સુવાચ નહિ. દરેક સાધુને પોતાના ૨।। હાથ પ્રમાણ જ સંથારો હોય, આથી કુકડીની જેમ પગ સંકોચીને સુવું પડે. સંયમ પહેલાં ટ્રેનિંગ લેવી જોઈએ. છ કાયાની જયણા, પાંચ સમિતિની પાલના કેવી રીતે કરવી એ ટ્રેનિંગ લેવી જોઈએ. સંથારાનો અભ્યાસ પૌષધમાં કરવો જોઈએ. સંયમ જીવન માટે દરેક ક્ષણે કેટલું સજાગ રહેવાનું છે ? ટ્રેનિંગ સ્કુલમાં જેટલી સજાગતા હોય તેના કરતાં યુદ્ધના મેદાનમાં કેટલી જાગૃતિ જોઈએ ? સંયમ જીવન એ યુદ્ધભૂમિ છે. કર્મ સામે લડવાની યુદ્ધ ભૂમિ છે.

દીક્ષા પૂર્વે તપ કરીએ, વિગઈ ત્યાગ કરીએ, પણ મુદૂર્ત આવે પછી ન કરીએ. બારે દરવાજા ખુલ્લા થાય. વૈરાગ્ય ભાવ અને આત્મજાગૃતિ હોય તો મોહનીય સંસ્કારના દ્વાર કેમ ખૂલે છે ? ભુજંગોના કરંડિયા ખોલવા કેમ ગમે ? હજી આપણને ક્યાં ગારુડીક મંત્ર મળી ગયો છે ?

પૌષધમાં એકાસણું અને સાધુ-સાધ્વીને દિક્ષામાં ત્રણ ટાઇમ વાપરવાનું ? છ'રીમાં સંથારે સૂવું તે દ્રવ્યથી છે શ્રાવક હજી કદાચ કરે ૩-૪ ધાબળા વાપરે પણ સાધુ થનારે ટ્રેઇન થવું જોઈએ. ૨।। હાથના સંથારામાં ત્રણ હાથની કાયા સમાવવા ટું

તીયું વાળીને સૂઈ જવું તે ઉદવર્તન આને “સંધારા ઉવટણકી” કહેવાય.

એમાં પડખું ફેરવવું પડે તે “પરિયટ્ટણકી”

“આઉટણકી” = સંકોચવું,

પસારણકી = વિસ્તાર કરવો. તેમાં પગને વિસ્તાર કરવો પડે તે “પસારણકી”.

આમ કરવાથી દર્શનાવરણીયનો તીવ્ર ઉદય ન આવે. કેમકે આજ્ઞા-સામાચારી પાલનથી મોહનીય જ ઢીલું થાય, પછી દર્શનાવરણીય કોના આધારે ટકે ?

આંતરડામાં મલ ભરાઈ જાય છે માટે જ ઝોકા આવે છે. સામાચારી પાલન સારી રીતે થાય તો ઝોકા ન આવે. ૨। હાથનો સંધારો હોય, એ સંધારામાં ઉની કપડાને પાથરીને તેના ઉપર સુતરાઉ કપડું ન પથરાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. આથી નક્કી થયું કે રાત્રે જ સુવાય. કદાચ અપવાદ કારણે દિવસે સુવું પડે તો ઉત્તરપટ્ટો જોઈએ જ.

એક બાજુ સુવે તો ઉવટ્ટણકી

બીજા પડખે સુવે તો આઉટ્ટણકી

માંકડ, જૂ નો સ્પર્શ (મોટે ભાગે માંકડ) તે છપ્પઈ સંઘટ્ટણકી એની વિરાધના થાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

સાધુ ભગવંતો જીવો ઉત્પન્ન ન થાય તે રીતે રહે. માસકલ્પની મર્યાદાથી રહે અને કદાચ માંકડ થાય તો વિહાર કરે. ચોમાસામાં માંકડ વિગેરે થાય તો મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરેલ બીજા સ્થાનમાં જઈને રહે.

મનુષ્યના પરસેવામાંથી માંકડ થાય ‘શ્વેદજ’

મનુષ્યના મલમાંથી જૂ થાય ‘મલજ’*

ચોમાસામાં માંકડ થાય તો પણ પાટ વિના ન સુવાય. સામાચારી દોષનો ભંગ મોટો છે. માંકડ મરે તો જાગતો રહે અને જયણા કરે. અને કદાચ મરી જાય તોય દોષ ઓછો છે. પણ સામાચારી ભંગથી મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

૧। હાથથી ઊંચી (૧૭ ઇંચ) પાટ જોઈએ. એથી નીચી પાટ ઉપર સુવાથી ‘નિશીથ સૂત્રમાં’ ઘણા જ દોષો જણાવ્યા છે.

★ સામાન્ય રીતે કોષોમાં જૂ અને માંકડ બન્ને શ્વેદજ જણાવેલ હોય છે પરંતુ પરસેવો મેલ રૂપે પરીણામે પછી જ જૂ પડે આથી જૂ ને મલજ તરીકે સ્વીકારાય છે.

‘નિશીથ સૂત્ર’ ન વાંચ્યું હોય એને જુદા ચોમાસા મોકલવાનો, પાટે બેસી વ્યાખ્યાન વાંચવાનો નિષેધ છે.

‘છપ્પઇઅ સંઘટ્ટણકી’ ઉપયોગ રાખવા છતાં માંકડ થાય તો રાત્રે માંકડને આપણા હાથનો સ્પર્શ થાય ત્યારે અત્યંત કિલામણા થાય છે. વસ્ત્રાંતર હસ્તેન ‘‘મત્કુલં ગ્રહણમ્ કર્તવ્યમ્’’ હાથમાં વસ્ત્ર લઈ જૂ માંકડ લેવા. અન્યથા ઔદારિક શરીરના સ્પર્શથી એને તીવ્ર વેદના થાય છે. આ ન કર્યું હોય તો છપ્પઇ સંઘટ્ટણકીનો દોષ લાગે.

‘‘માત્રું અણપૂજ્યુ લીધું.’’ અહીં માત્રુંનો અર્થ માત્રક=માત્રું કરવા માટેનું પાત્ર (કુંડી) છે, તેનું દ્રષ્ટિ પડિલેહણ કરવાનું.

ત્યાર પછી મન-વચન-કાયાના સર્વ અતિચારનો સમુચ્ચય રુપે સંગ્રહ કરનારું સૂત્ર ‘‘સવ્વસવિ દેવસિય’’ બોલી ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! એ સંબોધન દ્વારા ગુરુ મ. પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત માંગે.

ગુરુ મ.- પહિક્કમેહ

શિષ્ય-‘‘ઇચ્છં, ‘‘તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કહમ્’’ બોલવા પૂર્વક અત્યંત ભાવથી સામાન્યથી પ્રતિક્રમણ કરે

અહીં, ‘‘દુચ્ચિંતિય દુભાસિય દુચ્ચિદ્વિય’’ દુશ્ચિંતન દુ :ભાષિત અને દુશ્ચેષ્ટા શબ્દોથી મન-વચન-કાયાના યોગો, સાધુધર્મ સામાચારી કે પરમાત્માની આજ્ઞા બહાર ગયા હોઈએ તેની આલોચના છે. છઠ્ઠે સાતમે ગુણસ્થાનકે જે યોગોનો વ્યવહાર છે, તેનાથી વિપરીત કરવું-બોલવું કે વિચારવું નહીં-છતાં વિચાર વિગેરે થાય તો દુસ્=અતિચાર રૂપ છે. તે શુદ્ધિ ન થાય અને વારંવાર દોષ લાગ્યા કરે; પરીણામ નિર્ધ્વંસ થાય અને સંયમજીવન કાબરચીતરું બને, સંયમ ડહોળાઈ જાય; આથી ગુરુ મ.ની સામે નિખાલ-સપણે આલોચના કરવી.

ગુરુ મ. ના અવગ્રહમાં વધારે ન રહેવાય તેથી ‘મિચ્છા મિ દુક્કહમ્’ દેવા પૂર્વક સામાન્ય પ્રતિક્રમણ કરી; વિશેષ વિસ્તારથી પ્રતિક્રમણ કરવા પાછળની પ્રમાર્જના પૂર્વક અવગ્રહની બહાર જાય. અને ઇષ્વાસન મુદ્રાએ બેસી વિધિના પ્રતિક્રમણ સૂત્ર = વિધિપૂર્વક પગામ સજ્જાય કહે. ઇષુ = બાણ; બાણ મારવા માટે જેમ વીર પુરૂષો બેઠા હોય તે રીતે ઇષુ આસને બેસે.

काउण वामजाणुं हिवा उड्डं च दाहिण जाणुं
सुतं भणंति सम्मं करजुयकयपुत्तिरयहरणा ।

ડાબા પગને હેઠે રાખી; જમણા પગને ઉંચો રાખી ઓઘો મુહપત્તિ હાથમાં રાખી પગામ સજ્જાય કહે. વીરાસનમાં જમણો પગ ઉભો. ડાબો પગ નીચે એમ મુખ્ય છે પણ, વીરાસનમાં ૫ પ્રકારે મુદ્રા થાય છે. તેમાં પગામ સજ્જાયની ઇષ્વાસન મુદ્રા છે. તેમાં અપ્રમત્ત ભાવ કેળવવા ડાબા પગના ઢીંચણને જમીનથી ૨ આંગળ અદ્ધર અને જમણા ઢીંચણને છ આંગળ ઉંચો રાખે. તેમાં હાથની મુદ્રા યોગમુદ્રા જાળવે. આસન ઉપરોક્ત હોય. આ આસને બેસી 'સમ્મં' સમ્યગ્ ઉપયોગવાળો બની પ્રતિક્રમણ સૂત્ર=પગામ સજ્જાય બોલે. સૂત્ર બોલતાં પદે-પદે સંવેગભાવ વધતો જાય. ડાંસ-મચ્છર વિગેરેના ડંસ ને સહન કરી આત્મભાવમાં સ્થિર રહી આલોચના કરે.

પ્ર. પગામ સજ્જાય પૂર્વે નવકાર, કરેમિભંતે વિગેરે સૂત્રો કેમ ?

જ. પગામ સજ્જાય સૂત્રના માધ્યમે આત્મશુદ્ધિનું વિશિષ્ટ કાર્ય કરવાનું છે. સાધુએ સર્વકાર્ય નવકાર મહામંત્રના સ્મરણ પૂર્વક જ કરવાની આજ્ઞા છે. અહીં દોષોની શુદ્ધિનું મહત્વનું કાર્ય છે; તેથી પહેલાં નવકાર ગણવાનો. સમભાવમાં સ્થિર થયા હોઈએ તો વિભાવ દશા ખૂંચે અને પોતાના દોષો-અતિચાર દેખાય, તેથી શુદ્ધિ થઈ શકે. આમ સ્વદોષ દર્શન માટે સમભાવ રૂપ સ્વભાવદશા જરૂરી છે. 'કરેમિભંતે' સૂત્ર દ્વારા આપણે સમભાવમાં સ્થિર થવાનું છે. મંગલ કરવા માટે ચત્તારિ મંગલ વિગેરે ૩ ગાથા બોલવાની.

દિવસ સંબંધી કે રાત્રી સંબંધી અતિચારની આલોચના કરવા 'ઈચ્છામિ પઙ્કિમિઉં સૂત્ર' બોલવાનું છે. ગમણાગમણમાં લાગેલા અતિચારની અલગ આલોચના માટે ઇર્થાવહિયા બોલી બાકી રહેલા સાધુ જીવન સંબંધી બધા જ અતિચારની આલોચના કરવા શ્રમણસૂત્ર બોલવાનું છે. તસ્સ ધમ્મસ્સો પદ સુધી બેસીને બોલે. શેષ 'વંદામિ જિણે ચઠ્ઠ્વીસં' સુધી સંપૂર્ણ સૂત્ર "અમ્યુત્થાનં" ઉભા થઈને બોલે. આલોચના કરવાના કારણે અતિચાર-દોષોના ભારથી હલકો થઈ ગયો છે. આત્માના પ્રદેશે-પ્રદેશે સંવેગભાવ વ્યાપી ગયો છે. આથી આરાધના કરવાનો નવો ઉત્સાહ જાગે છે. આ આરાધના કરવા દ્રવ્યથી શરીર વડે અને ભાવથી આત્મ જાગૃતિ વડે ઉભા થાય.

પગામ સજ્જાય પછી દ્વાદશાવર્ત વંદન કરે. તેમાં પ્રથમ વંદન ભક્તિનું છે એ કરી તેમાં આવસ્થિયાએ બોલી અવગ્રહની બહાર નીકળે બીજું વંદન ક્ષમાપનાનું છે.

ક્ષમાપના માટે અબ્બુદ્દિઓ ખામતાં ગુરુ ચરણો હાથ મૂકવાનો છે; માટે અવગ્રહમાં જવાનું છે. આજે આ વિધિ-ક્રિયા ગૌણ રુપ (ભાવ રહિત હોવાથી) થઈ ગઈ છે.

ગુરુ, વડીલનું ક્ષમાપના કાર્ય કર્યા પછી સર્વ જીવોની અર્થાત્ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શેષ સર્વ સાધુ, સાધર્મિક, સર્વકુલ, સર્વગણ, સર્વ જીવરાશિની આલોચના કરવાની છે. આપણે એક અપેક્ષાએ રોજ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ જ છે. ક્ષમાપના એ મહત્વનું કાર્ય છે. માટે “આચરિયં” સૂત્ર અવગ્રહની અંદર જ બોલાય. આથી તે પૂર્વે દ્વાદશાવર્ત વંદન કરી અવગ્રહમાં જવાનું છે. પછી ગુરુ સાક્ષીએ આચાર્ય=ગુરૂથી માંડી સર્વજીવ રાશી સાથે ક્ષમાપના કરે. ત્યાર પછી કરેમિભંતે કહી છમાસી તપ ચિંતવણીનો કાઉસગ્ગ વિગેરે અધિકાર અગ્રે.

વાચના-૩૬

“સામાઙ્ઘ છમાસ તવ ઉસ્સગ્ગ”...૧૧૩૧

ચરમ તીર્થપતિશ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં સંયમ જીવન પ્રાપ્ત કર્યા પછી અનાદિના મોહના ક્ષયોપશમ-ક્ષય માટે સામાચારીનું પાલન કરવાનું છે. સામાચારીનું પાલન કેવી રીતે કરવું ? તેનું માર્ગદર્શન પૂ. આ. ભાવદેવસૂરિ વિજય મ. આ ગ્રંથ દ્વારા જણાવી રહ્યા છે. તેમાં રાઇ પ્રતિકમણીની વાત ચાલી રહી છે.

‘આચરિય ઉવજ્ઞાય’ સૂત્રના માધ્યમે સર્વજીવોની ક્ષમાપના કર્યા પછી ‘કરેમિ ભંતે’ વિગેરે કહી છમાસી તપનો કાઉસગ્ગ કરે. કાઉસગ્ગ પ્રથમ ગુરુ મ. પાળે પછી જ પળાય. ગુરુ મ. ને વાર લાગે તો ખમવું જોઈએ. “સયણા સણાન્ન” ની ગાથા ગુરુ મહારાજ ત્રણ વાર કહે. બીજા સાધુ એકવાર કહે, બીજા સાધુને બધા દોષો વિચારતાં વાર લાગે. ગુરુને વાર ન લાગે. કેમકે ગુરુ મ. ને બહાર જવાનું નથી; આથી દોષો ઓછા લાગે, માટે અર્થનું વધુ ચિંતન કરવાનું નથી. બત્રેનો ટાઈમ સાથે મેળવવા=કરવા માટે ગુરુને ત્રણવાર ગાથા ગણવાની અને બીજા સાધુને એકવાર ગાથા ચિંતવવાની. એ ચિંતવના કરે ત્યાં સુધી ગુરુ ત્રણ વાર ગાથા બોલે. આથી બત્રે સાથે “નમો અરિહં-તાણાં” કહે ગુરુને ત્રણવાર અને શિષ્યને એકવાર ગાથા બોલવાનું આ મુખ્ય કારણ છે. જેથી ગુરુ તથા શિષ્યો સાથે કાઉસગ્ગ પારી શકે.

વહેલું પ્રતિકમણ કરનારે તપ ચિંતવણીનો કાઉસગ્ગ ન કરાય. ૩ વાગ્યે પ્રતિકમણ કરનારે ‘અજ્જ કા તિહી’ ? આજે કઈ તિથી થઈ. એમ ક્યાંથી બોલાય ? રાત્રે તિથી જ ક્યાં ? માટે રાત્રે પ્રતિકમણ કરનારને પંચ આવશ્યક થાય. આ મોટો દોષ છે. હાં, સમયે પણ પ્રતિકમણ કરનારે ષડ્ આવશ્યક પૈકી પચ્ચક્રપાણ લેવાય જ

નહીં. કેમકે વંદન વિના પર્યક્ષખાણ ન લેવાય. અહીં પર્યક્ષખાણમાં ધારવાનું છે. ખૂબ વહેલું પ્રતિક્રમણ કરીએ છીએ. માટે પ્રતિક્રમણમાં પર્યક્ષખાણની પરંપરા બંધ કરી છે. પહો ફાટે ત્યારે પર્યક્ષખાણનું વિધાન છે.

પડિલેહણનો સમય જેમાં જળવાતો હોય અર્થાત્ કાજા લેવાના વખતે સૂર્યોદય થાય તેથી કાઉસગ્ગ વખતે મોં ઝાંખુ દેખાય ત્યારે ‘‘અજ્જ કા તિહી’’ આજે કઇ તિથી છે એમ વિચારે. (રાત્રે બાર વાગ્યા પછી તારીખ ગણાય પણ તિથી નહી) સૂર્યોદય પછી જ આજની તિથી કહેવાય. સૂર્યોદય એજ તિથીનો નિયામક છે. પછી એમાં અપવાદ છે. કોઇ પરોઢીયે ૪ વાગે કાળ કરે તો આગલી તિથી જ કહેવાય આજની નહિ.

સાંજે દેવસિય પ્રતિક્રમણમાં કમસર ષડાવશ્યક છે. પ્રથમ કરેમિભંતે રૂપ સામાયિક વિગેરે.

સવારે પ્રથમ ઠાવવું. પછી સામાયિક પછી ચઉવિસત્થો પછી કાઉસગ્ગ (૧-૧) લોગસ્સનો તથા ૩ ગાથાનો, ગુરુવંદન, પ્રતિક્રમણ અને પછી પર્યક્ષખાણ એમ આવે છે.

આ કાઉસગ્ગ જ્ઞાનાચાર આદિના સંમિશ્રિત અતિચારની શુદ્ધિ માટે છે.

તપ ચિંતામણી ન કહેવાય. ચિંતવણી કહેવાય. વીર પ્રભુના શાસનમાં ૬ માસનો તપ ઉત્કૃષ્ટથી છે. પ્રથમ ભગવંતના સમયમાં ૧૨ માસનો તપ અને બાકીના ૨૨ પ્રભુના શાસનમાં ૮ માસનો તપ છે.

તપ શરુ કર્યો હોય પછી જેટલા ઉપવાસાદિથી પૂરો થતો હોય તેટલો તપ થાય તેને ‘નિષ્ઠાતપ’ કહેવાય છે.

છ માસી તપની પ્રક્રિયામાં=વિધિમાં જુદા જુદા પ્રકારો મળે છે. ‘આવશ્યક ચૂર્હી’માં પૂ.આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મ. ની ટીકામાં જુદા-જુદા ફેરફારો છે.

પૂર્વોક્ત આ ચાર ઉપાધ્યાયની કમીટી પછી જે પાઠ જિતકલ્પમાં છે તે હાલ માન્ય છે.

અનેક પ્રાચીન હસ્તલિખિત ભંડારોની આવશ્યક ક્રિયા અંગેની જૂની ૧૫મી સદીથી ૧૯મી સદી સુધીની ૩૦ થી ૪૦ પ્રતોને સામે રાખીને યોગ્ય આગમાનુસારી મર્યાદાની દ્રષ્ટિ રાખી જિતકલ્પ અનુસાર પાઠશુદ્ધિ કરી તૈયાર કરેલ પુસ્તકમાંથી છ માસી તપની ચિંતવના આ રીતે છે.

‘‘હે આત્મા ! ભગવંતે ૬ માસનો તપ કર્યો હતો તે તું કરીશ ? શક્તિ નથી

પરિણામ નથી.”

અહીં “પરિણામ નથી” એટલે અમલમાં મુકવાની તૈયારી નથી. ઉલ્લાસ નથી. એમ પરિણામનો અર્થ છે.”

પૂર્વના કાળમાં જે તપસ્યા કરી હોય પણ હાલ ન કરવી હોય ત્યાં “શક્તિ છે ; પરિણામ નથી.” એમ બોલવાનું અને આજે જે પચ્ચક્ષાણ કરવું હોય ત્યાં “શક્તિ છે ; પરિણામ છે.” એમ બોલવું. જે પચ્ચક્ષાણ કરવું હોય ત્યાં “તે પચ્ચક્ષાણ ધાર્યું છે જી” ; એમ કહી કાઉસગ્ગ પારવો.

“પ્રભુ મહાવીર-પરમાત્માએ છ માસી તપ કર્યો હતો.

હે જીવ ! તું કરીશ ?”

જવાબ :- “શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.”

એક દિવસ ઓછા છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

બે દિવસ ઓછા છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

ત્રણ દિવસ ઓછા છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

ચાર દિવસ ઓછા છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

પાંચ દિવસ ઓછા છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૬-૭-૮-૯-૧૦ દિવસ ઓછા ; છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫ દિવસ ઓછા ; છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૧૬-૧૭-૧૮-૧૯-૨૦ દિવસ ઓછા ; છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૫ દિવસ ઓછા ; છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૨૬-૨૭-૨૮-૨૯ દિવસ ઓછા ; છ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

પાંચ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

ચાર માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

ત્રણ માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

બે માસી તપ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

એક માસી તપ (માસખમણ) કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૨૯ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૨૮ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

- ૨૭ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૬ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૫ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૪ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૩ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૨ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૧ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૨૦ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૯ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૮ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૭ ઉપવાસ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૬ *ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૫ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૪ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૩ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૨ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૧ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૧૦ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૯ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૮ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.
 ૭ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

★ભત્ત એટલે સંસ્કૃતમાં 'ભક્ત' થાય અને ગુજરાતીમાં 'ભોજન' થાય ૩૪ ભત્ત કરીશ એટલે- ૩૪ ભત્ત પચ્યકુખાણ કરીશ. અહીં; પચ્યકુખાણ શબ્દ અધ્યહાર છે. ૩૪ ટંક ભોજનનો ત્યાગ કરીશ તેમ થાય. આર્ય સંસ્કૃતિ પ્રમાણે દીવસમાં બે વાર ભોજન કરવાનું, તેમાં ઉપવાસની આગળ-પાછળ એકાસણું કરે. ૩૪ ભત્ત એટલે ૧૬ ઉપવાસના ૨ ટંક ભોજન ત્યાગ=૩૨ ટંક+૨ (આગળ-પાછળના ૧-૧ ટંક ત્યાગ)=કુલ ૩૪ ટંક ભોજન ત્યાગ થાય તેમ બધે સમજવું.

૧૪ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

૧૨ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી પરિણામ નથી.

૧૦ ભત્ત કરીશ ? શક્તિ નથી પરિણામ નથી.

૮ ભત્ત કરીશ ? (ત્રણ ઉપવાસ) શક્તિ નથી પરિણામ નથી.

છઠ્ઠ ભત્ત કરીશ ? (બે ઉપવાસ) શક્તિ નથી પરિણામ નથી.

ચઉત્ય ભત્ત કરીશ ? (૧ ઉપવાસ આજુબાજુ એકાસણું) શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

ઉપવાસ કરીશ શક્તિ નથી પરિણામ નથી.

આયંબિલ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

નિવિ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

એકાસણું કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

બિયાસણું કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

અવડૂઢ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

પુરિમુડૂઢ કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

સાઢપોરિસી કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

પોરિસી કરીશ ? શક્તિ નથી, પરિણામ નથી.

નવકારશી કરીશ ? શક્તિ છે, પરિણામ છે.

“નવકારશી મુઠસી પચ્યકૂખાણા ધાર્યું છે જી.” કહી કાઉસ્સગ્ગ પારવો.

● એક ઉપવાસના પચ્યકૂખાણામાં (અબ્મતઢ્ઢં-ચઉત્યમત્તં) બોલવું પડે. જ્યારે ઉપવાસની આગળ-પાછળ એકાસણું ન હોય તો ‘અબ્મતઢ્ઢં’ બોલવું પડે, અને ઉપવાસની આગળ પાછળ એકાસણું હોય તો ‘ચઉત્ય ભત્ત’ કહેવાય.

પ્રથમ બિયાસણું કર્યા પછી બીજું બિયાસણું ન કરે ત્યાં સુધી ‘તિવિહાર’ છે. “બિયાસણાં પચ્યકૂખાણ” “તિવિહંપિ આહાર” એમ આગાર છે. બિયાસણા કર્યા પછી મુઠ્ઠીસીનું પચ્યકૂખાણા કરવાની જરૂર નથી. કરે તો વાંધો નથી.

● બે ઉપવાસની આગળ-પાછળ એકાસણું હોય તો છઠ્ઠભત્તે પચ્યકૂખાણા એમ બોલાય. અત્યારે માત્ર બે ઉપવાસ હોય તો છઠ્ઠભત્તે પચ્યકૂખાણા કહે છે !

● ગૃહસ્થને એકલી ગોળી પાણી સાથે લેવાની હોય તો દુધિહારનું પચ્ચક્ખાણ લે પણ દૂધ સાથે લે તો દુધિહારનું પચ્ચક્ખાણ ન લેવાય. (દુધિહાર જાહેરમાં ન આપવું).

તપ ચિંતવણીનો કાઉસ્સગ્ગ ગુરુ મ. પારે પછી બીજા સાધુઓ એ કાઉસ્સગ્ગ પારવો. અને સંપૂર્ણ લોગસ્સ બોલી "તદનુ વન્દનકં યુગલં" શબ્દથી મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરી બે વાંદણા દેવાં.

મુહપત્તિના પરિલેહણ પછી બે વાંદણાં કેમ ?

દ આવશ્યકની ક્રિયા મહત્વની છે. તેમાં મુખ્ય પ્રતિક્રમણ છે. કર્મક્ષયમાં સામાયિક, ચઉવિસત્થો વિગેરેનો પણ ફાળો છે. અને આમાં ઉત્તરકરણ રૂપે કાઉસગ્ગ છે. કામ કરવામાં જેમ ગુર્વાજ્ઞા આવશ્યક છે, તેમ કામ પત્યા પછી ગુરુને નિવેદન કરવું તે પણ મહત્વનું કાર્ય છે. આથી છ આવશ્યક પૂરા થયાનું નિવેદન કરવા માટે ગુરુ મ. ના અવગ્રહમાં જવાનું છે, તે માટે બે વાંદણા દેવાનાં, તેમાં પ્રથમ વંદન વિનયનું અને બીજું વંદન અવગ્રહમાં રહી છ આવશ્યક પૂરા થયા તેનું નિવેદન કરવા માટે છે. બોલે પછી પચ્ચક્ખાણ ધારે. તે તપ સંબંધી વિશેષ વિચારણા અગ્રે.

વાચના-૩૭

“પોરિસિ વચત્થ છઠ્ઠં...૧૨૨૧

પરમાત્માના શાસનનું સંયમ જીવન પામી આત્મશુદ્ધિના માર્ગે આગળ વધી શકીએ તે આશયે પૂ. ભાવદેવસૂરિ મ. એ ‘યતિદિનચર્યા’ ગ્રંથમાં સામાચારી જણાવી છે.

જીવન કરણીનું સ્પષ્ટીકરણ જેમાં હોય તે સામાચારી ‘અજ્જ કા તિહી’ ‘‘કિં તવો કાયવ્વો’’ આજે કઇ તિથી છે. આજે મારે કયો તપ કરવો છે ? એ વિચોલ્લાસની પ્રાપ્તિ માટે વિચારવાનું છે. ખરો તપ નીવિ થી ગણાય છે, ‘૧ ઉપવાસને બદલે ચાર એકાસણાં’ એ તો બાળ જીવો માટે કહ્યા છે. એકાસણા સુધી વ્રત કહેવાય. એથી આગળ હોય તે તપ કહેવાય.

પચ્ચક્રખાણના અધિકારમાં નિવિ પછી આયંબિલનો આગાર છે. પણ આપણે વળી લુખી નિવિ ? અને ચોપડેલી નિવિ એમ નિવિના બે ભેદ પાડ્યા છે. પણ નિવિ એટલે ?

નિર્વિકૃતિ= નિર્ગતા: વિકૃતિ યસ્યામ્ સા જેમાંથી વિકૃતિ=વિગઇ નિકળી ગઇ છે તે નિવિ.

ઉપધાનમાં ઉપવાસના પારણે જે એકાસણું છે તે નિવિયાતુ એકાસણુ છે. તેમાંથી ‘એકાસણું’ અને ‘યાતુ’ બે શબ્દો ઉડી ગયા. અને માત્ર ‘નિવિ’ રહી. ‘ચોપડી નિવિ’ આમ બોલાય જ કેમ ? આ મારી માતા અને વાંઝણી આ બને જ કેમ ? નિવિ એટલે વિગઇનો સર્વથા ત્યાગ, આવા ત્યાગ થાય તો જ શરીર કષાય અને તપની ખબર પડે.

શાસ્ત્રીય મર્યાદા જાળવવાની જરૂર છે. દૂધ ન પીવાય અને દૂધપાક પીવાય. આ ક્યાંથી આવ્યું ? શું તેનાથી વિકાર ન થાય ?

આજે ઉપધાનની નિવિની પદ્ધતિ બરાબર નથી. “ખોટું છે” તેમ ન કહેવાય પણ બારીનું બારણું થઈ ગયું છે. માત્ર ૧-૨ વિગઈ ની છૂટ અપાય અને તેમાંય દૂધમાં ભરપુર બળેલો આટો હોય તેવું દૂધ નિવિમાં ખપે, આંખ અને નાક બંને બંધકરી વાપરવું પડે તેવું નિવિમાં હોય, ટેસ્ટકૂલ દૂધ તો નિવિમાં ખપે જ ક્યાંથી ? નિવિમાં જ્ઞાની ભગવંતની આજ્ઞા પાલન અને તેની અનુમોદના કરે. સાધુ જીવનની સાધુતા ખીલી ઉઠે તે માટે તપ કરવાનો છે.

“एक मतं च भोजनं” એકાસણાથી ઓછું પરચક્રખાણ તો સાધુ ભગવંતને હોય જ નહિ. તેમાં કમશઃ વધવાનું છે. પરિણામની ધારાને વીર્યોલ્લાસથી આજ્ઞામાં જોડવાની છે.

(હવે પરચક્રખાણ ભાષ્યનો અધિકાર આવે છે. તેને છોડીને ૨૪માં પેઠજ મૂળગાથા ૨૨ નો અધિકાર વિચારીએ છીએ.)

“पोरिसि चउत्थ” સાધુને પરચક્રખાણમાં પોરિસી છે. મુખ્યમાર્ગે નવકાર-શીનું નામ જ નથી. ગાયકવાડ સરકારના *દફતરમાં દસાડાનું નામ નથી તેમ સાધુને પરચક્રખાણમાં નવકારશીનું નામ ન હોય.

“સાધુની માંદગીનું મૂળ નવકારશી છે.” એમ પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી મ. કહેતા હતા. હોજરીની અગ્નિ પ્રદીપ્ત થયા વિના તેમાં આહાર નાંખવાથી પરચે જ કેમ ? આજની નવી પેઢી રાત્રિભોજન બાજુ વળી છે ; પણ આપણી શી દશા છે ? તે વિચારીએ છીએ ? બપોરની ગોયરી કરતાં પણ ભારે આજની આપણી નવકારશી થઈ ગઈ છે. કસમયે નાંખેલ આહાર હોજરીમાં પરચે જ ક્યાંથી ? પૂ. ઉપાધ્યાયજી (શ્રી ધર્મસાગરજી મ.) પોતે તો એકાસણાં કરતા હતા. પરંતુ સાથેના કોઈ સાધુઓને

★ ગાયકવાડ સરકારે એક મહોત્સવમાં પોતાના તાબામાં રહેલા બધા રાજાઓને નિમંત્ર્યા, તેમને ખુશ રાખવા માટે ખાસ સરભરા થતી હતી. જેમની ખાંડણીઓ ખાય તેમને આ રીતે માન-પાન આપવું તે રાજનીતિ છે. માન-પાન આપી મુર્ખ બનાવી ગુલામીની પક્કડ મજબૂત બનાવે. આ પ્રસંગે દસાડાના દરબાર પણ મિત્ર હોવાથી આવેલા; તેઓની સરભરા થતી પણ તાબાના રાજા તરીકે તેઓનું નામ દફતરમાં ન હોવાથી વિશેષ દેખભાળ-સરભરા થતી નથી, દસાડાના બાપુએ આ ભેદ સમજ્યા વિના દીવાને ફરીયાદ-કરી, દીવાને લાખો રૂપિયા લઈ તેમનું નામ દફતરમાં દાખલ કર્યું અને સરભરા કરી. દસાડાના બાપુ મિત્રમટી તાબેદાર બન્યા.

અપવાદે સવારે વાપરવાનું હોય તો પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ નવકારશીમાં નાત્ર તરપણી ડાભડીયો જ આપે. પ્રવાહી સિવાય કાંઈ વાપરવાનું નહીં.

પૂ.આ. શ્રી કુમુદસૂરીશ્વરજીએ સેનપ્રશ્ન ગુજરાતી છપાવેલ છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં દીર્ઘદર્શી પંડીતવર્ય શ્રી પ્રભુદાસ ભાઈએ સાધુ-સાધ્વીને માંદગીના કારણોમાં આરોગ્ય શાસ્ત્રના આધારે લખ્યું છે કે...“સત્યશન-ઐધ્યશન-વિષમાશન-અલ્પાશન આદી તત્વો દોષો ઉભા કરે છે. સમાશન સર્વ રોગ નાશ કરે છે, આરોગ્યનું ધામ છે. ખરેખર કડા વિગઈ, ફરસાણ કે બાફેલુ (ઢોકળા) વિગેરે કદી પચતું જ નથી. દરેક સમયે હોજરી એક સરખી કામ કરતી જ નથી. ચોમાસામાં અને વિહારમાં ખોરાકમાં ફરક પડી જાય છે. ચોમાસામાં હોજરી કામ કરે નહિ માટે ખોરાક ઘટી જાય પણ ૫૧ ખમાસમણાદિ દેવાય તો હોજરી પાચન કરી શકે.”

સાધુને મુખ્ય માર્ગો એકાસણું જ કરવાનું છે છતાં; “પૌરસ્યાદૌ” કદાચ સાધુને બિયાસણું કરવું પડે તો પોરિસીમાં જ કરે. આ આજ્ઞા પાલનથી લાભ એ છે કે કો; જ્ઞાન-ધ્યાન ચિંતન વિગેરે થાય. નવકારશી કરે એને શું ટાઈમ રહે. પ્રતિક્રમણ પડિલેહણ, દર્શન, પચ્યક્રખાણ પારવું, નવકારશી કરવી પોરસીના પાતરા પડિલેહણ કરે, ગોચરી જાય, ગોચરી વાપરી સૂઈ જવું આમ આખો દિવસ પૂર્ણ થાય તો સંયમજીવનમાં સ્વાધ્યાય આરાધનાદિનો લાભ શું મળે ?

નવકારશીમાં ૧૦૦ વર્ષની અશાતા તૂટે એ પ્રચલિત વાત શ્રાવકની અપેક્ષાએ છે. જે શ્રાવકો પચ્યક્રખાણ ન કરે તેને આ લાભ બતાવી પચ્યક્રખાણનો માર્ગ બતાવી. આરાધનામાં જોડે. સાધુને તો કમ સે કમ પોરિસી જ કરવાની છે. માટેજ ગ્રંથકારે પોરિસિ ચઠત્ય છઠ્ઠું કાઠું. કહી પોરસીના (સામાન્ય) ફળની વાત કરી છે સાધુને નવકારશી કરવાથી શું લાભ થાય તે વાત ન કરી.

“વાસસય સહસ્સ લક્ષ્ણેહિં” પદ દ્વારા પોરસીથી નારકીના ૧૦૦ વર્ષની અશાતા તૂટે અહીં સાધુઓની વાત છે. તેથી અહીં અપેક્ષા ફરી. અહીં નારકીના જીવોના ૧૦૦ વર્ષ આશાતના દલિકો તોડે તે વાત પોરિસિમાં કહી છે. પેલી નવકારશી સંબંધની વાત પણ સાચી; જે શ્રાવક અપેક્ષા કૃત વાત જણાવી છે.

પુરુષની છાયા પોતાના અંગ પ્રમાણે થાય ત્યારે પોરિસી આવે. આથી ચોકસાઈ પૂર્વક પચ્યક્રખાણ થાય. ઘડિયાળના ટાઈમે પચ્યક્રખાણ કરવાથી આગળ પાછળ સંભવના છે. પોરિસીનું પચ્યક્રખાણ કરે તો ૧૦૦ વર્ષથી વધુ નારકીના અશાતા

વેદનીયના દળિયા વેદે તે ક્યારે ? સાધુ પચ્ચક્ષાણ કરીને ગોચરી જાય; શુદ્ધ ગોચરી ન મળે તો નિવિ કરે. એય ન મળે તો આયંબિલ કરે યા ઉપવાસ. આમ સાધુના પચ્ચક્ષાણ ખાસ નિર્જરાનું સાધન બને; શ્રાવકના પચ્ચક્ષાણ નહીં ! કારણ વિર-તિના સંસ્કાર સાધુને જ છે ગોચરી શુદ્ધ ન મળે તો આગળ ચડતે પરિણામે તપ કરે.

પ્રશ્ન : સાધુને ગોચરીમાં દ્રવ્ય કેમ ન ધરાય ?

સાધુને અભિગ્રહ ધારવાના છે પણ તેમાં દ્રવ્ય ન ધરાય કેમકે...સાધુને ઠર દોષ ધી શુદ્ધ ગોચરી લેવાની છે. જો સાધુએ દ્રવ્ય ધાર્યા હોય તો અન્ય શુદ્ધ ગોચરી મળે અને જે દ્રવ્ય ધાર્યા હોય તે ન મળે તો ધારેલા દ્રવ્યની ગવેષણા માટે ફરે, તેમાં સ્વાધ્યાયનો વ્યાઘાત થાય. માટે દ્રવ્ય ન ધારે. હા; કોઈ વિશિષ્ટ પ્રસંગે કાયા મનની ક્ષમતા ને ધ્યાનમાં રાખી તપોવૃદ્ધિની ભાવનાથી ખેમર્ષિ ઋષિ વિગેરેની જેમ ધારે તો ઠીક છે. ઠર દોષ શુદ્ધ ગોચરીની ગવેષણા કરવાની તે પણ કાલે-ઉચિત સમયે જ વહોરવા જાય. 'ઓઘ નિર્ચુકિત' માં જણાવેલ ૭ પિંડ-એષણામાંથી બે જ પિંડેસણાનો ઉપયોગ કરે તેમાં ૧ ગોચરીની એષણા અને ૨ પાણીની એષણા ધારે. અને તુરત જ પાછા વળી જાય. બાકીની પિંડેસણાનો ત્યાગ કરે. સાધુની દીક્ષા થતાં જ 'ઓઘનિ-ર્ચુકિત' વંચાવવી જોઈએ.

'ઓઘ નિર્ચુકિત' વાંચનથી ભાવજન્મ=સાયોજન્મ થાય છે. આજે આવા સામા-ચારીના ગ્રંથોના શ્રવણેય દુર્લભ છે.

હા પચ્ચક્ષાણ પછી પચ્ચક્ષાણ ન કરાય ધારી લેવુ પડે.

કોડો વર્ષનું સત્તાનું કર્મ ખપાવે કે જે નારકીના જીવો ત્યાંના દુઃખો સહન કરી કરીને કોડો વર્ષ સુધી પણ ન ખપાવે. પોરસી છઠ્ઠમાં પણ કોડો વર્ષોના કર્મોની નિર્જરા થાય. જિનશાસનનો આવો વિશિષ્ટ તપ પણ કેવી મનોસ્થિતિમાં કરવાનો છે તેનો ખ્યાલ રાખવો પડે, નહીં તો લેવાનાદેવા થઈ જાય 'આંધળી દળે અને કુતરા ચાટી જાય' એવી સ્થિતિ ન થાય તે માટે ગ્રંથકાર સ્વયં તપ કરવાની મર્યાદાઓ બતાવે છે તે આગળ વિચારશું.

વાચના-૩૮

તં તવો કાયવ્વો...૥૨૩૥

સંયમની સફળતાનો આધાર સામાચારીના પાલનમાં રહેલો છે. અને એ માટે આ ગ્રંથ છે. તેની વાચનામાં તપના સ્વરૂપનો વિચાર કરી રહ્યા છીએ...

જેનાથી આત્મા કર્મબંધન માંથી છૂટે તે તપ.

પચ્ચક્ષ્ણા એ આશ્રવના દ્વારોને અટકાવવાનું સાધન છે.

તપ એ નિર્જરાનું સાધન છે. સંસાર ત્યાગ વખતે આશ્રવના દ્વારો બંધ થઈ શક્યા છે. ગૃહસ્થને આશ્રવના દ્વારો ખુલ્લા છે. માટે પચ્ચક્ષ્ણાનું વધુ મહત્ત્વ ગૃહસ્થને મળે છે. જો કે આપણે પણ તપની જરૂર છે. કેમકે આહારની આસક્તિથી શરીર, ઇન્દ્રિયો અને ડહોળાણ થાય, આથી ઉકળાટ થાય, અને કર્મબંધ થાય. અનાદિના સંસ્કારોને તપનું સ્થાન જમાવી રહ્યા છે. તેને દૂર કરવા માટે “શક્તિવંત આત્માએ તપ કરવો” એમ ‘દશવૈકાલિક’ ના દૃષ્ટા અધ્યયનમાં છે. તપ કરવાનો પરંતુ તેમાં વિવેક પૂરો રાખવવાનો છે. ગ્રંથકાર શ્રી ભાવસૂરિ મ. એ સ્વયં તપમાં કેવો વિવેક જાળવવો તેની પદ્ધતિ કરી છે. જે તપથી મન, ચિત્ત = એટલે જ્ઞાન, તે જ્ઞાનમય સ્વભાવનો સમુદ્ર=આત્મા. આત્માનો અધ્યવસાય અમંગળને ન ચિંતવે તે તપ કરવો.

‘મનને દુર્ધાન ન થાય તે રીતે તપ કરવો’ એ ઉપલક્ષ્ય ચોટી જો પકડીયે તો ઠી તપ ન થાય. ચા યાદ આવે, ન મળતાં મન ડામાડોળ થાય, તો આ દુર્ધાન છે. મેમ માનીએ તો, તો આગળ વધવું ક્યારે ?

બિયાસણાની હેબીટ પ્રમાણે એકાસણું ન ગમે; પરંતુ આયુર્વેદમાં છે કે હોજરીને જેમ કેળવો તેમ કેળવાય’ એમાં મશીનની જેમ વ્હીસલ વાગે છે. આર્થ

સંસ્કૃતિમાં રોંઢો (સવારનો નાસ્તો) ક્યારેક હતો. બાકી ૧૦ વાગે રોટલા ખાતા પાશ્ચિમાત્યો એ ચા-બ્રેડ-બિસ્કીટ વિગેરે પેસાડ્યું. આથી સવારના પહોરમાંજ ભર પેટ નાસ્તો, ફરસાણ જોઈએ. આથી ગૃહસ્થપણમાં જ હોજરીની વિધિ સમજ્યા નહીં. અને અહીં પણ આ જ દશા છે. ઘરે તો ચા-ખાખરો જ મળતા, પણ અહીં તો દરેક દેશની વેરાયટીઝ જોવા મળે છે; આથી વાસના ભટક્યા વિના ન રહે. ખાધેલું પચે તો જ શરીર ઉપયોગી બને બાકી, ગમેતેમ પેટમાં પધરાવવાથી તબિયત બગડે જ. લેટર બોક્સમાં જે તે નાંખવાથી લાભ ન થાય. મારવાડ-મેવાડમાં હજુય આ મૂળ સંસ્કાર છે; સવારે સામાન્ય દૂધ લઈલે. પછી ૧૦-૧૧ વાગે જમી લે.

સાધુ ભગવંત પોરિસી, ચઉભત્ત અને છહ કરે અને એ દ્વારા આત્મા શાસનની વિશિષ્ટ આરાધના કરે.

શાસનની વિશિષ્ટ આરાધના એટલે મોહનીયનો ક્ષયોપશમની આરાધના એમાં જે નિર્જરા થાય તે નિર્જરા નારકો સત-સહસ્ત્ર-લક્ષ વર્ષે પણ ન કરી શકે.

કેમકે સમ્યગ્દ્રષ્ટિને થોડુ આર્તધ્યાન થાય જ, સર્વથા નિર્જરા નહી જ. જ્યારે સાધુને એમાં જિનાજ્ઞા ભળે. આથી સાધુ ભગવંતને તપથી એકાંતે નિર્જરા જ થાય.

સાધુ પોરસીથી *નવકારશીથી પણ ૧૦૦ વર્ષાયુની અશાતા કાપે, કારણ ? ગવેષણાની વૃત્તિ છે. જિનાજ્ઞાની પાલના છે.

“તં તવો કાયવ્વો, જં જિવો મંગુલં ન ચિત્તેહ

જેણ ન ઙ્દિય હાણિ, જેણ જોગા ન હાયન્તિ”...||૨૩||

ઇન્દિયથી સંયમનું બળ કેળવવું છે, માટે જેનાથી યોગો હીન ન થાય, એ રીતે તપ કરવો. મન એટલે ચિત્ત, ચિત્ત એટલે આત્માના અધ્યવસાય, તે અધ્યવસાય બગડવા ન જોઈએ. એ ચિત્તનો અર્થ છે. જેને તપ નથી કરવો તે આ ગાથાનો દુરુપયોગ કરે છે. શક્તિ હોવા છતાં જ્ઞાનાભ્યાસ તરફ વલણ ન હોય અને એનાથી કોઈ જીવ આરાધનાથી વંચિત રહે તો એને જ્ઞાનપર ભાર મૂકવો. જ્ઞાનીઓએ યોગ્ય જીવને આધારે મર્યાદા બતાવી છે. ‘થાળી ઘોઈને પાણી પીવાથી આયંબિલનો લાભ મળે છે.’ આ વાત બાળ જીવોને માટે છે. એને ભગવાનના શાસનમાં પ્રવેશ કરાવવો છે, માટે; બાકી આયંબિલ એ આયંબિલ છે. ઉપરના વાક્યથી તપની ગૌણતા ન જ થાય. આયંબિલથી કોડો વર્ષનું નરકનું અશાતા કર્મ ખપે છે. કોઈ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ વાળો

★ અહીં નવકારશી એટલે છુટી પોરસી સમજવી.

આત્મા જ્ઞાન ભણે નહીં અને તપ તરફ ઝુકાવ કરે તો એને જ્ઞાન માટે જ ભાર દેવાય. આ વ્યક્તિ વિશેષ વાત છે. તપની શક્તિ હોય અને પક્ષી આદિનો ઉપવાસ ન કરે; અને તે ઉપવાસ માળા ગણીને વાળે તો એને ઉપવાસ ન વળે. ઉલ્ટું તેને પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. સંધારે પડ્યા હોય, તપ ન કરી શકે તો ૨૦ માળા આલોચના તરીકે ગણાય.

બાલની ઉપધિ ઉપાડે તો ૧૭ ગાથા વળે, ગ્લાનની સેવાથી ૨૫ ગાથા વળે, ૧ ઘડો પાણી લાવવાથી ૩ (ત્રણ) ગાથા વળે, ૧ કુંડી પરઠવવાથી ૨ ગાથા વળે આમ ગાથા બેંકની પ્રવૃત્તિ-તેરાપંથી માં છે. પછી ગુસ્સો કરે, અશુદ્ધ ગોચરી લાવે, ગૃહસ્થનો પરિચય કરે તો અમુક ગાથાનો દંડ થાય. આવી પ્રવૃત્તિ એ પંથમાં છે. જ્ઞાન આત્માને સ્વ-પર કલ્યાણકારી છે. આપણે ત્યાં 'એક આસને મૌનપણે બેસીને તત્વાર્થનો સંપૂર્ણ સ્વાધ્યાય કરે તો ઉપવાસનો લાભ મલે' એવું વિધાન મળે છે.

‘એકાસણું શત્રુનું ઘર’.

‘આયંબિલ એ મિત્રનું ઘર છે’.

‘ઉપવાસ એ પોતાનું ઘરનું ઘર છે’. એમ એક પુણ્યાત્માએ પોતાની ચિંતન ડાયરીમાં નોંધ્યું છે.

જ્ઞાની ભગવંતની આજ્ઞા ગમે તો ત્યાં પગલાં ભર્યા વિના રહેવાય જ નહીં. તે વિના ગુર્વાજ્ઞાથી કદાચ બધું કરે પણ મનમાં તો આર્તધ્યાન થાય. હા આર્તધ્યાનથી બચવું એ સાધકનું લક્ષણ છે. પણ

જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી દ્રવ્ય આર્તધ્યાન થાય.

મોહનીયના ઉદયથી ભાવ આર્તધ્યાન થાય.

મન નબળું હોય, ટ્રેઈન થયેલું ન હોય અને વધુ કાંઈ કામ-તપ કરવું પડે તો એને નડે. મનને ઊંટની ઉપમા આપી છે. એ ગમે ત્યારે બેસે તોય પહેલાં તો ગાંગરે જ પછી ચૂપ થાય. આમ મન ઊંટ જેવું છે. મન એ મોહનીયનો એજન્ટ છે. એ મોહનીય મનને શિખવાડે કે ધર્મનું કાર્ય કરવું પડે તો તારે કરવું પણ તેમાં તારે ગરબડ કરવી એથી આરાધના થશે પણ આરાધનાનો પ્રાણ ‘આજ્ઞા પાલન’ છોડાવી દેશે. આ મોહનીયની ચાલ છે.

શ્રીયકને શરીર છૂટ્યું તો તેને તે સમયે આર્તધ્યાન ન થયું હોય ? ના, આર્તધ્યાન નહીં કેમકે તેનું શરીર છૂટ્યું; પણ તેની પાછળ મોહનીયનો ઉદય ન હતો.

“ભલું થજો બહેનોનું, શાસનનું કે મને સંવત્સરી ના ઉપવાસનો લાભ અપાવ્યો” એ ભાવ શ્રીયકના આત્મામાં રમતો હતો.

ઉપવાસ કરે અને માથુ ચડે ત્યારે વિચારે કે “આજે પાપનો ઉદય થયો છે, પંચ પરમેષ્ઠીઓની શક્તિનું બળ ન મળ્યું વીર્યાતરાયનો ક્ષયોપશમ ન થયો. જેના કારણે “જ્ઞાનાદિની આરાધના થઈ શકતી નથી. માટે સૂઈ જવું પડે છે.” ઉપવાસ કરીને શુભભાવમાં સમભાવમાં ન રહ્યો આથી દ્રવ્ય આર્તધ્યાન રહ્યું; પણ અંદર ડંખે છે. તેથી ભાવ આર્તધ્યાન નથી.

ઉપવાસ ન થાય એમાં બે કારણા.

(૧) અંતરાયનો ઉદય (૨) મોહનો ઉદય.

ધારણા; અભિગ્રહ કરી જ વાગ્યા સુધી ટકે, પછી ન જ રહેવાય. તો અવદ્ભંનું પર્યક્ષપ્રાણ કરી એકાસણુ કરે. શરીર અને મનને કેળવવું જોઈએ. ઉપવાસ નથી થતો એવી ગ્રંથી બાંધીયે તો તેમાં માનસિક સ્થિતિ નબળી છે. તપાદિ “આપ બળે કાંઈ ન થાય, સરન્ડર શીપ, શરણાગતિનો ભાવ “પ્રભુ હું તારો છું” તારી આજ્ઞા હું પ્રાણાંતે પાળવા તૈયાર છું” એવી ભાવના હોય તો બધુ જ થાય. શરીર એનું એજ છે; પણ તેમાં દેવગુરુની કૃપાથી ઓજસ થાય છે. અને અશક્ય પણ શક્ય બને છે.

માત્ર દ્રવ્ય આર્તધ્યાનથી સ્થિતિ અને પ્રકૃતિ બંધાય.

ભાવ આર્તધ્યાનથી = મોહનીયથી રસ અને પ્રદેશ બંધાય.

ઉપવાસ કર્યા પછી ઉપવાસ ક્યાં કર્યો ? ગુરુ મ. પાસે ક્યાં ફસાયો ? હવે કદી ઉપવાસ ન જ કરું ? આ બધી મોહનીયની વિચારણા છે. મોહનીયના ઘરનું આર્તધ્યાન છે.

જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી શરીરની અમુક તકલીફોને કારણે અમુક પ્રમાણમાં મનમાં આર્તધ્યાન થઈ જાય; પણ એમાં મોહનો ઉદય ન ભળવો જોઈએ. અંતરાય કર્મના ઉદય હોય, શરીર કામ ન આપતું હોય તો પણ મોહનો ક્ષયોપશમ હોય તો ભાવોલ્લાસ થાય.

દ્રવ્ય ઉલ્લાસ જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી થાય.

ભાવ ઉલ્લાસ મોહનીયના ક્ષયોપશમથી થાય.

કષાય થાય અને કોઈ કહે કે પુણ્યવાન ! આ શું કરો છો ! અને તે સમયે

મિચ્છામિ દુક્કડમ્ દે તો સમજવું કે આમાં મોહનીયનો ક્ષયોપશમ છે.

કષાયની પ્રાપ્તિ ભાવતપમાં ન થાય, ભાવતપમાં તો સમાધિ રહે.

તપધર્મમાં આત્માને વિનય નમ્રતાની બાજુ ન લઈ જાય તો સમજવું કે નિર્જ-
રાનો આ તપ નથી. તપ કરતાં કષાય મોહનીયના ઉદયનો અમંગલ ન થાય તે ધ્યાન
રાખવું.

“પુનઃ જેન ન ઇન્દિય હાણિ” ઇન્દ્રિયોની હાનિ ન થાય તે રીતે તપ કરે. તપ
અને તેના પારણામાં વિવેક રાખવો.

આજે તપના પારણો ગરબડ કરે તો “હલકું લોહી હવાલદારનું” એ કહેવત
મુજબ (આંખ વિગેરે જાય તો) તપ વગોવાય. તપથી તો અશુભકર્મ ક્ષય થાય છે. બુદ્ધિ
તીવ્ર થાય છે. ઇન્દ્રિયોનું બળ વધે છે. વધુ ઘી-દૂધ ખાવાથી શક્તિ ન આવે. ખાધેલો
ખોરાક પચે તો શક્તિ આવે. સામાયારી અને સ્વાધ્યાય જ આ ખોરાક ને પચાવવાનું
કામ કરે છે. પુષ્પમિત્ર મુનિનું દ્રષ્ટાંત આ વાતની પ્રતિતિ કરાવે છે.

ગુરુ મહારાજને ચાર શિષ્યો હતા.

પુષ્પમિત્ર, ગોષ્ઠામાહીલ, દુર્બલિકા પુત્ર અને ફલ્ગુરક્ષિતને પૂર્વનો અભ્યાસ
ચાલતો હતો તે વખતે માતાએ ફલ્ગુરક્ષિતને કહેવડાવ્યું કે અમારો ઉદ્ધાર કરો.

પુષ્પમિત્ર પહેલાં બુદ્ધ ધર્મી હતા; તીવ્ર બુદ્ધિશાળી હતા, આથી ક્ષણિક એકાં-
તવાદ ન ગમ્યો. તેથી ગુરુ મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી. સગા-વહાલાં વંદને આવે છે
ત્યારે શરીર દુર્બલ જુએ છે. આથી સગાંઓ ગુરુ મ. ને કહે છે કે ‘ગુરુદેવ ! આના
શરીરનો ખ્યાલ કેમ નથી રાખતા ?’ ગુરુએ ચાર સાધુની ગોચરીથી પુષ્પમિત્રની
ગોચરી અલગ રાખેલી. તેમણે બધી વિગાઈઓની છૂટ હતી. પુષ્પમિત્ર સગાંને કહે કે
“ક્યારેક જ એકાસણું વિગેરે કરુ છું. વાપરવામાં ગુરુ મ. તરફથી કોઈ જ તકલીફ
નથી.” છતાં સગાં ગુરુને કહે કે “આને સારો ખોરાક નથી આપતા, માટે જ આ
મહારાજનું શરીર વળતું નથી.”

ગુરુ મ. વિચારે છે કે “આમને કેમ સમજાવું ? આ લોકો બૌદ્ધ ધર્મી છે. ઊંઘી
અસર ન પડે” એમ વિચારી પુષ્પમિત્રને તેને મળે ત્યાંથી ગોચરી લાવવા કહ્યું. સાથે
સાથે ભણાવાનું પણ ચાલુ રાખવા કહ્યું ૧૫ દિવસ માલપાણી, મેવા, મિઠાઈ વાપરવા
કહેલું. વાપરવા છતાં પણ શરીર ન જ વળે. આથી “આને કોઈ મોટો રોગ હશે.”

એમ પરિવારના લોકો કલ્પના કરે છે. આથી ૧૫ દિવસ પછી પુષ્પમિત્ર સાધુને ગુરુ મ. એ ભણવાનું બંધ કરવા અને ગરિષ્ઠ ખોરાક ચાલુ રાખવા કહ્યું. તેથી પુષ્પમિત્રને ઉંઘ આવે ઝાડા થયા, હોજરી પણ મંદ થઈ ગઈ. ૧૦ દિવસમાંતો ઝાડા-ઉલ્ટીની બિમારી થઈ ગઈ. આ જોઈને સગાઓ ગભરાઈ ગયા. હવે શું કરવું ? તુરંત જ ગુરુ પાસે આવ્યા અને પોતાની મુંજવણની વાત કરી.

ગુરુ મ. કહે : “પહેલાં ૧૫ દિવસ વાપરવા છતાં કાંઈ ન થયું, અને હવે આમ કેમ થયું ? માત્ર ખાધેલો ખોરાક શક્તિ ન આપે. એ પચે તો જ શક્તિ આપે. તેઓને પૂર્વનો અભ્યાસ ચાલતો હતો. પૂર્વના અભ્યાસથી ગમે તેવો ગરિષ્ઠ આહાર કરે, તે છતાંયે હોજરીનો રસ મગજમાં ખેંચાઈ જાય. દિવસે સૂવે નહીં ભણ્યા જ કરે. આથી હોજરીને કામ ન કરવું હોય તો પણ કરવું જ પડે. તેઓને પૂર્વનો અભ્યાસ બંધ કરાવ્યો. સ્વાધ્યાય વિગેરે બંધ થયું, પ્રમાદ વધ્યો. સામાયારીનો ડગલે-પગલે ભંગ થવા લાગ્યો. આથી ખોરાકની પાચન શક્તિ બંધ પડી. અને તબિયત બગડી.”

આયુર્વેદમાં છે કે “નિદ્રા કફવર્ધિકા” સુવાથી પ્રમાદ કફ વધે છે. સંયમ જીવનમાં મોહના ઘરનું આર્તધ્યાન થાય નહીં એ ધ્યાન રાખવું. દ્રવ્ય આર્તધ્યાન થાય એથી તપ ન છોડી દેવાય. ઊંટ તો ગાંગારતાં ગાંગારતાં જ પલોટાય; એમ મન પણ ધર્મ કરતાં એ-એ કર્યા જ કરે, પણ પ્રભુ શાસનની ડિસીપ્લીન પૂર્વક આજ્ઞા ગોઠવી જ દે. જેથી ધીરે-ધીરે મન કેળવાઈ જાય. તપ કરવામાં શરીર કામ ન આપે ત્યારે પણ તપ કરતાં કરતાં અનુમોદના કરે. “મેં તપ ધર્મની આરાધના કરી છે; હું પુણ્યવાન છું કે જ્ઞાની ગુરુની નિશ્રા મળી, પરમ પાવન તીર્થ મળ્યું” એમ અનુમોદના કરવાથી પેલું દ્રવ્ય આર્તધ્યાનનું પાપ ખલાસ થઈ જાય.

અનાદિ કર્મબંધનો તોડવા માટે તપ ધર્મ છે. સાધુ અને ગૃહસ્થના તપની જઘન્ય મર્યાદા જુદી છે. ગૃહસ્થને જઘન્યથી નવકારશી છે. સાધુને જઘન્યથી એકાસણું કરવાનું છે. જેને જે તપ છે તેમાં આગળ વધવાની જરૂર છે.

દ્રવ્યતપ કરતી વખતે ભાવતપને ધક્કો ન પહોંચે. ભાવ આર્તધ્યાન ન થાય તે જાગૃતિ રાખવાની જરૂરી છે. બહુમાન કરાવવાનો વિચાર એ પણ ભાવ આર્તધ્યાન છે. “અરરર...ક્યાં આ ફંદામાં ફસાયો. આવા ગુરુ ક્યાં મળ્યા ?” આ વિચાર પણ ભાવ આર્તધ્યાન છે. જે મોહનીયના ઉદયથી થાય છે. “આર્તધ્યાન ન થાય” એ શબ્દ પકડીને આજે અવળો અર્થ કરીએ છીએ અને તપધર્મથી દૂર ભાગીએ છીએ.

સવારે દૂધ વાપરીને બેસે તો આધાકર્મી છે. પછી સમાધિ-શાંતિનો સંતોષ માને, પણ તપ ધર્મ કે આજ્ઞાપાલન ન થઈ શક્યું તેનો અંતરમાં બળાપો ન હોય તો આર્તધ્યાન જ છે. ‘ઇષ્ટમાં આનંદ તે આર્તધ્યાન જ છે’ એ વાત પ્રવૃત્તિથી નથી જાણતા. આધાકર્મી આહારમાં ભૂલેયૂકે પણ આનંદ આવ્યો; તો માત્ર આર્તધ્યાન નહીં પણ પ્રભુની આજ્ઞાનો અનાદર છે. હજુ આજ્ઞા હૈયે વસી નથી. અત્તરવાયણામાં ઠસોઠસ વાપરીયે અને હોજરીની શક્તિ ઉપરાંત વાપરવાથી બીજે દિવસે પેટ-માથું દુઃખે જ; પછી તપનો વાંક કાઢવો.

મોહનીયના ઉદય સહિતનું જ્ઞાન તે જ અજ્ઞાન છે; પરંતુ “મૂર્ખપણું તે અજ્ઞાન” એ વ્યાખ્યા જિનશાસનમાં નથી. સારી ગોયરી મળે ત્યાં જઈએ તે અજ્ઞાન છે. આથી મોહનીય બંધાય અને શાસન દુર્લભ થાય. ઇષ્ટ સંયોગમાં જે આનંદ થાય તે જ મોટામાં મોટું આર્તધ્યાન છે. “કોઈ મરી જાય, વસ્તુ ખોવાઈ જાય અને જે દુઃખ થાય તેમાં જે કર્મબંધ થાય તે કરતાં ઇષ્ટ સંયોગના આનંદમાં કેઈગુણો કર્મબંધ થાય” એ સમજણ કેળવવાની જરૂર છે. સાધુએ આહાર કરવાના પ્રસંગે પણ ભાવથી ભૂખ્યા રહેવાનું છે. દ્રવ્યથી આહાર કરવાનો છે.

પ્રભુના વચનથી શાલિભદ્રમુનિ ગોયરી ગયા-૧૨ વર્ષમાં શરીર પલટી નાંખ્યું છે. આથી માતા સ્ત્રીઓ પણ ઓળખી ન શકી. કેવો આહાર વાપરતા હશે ? તેમની સામે આપણી સ્થિતિ શું ? ગરમ ગોયરી લેવી, સારી ગોયરી લેવી એવી વિચારધારા તે જ આર્તધ્યાન છે.

મોહનીયના ઉદયમાં ઇષ્ટના સંયોગમાં જે આનંદ થાય છે. તેજ મોટું આર્તધ્યાન છે. દ્રવ્ય આર્તધ્યાનને આગળ કરી તપ ગોણ કરવો. અને સતત ભાવ આર્તધ્યાનમાં રહેવું. એ અજ્ઞાન દશા છે. તેનાથી બચવા સામાચારીનું પાલન, સમજણ સહિત, આજ્ઞાની વફાદારી જરૂરી છે. મોહનીયના ઉદયનું આર્તધ્યાન ન થવું જોઈએ. તેનાથી બચવાની ખાસ જરૂર છે. ડગલે ને પગલે દ્રવ્ય આર્તધ્યાનથી બચવાના બહાને ભાવ આર્તધ્યાનનું ઓથું લઈએ છીએ. આયંબિલ ન કરવા પડે માટે આયંબિલને નિંદે, આયંબિલથી આંખનું બલ ઘટે છે એમ બોલાય નહીં, આયંબિલથી મોહનીયનો બંધ પણ તૂટી જાય છે: તો વળી અશાતાની તાકાત શી ?

દ્રવ્ય તપ કરે પણ ઉપવાસનું પારણું કરતાં ન આવડે તો દ્રવ્ય તપ વગોવાઈ જાય. ઉપવાસ સાથે બધા તપો હોય તો આવું ન થાય.

એકાસણા, આયંબીલમાં ઉણોદરી વિગેરે થઈ શકે પણ ઉપવાસમાં કેવી રીતે થાય ? કષાયો ને ઓછા કરવા તે ઉણોદરી, વિચારોને મર્યાદામાં રાખવા તે વૃત્તિસંક્ષેપ, નિંદા-મોજશોખ ન કરે તે રસત્યાગ આમ બધા તપ સાથે રાખે ત્યારે શાસનનો તપ થયો કહેવાય.

જિનશાસનનો સાબુ ઉચ્ચ ક્વોલિટીનો છે ; પણ લગાડતાં નથી આવડતું. માટે જ મેલ નથી જતો. જ્ઞાની ભગવંત જેને જેમ કહે તેમ કરે, તો જ તપ નિર્જરાની ભૂમિકાએ લઈ જાય. સાધુનો તપ ગુપ્ત હોય, દુનિયાને ખબર ન પડે કે સાધુએ તપ કર્યો છે. આજે તો જાણે અહંભાવની વૃદ્ધિ માટે મહોત્સવો થાય છે. તપ કરતી વખતે કર્મ નિર્જરાના બંધારણને સ્પષ્ટ કરવાનું છે. હૈયાને સ્વચ્છ અને ઉજળું કરવાનું. તપસ્વી તપના ઉજમણાનો વિચાર ન કરે. એના સગાં વહાલાં પોતાની મર્યાદામાં કરે એ વાત જુદી; પણ સાધુઓ તેમાં ન ભળે. મન તે તરફ જાય તો દુર્ધ્યાન જ છે. તપ કર્યા પછી આ દુર્ધ્યાન અને તપ વિના-પચ્ચક્ષાણ વિના મનને સંતોષવા ભાવ દુર્ધ્યાન કેટલું છે તે વિચારવું. “તં તવો કાયવ્વો” ગાથા દ્વારા ભાવદેવ સૂરી મ. એ આ જ વાત જણાવી છે. જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિય હીન-કે યોગની હાનિ ન થાય, સંયમબળમાં બાધા ઉભી ન થાય ત્યાં સુધી તપ કરવાનો છે. તપની સાથે સંકેતાદિ પચ્ચક્ષાણનું શું રહસ્ય છે. તે આગળ વિચારશું.

વાચના-૩૯

સંકેયં પુણ ગંટિય...૥૨૪૥

પૂ. આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ બનાવેલ 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથની વાચનામાં તપધર્મનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. આજે સંકેત પચ્ચક્ષાણનો અધિકાર છે.

સંકેત પચ્ચક્ષાણ એટલે 'ધારણા પચ્ચક્ષાણ'. તે ગંઠસી વિગેરે આઠ પ્રકારના છે. ગંઠસી તે ગાંઠ ને છોડે ત્યાં સુધી પચ્ચક્ષાણ કરે; તે ગંઠસી મુઠસી વિગેરે આઠ પ્રકારના પચ્ચક્ષાણ દેશવિરતિ માટે છે. વિરતિના માર્ગે જે આત્માઓ આવી શકતા નથી તેમને ધીરે ધીરે અભ્યાસ કરવા અર્થાત્ વિરતિના માર્ગમાં આવવા અને મોહનીયના સંસ્કાર કાપવા માટે આ બધા પચ્ચક્ષાણો છે. સાધુને સર્વવિરતિ છે એમને એકાસણાદિમાં મુઠસીના પચ્ચક્ષાણની જરુર નથી. નવકારશીવાળો મુઠસી કરે. આપણે તો તિવિહારનું પચ્ચક્ષાણ છે જ. મુઠસી કરવાથી સર્વવિરતિને ધક્કો લાગે છે કેમકે સર્વસાવધ એટલે આજ્ઞા વિરુદ્ધ કરવાના પચ્ચક્ષાણ જ છે. માત્ર હાલ જીતકલ્પ પ્રમાણે પડિલેહણમાં મુઠસીનું પચ્ચક્ષાણ છે.

આ ગ્રંથ સામાન્યતઃ યતિઓને અર્થાત્ સાધુઓને અનુલક્ષીને હોવા છતાં પ્રસંગોપાત દેશવિરતિની વાત પણ કરે છે. મનના બધા દરવાજા મોકળાં છે તેવા આત્માઓ આવા પચ્ચક્ષાણ કરે તો મન થોડુ ઘણું પણ વિરતિના ખીલે બંધાય છે. વિરતિનું બીજ પડે છે. કામભોગોનો ત્યાગ નથી કરી શકતો તેવો આત્મા આ રીતે પણ આગળ વધે અને પરંપરાએ મોક્ષ સુખને પામે. આથી જ અપ્રમત્તપણે આ પચ્ચક્ષાણ કરવાનું ભવ્ય પુરુષોને જણાવ્યું છે.

પચ્ચક્ષાણને ગાંઠે બાંધે તે દેવાયુ બાંધે, વિસ્મરણ રહિત બની નવકાર ગણી

જે દરરોજ ગંઠસી પચ્ચક્ખાણા પારે તે ધન્ય છે. કેમકે તે ‘ગંઠી સહિયં’ પચ્ચક્ખાણાની ગાંઠ છોડતાં કર્મની ગાંઠને પણ છોડે છે.

કવડયક્ષ ગંઠસી પચ્ચક્ખાણાના પ્રભાવે જ તીર્થ અધિષ્ઠાયક બન્યો છે. કવડયક્ષનો જીવ પૂર્વભવમાં મહુવામાં વણકર હતો. જે માંસાહારી હતો, શરાબમાં આસક્ત હતો. સાથે એટલી બધી વિષય વાસના હતી કે જાહેરમાં પણ તે વણકર બંને સ્ત્રીઓ સાથે ચાળા કરે એકવાર ત્યાંથી વજ્જસેનસૂરિ મ.સા. પસાર થાય છે, આ દૃશ્ય જોઈને આચાર્ય ભગવંત હસે છે. આચાર્ય ભગવંતને હસતા જોઈને વણકર વિચારે છે “જૈન સાધુ ગંભીર હોય છે, વગર કારણો હસે નહીં.” આથી હસવાનું કારણ પૂછે છે ત્યારે ગુરુ મહારાજ કહે છે કે “આજથી સાતમે દિવસે તારું આયુષ્ય પૂર્ણ થશે. આ તું શું કરે છે ?” આ સાંભળી વણકર ગભરાયો. પોતાના જીવનના કારણો સામે દુર્ગતિ દેખાવા લાગી. જગતના જીવોની સ્થિતિ જ આવી છે; આખીયે જીંદગી કામભોગોમાં રાચ્યા માચ્યા રહે છે, ધર્મ કે પરભવ યાદ આવતો નથી; પરંતુ મૃત્યુ જ્યારે સામે દેખાય છે ત્યારે પાપો-દુર્ગતિ યાદ આવે છે અને આકુલ-વ્યાકુલ થાય છે. વણકર પણ મૃત્યુની વાત સાંભળી પાપોથી ગભરાવા લાગ્યો. દુર્ગતિથી બચવા માટે આચાર્ય મહારાજને ઉપાય પૂછે છે. આચાર્ય મ. નવકાર શીખવાડી ગંઠસી પચ્ચક્ખાણા કરવા કહ્યું. ખાતી-પીતી વખતે કંદોરાની ગાંઠ છોડવા કહ્યું.

વણકરની જૂની સ્ત્રી પતિવ્રતા હતી. નવી સ્ત્રી શરાબી તથા ઉદ્ધત હતી. વણકર રોજ વારંવાર ગાંઠ છોડે આથી પેલી નવી સ્ત્રી માને કે મારા પતિને પેલા સાધુએ કાંઈ તંત્ર શીખવાડ્યું છે. વળી મારી શોક્યને પણ સુખ કેમ મળે ? એમ એતો બળ્યા જ કરે છે. આથી નવી પત્ની પતિને શરાબમાં ઝેર આપે છે. શરાબની પ્યાલી પીવા કહે છે. વણકરે નવકાર ગણ્યા. કંદોરાની ગાંઠ છોડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ફીટ થઈ ગયેલી ગાંઠ ખૂલી નહી. સ્ત્રી કહે છે કે અત્યારે શરાબ પી જાવ. ગાંઠ પછી ખોલજો, વણકરે નિયમ તોડ્યો નહી. શરાબની તલપ અને ભૂખ છે. છતાં વણકર મરતાં મરતાં ગાંઠ ઉપર હાથ મૂકે છે. ગુરુ મહારાજનો ઉપકાર યાદ કરે છે. નવકાર યાદ કરે છે. આના પ્રભાવે વણકર મરીને વ્યંતર નિકાયનો દેવ થયો.

અહીં સિદ્ધાયલ પર જે કવડયક્ષ હતો તે બીજા દેવના સહવાસથી મિથ્યાત્વી થયો છે. જે યાત્રા કરવા આવે તેને મારી નાખે છે. અને તેમના લોહી માંસથી દાદાની પ્રતિમા લેપે છે; અભડાવે છે, ખંડીત કરે છે. તીર્થની દશા જોઈ જાવડશા ઉદ્ધાર કરવા

તૈયાર થાય છે. દેવોને ભરોસે રહેવાય નહીં આપણી પરિણતિ આજ્ઞા મુજબ કેળવાઈ હોય તો દેવો સામેથી આવે.

અહીં આ દેવોના ત્રાસથી યાત્રિકો આવતા બંધ થયા. જાવડશા ગીઝનીથી પ્રતિમા લઈને આવે છે. (વિ.સં. ૧૦૮ની વાત છે.)

આ પ્રતિમાવાળા રથને જાવડશા અને તેની સ્ત્રી બળદ ની જગ્યાએ જોડાય છે. અને પોતે જ ખેંચીને લઈ જાય છે; પહેલા હડે લઈ જાય છે, રાત ત્યાં જ રહે. ત્યાં તો દેવ સવારે રથ લાવીને તળેટીમાં મૂકી દે. આમ વારંવાર કર્યું. ઉપરથી વીજળી પડે, પથ્થરો પડે પૂ.આ. શ્રી વજ્રસેનસૂરિ મ. સૂરિમંત્રના જાણકાર હતા. જાપ કરે. બંને સાથે ચાલે તો જાવડનું પુણ્ય તથા ગુરુ મ. નું બ્રહ્મચર્યનું બળ, પેલો સહી ન શકે તો વધુ વાર વાંટુ તોફાન કરે. માટે આગળ પાછળ ચાલે છે. તોય તોફાન થાય ત્યારે પૂજ્યશ્રી વાસકેષ્ઠ આદિ ઉછાળે છે. આથી પેલો દેવ શાંત થાય છે. છતાં રાત પડે રથ નીચે ઉતારી દે છે. આમ રોજ ચાલે છે. છેવટે ૨૧ મા દિવસે જાવડશા અને તેની પત્ની રથ નીચે સૂઈ જાય છે; અને કહે છે આજે રથ અમારી ઉપર થી ચલાવી નીચે લઈ જા. આચાર્ય મ. જાપમાં બેસે છે. જાવડનું સત્વ અને આચાર્ય મ.ની આરાધના ના બળે મિથ્યાત્વી કવડ કાંઈ કરી શકતો નથી. રથ રાત્રે સ્થિર રહ્યો, બીજે દીવસે સવારે રથ ગિરિરાજ ઉપર લઈ જાય છે અને પ્રતિષ્ઠા કરે છે. પેલો વણકરનો જીવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો છે; તે આચાર્ય મ. સામે હાજર થાય છે, અને કામ કરવા માટે પૂછ્યું. વજ્રસેનસૂરિ મહારાજા શાસન રક્ષા કરવા કહે છે. પેલા મિથ્યાત્વી દેવ ને હટાવવા લડાઈ કરી. ગદા મારી, ત્યાર પછી તે જુનો મિથ્યાત્વી કવડયક્ષ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને પ્રભાસ પાટણ ગયો. આચાર્ય મ. નવા કવડયક્ષની સ્થાપના કરે છે. આમ ગંઠસીના પરચ્છાણાના પ્રભાવે દેવ થયો. અને ગિરિરાજનો અધિષ્ઠાયક થયો.

આ પરચ્છાણો અવિરતિ માટે છે. સાધુ-સાધ્વીને તો એકાસણા અને તિવિ-હાર છે. આ સંકેત પરચ્છાણો દ્વારા તપનો અભ્યાસ=તાલિમ પ્રયત્ન થાય. અને તે તાલિમ દ્વારા અભ્યાસ એટલે શિવપુરની નજીક જવાય છે. સિદ્ધપુરસ્સ અભ્યાસ એટલે મોક્ષની નજીક જવાય. આ પરચ્છાણામાં અણાસણ જેવા પુણ્યનો લાભ બતાવ્યો છે. તેમાં વ્રત પરચ્છાણા પાલનની તત્પરતા કેટલી છે તે મહત્વનું છે. દહીં અને દૂધ બન્નેમાં પગ રાખવો કે ગાજરની પિપુડીની જેમ લીધેલા પરચ્છાણાની કોઈ વિશેષ કિંમત નથી. અહીં પુણ્યબંધની વાત છે; માટે શ્રાવકનો મૂળ અધિકાર છે. પ્રતિક્રમણ

સમયે પરચક્ષ્ણા ધાર્યું હોય તે ગુરુ મ.ને વંદના કરીને લેવાનું અને દેરાસરમાં પરમાત્મા સમક્ષ લેવાનું છે.

પ્રતિક્રમણમાં આડ પડે તો શું કરવાનું ?

વાસ્તવમાં કોઈ ક્રિયામાં આડ ન જ પડવી જોઈએ. દેરાસર, તળેટી સામૂહિક છે ત્યાં આડ ન પડે. બાકી વડીલની આડ પડે તો ગણાય નહીં.

આડ એટલે ?

આપણા અને સ્થાપનાજીના અધ્યવસાય એક થયેલા હોય તેમાં વ્યાધાત આવે તો તેમાં ધારા તૂટી જાય. તે ધારા ને પુનઃ જોડવા માટે 'ઈરિયાવહિયા' કરે, તેમાં પણ ગુરુ મ. નું રત્નત્રયીનું બળ વધારે છે માટે તેઓશ્રી આડે આવે ત્યારે આપણા કેન્દ્રમાં એમને-ગુરુ મ. ને સ્થાપે. પણ બનતા સુધી ગુરુ મ. એ આડ પાડવી ન જોઈએ. છતાં ગુરુ મ. ની આડ પડી હોય તો તેમની આરાધનાની અનુમોદના કરે આડ ગણે નહીં.

પ્રશ્ન : પરચક્ષ્ણા આપણે આપતા હોઈએ અને કોઈ લેતું હોય તે સમયે કોઈ આડ પાડે તો ફરી પરચક્ષ્ણા આપવા ?

હા, પરચક્ષ્ણા ની મર્યાદા વધુ મહત્વની છે. માટે આડ પડે તો ન જ ચાલે. પરચક્ષ્ણા ફરી થી આપવા પડે.

સંકેત પરચક્ષ્ણાનો અધિકાર ચાલે છે. નિષ્ઠાપૂર્વક પળાતા ગંઠસી આદિ પરચક્ષ્ણાના પ્રભાવે પાપ ટળે અને સ્વર્ગ મોક્ષના સુખોની પ્રાપ્તિ થાય. કારણકે-આવા પરચક્ષ્ણાથી મન કાબૂમાં રહે અશુભમાં જતું અટકે, ધીરે ધીરે શુભમાં સ્થિર થાય. આ પરચક્ષ્ણાનો અણસણ જેટલો પુણ્યબંધનો લાભ બતાવેલો છે.

આમ પરચક્ષ્ણા સંબંધી વાતો રાઈ પ્રતિક્રમણ વિધિમાં પરચક્ષ્ણા આવશ્યકના અધિકારમાં જણાવી હવે વિધિ પૂર્વક પરચક્ષ્ણા ગ્રહણ કર્યા પછી સાધુ કઈ વિધિ કરે ? તે આગળ વિચારશું.

વાચના-૪૦

પચ્ચક્રખાણે સમ્મં વિહિે અણુસદ્ધિ તિન્નિય થુઈઓ..૥૨૫૥

ચરમ તીર્થકર પરમાત્મા દેવશ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનને શોભાવનાર પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ ગ્રંથમાં સાધુની દિનચર્યા જણાવી છે. તેમાં તપચિંતવણીના કાઉસગ્ગનો વિચાર કર્યો.

દ્રવ્યતપ એ; ભાવતપની ભૂમિકા પર આત્માને લાવવા માટે ઉપયોગી થાય છે. ભાવતપ મોહનીયનો હ્રાસ તથા આત્મરમણતા દ્વારા આવે છે. દ્રવ્ય તપ કરતાં ભાવતપની વિરાધના ન થાય તેનો ઉપયોગ રાખવો જરુરી છે. એ અધિકારમાં ૬ માસી તપની ચિંતવના પછી પચ્ચક્રખાણ ધાર્યા પછી શું કરવું ? તે બતાવે છે. જ્ઞાનીઓની મર્યાદા અને જિતકલ્પની મર્યાદા બંનેનો એટલો સુમેળ છે કે જેની આચરણથી અનાદિના સંસ્કારો ક્ષીણ થાય.

સવારે રાઇપ્રતિકમણમાં સામાયિક, ચઉવિસત્થો, વંદન, પડિક્કમણું, કાઉસગ્ગ, પચ્ચક્રખાણ ધાર્યું છે.

સાંજે દેવસિય પ્રતિકમણમાં સામાયિક, ચઉવિસત્થો, વંદન, પડિક્કમણું, કાઉસગ્ગ, પચ્ચક્રખાણ કર્યું છે જી.

એમ ષડ્ આવશ્યક પૂર્ણ થયા છે. તેનું નિવેદન ગુરુ મ.ને કરે છે. પ્રાચીન મર્યાદા પ્રમાણે ષડાવશ્યક સુધી જ પ્રતિકમણ હતું. હાલ જિતકલ્પમાં પાછળથી થોયો ચૈત્યવંદન વિગેરે નિયત કરવાનું છે. પૂર્વે “ઇચ્છામો અણુસદ્ધિ” વિગેરે કહી ગુરુમહારાજ પાસેથી હિતશિક્ષા માંગતા. કોક પુણ્યવાનને તપ, કોકને જ્ઞાન વિગેરે...એમ વ્યક્તિ વિશેષ જુદી પ્રેરણા ગુરુ મ. કરતા હતા. પછી હાલ શ્રી વિજય પ્રભસૂરિ મ.

સમયથી નક્કી થયેલા જિતકલ્પ પ્રમાણે તીર્થવંદના કરી; “ઇચ્છામો અણુસદ્ધિ” કહી; છ આવશ્યક પૂર્ણ થયા છે તેમ ગુરુમ.ને નિવેદન કરી, પગ પાછળની ભૂમિ પ્રમાર્જના કરી, અવગ્રહની બહાર નિકળે. ત્યારબાદ પ્રમાર્જના પૂર્વક આસન પાથરી વિનય મુદ્રામાં બેસે અને વર્ધમાન સ્તુતિ=વિશાલ લોચના અને સાધ્વીજી મ. સંસારદાવા બોલે. જેમાં પ્રથમ ગાથામાં ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ છે.

બીજી ગાથામાં ચોવીસ જિનની સ્તુતિ છે. ત્રીજી ગાથાનાં આગમની સ્તુતિ છે. જેનું નામ વર્ધમાન; એટલે અક્ષરોથી પદોથી બોલવાની ઘાટીથી વધે તે વર્ધમાન છે. છંદના અક્ષરો-સ્વરો વધતા હોવાથી પણ તે સ્તુતિ વર્ધમાન સ્તુતિ કહેવાય છે.

પ્રથમ ગાથા જઘન્ય સ્વરે,
બીજી ગાથા મધ્યમ સ્વરે,
ત્રીજી ગાથા ઉદાત્ત સ્વરે બોલવાની.

‘વર્ધમાન સ્તુતિ’ પછી ‘નમુત્યુણાં’ પૂર્વક ચાર થોચનું દેવવંદન કરે. પછી બહુવેલ સંદિસાહુ; બહુવેલ કરશું ? એમ બે આદેશ ગુરુ મ. પાસે લે.

જિનશાસનમાં આદેશનું બહુ મહત્ત્વ છે. આદેશ=આજ્ઞા = શાસન. પ્રતિક-મણ-ચૈત્યવંદન વિગેરેમાં સ્તવન, સજ્જાયના પણ આદેશ માંગવાના છે.

વાસ્તવમાં આદેશ (આજ્ઞા) લે તો જ થોચ, સ્તવન બોલી શકે. ઠીક છે ભાવોલ્લાસ માટે સ્તવન સામૂહિક બોલીએ છીએ, પરંતુ તેમાં ગુરુ મ.ની અનુજ્ઞા = અનુમતિ જોઈએ. ગુરુ મ. ની આજ્ઞા ન હોય તો બધાએ સાથે સ્તવન ન બોલાય.

ગુરુ મ. એ અજિતશાંતિનો આદેશ જેને આપ્યો હોય તે જ બોલે. બધા બોલે તો એ ગુરુ મ.ની આજ્ઞાનું અપમાન છે. “અંતરભાસાએ” દોષ લાગે છે; સાથે બોલવામાં એમની આજ્ઞા ક્યાં રહી ?

બધાએ સાથે અજિતશાંતિ બોલવામાં જનરંજનની ભાવના છે. તેથી મોહનીય-કર્મ બંધાય. વલી અંતરભાષાએ તો દોષ લાગે. ગુરુ મ. એ જેને આદેશ આપ્યો છે તેઓ એકલા જ બોલે.

સજ્જાય કરવામાં અમુક સજ્જાયમાં એક આદેશ, અમુક સજ્જાયમાં બે આદેશ માંગવાના છે. મહત્વની સજ્જાયમાં બે આદેશ. સવારે નિદ્રામાંથી ઉઠ્યા છીએ. મહાપુરુષોના નામની સજ્જાય દ્વારા મોહનીયકર્મ તોડવાના છે. જિતકલ્પમાં વિહિત

ભરહેસરની સજ્જાયથી મોહનીયના સંસ્કાર તૂટે જ. સાંજે પણ જે સ્વાધ્યાય કરવાનો છે તેમાં તે પ્રથમ મહાપુરુષની સજ્જાય બોલે. આ સજ્જાયથી મોહનીયના સંસ્કાર ઘટે છે. આથી સવાર સાંજની સજ્જાય મહત્વની હોવાથી તે સજ્જાયમાં બે આદેશ છે.

અહીં સજ્જાયના આદેશનો આદેશ હોવાથી બે વાર આદેશ છે.

સજ્જાય કરું ? એ એક આદેશ જ્યાં માંગ્યો હોય ત્યાં સજ્જાયની પૂર્વ નવકાર બોલવાનો. પણ સજ્જાયના અંતે “નમો અરિહંતાણાં” એમ એક પદ ન બોલાય. ઉપયોગની જાગૃતિ મહત્વની વસ્તુ છે. “અધિકસ્ય અધિકં ફલં” તે બધે ન ચાલે.

જ્યાં સજ્જાયના બે આદેશ છે ત્યાં અંતે પણ નવકાર આખો બોલે.

જ્યાં સજ્જાયનો એક આદેશ ત્યાં અંતે નવકાર ન બોલે. જે આજ્ઞા મહત્વની હોય તેમાં બે આદેશ માંગવાના. અહીં;

બહુવેલ સંદિસાહું ?

બહુવેલ કરશું ?

એમ બે આદેશ માંગવા.

બહુવેલની આજ્ઞા શા માટે માંગવાની ?

બહુવેલની આજ્ઞા-

(૧) ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાપાલનરૂપ ભાવ નિશ્રા કેળવવા.

(૨) સ્વંરછંદભાવ ટાલવા અને.

(૩) વિનયગુણ કેળવવા માટે છે.

બધી જ ક્રિયા એટલે કે...માત્રું વિગેરે પણ ગુર્વાજ્ઞાથી જ કરવાનું છે. અંતરંગ ભક્તિ અને વિનય સૂચિત કરવા માટે જ નાનામાં નાના કાર્યમાં ગુર્વાજ્ઞા લેવાની છે. લઘુ=નાના કાર્યોની અનુમતિ માટે ગુરુ મ.ને વારંવાર પૂછવા જઇએ તો ડાબલ રુપ થઇએ. તેથી, આદેશ દ્વારા દિવસના નાના કાર્યની રજા માંગવાની છે. આવશ્યકની ચૂર્ણિમાં છે કે. લઘુકાર્યમાં આંખનો પલકારો તથા શ્વાસોશ્વાસ જ છે. પણ એનો અર્થ-મોટા કાર્યમાં ન પૂછવું. એવું નથી. આંખ ઉઘાડવી-મિચવી તે વારંવાર થાય છે, તેના માટે વારંવાર પૂછાય નહિ. આ અશક્ય પરિહાર છે. એથી સવારે બહુવેલના આદેશ દ્વારા રજા મેળવીલે.

“અક્ષી ઝનિમ્લીન, નિમિલિસુ શ્વાસોશ્વાસ કાર્યેષુ” વગેરે જે કુદરતી શરીરની

ચેષ્ટા છે. તેમાંય ગુર્વાજ્ઞા કહી છે ; તો બીજું કામ આજ્ઞા થયા વિના થાય જ નહીં, એમ સમજવાનું છે. આજ્ઞા માંગવા ઉપરથી તે ફવિતાર્થ થાય છે. તે માટે બે આદેશ છે. આથી મોહનીય ના સંસ્કાર ઘટે છે, ભાવનિશ્ચાનો સ્વીકાર થાય છે. માટે બે આદેશ કહ્યા છે. આખી રાતના પ્રમાદથી બચવા સવારે સજ્જાયમાં બે આદેશ છે, જ્યારે અહીં વિધિનો ઉપયોગ છે.

શાસ્ત્રમાં ભિન્ન-ભિન્ન આચાર્ય કહ્યા છે. શાસનની મહત્વની વાત મોટા આચાર્યને પૂછે. ચાલુ કાર્ય હોય તે માટે બીજા આચાર્ય હોય તેને પૂછે. સ્થંડિલ જવાની આજ્ઞા આચારંગના જોગવાળા આચાર્યને પૂછે. આજે આ પદ્ધતિ લુપ્ત, થઇ ગઇ છે.

કોઇક વાર આપણા ઉપયોગની જાગૃતિ ન રહી તો ? સંયમની વિરાધના = સામાચારી ભંગ થાય. આથી, ગુર્વાજ્ઞાથી કરવાથી ઉપયોગ રહે. પૂછવાથી ઉપયોગની લુપ્તતા-ચ્યુત થતાં હોઇએ તો બચે.

કાપ, પાતરાંરંગવા, વિહાર, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વિગેરે કાર્યોનું પણ ગુરુ મહારાજને પૂછવાનું છે. અર્થાત્ આ કૃત્ય કરવા લાયક છે કે કેમ ? એમ પૂછે. આથી અનાદિના સંસ્કારમાં આપણાથી દોરવાઇ ન જવાય. ગૌચરી જવું એ સાધુ માટે કૃત્ય જ છે. પણ અત્યારે આપણા માટે ઉચિત છે કે કેમ ? કદાચ મોહનીય ના ઉદયે સગાંને મળવાં જતાં હોઇએ તો ? ગુરુ મહારાજ ઇંગિતાકાર અને અનુભવોથી જાણે. માટે ગુરુ આ મોહનાં સંસ્કારની દોરવણીથી બચાવે. વળી, પૂછવાથી વિનયભાવ કેળવાય. કોઇ-પણ નાનામાં નાનું કાર્ય પણ ગુરુ મહારાજને પૂછ્યા વિના કરવાનું નથી, એ વાત આ બહુવેલના આદેશો શીખવે છે. સાધુ અને પૌષધધારી શ્રાવકોએ બહુવેલના આદેશ માંગવાના. બહુવેલના બે આદેશ પછી શ્રી સિમંધરસ્વામી તથા શ્રી સિદ્ધાયલજ્ઞના બે ચૈત્યવંદન હાલ જિતકલ્પમાં વિહિત છે. એ જિતકલ્પ ગીતાર્થકૃત છે. માટે તીર્થકરના વચન તુલ્ય છે. આથી એ બે ચૈત્યવંદન પ્રતિકમણની સાથે જ કરવા પડે. એ પ્રતિકમણમાં ન કરે તો છઠ્ઠું પ્રાયશ્ચિત આવે.

સર્વથા પ્રતિકમણ ન કરેતો ચતુષ્ક ગુરુ પ્રાયશ્ચિત આવે. જ્યારે પ્રતિકમણમાં દેશ વિરાધના-બોલ ન બોલે, બેસીને કરે તો માસગુરુ=છુટા બે ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત આવે. “અવિધિ કરવી એના કરતાં ન કરવું સારું” આમ બોલે તો તે ઉત્સૂત્ર છે. ન કરે તો મોટુ પ્રાયશ્ચિત અને અવિધિથી કરે તો લઘુ પ્રાયશ્ચિત આવે.

હવે પડિલેહણનો ક્રમ અને વિધિ બતાવે છે. તે આગળ વિચારશું.

વાચના-૪૧

મુહપત્તિ રચહરણ...૥૨૬૥

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથની રચના કરી. તેને સમજાવવા પૂ. મતિસાગર મ. એ અવચૂરિ બનાવી. જ્ઞાનીઓએ નિર્દેશેલી આજ્ઞાને જીવનમાં ઉતારવા માટે આ ગ્રંથ છે.

પ્રતિક્રમણ પછી પડિલેહણ કરવાનું છે.

આ પ્રતિક્રમણ અને પડિલેહણ સળંગ ક્રિયા છે. સાંજે માંડલા અને પ્રતિક્રમણ સળંગ ક્રિયા છે. પહેલેથી પદ્ધતિ જ એવી પાડવી કે ગૃહસ્થ સમયસર આવે.

આપણા હૈયામાં લપેલી જિનાજ્ઞાને સામે રાખવી તે પ્રતિલેખન. જીવદયા એનો બીજો હેતુ છે. મુખ્ય હેતુ તો આત્મશોધનનો છે. (સાંજે) બે ખમાસમણ દઇ મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરવું. ઇચ્છાં ભગાં પડિલેહણ કરું ? બીજા ખમાસમણો વસતિ પ્રમાર્જ ? નો આદેશ માંગવો.

વસતિ પ્રમાર્જ ? એટલે ?

જ્યાં સ્વાધ્યાય, સંચારો વિગેરે કરવું છે ત્યાં પડિલેહણ કરતી વખતે અવધારણ કરવું તે જગ્યા વસતિ.

સાંજે પ્રથમ પાત્રાંનું પડિલેહણ કરીને જ વસ્ત્ર પ્રતિલેખન થાય. ત્રીજો પ્રહર પૂરો થતાં પ્રથમ પાત્રાં પલેવે. પછી પડિલેહણ થાય. ત્રીજા પ્રહરની શરુઆતમાં વાપરે, ઠલ્લે જાય, આવીને પાત્રાં પલેવીને બાંધે. કદાચ વાપરવું હોય તોય પડિલેહણતો પાત્રાં પલેવ્યાં પછી જ થાય. આમ દશવૈકાલિક, ધર્મ સંગ્રહ, પંચવસ્તુ, ઓધનિર્યુત્તિ વગેરેમાં છે. કાજો લીધા પછી કોઈ જ પડિલેહણ થાય જ નહિ. અન્યથા પ્રાયશ્ચિત્ત

આવે. કાજો એજ અંતિમક્રિયા છે. સૌ પ્રથમ ઇરિયાવહિયા કરી પાત્રાનું પડિલેહણ, તે પછી વસ્ત્ર, ઉપધિ વિગેરેનું પડિલેહણ કરે.

(૧) મુહપત્તિ (૨) રજોહરણ (સવારે બધું ખોલીને) (૩) ચોલપટ્ટો (૩-૪) ઓઘાના બે નિષેધિયા (૧, નરમ, ૧ સુતરાઉ) (૫) ચોલપટ્ટો ૩ કપડા=૧ કામળ, ૧ કાંબળી કપડો, ૧ ઓઢવાનો કપડો, ૧ સંઘારો ૧ ઉત્તર પટ્ટો. (૩ + ૧ + ૧ + ૫) એમ કુલ ૧૦ પ્રતિલેખન સૂર્યોદય પહેલાં કરવી.

હાલના જિતકલ્પમાં ઓઘાના બે નિષેધિયા ઓઘાના પડિલેહણમાં જ આવી જાય છે, ગરમ-ઉનના નિષેધિયા નો ઉપયોગ બેસવા માટે આસન તરીકે પૂર્વકાલમાં થતો હતો, અત્યારે આસન સ્વતંત્ર છે. આથી ૩-૪ નંબરના પડિલેહણમાં જિતકલ્પથી આસન તથા કંદોરાનું પડિલેહણ કરવાનું.

● સાંજનું પડિલેહણ

સાંજની પડિલેહણમાં ઉપવાસની અનુમોદના માટે તથા આહાર સંજ્ઞા તોડવાની અનુમતિ માટે પ્રથમ મુહપત્તિ ઓઘો-આસનનું પડિલેહણ કરે પછી આદેશાદિ લઈને વસ્ત્રનું પડિલેહણ કરે. કંદોરાની ગાંઠ મારવાથી ઇરિયાવહિયા આવે એવું નથી હા, ક્રિયા કરવી હોય તો ઇરિયાવહિયા કરવા પડે ચાલુ ક્રિયામાં ઝોલી-પોટલી-કંદોરાની ગાંઠ છોડે તો ઇરિયાવહિયા આવે. સ્થાપનાચાર્ય પડિલેહણમાં આચારાંગના જોગવાળા સાધુ જોઈએ. જોગમાં મહાનિશીથના જોગવાળા સાધુ જોઈએ. દાંડાનું પડિલેહણ પોતાનેજ કરવાનું છે. દાંડાનું પડિલેહણ કરીને પછી કાજો લેવાય.

સાંજના પડિલેહણમાં ઓઘો પ્રથમ ઉપરથી પ્રતિલેખિત કરે. અને છેલ્લે બધુ પડિલેહણ થયા પછી આખો ઓઘો ખોલીને પડિલેહણ કરે. પડિલેહણા ત્રણ.

(૧) ગોરક = સવારની.

(૨) અપરાન્હ = બપોરે ત્રીજા પ્રહરના છેડે.

(૩) ઉઘ્ઘાટક પોરિસિ = પ્રથમ પ્રહરના છેડે.

જે આપણા હસ્તક ઉપધિ હોય તેનું બે ટાઈમ પડિલેહણ કરવું જોઈએ. આગમમાં ત્રણ વાર પડિલેહણા કહી છે. તે પ્રમાણે કરવાથી દિવસ દરમ્યાન દરેક વસ્ત્ર, પાત્ર ઉપકરણની બે વાર પડિલેહણા થાય તેમાં,

(૧) સવારે પ્રતિક્રમણ પછી સૂર્યોદય પૂર્વે મુહપત્તિ વિગેરે પ્રથમ ૧૦ વસ્ત્રનું

પડિલેહણ કરવું પછી સ્વાધ્યાય કરવો ત્યાર પછી

(૨) ઉદ્ઘાટક પોરિસિ સમયે...બહુપડિપુત્રા પોરિસ કરીને પાત્રાનું પડિલેહણ કરવું.

(૩) સાંજે ત્રીજા પ્રહરે...પ્રથમ પાત્રા પછી વસ્ત્ર, ઉપધિનું પડિલેહણ અને તે પછી ચોથા પ્રહરે સ્વાધ્યાય કરવો.

સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધીના સમયના ચાર ભાગ કરવાથી તે તે સમયે પ્રહર આવે. સૂર્યોદયથી છ ઘડી-બહુપડિપુત્રા પોરિસિ આવે. ત્યારે પાત્ર નિયોગ=પાતરાંનો સાત પ્રકારના પરિવારનું પડિલેહણ આસનોપવિષ્ટૈઃ આસન ઉપર બેસીને કરે તેમાં અનુક્રમે...(૧) પ્રથમ ગુચ્છો (૨) પલ્લાં (૩) ચરવળી (૪) ઝોળી (૫) પાતરાં (૬) રજસ્ત્રાણ અને પછી (૭) દોરીવાળો નીચેનો ગુચ્છો = પાત્ર સ્થાપનનું પડિલેહણ કરવાનું છે. પાતરાંને કામળીના કકડા ઉપર મૂકવા, ભોંય=જમીન ઉપર મૂકવા નહિ.

ગુચ્છામાં ઉપર હોય તેને 'ગુચ્છો' કહેવાય. નીચેનું 'પાત્રક સ્થાપન' કહેવાય. એનું પડિલેહણ મુહપત્તિથી થાય. પછી પાત્રકેસરિયા-ચરવળીનું પડિલેહણ કરવું. પછી ઝોળી પછી પાતરું પલેવે. (૧ જ પાતરું હોય, તેરની જોડ ન હોય) પછી પલ્લાં પછી પાત્ર સ્થાપન અર્થાત્ નીચેનો ગુચ્છો.

સવાર-સાંજે પડિલેહણ કર્યા પછી કાજો લેવો. ઉદ્ઘાટક પોરિસિમાં, પ્રથમ પોરિસિનો કાજો લેવો. પછી પાત્રાનું પડિલેહણ કરવું.

સવારે સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં પૂર્વોક્ત મુહપત્તિ વિગેરે ૧૦ની પ્રતિલેખના કરવી. બપોરે ત્રીજા પ્રહરના છેડે 'બહુપડિપુત્રા પોરિસિ' નો આદેશ માંગવો અને ૧૪ ઉપકરણનું પડિલેહણ કરવું.

બપોરે ૧ વાગ્યે યા સાંજે ૫-૬ વાગ્યે પડિલેહણ કરે તો 'પડિલેહણા આધી-પાછી ભણાવી' એ અતિચાર લાગે.

(૧) પડિલેહણ કરતાં-કરતાં વાતો કરવી, વાચના લેવી, દેવી પચ્ચક્ષ્માણા દેવું વિગેરે કરવાથી જીવહિંસાની સંભાવના છે. આથી છકાયની વિરાધના થાય.

(૨) પૂર્વે કુંભારનાં ઘરે સાધુઓ રહેતા હતા, ત્યાં પડિલેહણ કરતાં કરતાં વાતો કરે અને અનુપયોગથી ઘડાને ઘક્કો લાગે. એથી અપ્કાયની વિરાધના થાય. એ માટી પર પડે એથી પૃથ્વીકાયની વિરાધના થાય. ત્યાં અગ્નિ હોય તો તેઉકાયની વિરાધના વળી, વાયુ તો સર્વત્ર છે જ. વળી, જ્યાં જલ છે ત્યાં વનસ્પતિ પણ છે જ.

આમ છએ કાયની વિરાધના થાય. ક્રિયામાં થતા પ્રમાદથી થતી છકાયની વિરાધનોનો અનુબંધ છે. આમ આજ્ઞાની ઉપેક્ષાથી જ છ કાયની વિરાધના થાય છે. આથી ઉપયોગ પૂર્વક પરિલેહણ કરવું.

ત્રીજા પ્રહરના અંતે નીચેના ૧૪ ઉપકરણાનું પરિલેહણ કરવું.

(૧) મુહપત્તિ (૨) ચોલપટ્ટો (૩) ગુચ્છો (૪) સમુદાયનો પડદો (ચિલમલી) (૫) પાત્ર બંધક = ઝોળી (૬) પલ્લાં (૭) રજસ્ત્રાણ (૮) પરિષ્ઠાપનક (પરઠવવા માટેની કુંડી ઘુંકવાની કુંડી (૯) માત્રક (નાનું પાતરું) (૧૦) પાતરાં (૧૧) રજોહરણ (૧૨-૧૩-૧૪) કલ્પત્રીક-ત્રણ વસ્ત્ર- (૧) કાંબળ (૨) કાંબળનો કપડો (૩) ઓઢવાનો કપડો.

પછી ઔત્સર્ગિક ઉપધી = સંયમ ટકાવવા ઉપયોગી ઉપકરણો. ખેરીયું, કાનમાં પુમડાનો રૂમાલ, સંથારીયું, ઉત્તરપટ્ટો વિગેરેનું પરિલેહણ કરવું.

પ્રશ્ન : નવમું ઉપકરણ માત્રક એટલે શું ?

જેમ અત્યારે જોગમાં ઢાંકણું. ઝોળીમાં રાખીએ છીએ તેમ ગોચરીના પાતરાં ઝોળીમાં રાખવાની મૂળવિધિ છે. અત્યારે પ્રતિક તરીકે ઢાંકણું છે. ગોચરી વહોરતી વેળા એકનાના પાત્રામાં (માત્રકમાં) ગોચરી વહોરી અંદરના પાત્રમાં મૂકવા માટે વપરાતું હતું. વહોરેલી ગોચરી ગૃહસ્થની સામે બહાર ન કાઢે. આ બધી મર્યાદાઓ રાખવાની છે માટે જ ગીતાર્થ ગુરુની આંગળીએ ગોચરી જવાનું છે. આચારિક વિના ગોચરી ન જવાય. આચારાંગના બીજા અધ્યયનમાં ગોચરી, વસતિ વિગેરે કેમ ગ્રહણ કરવું તે વાત બતાવી છે. તે જેણે જાણ્યું હોય તેની સાથે ગોચરી જવું.

અવભાષણં યાચનં = યાચના કરવી, 'અમારે આની જરૂર છે' 'કેટલીવારમાં થશે ?' એમ પૂછવામાં દોષ વધારે રોગાદિક ને કારણે પૂછવું, જે મળે તે લેવું વિગેરે ઉત્સર્ગ, અપવાદ ગીતાર્થ દ્વારા શીખવા મળે.

પ્રશ્ન : ચિલમલી = સમુદાયનો પડદો તેનું પરિલેહણ કરવાનું તો તેનો ઉપયોગ શો ?

ઉત્તર : સાધુને ગોચરી, પાણી બધું પડદામાં રાખવાનું છે. માંદાને સુવાની જરૂર પડે. અથવા પદસ્થોને સ્થંડિલ માત્રું જવું પડે. માટે ચિલમલી જરૂરી છે. તેનું પરિલેહણ કરવાનું છે.

પ્રશ્ન : સવાર-સાંજના પડિલહેણાના ક્રમમાં ભેદ કેમ ?

ઉત્તર : ક્રમનાં તફાવત ઉપયોગની જાગૃતિ માટે છે.

જિનશાસન યતના = ઉપયોગની જાગૃતિ પ્રધાન છે. જેમાં આપણે આજે કાયા, વચન, મનને સંયમના માર્ગે ટકાવવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. પણ ઉપયોગ કેટલો રાખીએ છીએ ? યોગથી પ્રકૃતિ, પ્રદેશનો બંધ થાય. પરંતુ અશુભ ઉપયોગતો અશુભ કર્મની સ્થિતિ અને રસને વધારે છે.

ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારના (૧) શુભ ઉપયોગ

(૨) અશુભ ઉપયોગ

(૩) શુદ્ધ ઉપયોગ.

ઉપયોગ એટલે ?

ઉપ=પાસે, યોગ=જોડાણ.

ભગવાનની આજ્ઞા પાસે લક્ષ્યની-વૃત્તિનું જોડાણ તે શુભ ઉપયોગ અને,

મોહની આજ્ઞા પાસે લક્ષ્યની-વૃત્તિનું જોડાણ તે અશુભ ઉપયોગ,

શુભ ઉપયોગથી પુણ્યબંધ થાય.

અશુભ ઉપયોગથી પાપબંધ થાય.

શુદ્ધ ઉપયોગથી નિર્જરા થાય.

“આપણે કર્મબંધન તોડવા માટે સંયમ સ્વીકાર્યો છે.” એમ લક્ષ્યની સતત જાગૃતિ રાખવી. ભગવંતે કહ્યું છે માટે ક્રિયા કરીએ તે શુભ ઉપયોગ.

લોકમાં પાંચ માણસમાં સારા કહેવાઈએ તે માટે ક્રિયા કરીએ તે અશુભ ઉપયોગ કહેવાય. પાપ આશ્રવો કરીએ તે પણ અશુભ ઉપયોગ.

ભગવંતે કહ્યું છે માટે કરીએ અને તેમાં નિર્જરાનો ભાવ આવે તે શુદ્ધ ઉપયોગ.

જાણકારીથી મોહનીયનો ક્ષયોપશમ હોય જ એવું નહિ. અને જાણકારી ન હોય તો પણ કર્મનો ત્રાસ પેઠો છે, આમાંથી છૂટવું છે એ ભાવથી કામ કાઢી શકે.

ક્યારેક ભણેલાને કર્મ તોડવાનો વિચાર નથી આવતો. પણ, જ્ઞાનીનાં પડખાં સેવવાથી, ક્રિયાના વિધિપૂર્વકના આચરણથી, વિનય કરવાથી મોહનીય ઘટે ને કર્મનાં

બંધનો તોડવાની ભાવનાઓ આવે.

માષતુષ મુનિના જીવનમાં શું થયું ? વિચારો.

તેમના જીવનમાં જ્ઞાનની જાણકારી કરતાં નિશ્રા-આચરણ અને સમર્પણ પૂર્વકના વિનયે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો. ગુરુ કહે “કોઈ સારુ કહેતાં ખુશ ન થઈશ, ખરાબ કહેતાં નારાજ ન થઈશ.” “મા તુષ, મા રુષ આ શબ્દોના ભાવથી બારમા વર્ષે કેવળી બન્યા.

મોહના ક્ષયોપશમ માટે જ્ઞાનીની નિશ્રા અને ક્રિયા=શુદ્ધ સામાચારીનું પાલન-બે જરૂરી છે. તેની સાથે જો જ્ઞાન ભળે તો વધારે ઝડપથી મોહનો ક્ષયોપશમ થાય.

ભાવ એટલે મોહનો ઘટાડો. અંતરનો ઉલ્લાસ, જયણ, શુદ્ધ ઉપયોગની જાગૃતિ અથવા તેની પ્રાપ્તિનો આદર્શ.

એવા ઉપયોગવાનુ સાધુએ રોજ ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થોની સુવ્યવસ્થા રાખવી જરૂરી છે.

‘ઠોઠ નિશાળિયાને વતેરણાં ઝાઝાં’ પુસ્તકોના થોથાં નીચે દેકડાં ભરાય, આમ પડિલેહણ ન કરીએ ને પુસ્તકો ભેગા કરીએ તે કેમ ચાલે ?

એક મુનિ ભગવંત એક-એક પોથીના એક-એક પાનાનું પડિલેહણ કરતા હતા. છાપાની કાપલીઓના પાને શાસ્ત્રોનું દોહન લખ્યું છે.

આજે મોટી-મોટી નોટો, ફાઇલો ભરાય છે. સંયમની જયણ કરતા નથી. આપણામાં સંયમ ક્યાં છે ? જયણ ક્યાં છે ? બીજાને કહીએ કે મને વંદન કરતો નથી; પણ વંદન શું કરે ? આપણામાં સંયમ ક્યાં છે ? આજે જીવન થોડું, કાર્ય થોડું ને સાધનો કેટલા વધારે ? ઉપધિ કેટલી ? પડિલેહણનો સમય ક્યાંથી મળે ? ગૌચરી જતાં ત્રણથી વધારે પાતરાં નહીં, ગૌચરીમાં પાતરું નીચે મુકાય નહીં.

બે આંગળીઓમાં બે પાતરાં પકડી રાખવાનાં અને ત્રીજા પાતરામાં વહોરીને જોળીમાં મૂકી દેવું આ મૂળ વિધિ છે.

ઓધનિર્યુક્તિ, યતિ-સામાચારી, પંચવસ્તુ, ધર્મસંગ્રહ વિભાગ- (૨) તેના આધારે શ્રમણ ધર્મજ્યોત’ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. આવૃત્તિ ચોથી ના ૨૩૭માં પાને પડિલેહણનો વિધિ છે. જે ગુરુગમથી સમજી જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો આ પડિલેહણ અંગે વિશેષ અધિકાર અગ્રે.

વાચના-૪૨

મુહપત્તિ રચહરણં...૥૨૬૥

પરમાત્મા શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનને શોભાવનાર પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ. દ્વારા સંકલીત યતિદિનચર્યામાં પડિલેહણનો અધિકાર જણાવે છે. ઓઘનિર્યુક્તિ પંચ-વસ્તુ, યતિદિનચર્યા વિગેરે ગ્રંથના આધારે. 'શ્રમણધર્મ જ્યોત'માં પડિલેહણનો અધિકાર બતાવ્યો છે. તે સરળ ગુજરાતી ભાષામાં છે. ગુરુ ચરણો બેસી તેને સમજવું. પડિલેહણમાં અસાવધાની પ્રમાદ અને નિરપેક્ષ વૃત્તિના કારણો કેટલાક દોષો અજાણતાં પણ થવા સંભવ છે. તે માટે સજાગ રહેવું કેમકે પડિલેહણ જયણા માટે કરવાનું છે.

જયણા એટલે માત્ર 'ઉપયોગ' નહિ, આજ્ઞાની જાગૃતિ.

પ્રતિક્રમણ; થઈ ગયેલ દોષોનું નિવારણ કરે, પણ પડિલેહણ; થવાના દોષોની શક્યતાને દૂર કરે છે.

પડિલેહણ એટલે શું ?

શાસ્ત્રાજ્ઞાઓને નજર સામે રાખી આપણા કર્તવ્યને શાસ્ત્ર-આજ્ઞામાં જોડવાનો પ્રયત્ન તે પડિલેહણ.

શાસ્ત્રાજ્ઞા શું છે ?

“કર્મબંધને દૂર કરવો” તેજ શાસ્ત્રાજ્ઞા છે.

‘પરિહરું’ બોલતાં-બોલતાં ત્યાગની ભાવના થાય.

દ્રવ્ય પડિલેહણ વસ્ત્રાદિને પૂજવાની પ્રવૃત્તિ, જીવદયા ની પ્રવૃત્તિ છે. તે દ્રવ્યમાં છે. માટે તેને દ્રવ્ય પડિલેહણ કહેવાય.

રાગ-દ્વેષ તોડવાનો સક્રિય પ્રયત્ન અર્થાત્ આત્માના ઉંડાણમાં જઈ રાગાદિનું નિરીક્ષણ કરવું અને દેખાયેલા દોષોને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન તે ભાવ પરિવેહણ છે.

યોગમાં સંઘટો લેતાં ત્રણવાર બોલ બોલવાના છે. અનાદિના મોહના સંસ્કારોને હટાવવા, આત્માને વધુ સાવચેત કરવા માટે આમ ત્રણવાર બોલ છે. ૫૦ બોલમાં અંતરંગ નિરીક્ષણનો ખ્યાલ આવે છે. માટે બોલ બોલવામાં ઉપયોગ જરૂરી છે.

અસાવધાની એટલે ધ્યાન ન રાખે, ગામડાંમાં કુંભાર કે કોઈના ઘેર ઉતર્યા હોય ત્યાં માળીયામાં લીલોતરી જમીનમાં પાણી હોય તો અડી જવાનો સંભવ છે. પૂર્વ જોઈ ગયા તેમ છકાયની વિરાધના થવા સંભવ છે. પરિવેહણની મુદ્રા જાણવા યોગ્ય છે. તે સમયે ઉભડક પગે બેસી શરીર ટટાર રાખવું. વાંદણાની મુદ્રા કરવી અને ઢીંચણ પર હાથ ન અડે. અવયવો પરસ્પર ન અડે કે વસ્ત્ર ન અડે. તેની કાળજી રાખવી. ચંદનનું વિલેપન કર્યા બાદ થતી પ્રવૃત્તિમાં શરીરના અવયવો પરસ્પર અડે નહીં તેનો ઉપયોગ રખાય છે; તેમ અહીં પણ ઉપયોગ રાખવો અને તેજ મુદ્રામાં આસ્ફોટન-પ્રસ્ફોટન=અક્ખોડા-પક્ખોડા કરવાના છે. ત્યાં વસ્ત્ર અડવાનું પણ તે સિવાય મસ્તક, પગ વિગેરે ન અડે તેની કાળજી રાખવી. વસ્ત્રને બે બાજુથી મજબુત પકડવું અને બુદ્ધિથી ત્રણ ભાગ કલ્પી દ્રષ્ટિ પરિવેહણ કરવું. પછી વસ્ત્રને ફેરવી તે જ રીતે બીજી બાજુ દ્રષ્ટિ પરિવેહણ કરવું. પછી ઉર્ધ્વ પક્ખોડા કરવા પછી હાથની પરિવેહણ કરવી.

પરિવેહણમાં ૧૬ દોષનો ત્યાગ કરે

- (૧) નર્તન = શરીરને-વસ્ત્રને હલાવે, ચંચલ રાખે.
- (૨) વલણ = વસ્ત્રને વાળી રાખીને કરે કે શરીર વસ્ત્રને અસ્ત વ્યસ્ત રાખે.
- (૩) અનુબંધ = વારંવાર, અક્ખોડા-પક્ખોડા વારંવાર કરે.
- (૪) મોસલિ = સાંબેલાની જેમ વસ્ત્રનો ચારે બાજુ સંઘટો કરે.
- (૫) આરભટ્ટ = વિરુદ્ધ, શાસ્ત્રાજ્ઞાથી વિપરીત કરે. અથવા ઉતાવળ ઉતાવળથી કરે.
- (૬) સંમર્દ = વસ્ત્રને ખોલ્યા વિના જેમ-તેમ પરિવેહણ કરે.
- (૭) પ્રસ્ફોટન = ધૂળ ખંખેરવાની જેમ અજયણાથી પરિવેહણ કરે.
- (૮) વિક્ષેપ = એક કપડાંના છેડાને અદ્ધર રાખીને કરે, અગર કપડાંના છેડાઓને

અદ્ધર કરવા અક્ષોડાદિ ન કરે તે, અથવા પરિલેહણ કરી વસ્ત્રને ફેંકવું તે.

(૯) વેદિકા = આસન, ઉભડક પગે બેસી ઢીંચણ પર હાથ રાખ્યા વિના ન કરે તે
(માત્ર, પાત્રા જ આસન પર બેસીને પલેવાય.)

(૧૦) પ્રશિથિલ = કપડું ઢીલું પકડે જેથી કપડું નીચે પડી જાય.

(૧૧) પ્રલંબ = કપડું લટકતું રાખે તે, તેથી દ્રષ્ટિ પરિલેહણ બરોબર ન થાય.

(૧૨) લોલ = જમીનને, અડાડીને વસ્ત્ર રાખે તે (કાજો લે ત્યારે જ જમીન પ્રમાર્જવી
કહેવાય. અન્યથા વસ્ત્ર અણપરિલેહ્યું થાય.)

(૧૩) એકામર્ષ = વસ્ત્રને એકબાજુથી પકડી, પલેવી આખું વસ્ત્ર પરિલેહ્યાનો સંતોષ
માને તે.

(૧૪) અનેકરૂપ ધૂનન = અનેક કપડાં ભેગાં કરીને, ધોબીની જેમ પરિલેહણ કરવું.
અથવા હાથથી બધાં કપડાંને હલાવી - હલાવીને મૂકી દેવાં. અથવા બધાં કપડાં
ભેગા કરી એક સાથે ખંખેરી પરિલેહણનો સંતોષ માનવોતે.

(૧૫) શંકિત ગણના = અક્ષોડા-પક્ષોડા કેટલા થયા તે યાદ ન રહે. જેથી ગણવા
બેસે તે.

(૧૬) વિતથકરણ = પરિલેહણ સિવાયની અન્ય કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવી. જેમકે
પરિલેહણ કરતાં વાતો કરવી, વિકથા કરવી, પચ્ચક્ષ્ણા આપવું, વાયના
આપવી કે લેવી વિગેરે પ્રવૃત્તિ કરવી. તે વિતથ કરણ કહેવાય. સાધુ જીવનની
મર્યાદા શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ સાથે મેળવાય તો નિર્જરા થાય. અન્યથા પુણ્યનો બંધ
પડે ઉપરના ૧૬ દોષ ટાળીને પરિલેહણ કરવાનું છે.

સ્વચ્છંદભાવે પણ વિધિથી કરે તો પાપાનુબંધિ પુણ્ય બાંધે.

અવિધિથી, ધીઢાઇથી કરે તો પાપાનુબંધિ પાપ બંધાય.

આજ્ઞાની સાપેક્ષતા જોઇએ, સ્વચ્છંદભાવ ન જ જોઇએ. કદાચ અવિધિ ઓછી
હોય તો નિર્જરાનું પ્રમાણ ઘટે પણ આજ્ઞા નિરપેક્ષતા તો ન જ ચાલે.

શાસ્ત્રાજ્ઞા પૂર્વક સાપેક્ષ ભાવે કરે તે પરિલેહણ ભાવથી થાય. સવારે પ્રતિક્રમણ
પછી અનંતર પડીલેહણની વિધિ છે. કેમકે-

પ્રતિક્રમણમાં તો થયેલ પાપોનો નાશ છે. પણ પાપ થવાની શક્યતા; શલ્યો,

કુટેવો, ગારવો, વિરાધના વિગેરેથી ઊભી થાય છે. માટે પાપની શક્યતાને દૂર કરી અને એ શક્યતાને નબળી પાડવા સુદેવાદિ રક્ષા, આરાધના, આદરું વિગેરે છે.

આમ, પાપોની શક્યતાને પલટાવનારું 'પરિહરું' છે.

પાપોની શક્યતાને નબળી કરનાર 'આદરું' છે.

આત્મ વિશુદ્ધિ માટેની માસ્ટર કી-મુખ્ય ચાવીઓ બોલમાં ગોઠવાયેલી છે. એ સમજાય તો બોલ બોલવામાં ઉત્સાહ આવે, પ્રમાદ ન આવે.

વસ્ત્રના ૨૫ બોલ, ઓઘાના ૨૫ બોલ, પાટાના ૨૫ બોલ, પાતરાના ૨૫ બોલ, પાટના ૨૫ બોલ, દાંડાના ૧૦ બોલ, સ્થાપનાજીના ૧૩ બોલ બોલવાના.

વસ્ત્ર બે પ્રકારના (૧) સુતરાઉ અને ૨) ગરમ. કામળી પૂજનીય છે. માટે પહેલાં તેનું પરિલેહણ ૨૫ બોલથી કરવું.

પ્રશ્ન : દાંડાના પરિલેહણમાં ૧૦ બોલ કેવી રીતે બોલવા ?

ઉત્તર : દાંડાના મધ્ય ભાગે ઓઘાથી પ્રમાર્જના કરી દાંડાને હાથમાં લઈ-ડાબા પગના અંગૂઠા પર દાંડો મૂકી. માત્ર દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરતાં પહેલો બોલ બોલે. 'સૂત્ર-અર્થ-તત્ત્વ કરી સદહું ?' આ બોલ માત્ર દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરતાં બોલવું. પછી 'સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય' એ ત્રણ બોલ દાંડા ના મધ્યભાગમાં વચમાં બોલે. પછી ઉપરના ભાગમાં 'કામ રાગાદિ' ત્રણ બોલ "કામ-રાગ, સ્નેહરાગ દ્રષ્ટિરાગ પરિહરું" બોલે પછી નીચેના ભાગમાં સુદેવાદિના ત્રણ બોલ "સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ આદરું" બોલે. પછી દિવાલ (ખૂણો) અને ભૂમિનું પ્રમાર્જના કરી દાંડો મૂકે.

પ્રશ્ન : સ્થાપનાચાર્યનું પરિલેહણ કેવી રીતે કરવું ?

ઉત્તર : સ્થાપનાચાર્યનું ૧૩ બોલથી પરિલેહણ કરવાનું...તેમાં ચારે દાંડી સંયુક્ત હોવાથી ઠવણીના ૨૫ બોલ બોલવા. ભગવાનના ૧૩-૧૩ બોલ બોલવાના. તેમાં સૌ પ્રથમ સ્થાપનાચાર્યનું દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરતાં 'શુદ્ધ સ્વરૂપના ધારક ગુરુ' કહેવું. પછી ભગવાનના જમણા પડખે મુહપત્તિથી પરિલેહણ કરતાં 'જ્ઞાનમય, દર્શનમય ચારિત્રમય' એ ત્રણ બોલ બોલવા. અને ડાબે પડખે મુહપત્તિ પરિલેહણ કરતાં 'શુદ્ધ શ્રદ્ધામય, શુદ્ધ પ્રરુપણામય, શુદ્ધ સ્પર્શનામય' એ ત્રણ બોલ બોલવા. ત્રણ વાર બહાર, ત્રણ વાર અંદર એમ પરિલેહણ કરતાં 'પંચાચાર પાળે, પળાવે, અનુમોદે' તથા

‘મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ એ ગુપ્તા’. એમ ૩-૩ બોલ બોલવા આમ ૧૩ બોલ દ્વારા મુહપત્તિથી દરેક (પાંચેય) સ્થાપનાચાર્યનું પરિલેહણ કરે. સ્થાપનાચાર્યનું પરિલેહણ કાંબળ ઉપર કરવું.

સ્થાપનાજીને ઉપાડીને પરિલેહણ કરવું એ ગીતાર્થોનો મત ઓછો છે. માટે સ્થાપનાચાર્યને પાટલી ઉપર રાખીને જ પરિલેહણ કરવું. પાટલી પણ ઉપરથી પરિલેહવી ! પૂર્વે ભૂતકાળમાં પાટલી ન હતી પાછળથી જીતકલ્પમાં ઉમેરાઈ છે. બધા આવર્તો ડાબા હાથે રાખવાથી આપણી સામે સ્થાપનાજી આવે, સ્થાપના કલ્પની સજ્જાયમાં ૧, ૩, ૫, ૭ વિગેરે આવર્ત કઢ્યા છે.

૩ આવર્ત સામાન્ય સાધુ માટે હોય.

૫ આવર્ત પદસ્થ માટે હોય.

૭ આવર્ત આચાર્યને હોય. એમ ગીતાર્થોનો મત છે.

એની નીચેના ભાગમાં લાલ, શ્યામ ને કથ્થાઈબિંદુ જોઈએ. વળી કીડાએ ખાધેલ ન હોય તેમ ૫/૭ લક્ષણોથી યુક્ત સ્થાપનાચાર્યજી જોઈએ.

ઓઘાની પરિલેહણની પદ્ધતિ સમજવા લાયક છે. ચાલુ ક્રિયામાં એ શરીરથી દૂર મૂકવાથી ઇરિયાવહિયા જાય માટે પરિલેહણ કરતાં ઓઘો ખોલી દોરી કાને, ઓઘારિયું ડાબા ખભે, નિષેથિયું જમણા ખભે, મૂકે. દાંડી બગલમાં અથવા બે પગની વચ્ચે મૂકે, નીચે તો ન જ મૂકાય. સવારે પ્રથમ નિષેથિયું પરિલેહે બપોરે પ્રથમ ઓઘારિયું પરિલેહે. પાટો મુહપત્તિથી પલેવે. ‘પરિહરું’ માં મુહપત્તિવાળો હાથ નીચે લઈ જાય. ‘આદરું’ માં હાથ ઉપર લાવે.

સવારે ઓઘા-પરિલેહણનો ક્રમ : પ્રથમ સુતરાઉ નિષેથિયું, ઓઘારિયું, ઉપરની દોરી, દાંડી, પાટો, નીચેની દોરી, દશીની પ્રમાર્જના.

બપોરે ઓઘા પરિલેહણનો ક્રમ : ઓઘારિયું, નિષેથિયું, દાંડી ઉપરની દોરી, પાટો, નીચેની દોરી, દશીની પ્રમાર્જના.

સવારે પરિલેહણમાં પાંચ વાનામાં બીજા નંબરે ઓઘાનું પરિલેહણ ખોલીને કરવું. સાંજે પાંચ વાનામાં ઓઘાનું પરિલેહણ ઉપરથી કરી બધું જ પરિલેહણ થઈ ગયા પછી છેલ્લે, ઓઘો ખોલીને પરિલેહણ કરવું.

સર્વ અંગોનો સમૂહ મળી ઓઘો બને છે. છૂટા ઓઘાથી અન્ય ક્રિયા ન જ

થાય. ઓઘો બાંધ્યા પહેલાં ઉભા ન થવાય.

પ્રશ્ન : પાતરાનું પરિલેહણ કેવી રીતે કરવાનું ?

ઉત્તર : પાતરાનું પરિલેહણ ૨૫ બોલથી કરવાનું છે. તેમાં પ્રથમ, પાતરાના પરિલેહણમાં દ્રષ્ટિ પરિલેહણ 'સૂત્ર-અર્થ તત્ત્વ' કરી સદહું કહી કરે...

પાતરામાં ત્રણ પરિધિ-અધ, મધ્ય અને ઉર્ધ્વ પરિધિ છે. તેને ઉપરની પરિધિથી યા નીચે ઉપરથી પકડે, પાતરું હાથમાં લેતાં પાતરાની તે જગ્યા તથા હાથને ચરવળીથી પ્રમાર્જે. પાતરાં પૂજનીય હોઈ તે ઊંધું ન કરાય. ગૃહસ્થ પૈસાની કોથળી (માંગલીક હોવાથી) ઉંધી ન કરે.

પાતરાનું દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરતાં ૧ બોલ બોલવો = ૧

પાતરાની ત્રણ પરિધિમાં ત્રણ-ત્રણ બોલ બોલવા = ૯

પાતરાની પરિધિની ઉપર (સાઈડ ફક્ત) ત્રણ બોલ બોલવા = ૩

પાતરાની અંદરના ભાગે-૬ બોલ બોલવા = ૬

પાતરાની બહારના ભાગે - ૬ બોલ આવે = ૬

(મનદંડ૦ અને મનોગુપ્તિ૦ ના) ૨૫

યોગમાં મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિ માટે ૭૫ બોલ (૨૫ બોલ ૩ વાર) પાતરાં, પલ્લાં, ઝોળી તથા વસ્ત્રમાં બોલવાના છે.

ઘડો પણ સાવ ઉંધો ન કરાય. આડો કરીને પાણી ભરાય ખાલી ઘડો પણ માંચી ઉપર ઉંધો રાખીએ છીએ તે બરોબર નથી. નહિ વપરાશના ઘડામાં બહારની હવા જાય તો કુંથુઆ વિગેરે થાય, આથી વચમાં કાચલી મૂકીને કપડું બાંધવું.

● પાટનું પરિલેહણ

પાટનું પરિલેહણ પણ જાગૃતિ રાખી કરવું. વેઠ ન ઉતારવી.

પાટમાં પ્રથમ ઉપર-નીચેથી દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરે ત્યારે 'સૂત્ર-અર્થ તત્ત્વ કરી સદહું' બોલે. ચાર પાયા પર પરિલેહણ કરતાં ૩-૩ બોલ બોલે. બાકીના ૧૨ બોલ ચાર પાયાના બહારના ભાગમાં બોલે.

અન્ય આચાર્ય કહે છે કે-એક બોલ દ્રષ્ટિ પરિલેહણમાં બોલવો. અને બાર બોલ અંદર તથા ૧૨ બોલ ઉપરથી પરિલેહણ કરતાં બોલે. એમ ૨૪ બોલ કહે. જુદા-

જુદા પાયા પર જુદા-જુદા બોલ ન બોલે એટલો ફેર પડ્યો.

શરીરના પરિલેહણના રૂપ બોલ સ્ત્રી-પુરુષ બધાને પણ મુખ ખભા તથા છાતીના ૧૦ બોલ સ્ત્રીને નથી. અને ખભા તથા છાતીના ૭ બોલ સાધ્વી મ. ને નથી શ્રાવક-શ્રાવિકાને પણ સાધુ-સાધ્વીની જેમ પરિલેહણ હોય.

પરિલેહણની શરૂઆત કરતાં કેટલીક બાબતોનો ખ્યાલ રાખવો.

૧) પરિલેહણ કરતાં પહેલાં તમામ ઉપધિ ભેગી કરવી.

૨) ચાલુ પરિલેહણમાં જરા પણ આઘા પાછા થવું નહિ.

૩) પ્રતિક્રમણની જેમ પરિલેહણની માંડલી હોય છે. તેમાં આવી પાંચ વાન કરી, આદેશ લઈ સ્વસ્થાને જવું. ત્યાં ઉપધિનું પરિલેહણ કરવું.

૪) પરિલેહણમાં અજયણા ન થાય તેની કાળજી રાખવી વિશેષ આ કલમો-એ પુસ્તક ('મુક્તિના પંથે', 'શ્રમણ ધર્મ જ્યોત') માંથી જોઈ લેવી.

જઘન્યથી સવારે મુહપત્તિ તથા ઓઘાનું પરિલેહણ કરે. નિષેધીયું, ઓઘારિયું તથા પાટો-ત્રણેય ઓઘારિયા જ કહેવાય-પછી કટિસૂત્ર (કંદોરો). પૂર્વે આસન તરીકે ઓઘારિયું વાપરતાં હાલ જીતકલ્પમાં વિવેક-બહુમાન ન જળવાય; માટે ઓઘારિયા ઉપર બે દોરી બાંધવાની કહી છે; તેથી આસન કંદોરો ચોલપટ્ટાનું પરિલેહણ કરે, પછી આદેશ માગી બીજું પરિલેહણ કરે.

કાજો લીધા પછી ઇરિયાવહિયા નહીં, પણ પરઠવ્યાના ઇરિયાવહિયા હોય. તેથી કાજો પરઠવ્યા પછી ઇરિયાવહિયા કરવા.

મોહનીયકર્મ નિવારણની પૂજામાં છે કે કાજો એ જયણાનું સાધન છે. 'મને લાભ મળ્યો' એમ ભાવના ભાવતાં-ભાવતાં મુનિને અવધિજ્ઞાન થયું. પહેલા દેવલોકમાં ઇન્દ્રાણીને સમજાવતા ઇન્દ્રને જુવે છે. કાજો લીધા પછીના ઇરિયાવહિયાના કાઉસ-ગમાં આ દ્રશ્યને જોઈને મુનિ હસી પડ્યા. તેથી અવધિજ્ઞાન ચાલ્યું ગયું. પ્રાપ્ત થયેલું અવધિજ્ઞાન હાસ્ય મોહનીયના ઉદયે ચાલી ગયું.

કાજાની ક્રિયામાં તાકાત છે કે અવધિજ્ઞાન અપાવે. તેમાં અધ્યવસાયની શુદ્ધિ ભળે તો કેવળજ્ઞાન પણ અપાવી શકે.

જયણા પૂર્વક લેવાતા કાજામાં નીચેની બાબતો ખાસ જાળવવી.

(૧) કાજો વોસિરાવે નહિ ત્યાં સુધી બોલાય નહીં.

(૨) લેવાતા કાજને ઓળંગવો નહીં.

(૩) એક સાથે બે જણે કાજો ન લેવાય. એકજણ કાજો લે તો બધાએ ઉભા રહેવું અને અનુમોદના કરવી.

(૪) કાજો લઈ પરઠવ્યા પછી જ મુહસી પરચક્રમાણ પારી પાણી વાપરવું.

(૫) માત્રાની કુંડીનું પરિલેહણ કરવું આવશ્યક છે જેમાં બોલ બોલવાના નથી. કામળીના છેડા (છંછા) વાળી પૂંજણી બનાવી રાખવી. તે પૂંજણી દ્વારા માત્રાની કુંડીનું પરિલેહણ સ્હેજ ઉપરથી કરવું.

(૬) કાજો લેતી વખતે ઢાંડો, માત્રકનું પરિલેહણ કરવું. સંચારાભૂમિ, પાટ, પાટલા વિગેરેનું પરિલેહણ કરી છેલ્લે કાજો લેવો.

કાજો સુપડીમાં લઈ જીવજંતુ, સચિત્તાદિકને જુવે, તેવું કાંઈ હોય તો જયણા કરે પછી કાજો પરઠવે. ત્યારબાદ કાજો ભેગો કર્યો હોય ત્યાં ઇરિયાવહિયા કરે.

સાંજના પરિલેહણમાં કાજો વોસિરાવ્યા પછી પાણી *ગાળવાની વિધિ છે.

કાયલી, ઘડો, ચરવળી, ગરણું વિગેરે ભેગુ કરી લઈને બેસે. ૨/૩ કાયલી પ્રમાણ પાણીથી (પરિલેહ્યા ગરણાથી પાણી ગાળીને માટલાને) ધુએ, તો જ ઘડો પરિલેહ્યો કહેવાય. ભીનો ઘડો ચરવળી દ્વારા ઉપરથી પરિલેહવો જોઈએ.

સવારે છ ઘડી દિવસ ચડયે બહુપરિપુત્રા પોરિસિ આવે; તે પહેલાં લુણાં, પાતરાં વિગેરે ભેગાં કરીએ, ત્યારબાદ પોરિસિ ભણાવે. ઝોળીની ગાંઠ, દોરીની આંટી પ્રથમથી જ કાઢવી.

સર્વ પ્રથમ પાતરાનું પરિલેહણ થાય. કેમકે તે ઓઘ ઉપધિમાં છે. તરપણીનું પરિલેહણ પછી થાય કેમ કે તે ઉપગ્રહ ઉપધિમાં છે.

પછી કાયલા-કાયલી વિગેરેનું પરિલેહણ કરે. ઇરિયાવહિયા કરી વસતિ જોઈ બે પ્રહર સ્વાધ્યાય કરે. સ્થંડિલના કપડાં જુદા રાખવાથી વધુ ઉપધિનો દોષ લાગે.

★ પાતરાનું પરિલેહણ કર્યા પછી ઘડા, કાયલી, ગરણાનું પરિલેહણ કરી વસ્ત્ર પરિલેહણ-કાજની વિધિ કરવી. ત્યારબાદ પાણી ગાળવાની સામાચારી છે એમ પૂજ્યશ્રી જણાવતા...

પૂજ્યશ્રીની પુણ્યનિશ્રામાં આ રીતે સામાચારીનું પાલન કરતાં હતાં...!

સંપાદક

અશુદ્ધિની વાત ગૃહસ્થને છે. સાધુના ખેલ, મળ, મૂત્ર પણ સંયમ પરિણમવાના કારણે અશુદ્ધિ હોવા છતાં પણ શુદ્ધિ રૂપ બને.

આપણામાં કયાં સાધુપણું છે ? એમ માની જુદા વસ્ત્રો રાખે તો આપણે સ્નાનાદિમાં પણ પ્રવૃત્ત થઈશું ! અને ઘણા નીચે ઉતરશું. સૂરિમંત્રની સાધના કે અંજન શલાકાદિ કરતી વખતે ઔપચારીક આંશિક બાહ્યશુદ્ધિ કરે તે અપવાદિક છે. કબુતરનું ચરક પણ અમુક ગુણધર્મોની દ્રષ્ટિએ શુદ્ધિમાં ગણાય છે. અહીં તો સંયમના પરિણામ છે. સંયમીના મળાદિ બધું શુદ્ધી રૂપ જ ગણાય.

“મુહપત્તિ રચહરણ” ગાથા દ્વારા બે દીવસ પરિલેહણ વિધિનો અધિકાર વિચાર્યો જે ઉપકરણ વિગેરેનું પરિલેહણ કરવાનું છે ; તે ઉપકરણોનું પ્રમાણ-માપ વિગેરે કેટલું હોય તે આગળની ગાથામાં જણાવશે.

વાચના-૪૩

બત્તિસંગુલદીહં રચહરણં...૥૨૭૥

શ્રીમાન્ પૂ.આ. ભાવદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથના માધ્યમે સાધુ જીવનની મર્યાદાઓ જણાવી રહ્યા છે. કેમકે જ્ઞાની ભગવંતની આજ્ઞા પ્રમાણે જીવન જીવવાની પદ્ધતિ તે જ સામાચારી છે, એના પાલનથી મોહના સંસ્કાર ઘટે. સામાચારીથી સ્વચ્છંદવાદ દૂર થાય. સ્વચ્છંદવાદ એ મોહનો પ્રતાપ છે. જ્યાં આજ્ઞા ત્યાં સ્વચ્છંદવાદ નહિ. કેમકે, બંને વિજાતિય છે. અનાદિ સ્વચ્છંદવાદને ટાળવા માટે આજ્ઞા અને સામાચારી પ્રમાણે જીવન ઘડતર કરવાનું છે. સંયમ જીવન માટેના ઉપકરણોની પણ મર્યાદા નિયત કરેલી છે.

ઉપકરણ એટલે ?

उपक्रियते अनेन इति उपकरणम्

उप એટલે નજીક

જેના દ્વારા આત્મભાવ-પરમાત્માની આજ્ઞાની નજીક અવાય તે ઉપકરણ !

સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં ૧૦ ઉપકરણનું પડિલેહણ કરે. કાજો લેતાં સૂર્યોદય થાય. આમ પડિલેહણની વિધિનો ક્રમ જણાવ્યો.

હવે ઉપકરણના માપની મર્યાદા કહે છે.

ઓઘો-રજોહરણ, ઓઘ=સામાન્ય. જે દરેકને હોય કાયમ માટે સાથે હોય; તે ઓઘો. દાંડો, કામળ તો બહાર જતાં જ હોય. પણ ઓઘો તો સાથે જ હોય. ઓઘોએ સાધુની ઓળખ છે. પોતાની જાતનોય સાધુતાનો ખ્યાલ ઓઘાથી જ આવે. જેમ યજ્ઞો-પવિત્ર થયા પછી જનોઈ અળગી ન જ કરે તેમ, દિક્ષિત થયા પછી સાધુ પોતાના શરીરથી

ક્યારેય ઓઘો અલગ ન કરે. અને મુહપત્તિનો ઉપયોગ ભાષા સમિતિના પાલન માટે તથા પ્રમાર્જના માટે ક્યારે કરવો પડે તે નક્કી નથી. માટે સાથે જ (ડાબા હાથમાં) રાખે.

ચાલુકિયામાં ઓઘો ખોળામાં રાખવો. તે સિવાય બાજુમાં = પોતાના ડાબા પડખે રાખે ‘‘બત્તીસંગુલદીહં રચહરણ’’ ઓઘો ૩૨ આંગળનો હોય. પ્રાચીનકાલે દશી ન હતી. ઓટયા વિનાની કામળનો ઉપયોગ દશી તરીકે થતો. સ્થુલિભદ્રએ અશોકવા-ટિકામાં કામળીનો ઓઘો કરેલ.

૧૫૦૦ વર્ષ પહેલાંના ગ્રંથમાં ઓઘાની વાત આવે છે. તેમાં (ઓઘારીયું જ બાહ્ય નિષદ્યા) નિષેધિયુ જ આસન તરીકે હતું. તે પછી અષ્ટમંગલ યુક્ત ઓઘો થયો. ૩૨ આંગળ ઓઘામાં દાંડી ૨૪ આંગળની જોઈએ. અને દશી ૮ આંગળની જોઈએ, ક્યારેક દાંડી નાની હોય તો દશી મોટી, અને દાંડી મોટી હોય તો દશી ૧-૨ આંગળ નાની ચાલી શકે પણ દાંડી અને દશી બંને મલીને કુલ ૩૨ આંગળનો ઓઘો જોઈએ. આપણે તો પૌદ્ગલિક ભાવ જ પોષીએ છીએ. મોહનીયને રોકીએ નહિ તો સંયમ માત્ર ‘પ્રાણ-રહિત ખોખું’ રહેશે. દશી પણ ખોલેલી જ જોઈએ. જેથી સુકુમાળ હોય તેથી જયણા પળાય.

સાધુ ઓઘો શા માટે રાખે ? તેનો ઉપયોગ શું ?

સાધુની દરેક ક્રિયા જયણા પૂર્વકની હોય. જયણા આરાધનાનો પ્રાણ છે. આથી જ દશવૈકલિકમાં ‘‘જયં ચરે જયં ચિદ્દે’’ કહી. સાધુની જયણા પૂર્વકની પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવ્યું છે. કોઈ વસ્તુ લેવી મૂકવી હોય, બેસવું હોય કે ઉઠવું હોય કે અંગોપાંગ સંકોચવાના હોય ત્યારે ‘‘પુલ્લં પમજ્જણઠ્ઠા’’ પહેલાં રજોહરણથી પ્રમાર્જના કરીને પછી જ ક્રિયા કરવાની છે. તથા રજોહરણએ સાધુનું ચિન્હ...ઓળખ છે. આથી સદાય સાથે રાખવાનું છે.

રજને હરણ કરે તે ‘રજોહરણ’ કહેવાય. પ્રમાર્જના કરતાં બાહ્ય રજ-ધૂળ તો દૂર થાય જ છે; પરંતુ તે સમયે જીવરક્ષાના પરિણામ હોવાથી સાધુની જાગૃતિ સતત રહેતી હોવાથી કર્મ રૂપી રજને પણ દૂર કરે છે.

ઓઘાથી અડધું માપ મુહપત્તિનું-૧૬ આંગળ (૧૧વેંત) પોતિકા=મુહપત્તિનું માપ ૧૧વેંત ચાર આંગળ જણાવ્યું છે.

બીજી મુહપત્તિ મોં પ્રમાણે-જે સ્વાધ્યાય કરતાં, કાજો લેતાં, મૃતક પરઠવતાં બાંધતા હતા. અને તે માથા દીઠ ૧ મુહપત્તિ રાખે.

મુહપત્તિ શા માટે ?

સંપાત્તિક જીવોની વિરાધનાથી બચવા, રજ થી બચવા પુસ્તક પર રજ હોય તો તેનું પડિલેહણ કરવા મુહપત્તિ છે. મુહપત્તિ ના ઉપરના ભાગથી પુસ્તક પ્રમાર્જવામાં બહુદોષનો સંભવ નથી માટે મુહપત્તિથી પ્રમાર્જને લેવું મૂકવું.

પૂર્વે કાજો લેતાં નાસિકા-મુખ મુહપત્તિથી બાંધતા હતા. પછી વસતીની પ્રમાર્જના કરતા હતા.

આ બે ઉપકરણ-રજોહરણ તથા મુહપત્તિ જીવરક્ષા માટે છે. તથા તે બંને સાધુનું લિંગ (ચિન્હ) પણ છે. જિનકલ્પીને પણ આ બે ઉપકરણ જોઈએ જ.

પ્રાચીન કાળમાં કંબલના છુંછા દશી તરીકે વાપરતા હતા. ઓઘા પર બે નિષેધિયાં હોય, તેમાં એક સુતરાઉ નિષેધિયું જે એકેન્દ્રિયના અવયવોમાંથી બનાવેલ હોય તથા, બીજું આસન તરીકે કામ આવે તેવું હોય જે કંબલમય=ગરમ; તે પંચેન્દ્રિયના અવયવોમાંથી બનાવેલું હોય.

આગમમાં વસ્ત્ર ત્રણ જાતના કહ્યા છે.

૧) એકેન્દ્રિયમાંથી બનાવેલ વસ્ત્ર=કપાસાદિ.

૨) વિકલેન્દ્રિયના બનાવેલ વસ્ત્ર-રેશમી.

૩) પંચેન્દ્રિયના ઉનમાંથી બનાવેલ વસ્ત્ર-ગરમ, કાંમળાદિ.

સાધુએ મુખ્યત્વે એકેન્દ્રીય-પંચેન્દ્રિય નિષ્પન્ન સુતરાઉ-ગરમ કપડાં નિર્મોહ ભાવે વાપરવાના, આચાર્ય ભગવંત અંજન શલાકા આદિ વિશિષ્ટ કાર્ય પ્રસંગે અપવાદે રેશમી વસ્ત્ર વાપરે.

રજોહરણ-મુહપત્તિનું પ્રમાણ બતાવી હવે બીજા ઉપકરણ કપડા આદિનું પ્રમાણ આગળ બતાવશે.

વાચકો માટે નોંધ

‘યતિદિનચર્યા’ ગાથાનં. ૨૯ થી ૩૭ ગાથાની વાચના (શ્રા.સુ. ૧૨ થી શ્રા.વ. ૩ સુધીની) ગમે તે કારણસર નોંધાઇ શકી નથી તેથી અત્રે મૂકી શક્યા નથી. વાચક વર્ગ ક્ષમ્ય ગણાશે.

-સંપાદક

વાચના-૪૪

પદ્મા છઠ્ઠાડિયા સુત્તપોરસી...૥૩૮૥

પૂ. આચાર્ય ભાવદેવ સૂરિ મહારાજ શાસ્ત્રાનુસારી જીવન પદ્ધતિના અધિકારમાં આ ગ્રંથ સમજાવી રહ્યા છે. સૂત્ર પોરિસિ પછી પાતરાં પડિલેહણ કર્યા પછી અર્થ પોરિસિ કરે. એક પ્રહર પૂરો થવામાં બે ઘડી બાકી હોય અથવા છ ઘડી પોરસી થાય ત્યારે પોરિસિ ભણાવાય. ૮। થી ૧૦ સુધી માં પોરિસી ભણાવે તો હજુ ચાલી શકે પણ ૧૨ વાગી જાય તો આવોચના આવે. તે પણ “પડિલેહણા આધી-પાછી ભણાવી” એ અતિચાર લાગે. વિહારમાં જુદી વાત છે; પણ પ્રમાદથી કરે તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. સૂત્ર પોરિસિમાં સૂત્રનું ઉચ્ચારણ, અર્થ પોરિસિમાં અર્થ કરે. જેમને સૂત્રનો અભ્યાસ થઈ ગયો હોય તેઓ બંને પોરિસિમાં અર્થ કરે. ૧૨ વર્ષ સૂત્ર ભણે, ૧૨ વર્ષ અર્થ ભણે, ૧૨ વર્ષ દેશાટન કરે. પછી જ આચાર્ય બને. આ શાસનની મર્યાદા છે.

ગણધર ભગવંતની વાણી પર બહુમાન હોય તો મોહનીય તૂટે. આથી જ્ઞાનાવરણીય તૂટે જ. પણ “આપણને સમજણ ન પડે તો શું કરવું !” આમ કહી સૂત્ર સાથે જ અર્થ ભણે તો જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપશમ થાય. પણ મોહનીયનો ઉદય વધે.

ગોખવું = ઘુષ્-ઘોષ્ ધાતુ છે. ભગવંતના અર્થ-સૂત્રનો પદ્ધતિ પૂર્વક ઉચ્ચાર કરવો. ‘વાણીનો ઘોષ’ કરવાથી સ્વયં યાદ રહી જાય.

ભગવંતની વાણી મોહના જેરને ઉતારનાર છે. આ પરમાર્થ સમજવાની જરૂર છે. મંત્રાક્ષરોમાં અર્થનું મહત્વ નથી. શબ્દનું મહત્વ છે. જેમ જેર ઉતારનાર ગારુડી શબ્દો પર ભાર મૂકે; અને એથી જ જેર દૂર થાય. શબ્દો / ગાથાના અર્થ ન સમજાય તો કાંઈ નહીં પણ આગમની વાણીના ઘોષણથી મારાં કર્મો દૂર થશે. આવો ભાવ હોય

તો કંટાળો આવે જ નહીં.

જેમણે આગમના અર્થનો અધિકાર નથી મેળવ્યો અર્થાત્ ૧૧ અંગ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી બંને પ્રહરમાં સૂત્ર જ ભણે અથવા બાલમુનિ અને જેણે અર્થાધ્યયન શરુ નથી કર્યું તે બેય-પોરિસિમાં સૂત્ર જ ભણે. ૧૨ વર્ષ પછી તેઓ બંને ઉભય પોરિસિમાં અર્થ જ ભણે.

સૂર્યોદયથી માંડી ૬ ઘડી સૂત્રપોરિસિ, ૬ ઘડી પછી અર્થપોરિસિ કરે.

જોગ થયેલા સૂત્રનો અભ્યાસ સૂત્ર પોરસીમાં ભણે. (સાધ્વીજી મહારાજ ને જેટલો અધિકાર છે; દશવૈકલિક, આવશ્યક, ઉત્તરાધ્યયન, આચારાંગ, તે પૂર્ણ થાય તેટલો અભ્યાસ કરે પછી જ અર્થ કરે.)

સૂત્ર અને અર્થ પોરિસિની વ્યવસ્થા પ્રમાણે સાધુઓ કઈ રીતે ભણે ? કોણ ભણાવે ?

“અજ્ઞાયણં ઉવજ્ઞાઓ કરેઈ, આચરિયા સુતત્થં કહઈ”

ઉપાધ્યાય સૂત્ર આપે

આચાર્ય અર્થને આપે.

કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચાડનાર શ્રુતજ્ઞાન છે. તે આ રીતે પ્રવર્તમાન છે. પૂર્વે પુસ્તક ન હતાં. પુત્યય સત્થં વિણાવિ સિદ્ધતં પઢિંસુ શાસ્ત્રો પુસ્તકમાં ઢાળ્યા ન હતા તો પણ સાધુ ભગવંતો ભણાતા હતા. ગુરુ મહારાજ કહેતા જાય અને શિષ્યો યાદ રાખે. આથી વિનયની મર્યાદા જળવાતી. ઉપાધ્યાય સૂત્ર અને આચાર્ય સૂત્રના અર્થો ભણાવતા.

આજે પુસ્તકોમાં સૂત્ર, અર્થ જોઈને તૈયાર થઈએ. આમાં ભૂલ હોય તો કોણ કાઢે ? આજે પુસ્તકાધિન જ્ઞાન થયું એ જ વિષમકાળનો પ્રભાવ છે.

મહેસાણા પાઠશાળા, ભાવનગર આત્માનંદ સભા વગેરેનાં સ્ટાન્ડર્ડ ઉંચા છે. પરંતુ તે ભણાવા માટે ગુરુગમ તો જોઈએ જ.

વાચના આપતાં સમયે ગુરુ મહારાજનું આસન અને સ્થાપનાજી સામે રાખી એમના વતી બોલવાનું છે. વાચનાની શરૂઆતમાં ઇરિયાવહિયા કરી અનુયોગની ક્રિયા કરવી તે શાસ્ત્રીય છે. મહાનિશીઘના ૪ થા અધ્યયનમાં છે કે જો જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ મુખ મંદ હોય તો “ઢાઈજ્જ સહસ્સ” અઢી હજાર નવકારનો જાપ કરે. હાલ

ઓછામાં ઓછી ત્રણ નવકારવાળી ગણવાની આજ્ઞા છે. પૂર્વે પાંચ ગણવાની આજ્ઞા હતી. તે સિવાય વાતો, ગપ્પા, પ્રમાદ કરેતો મહાદોષ લાગે. ગુરુમહારાજની આજ્ઞા લઈ વેચાવચ્ચ કરે તો વાત જુદી.

ગચ્છમાં મુખ્યતાએ કોણ-કોણ હોય ?

આયરિય ઉવજ્ઞાયા પવિત્તિ થેરા તહેવ ગણવચ્છા ।

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર અને ગણાવચ્છેદક એ પાંચ મહાપુરુષો હોય તેને ગચ્છ કહેવાય. ગચ્છ શબ્દમાં સંસ્કૃતમાં ગમ્ ધાતુ છે. તેનો ગચ્છ આદેશ વર્તમાનકાળમાં થાય. બીજા (ગણકાર્ય રહિત કાળ) કાળમાં ગમ્ જ રહે.

“ગમ્યતે મોક્ષમાર્ગઃ અનેન સ ગચ્છ”

વર્તમાનકાળમાં જેનાથી મોક્ષમાર્ગે ગમન થાય તે ‘ગચ્છ’ કહેવાય.

આચાર્યાદિ પાંચ મહાપુરુષો ગચ્છમાં હોવા જોઈએ.

(૧) આચાર્ય : આ-મર્યાદાપૂર્વક, ચર્ આજ્ઞામાં ફરવું વ્યાકરણમાં તદ્દિતનો પ્રત્યય લાગે.

વડીલ જો આચાર નિષ્ઠ હોય તો બધાને ખૂબ અસર થાય આચાર્ય જો આચાર ગૃહ્ય હોય તો (તેને) વધુ (બોલવાની) ઉપદેશની જરૂર ન પડે. પૂ. ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજી મ. ઉંમર હોવા છતાં, અસ્વસ્થ અવસ્થામાં પણ કપડો ઓઢયા વિના એમજ ટેકાવિના ઉભા-ઉભા પ્રતિક્રમણ કરતા; આ આચારનિષ્ઠા છે.

આચારે સાધુ = તે આચાર સાધુ આચાર્યનું મુખ્ય વિશેષણ છે. આચારમાં સાધુ એટલે શ્રેષ્ઠ તે આચાર્ય. ગણાય; આચાર્ય પદવીમાં આજે કાળના પ્રભાવે માત્ર પદનું જ મહત્ત્વ છે. પણ ‘પદ’ તો ખોખું છે, પ્રાણ તો છે આચાર નિષ્ઠા.

છેદસૂત્રમાં શેષકાળમાં પાટ વાપરવાનો નિષેધ છે. આજે આચાર્યો પાટ પર જ બેસે છે. (‘વા’ ના કારણે અપવાદે પાટ નો ઉપયોગ થાય એ જુદી વાત છે.)

પદની સાથે શાસ્ત્રની મર્યાદાનું પાલન જોઈએ. અન્યથા એ જગતના જીવોનું કલ્યાણ ન કરી શકે. આચારમાં નિષ્ઠ હોય તો તેની અસર વધુ થાય. આચાર્ય એટલે માત્ર ‘ગાદીપતિ’ નહીં પણ આચાર નિષ્ઠામાં કડક હોય. આથી જ બધા ઉપર તેની અસર થાય. અને બધા સ્વયં સુંદર આચાર પાળે.

(૨) ઉપાધ્યાય : ઉપ = પાસે, અધ્યાય = ભણવું.

જેમની પાસે ભણાય તે ઉપાધ્યાય.

પરમાત્માએ પ્રરુપેલા બાર અંગો તે સ્વાધ્યાય છે. તેના ઉપદેશકો તથા ભણાવે તે ઉપાધ્યાય છે.

કર્મગ્રંથમાં વર્ણાદિની ૨૦ પ્રકૃતિ છે. તેમાં લવણરસ નથી તો પક્ષિપ્તસૂત્ર માં 'લવણો વા' કેમ બોલાય છે ? આ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે. 'લવણ' એ તો ચીજ છે. અને તે રસના ભેદમાં આવી જાય છે. મીઠા વાળી રોટલી સ્વાદિષ્ટ લાગે માટે એનો સમાવેશ મધુરમાં થાય. 'મહુરેવા' માં આવી જાય, માટે 'લવણ વા' નહીં બોલવાનું એ વાત ઉપાધ્યાય સમજાવે.

પક્ષી પ્રતિકમણમાં 'પત્તરસત્રં રાઈદિઆણં' બોલાય. પણ "એક પક્ષસ્સ" ન બોલાય.

'પત્તરસત્રં રાઈદિઆણં દિઆણં' એમ પાઠ પણ છે.

ઉપાધ્યાયની જરૂર એટલા માટે છે કે, શુદ્ધ પાઠ ક્યો છે તે જણાવે આથી વિરુદ્ધ ન ગોખાય.

(૩) પ્રવર્તક : પ્રકર્ષે કરીને રત્નત્રયીના માર્ગમાં આગળ વધારે તે. પ્રવર્તક દરેકના અંતરાત્માની પરિણતી વિચારે. કોઈકને જ્ઞાનની, કોઈકને ધ્યાનની, કોઈકને વૈયાવચ્ચની આજ્ઞા કરે. પ્રતિકમણ આદિ નિત્ય ક્રમ તો કરવાનું જ; પણ વિશેષ ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિમાં રોકે. આજે સત્તર ગાથા કરાવી વ્યાકરણમાં પાડી દે. ૧૦/૧૨ વર્ષમાં તો વૈરાગ્યનું વૃક્ષ ક્યાંય સૂકાઈ જાય. અને પછી બીજી પ્રવૃત્તિમાં પડી જાય. તેવું ન બને તે કામ પ્રવર્તકનું છે.

આચારાંગની પાંચમી ચૂલિકા નિશીથનું અધ્યયન ન કરે ત્યાં સુધી પાટ પર ન જ બેસાય. પોતાનામાં આચરણ હોય તેટલું જ બોલાય. આ પ્રવર્તક સમજાવે. બધાને એક દંડે ન હાંકે. શક્તિ સંપન્ન સાધુને તપ સંયમ સ્વાધ્યાયમાં જોડે તો "અસહં ય નિયત્તેઈ" અસમર્થને નિવર્તન=વારે. આમ સતત ગણની ચિંતા કરવાનો સ્વભાવ પ્રવર્તકનો હોય.

(૪) સ્થવિર : વૃદ્ધ ઠરેલ સાધુ સમુદાયમાં જોઈએ. તે લગભગ ૫૦ વર્ષના જોઈએ. ૫૦ વર્ષે પારિણામિકી બુદ્ધિ થાય. ઉંમર પાકે તેમ લોહી ઠરે. મગજ શાંત

થાય, ગંભીર હોય.

સ્થવિર ત્રણ પ્રકારે

૧) વય સ્થવિર,

૨) શ્રુત સ્થવિર,

૩) પર્યાય સ્થવિર.

વય સ્થવિર કરતાં પર્યાય સ્થવિરે ઘણી સંવત્સરી જોઈ છે. માટે એની કિંમત વધારે અને એમના કરતાં શ્રુતસ્થવિરની કિંમત વધારે. કેમકે તેમણે છેદ સૂત્રનો અભ્યાસ કર્યો છે. આગમોની જાણકારી મેળવી છે.

૧૦ વર્ષે પંન્યાસને સકલ અનુયોગની આજ્ઞા મળે. તે સર્વ આગમો વાંચી વંચાવી શકે.

ગણિને માત્ર ભગવતી સૂત્ર જ વંચાય અને વડીદીક્ષા જ આપી શકે.

ગણિ થયા પછી પણ બધા આગમોના જોગ થાય પછીજ પંન્યાસ પદવી અપાય. એમ પૂ. નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમુદાયમાં છે. પૂ. ગુરુદેવશ્રી ધર્મસાગરજી મહારાજે પણ તેમ જ કરેલ. બધા આગમોના યોગોદ્વહન કરેલા.

પંન્યાસ તેને કહેવાય જેમને સઘળા આગમ-વાંચવા વંચાવવાનો અધિકાર હોય.

પંન્યાસ એટલે શું ?

પંન્યાસ શબ્દમાં ત્રણ શબ્દો છે.

પંડિત-પદ-ન્યાસ.

મધ્યમ પદલોપી સમાસ થવાથી 'પદ' શબ્દનો લોપ થયો.

પંડિતનું ટૂંકું થાય.

ન્યાસ એટલે સ્થાપન કરવા.

પંડિત પદે સ્થાપન કરવા તે પંન્યાસ.

આજે માત્ર ખોખું રહ્યું, પદ રહ્યું (ભગવતી સિવાયના આગળના જોગ-વિશિષ્ટાત્મા કરી શકે)

સંયમ સામાચારીના પાલનમાં જે છતી શક્તિએ ઢીલા પડ્યા હોય કે જેની

સ્ત્રીની આરાધના સિદ્ધાંતી હોય તે આત્માઓને આરાધનામાં સ્થિર કરે તે સ્થવિરનું કામ છે.

સ્થિરી કરણાત્ સ્થવીર :

ઉંમરથી સ્થવિર, પર્યાયથી સ્થવિર અને શ્રુતથી સ્થવિર તેમાં કમશ : એકેક મહત્વનાં છે.

(પ) ગણાવચ્છેદક જે હાલ ગણિ કહેવાય છે.

અવચ્છેદક વિભાગ પૂર્વકની રચના.

આખા સમુદાયના સાધુઓની જીવન યોગ્યતાનો એને ખ્યાલ હોય. બાળ, શ્લાન, પરિણત, અપરિણત, શિથિલ, ધીક્રપરિણામી, વિગેરેના ખ્યાલ હોય. અને એ જાણી તેને તે તે રીતે જોડે તે ગણાવચ્છેદકનું કામ છે.

આ પાંચ વિના ગચ્છ ન હોય. જ્યાં પાંચ પુરુષોનો વર્ગ ન હોય તેને શું ગચ્છ કહેવાય ?

ડિપાર્ટમેન્ટને ચલાવનાર આ પાંચ છે. આના વિના સમુદાય લગભગ ખલાસ પામી છે. આજ્ઞામાં સમુદાય ત્યારે જ ચલાવાય આ પાંચ હોય તો બાકી વ્યવહારથી તો સમુદાય ચાલે જ છે. પણ એ વાસ્તવિક નથી.

ગચ્છને રાજ્યની, શાસનની, સામ્રાજ્યની ઉપમા આપી છે.

રાજા, રાજકુમાર, પ્રધાન, સેનાપતિ અને કોટવાલ હોય તો જ સામ્રાજ્ય ચાલે. તે પાંચ પ્રધાન પુરુષો વિના શાસન ન ચાલે. માટે રાજા, કુંવર, આમાત્ય, સેનાપતિ અને કોટવાળ જોઈએ જ, તેમ સમુદાયને પરમાત્માની આજ્ઞામાં ચલાવવા ઉક્ત પાંચ પ્રધાન પુરુષ જોઈએ જ.

હવે ટીકાકાર વ્યાખ્યા કરે છે.

આચાર્ય કોને કહેવાય ?

- ૧) પાંચ પ્રકારના આચારમાં નિષ્ઠ હોય.
- ૨) આચારને પ્રકાશે.
- ૩) આચારને દેખાડે.

તે આચાર્ય કહેવાય.

પંચવિહં આચારં

આચાર્ય; પાંચ પ્રકારના આચારમાં નિષ્ઠ હોય. આચાર પાંચ પણ તેને એક જ સ્વરૂપમાં લીધા છે.

જ્ઞાનાચાર = જાણકારી.

દર્શનાચાર = માન્યતા

ચારિત્રાચાર = આચરણ

તપાચાર = કર્મને તોડવાનો માર્ગ

વીર્યાચાર = ફોર્સ

આમાં ૧-૧ આચારમાં બીજા ચાર આચાર હોય તો જ નિર્જરા થાય.

આજે શ્રમણ સંઘમાં જ્ઞાન છે પણ જ્ઞાનાચાર નથી. જ્ઞાનાચાર નિર્જરાનું અંગ છે. બાકીના ચાર ન હોય તો એકલા જ્ઞાનની જિનશાસનમાં કોડીનીય કિંમત નથી.

જે જ્ઞાન ભણતાં-જ્ઞાનાચારને દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચારને સ્હેજ પણ આંચ ન આવે તો જ જ્ઞાનાચાર આવે. અને નિર્જરા થાય, બાકી જ્ઞાન 'સેક ડિપોઝિટ' જેવું છે.

વ્યાખ્યાન આપવા માટે નવકારવાળી ગૌણ થાય. આથી પુણ્યબંધ થાય, નિર્જરા ન થાય, હા; ગીતાર્થ આજ્ઞા આપે તો નવકારવાલી ગૌણ કરી ભણો, પણ એ ગીતાર્થની આજ્ઞાથી, મન મરજીથી તો નહીં જ.

પ્રશ્ન : નવકારનું એક પદ ગણો તો ન ચાલે ?

ઉત્તર : ના, નવકાર મહામંત્રમાં અરિહંતો માર્ગદર્શક છે, સિદ્ધો આદર્શ છે, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ પ્રેરક છે. ત્રણેય મહત્વનાં છે એકેય વિના ન ચાલે.

નવકાર મહામંત્રને સમર્પણ થનારો આત્મા કર્મબંધનમાંથી જલ્દી છૂટે છે, તેથી સમર્પણ ભાવપૂર્વક ગણાવી જોઈએ. સામાન્યથી ૭ મિનિટમાં ૧ નવકારવાળી ગણાય. આથી ઓછો સમય થાય તો ગોટાળો થવા સંભવ છે.

આચારની વાત ચાલે છે, એક પણ આચાર ઓછો હોય તો નિર્જરા ઘટે. નિરપેક્ષ પણ એક આચારનું પાલન ન ચાલે. તપ કરતાં ભણવાનું ગૌણ જ થવું જોઈએ. જ્ઞાન ભણતાં તપ ગૌણ ન જ થવો જોઈએ. આ માટે ગીતાર્થ ગુરુના ચરણે રહેવું.

આચાર્ય-પંચવિધ આચારનું આચરણ કરે અને પ્રકાશ કરે.

અનાદિના મોહનીયના સંસ્કારમાં રહેલા જીવને પ્રેરણા થાય તે પ્રકાશ. આચાર્યનું પોતાનું આચરણ એટલું સુંદર હોય કે ઉપદેશ વિના અસર થાય.

પ્રશ્ન : પાલન અને આચરણમાં શું તફાવત ?

ઉત્તર : પાલન વ્યવહારથી, બાહ્ય દ્રષ્ટિથી થાય. શ્રાવકને સારું દેખાડવા કરે, જો કે અપેક્ષાએ પાલન સારું છે કે લોકોના દેખતાંય વ્યવહાર તો પાળે છે.

આચરણ : સહજ જ થાય, દિવસ કે રાત હોય, એકલા હોય કે પર્યાયમાં હોય, પણ પ્રવૃત્તિમાં કોઈ ફરક ન પડે. આત્મલક્ષી અને આત્મસાક્ષીએ આચરણ થાય.

તેમજ 'પહાસંતા' લોકોની આગળ છાપ આચારની પડે, સુખશીલતાનો ત્યાગ કરી, આચારની આચરણા પૂર્વક પ્રભાવ પડે. તેમને આજ્ઞા વિરુદ્ધ વિચાર પણ ન થાય. તો પ્રવૃત્તિની વાત જ ક્યાં.

'આચારે દંસતા' આચારને જગતના જીવોને દેખાડે. "આનાથી તમારા બંધનો તૂટશે" એમ દેખાડે તે.

પંચાચારની નિષ્ઠા હોય એની ઇમ્પ્રેશન ખુબ સારી પડે મુહપત્તિ પૂર્વક બોલે, એકાસણા કરે, વિગઈ ત્યાગ કરે આનાથી શિષ્યને નવકારશીની ઇચ્છા જ ન થાય, અનેષણીય લાવે જ નહીં. પણ દિપક સ્વયં પ્રગટ થાય પછી જ બીજા દિપકોને પ્રગટાવી શકે. આ આચાર્યનો સ્વરૂપ પ્રભાવ છે. આચાર્યના આચારની છાયા ગચ્છ ઉપર પડે. ગચ્છમાં ઉપાધ્યાય, સ્થવિર વિગેરે પણ હોય. તેઓની વિચારણા અગ્રે કરીશું...

વાચના-૪૫

આચરિય ઉવજ્ઞાયા પવિત્તિ...૥૪૦૥

પરમાત્માનું શાસન પામ્યા પછી પંચમકાળની વિષમ સ્થિતિમાં પણ સંયમ જીવન સારી રીતે પાળી શકીએ તેવી કરુણા-ભાવના થી પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ અનેક આગમ ગ્રંથોના દોહન રૂપ આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે. જ્ઞાનીની આજ્ઞા મુજબ જીવન કેળવવા આ ગ્રંથ છે. તેમાં જણાવે છે કે સંયમ જીવન આજ્ઞાની મર્યાદાવાળું કહેવાય, તે માટે ગચ્છમાં પાંચ પ્રધાન વ્યક્તિની જરૂરિયાત છે. આથીજ જેમાં આચાર્ય વિગેરે પાંચ મહાત્માઓનું શાસન હોય અને વ્યવસ્થિત તંત્ર ચાલતું હોય તે ગચ્છ કહેવાય. આચારનું આચરણ કરનાર, આચારના પ્રકાશક તથા આચારના દર્શક આચાર્ય ભગવંત છે. તે આચાર કહી ગયા. બીજા નંબરે આવે ઉપાધ્યાય.

જેની પાસે વિનય વિવેક પૂર્વક જ્ઞાન ભણવાનો પ્રયત્ન થાય તે ઉપાધ્યાય.

બારસંગો જિણક્ર્વાઓ...૦

જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલા બાર અંગનો સ્વાધ્યાય જ્ઞાનીઓએ જણાવ્યો છે. તેથી સ્વાધ્યાય ૧૨ પ્રકારે છે. આમ અન્ય સ્થાને પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાયની વાત છે. અહીં જ્ઞાનના ભેદ કહ્યા છે તે દ્વાદશાંગ રૂપ શ્રુતજ્ઞાનને ભણાવે, પઠન કરે, કરાવે તે ઉપાધ્યાય.

“પ્રવર્તયતિ સંયમ યોગેષુ”

જેનાથી સંયમની વૃદ્ધિ થાય એવા ગોચરી, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વિગેરે યોગોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે તે પ્રવર્તક કહેવાય.

તપ એ સંયમમાં લઈ જનારી પ્રવૃત્તિ છે. છકાયની જયણા, ૫ મહાવ્રતનું

પાલન તે સંયમ છે. તેને ટકાવવા માટે તપ.

તેને ટકાવવા યોગ.

સંસ્કૃતમાં યુજ્-ઘાતુ જોડવાર્થે છે.

તપ, સંયમમાં જે યોગ્ય હોય તેને તે પ્રવૃત્તિ કરાવે. અને જેની શક્તિ ન હોય તપથી સંયમ ડહોળાઈ જતું હોય. તેને અટકાવે, આમ ગણની ચિંતા-સારવાર કરે.

તત્તિલો = તેને સાધુને તે તે યોગમાં સમજાવીને જોડે તેવા સમર્થને તિત્તિલો કહેવાય.

ચિરકરણા પુણ થેસો...

પ્રવર્તકે જે સાધુને જે કાર્ય કરવાનું કહ્યું હોય તેમાં સિદ્ધાતો હોય તો તેને ઉલ્લાસપૂર્વક તે કાર્યમાં સ્થિર કરે તે સ્થવિર. બળ-શક્તિ હોય છતાં ઉલ્લાસના અભાવે ઢીલો થયો હોય તો તેને સ્થિર કરે. મનમાં પડેલી ગુંચને ઉકેલી ન શકતો હોય. તેવા સાધુ હોય તો સ્થવિર તેમની પાસે જઈને ગુંચ ઉકેલી તેને સમજાવે.

ગણાવચ્છેદક એટલે રત્નાધિક, જેનામાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વધારે હોય તે રત્નાધિક કહેવાય. જેનામાં જ્ઞાન હોય શ્રદ્ધા હોય, જીવોને સ્થિર કરતા હોય, ચારિત્રની મર્યાદામાં જાણકાર હોય તે રત્નાધિક કહેવાય. માત્ર પર્યાયથી જ રત્નાધિક નહીં.

આખા સમુદાયની સાચવણી કરવાની જવાબદારી ગણાવચ્છેદકની છે માટે બાહ્ય અભ્યંતર સાધનોની જોગવાઈ કરવાની જવાબદારી તેમની છે.

ઉદ્ધાવણા પહાણ ચિત્તોવહિ મગ્ગણાસુ અવિસાઈ ।

ગણાવચ્છેદક ઉદ્ધાવન-પ્રધાવન ઉપધિની ગવેષણામાં વિષાદરહિત પ્રવૃત્તિ હોય.

વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપધિ, કામની હોય એટલી રાખે, બાકી પરઠવે તે ઉદ્ધાવન કરે. થીંગડાવાળા કપડાં હોય તેનું નાનું કપડું કરે, ખેરિયું કરે, બાકીનું પરઠવે તે પણ ઉદ્ધાવન કહેવાય.

સોમાસા પહેલાં બધા વસ્ત્રને પાણીમાં કાઢી નાંખવા. (જેનાથી હિંસા ન થાય) તે પ્રધાવન.

આચાર્ય, ગ્લાન, નવદિક્ષિત, રાજકુમાર તથા સંયમમાં અસ્થિર હોય (શૈક્ષ્ય = નવદિક્ષિત - જે સંયમમાં હજુ સ્થિર થયા નથી) તેનું ધ્યાન રાખે. ઉપર, નીચે, અંદરના વસ્ત્ર ધોવડાવે. આચાર્યને રાજસભામાં જવાનું હોય તેથી વસ્ત્ર સારા રાખે. વળી ગ્લાન

મેલા કપડા પહેરે તો હોજરી ખરાબ થાય આથી ગ્લાન માટે સારા વસ્ત્ર રાખે તે પ્રધાવન.

પુનઃ ગણાવચ્છેદક વસતિની ગવેષણા કરે. જ્યાં સંયમની આરાધના શુદ્ધ થાય ત્યાં સાધુએ રહેવું જોઈએ. 'ઓઘનિર્યુક્તિ'માં છે કે ૩-૫ કે ૭ સાધુને વસતિ, માર્ગ, ઘરો જોવા મોકલે. કયા સ્થાન માં-કયા ક્ષેત્રમાં સમુહમાં જવાથી સંયમ દુષિત થાય છે. સંયમ ક્યાં નિર્દોષ રહી શકે ? એ જુવે.

૩ સાધુ શુદ્ધ ગોચરી જુએ,

૨ સાધુ શુદ્ધ પાણી જુએ,

સાધુ જીવનમાં સંયમની જાળવણી મુખ્ય છે.

ગણાવચ્છેદકની આજ્ઞાથી આચાર્ય ૭-૫ યા ૩ સાધુને ૧-૧ દિશામાં જોવા મોકલે. (એઓ એકાસણું ન કરે) સમુદાયની ભક્તિ માટે છુંટું કરે. ચર્ચા કરી તે તે ઘરોમાં શું બને છે ? એમ જોવા જાય. ઓઘનિર્યુક્તિમાં છે કે ચારેય દિશાના સાધુ આવી રિપોર્ટ આપે, (૯-વાગે ક્યાં, ૧૨ વાગે ક્યાં, સાંજે ક્યાં અને આખો દિવસ ક્યાં ગોચરી મળે છે ?)

પણ એનું પ્રમાણ આચાર્ય ભગવંત જ આપે. મોટા ક્ષેત્રમાંથી ડબ્બલ વિહાર કરી આવે. આજે ટપાલ, તાર, ફોન, કોલ, લાઇટિંગ કૉલો થાય છે. આજની પ્રવૃત્તિ અને સંયમને ઘણું છેટું છે. સામાયારી ગ્રંથોનું જ્ઞાન નથી માટે આ સ્થિતિ છે.

૨૦ વર્ષ પછી જ પૂર્વ ભણાય. 'ઓઘનિર્યુક્તિ' ૯મા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરણ કરાઈ છે. એ દીક્ષાના પ્રથમ દિવસે જ અપનાવીએ છીએ એને પ્રથમ દિવસે જ સમજાવવી જોઈએ.

આમ ઉદ્ધાવન, પ્રધાવન તથા ક્ષેત્રની માર્ગણા=તપાસ ગણાવચ્છેદક કરાવે. એમ ઉપધિ માર્ગણા પણ કરાવે. આપણે ઉપધિ માં 'ઓડર સિસ્ટમ્' અપનાવીએ છીએ, ગવેષણા નથી રહી. શુદ્ધ ઉપધિ ગણાવચ્છેદક મેળવી રાખે; અને જ્યારે જેને જરૂર પડે તેને આપે. સ્પર્શનેન્દ્રીયનો વિષય નિગ્રહિત થાય, તો સંયમ સારું પળાય. આજે કામળી પણ કોમળ થઈ ગઈ.

ગણાવચ્છેદક; સૂત્ર, અર્થ, તદ્ભુત્યનાં જાણકાર હોય. યોગમાં સાતિકા મહત્વની છે. દિવસ પડવા ન જોઈએ. સૂત્રને જાણનાર, અર્થને જાણનાર અને તદ્ભુત્ય =

પ્રેક્ટિકલ સામાયારીનું પાલન કરનારા સૂત્રાર્થ થિઅરીકલ છે. તદ્દુભય એટલે જાણીને આચરણમાં મૂકવું તે પ્રેક્ટિકલ છે.

જે ગચ્છમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર, ગણાવચ્છેક હોય ત્યાં શું શું થાય છે ? એ બતાવે છે.

(ગાથા ૪૧) આચાર્યાદિ પાંચ પુરુષોથી સહિત હોય તે ગચ્છ કહેવાય; તેમાં “અત્યં સુત્તં તવ પમુહં” આચાર્ય અર્થની દેશના આપે વૃત્તિ-ટીકાના આધારે સમજ આપે. ઉપાધ્યાય સૂત્રની વાચના આપે. ગદ્ય-પદ્ય, ઉપસંહાર, નિર્દેશ વિગેરે શીખવાડે.

પ્રવર્તક તપ વગેરેની પ્રવૃત્તિ કરાવે. સંયમને ટકાવવા તપની ખાસ જરૂર છે.

“ધમ્મો મંગલં-ધર્મ મંગલ છે.

ધર્મ કયો ?

જેમાં અહિંસા હોય

અહિંસા કઈ ?

જેમાં સંયમ હોય.

સંયમ કયો ?

જેમાં તપ હોય.

આજે તપ ઘણો વધ્યો છે, પુષ્કળ તપ થાય છે, ૧૨ પ્રકારના તપમાં વર્તમાન કાળે માત્ર અણસણનો પ્રકાર વિકસાવ્યો, પણ અણસણની વૃત્તિ ઓછ થઈ છે. તેમા પણ; પુણ્યવાનો !

“બારસંગો તવો” “બાર અંગવાળો તપ” એ વિચાર આજે થતો નથી. અહીં તપના ૧૨ ભેદ નહીં પણ ૧૨ અંગ કહ્યા છે. જેમ એક શીલાંગનું ખંડન થતાં ૧૮૦૦૦નું ખંડન થાય તેમ તપમાં એક અંગ ન હોય તો તે તપ ન ચાલે.

નવકારશીમાં અણસણ સૂક્ષ્મ રૂપે છે. પણ બાકીના ૧૧ જોઈએ. દરેક તપમાં ૧૨ અંગ હોય જ. આવા તપનો અભાવ હોય ત્યારે પ્રવર્તક તે-તે જીવને વ્યવસ્થિત કેળવણી કરે. ગધેદુ ખૂબ આડું હોય તેની ઉપર કુંભાર સીધો બેસે તો બેસવા ન દે, આથી કુંભાર પહેલા પથરો મૂકે. થોડીવાર પછી પોતે જ બેસી જાય. તેમ આ શરીર એવું જ છે. ધીમે ધીમે એને કેળવે. એકાસણામાંથી નીવી-આયંબિલ, ઉપવાસમાં, છઠ્ઠમાં જાય. દ્રવ્યતપની સાથે બધું જરૂરી છે.

ઉપવાસમાં દ્રવ્યથી આહાર નથી, ભાવથી છે; તેમાં ઉણોદરી આવે તો જ ઉપવાસથી નિર્જરા થાય, ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષયોપશમ થાય. સારું સાંભળવાનો, વાતોનો રસ ઘટાડે તે રસ ત્યાગ. ઓછામાંઓછી વસ્તુથી જીવન નભાવે તે વૃત્તિસંક્ષેપ. ઉભા-ઉભા કાઉસગ્ગ કરે; ભલે થાક લાગે, તે કાયકલેશ.

ઐચ્છિક તપથી સકામ નિર્જરા થાય અને મોહનીય ઘટે. બાહ્યતપ સાથે સ્વાધ્યાય જરૂરી છે. સ્વાધ્યાય વિટામીનનું ઇંજેક્શન છે. આ બધા તપથી ધ્યાન આવે. નવકાર મંત્રનો જાપ કરે. પુદ્ગલનું ધ્યાન ઘટાડી આત્માનું ધ્યાન કરવું તે ધર્મધ્યાન છે. “સંયમમાં છકાયતી જયણા સુંદર થાય છે. તપ કેટલો સુંદર થાય છે.” એમ અનુમોદના કરે, સ્વદોષની ચિંતવના, પરગુણની ચિંતવના કરે; આજ ધ્યાન છે. એ આવે તો જ તપથી નિર્જરા થાય. ધ્યાન વિના નિર્જરા ન થાય. ૧૧ પગથિયા ચઢ્યા પછી ૧૨મું પગથિયું ધ્યાન છે.

પ્રવર્તક; સાધુને સંયમ-તપમાં જોડે. આજે દ્રવ્ય તપ અને એમાંય અણસણ વધ્યું, પણ બાકીના તપ ગૌણ થયા. ૫૦૦ આયંબિલ પૂર્ણ થતાં ગૃહસ્થને પ્રેશર કરીને મહોત્સવ કરાવવો એય ‘રસ’ છે. અધ્યાત્મ અંતરનો રસ ઓછો છે; માટે આ બાહ્ય રસ મીઠો લાગે છે.

કોઈ સાધુ; પ્રવર્તકથી ન માને તો સ્થવીરને કહી સ્થિર કરે, અને ગણાવચ્છે-દકથી ઉપધિ આદિ અવસ્થિત મળે. આમ આ પાંચ પુણ્યવાનથી સમુદાયનું તંત્ર અવસ્થિત ચાલે. આ પુણ્યવાનો મતિમંદ સાધુઓને કેવી રીતે સ્થિર કરી સમુદાય-શાસન ચલાવે છે તે અગ્રે.

વાચના-૪૬

કેડવિ તહા મંદમર્ઝ...૥૪૨૥

પૂ. આચાર્ય ભાવદેવસૂરિ મ. એ સાધુ સામાચારી જણાવી છે. તેમાં ગચ્છ સમુદાયની વ્યવસ્થાની વાત ચાલી રહી છે. ગચ્છમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર, ગણાવચ્છેદક એમ પાંચ મહાત્માઓ હોય. તેનાથી પુણ્યવાન સાધુ ભગવંત પોતાના જીવનમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં આગળ વધી શકે. આમનાથી આગળ વધવાની પ્રેરણાનું બળ મળે છે. કદાચ આજસુ હોવાથી એમની દોરવણીને માન ન આપે તો એવા સાધુને સંયમનો સ્વાદ ન આવે.

આવા સાધુને આરાધનામાં મન ન જોડાય. અશાતાનો ઉદય થાય રર પરિષહો આવે તો એ વેદનાથી કંટાળી જાય, અને માનસિક સ્વસ્થતા ગુમાવી દે એવું પણ બને. કેટલાક મુનિઓ આ પાંચની મર્યાદા ન જાળવી શકે. તેથી મનની સ્વસ્થતા ન રહે. શાતા-અશાતા પરાવર્તમાન પ્રકૃતિ છે એથી તે બદલાતી રહે. આથી પુણ્યવાનને પણ અશાતા ભોગવવી પડે. અશાતામાં પણ પાંચ પુણ્યાત્માના પ્રભાવે સમાધિ ટકી રહે પણ તેઓની ભાવ-મર્યાદામાં ન હોય તો...થોડી પણ અશાતામાં સમાધિ ટકાવી ન શકે કંટાળી જાય માટે જ “ઉત્તરાધ્યયન”માં એ કંટાળેલાને ‘ભગ્ના’ કક્ષા છે. સંયમનું દુઃખ લાગે એથી એ આર્તધ્યાનમાં ફસાઈ જાય. અને ભાન ભૂલેલા બની જાય.

“કેડપિ મંદમત્તયઃ” મતિમાં મંદતા; મતિ એ જ્ઞાનનો પ્રકાર છે; તે સમ-જણા; મેળવવાનું સાધન છે. મતિ=ચિંતન, મનન, એનાથી જેમ-જેમ સંયમમાં આગળ વધે તેમ મોહનીયનું પડલ ખસે અને વિવેક જાગે.

મતિ એ કારણ છે, સમજણ એ કાર્ય છે.

મંદ એટલે ગતિશીલતા ઓછી હોય તે; ચારિત્ર મોહનીયના આવરણથી સંયમ જીવનમાં આગળ વધવાનો ચાન્સ મળતો નથી; વિષય-કષાય ડગલેને પગલે હેરાન કરે. ત્યારે ચિંતન-મનન દ્વારા સ્થિર બની સંયમનું બળ આત્મામાં એવું નિર્માણ કરે છે કે જેથી મતિમોહના સંસ્કાર હીન=ઓછા થાય.

જેનામાં મોહનું પ્રમાણ વધારે તેને-શુદ્ધિનું પ્રમાણ ઓછું.

જેનામાં મોહનું પ્રમાણ ઓછું - તેને શુદ્ધિનું પ્રમાણ વધારે.

મોહથી અશુદ્ધિ વધે. તે હીનમતિવાળા આચાર્યદિના બતાવેલ કાઉસગ્ગ, આસન, ધ્યાન આદિ ન કરે. આથા શુદ્ધિ ન થાય...

કાઉસગ્ગ = બે હાથ લાંબા કરી ટીંગાડવા તે નહીં પણ દેહત્વભાવનો ત્યાગ.

આસન = સ્વાધ્યાય કરવા બેસવાની પદ્ધતિ.

ધ્યાન = ચિંતન યા આત્માની પરિણતીને તપાસવાનો પ્રયત્ન

પ્રશ્ન : ક્યારેક આજ્ઞાનું પાલન વચન-કાયાથી કરે પણ મનથી ઉલ્લાસ ન થાય, આજ્ઞાનો ભાવ ન વધે, આમ થવાનું કારણ શું ?

ઉત્તર : શાસનની પાયાની ચીજ સમજી શક્યા નથી. આથી આજ્ઞાને યથાયોગ્ય રીતે જીવનમાં સક્રીય કરવાનો પ્રયત્ન નથી કરતા; આથી મોહના સંસ્કારને ઘટાડવાનું બળ ન મળે. પરિણામે અશાતાથી 'ભંગના' કંટાળી જાય. શાતા વેદનીયથી અંતરમાનસને જેટલું નુકસાન નથી એના કરતાં અશાતાનો ઉદય થવાથી થાય છે. શાતામાં તો હજી કદાચ જાતને સંભાળી શકે કે પુણ્યના ઉદયથી સારું મળ્યું છે તો સદ્દુપયોગ કરવો. પણ અશાતામાં તો એને અટકાવવાનો જ પ્રયત્ન થાય. સમભાવથી સહન કરવાની વાત જ નહીં.

ખરેખર આવા સમયે-અશાતા વિગેરેના ઉદયમાં વિચારવાનું છે કે “આવી વિકટ સ્થિતિમાં પણ હું પરમાત્માની આજ્ઞા-સામાચારી ને ટકાવી રાખું” કેમકે-સામાચારીનો ભંગ ન થવાથી મોહનીય ઘટે અને અશાતાના ઉદયમાં હાય-વોય ન કરે. વિવેકપૂર્વક સમભાવ રાખે. તો નવું કર્મ ન બંધાય એવી તક અહીં મળી છે. બીજી ગતિમાં પુણ્યયોગો છે, દર્શન, જ્ઞાન છે; પણ ચારિત્રના પરિણામ નથી. ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમની ભૂમિકા નથી.

ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષયોપશમ ન હોવાને પરિણામે જો ત્યાં આ અશાતાનો

ઉદય થાય તો મોહનીયનું બળ મેળવીને અશાતા બાંધે આથી વધુ આર્તધ્યાન થાય. તિર્યચમાં દેશવિરતિ જ છે. સર્વવિરતિ માત્ર અહીં જ છે વળી અહીં સંજ્વલન કષાયનું જોર પણ ઘટાડ્યું છે.

અહીં કદાચ અશાતા થાય તો મોહનીયના ક્ષયોપશમથી એને મહત્વ ન આપે. દ્રવ્ય આર્તધ્યાન થઈ જાય તો પણ ભાવ આર્તધ્યાન ન થવા દે.

ભાવ આર્તધ્યાન આત્માની મલિનતાથી, મોહનીયના ઉદયથી થાય.

દ્રવ્ય આર્તધ્યાન મનના માધ્યમથી, જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય. ભાવ આર્તધ્યાન જ કર્મબંધનનું કારણ થાય. શરીરથી સહન ન થાય તો કદાચ ચીસ પડે; પણ; આત્મા જાગતો હોય તેથી અંતરથી વિચારે ભગવંતને હુંડા અવસર્પિણીના પ્રભાવથી કેવા કેવા ઉપસર્ગ થયા. પરમાત્માને ઉપસર્ગ થયા એ હુંડા અવસર્પિણીનું આશ્ચર્ય છે. તો મને ઉપસર્ગ થાય તેમાં શી નવાઈ ? કર્મ નિર્જરા માટેની તક મલી છે. આમ જાગતો આત્મા વિચારે...

આવશ્યકની નિર્યુક્તિમાં એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે જે જનમતાં જ દેવ-દેવેન્દ્રથી પૂજનીય છે એવા ભગવંતને છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પણ ઉપસર્ગ ન થાય. પરંતુ આ હુંડા અવસર્પિણીના પ્રભાવે શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્મા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન તથા શ્રી વીરપ્રભુને ઉપસર્ગ થયા. તેમાં વીર પ્રભુને વધુ ઉપસર્ગ થયા. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને આહાર ન મળવા રૂપ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ થયો.

શ્રી વીરપ્રભુને જઘન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગ કટપૂતળીનો = પોષ મહિનામાં ઠંડા પાણીનો ઉપસર્ગ.

મધ્યમમાં ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગ સંગમનું કાળચક્ર, તેથી ઢીંચણ સુધી જમીનમાં પેસી ગયા.

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગ - કાનમાંથી ખીલા કાઢ્યા તે.

કાનમાં ખીલા નાખ્યા ત્યારે પ્રભુને સમભાવ હતો. કાનમાં ૧-૨ માસ ખીલા રહ્યા તેથી તેની સાથે લોહી જામી ગયું. સિદ્ધાર્થ શ્રાવકના કહેવાથી ખરકવૈદ્યે કાઢ્યા.

દ્રવ્યથી આર્તધ્યાન કર્મબંધનું કારણ ત્યારે બને કે જ્યારે તેમાં ભાવ આર્તધ્યાન ભળે.

મોહનીયના ઉદયથી “આ ક્યાં આવું થયું ?” એમ વિચારી દુઃખના સાધનો પર ગુસ્સો આવી જાય તે ભાવ આર્તધ્યાન છે.

શ્રીયકને દ્રવ્યથી આર્તધ્યાન હતું. દુઃખ થવા છતાં એની અસર નડી તે દ્રવ્યથી આર્તધ્યાન.

દ્રવ્ય આર્તધ્યાનની બહુ ચિંતા ન કરવી. જો કે દ્રવ્ય આર્તધ્યાન ન થાય તો પુણ્યોદય. પણ થઈ જાય તો ગુરુ નિશ્રામાં રહી સામાચારીના પાલન દ્વારા, નવકા-રના જાપ દ્વારા આત્માને ચોક્રો કરી નાંખવો. મોહનીયનો ક્ષયોપશમ કરી નાંખવો. “આ ભવમાં દુઃખ આવ્યું છે. એ સારું થયું. અન્ય ભવે વિરતિ ન હોય તો સંભવ છે કે આ દુઃખથી વધુ આર્તધ્યાન થાત, અને નવા કર્મો વધુ બંધાત” એમ વિચારે.

મનથી માત્ર પ્રકૃતિ-પ્રદેશ બંધાય. સ્થિતિ, રસ કષાયથી બંધાય છે. અમુક અધ્યવસાયો બંધાયેલ કર્મની સ્થિતિ ને અમુક વિશેષ રસ નાંખવામાં નિમિત્ત બને.

કષાય એટલે ?

મોહનીયના ઉદયથી થતી આત્માની મલીનતા તે કષાય. ખંધક મુનિ બનેલી રાજાને અપરાધી તરીકે નથી માનતા, ભાઈ જેવો ભાઈ માને છે. સગોભાઈ પણ એવો ન હોય કે ૫૦૦ રૂ.નું દેવું પોતે ચૂકવી દે. આવો વિચાર દર્શન મોહનીયના ક્ષયોપ-શમથી અને ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમ થી થાય. સમભાવ રાખવાની સાચી સમ-જણા આવે દર્શન મોહનીયના ક્ષયોપશમથી. પણ; અવસર આવ્યે સ્થિર રહે ચારિત્ર મોહનીયના ક્ષયોપશમથી. કોઈ સાધુ દ્રવ્યથી સમુદાયમાં રહે પણ મોહનીયના ઉદયે ભાવથી ન હોય, પરાણે દબાયેલા, ચંપાયેલા રહે તો આવા સાધુ પરિષદમાં ટકી શકે નહીં.

પરિષદ અને યાતના વચ્ચે શું ભેદ !

પરિ = ચારે બાજુથી

સહ = સમજણા પૂર્વક સહન કરે.

આત્મા, મન, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિય, શરીર બધી રીતે સમજણા શક્તિનો વિકાસ કરીને અનાદિના મોહના સંસ્કાર ઘટાડવાના લક્ષ્યપૂર્વક સ્વેચ્છાપૂર્વક સહન કરે તે પરિષદો કહેવાય. અને સંસારી પૌદ્ગલિક ભાવે જે સહે તે યાતના કહેવાય, અથવા જે પરાણે બલાત્કારે ન છૂટકે સહન કરે તે યાતના એટલે પીડા કહેવાય. પરિષદ ભગ્ન= ઉદ્ધિગ્ન ની આવી સ્થિતિ હોય. આવા આત્માઓ માત્ર કષ્ટ ને જ સહન કરે છે. પરિષદો પણ તેઓને પીડા રૂપ બને છે. પરિષદો તો કર્મનિર્જરાનું સાધન છે. તે બાવીસ પરિષદો સમજી સમભાવમાં સ્થિર રહી સહન કરવાના છે. તેની વિચારણા હવે પછી...

વાચના-૪૭

खुहा पिवासा सीउण्हं...॥४३॥

પૂ. આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ “યતિદિનચર્યા” ગ્રંથમાં ગચ્છને આરાધક બનાવવાની વ્યવસ્થા જણાવી છે. તે અધિકારમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર અને ગણાવચ્છેદકનું મહત્વ બતાવ્યું. આવા મહાપુરુષો ગચ્છમાં હોય તો ક્યારેક કોઈ સાધુ ચારિત્ર મોહનીયના ઉદયમાં પણ જાતને વિશિષ્ટ પ્રયત્ન દ્વારા બચાવી શકે છે.

પરિષહોથી કંટાળેલા સાધુ આવા વિશિષ્ટ સમુદાયને મહત્ત્વ ન પણ આપે એવું ય બને; કેમકે “આવા સમુદાયથી ચિત્તવૃત્તિ ટકાવવાનું બળ મળે છે”. એવી સમજણ સ્થિર થઈ નથી. સમજણના અભાવે થથી પ્રવૃત્તિમાં પરિસહો આવે તો કોણ સમાધિ ટકાવે ? બળ કોણ પુરે ? કર્મની નિર્જરા કરવા માટે પરિસહો સહવાના છે.

પરિષહ એટલે શું ?

પરિ = ચારે બાજુથી, સહ = સહન કરવું.

શાસ્ત્રાજ્ઞાને નજરમાં રાખી કર્મ બપાવવા પરિષહો સહવાના છે. એમાં મોહનીયનો ક્ષયોપશમ હોય તો નિર્જરા થાય. અને મોહનીયનો ક્ષયોપશમ ન હોય તો નિર્જરા ન થાય.

પરિષહો બે રીતે સહન થાય

(૧) આવી ગયેલા પરિષહો ધીરતા પૂર્વક સહી લેવા અને

(૨) નહીં આવેલા પરિષહોને સામે ચઢી ઉભા કરવા-ઉદીરણા કરવી...બન્ને પ્રકારના પરિષહો કર્મની નિર્જરા માટેજ સહન કરવાના છે. મિથ્યાત્વ-સ્ત્રી આદિ

સિવાયના પરિષહો ન આવે તોય સાધુ નિર્જરાની બુધ્ધિથી ઉદીરણ કરે, આથી પોતાની શક્તિનું માપ નીકળે. પરિષહની ઉદીરણ કરી અધ્યવસાય ટકે-માનસિક ધીરતા રહે ત્યાં સુધી સહન કરે-તત્વાર્થ સૂત્રકારે “માર્ગાચ્યવન નિર્જરાય” એ પરિષહના સ્વરૂપમાં જણાવ્યું છે. મોક્ષની સાધના માર્ગમાં ટકી રહી નિર્જરા કરવા માટે પરીષહો છે. અર્થાત્

કર્મના બંધ ને તોડવાના લક્ષ-ઠરાદાપૂર્વક સહે તે પરિષહો કહેવાય. ૨૨ પરિષહોમાં પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ બંને પરિષહો આવે.

(૧) ક્ષુધા પરિષહ :

ક્ષુધા જે મુશ્કેલીથી સહન થાય શરીર ટકાવવા આહાર જોઈએ. તે ન હોય તો શક્તિ ન રહે, આત્મામાં સંકલેશ થાય અને મન ડામાડોળ થાય.

૬૦ વર્ષ પછી ઘડપણ આવે તો હજી સમજે કે હવે શરીર થાક્યું છે. ઇન્દ્રિયની ક્ષીણતા શરીર ક્ષીણ થવાથી થઈ છે એમ સમજે, પણ જેને રોજ કોથળો ખત્તે નાંખી ૧૫/૨૦ માઇલ જવું પડે એની શક્તિ રોજ ક્ષીણ થાય. ખાવા, પીવાનું, ન્હાવવાનું મળે નહિ, એથી, “પંથ સમા નત્થિ જરા” એશઆરામ થી જીવનારને આવું ચાલવું પડે તો જરા જેવું લાગે.

દરિદ્ર જેવો પરાભવ નથી. બીજા ભય ટાળી શકાય. બુદ્ધિ, જ્ઞાન હોય પણ પૈસો ન હોય તો ? સર્વત્ર પરાભવ પામે.

મરણ જેવો ભય નથી, દેવ હોય કે મનુષ્ય જન્મ થયો તેનું મરણ છે જ. છતાં સર્વને મરણનો ભય છે. નારક ના જીવ પણ મરવાને ઇચ્છતા નથી.

‘ખુડાસમા વેયણા નત્થિ’ ભૂખ સમાન વેદના નથી. ભલભલાને ઢીલા કરી દે છે. ક્ષુધા-તૃષ્ણા જીવલેણ પણ થાય છે.

મુનિને ભૂખ્યા રહેવું તે ક્ષુધા પરિષહ નહીં પણ ભૂખ લાગ્યા પછી સંયમની મર્યાદા તૂટે નહીં, અનેષણીય ન હોય એવું ગવેષણા કરીને, ફરીને લાવે. પછી સ્વાધ્યાય કરવા બેસે. તે ક્ષુધા સહી કહેવાય.

ક્ષુધાથી આતુરતા થાય, એથી સંયમ ન જળવાય. પરંતુ સાધુ સમભાવ પૂર્વક પ્રાસુકની ગવેષણા કરે.

પ્રશ્ન : ક્ષુધાને પરિષહ કેમ કહ્યો ?

ઉત્તર : આહારની લાલસા, મોહનીયના ઉદયથી થાય છે; તેને અટકાવે,

સંયમને દૃઢ પણે ટકાવે અને પરિણામે દોષિત ગોચરીના વિચારોને અટકાવે. એ રીતે ક્ષુધા પરિષદ સત્વો / જીત્યો કહેવાય.

(૨) તૃષ્ઠા પરિષદ :

કાર્યું, અર્ધ ઉકાળેલું પાણી ન લેતાં, શાસનની મર્યાદા જાળવી રાખે તે તૃષ્ઠા પરિષદ સત્વો કહેવાય.

મોહનીયનો ક્ષયોપશમ કેટલો થયો છે ? એની ઉદીરણાથી ખબર પડે. ગોચરી આવે પછી ૫/૧૦/૧૫/૨૦ મિનિટ ખમે. આથી અચાનક સહન કરવાનો સંયોગ આવે તો દુ :ખ ન થાય.

સ્વેચ્છાપૂર્વક સહન કરવાથી આત્માની શક્તિ વધે છે. સમયે-સમયે વાપરવા બેસી જાય તો શક્તિની શું ખબર પડે ? ઠંડુ પાણી હોય તોય ગરમ પાણી પીવું. આથી વિહારમાં પરાત ન મળે તો આર્તધ્યાન ન થાય. ગામના માણસો પર રાગ-દ્વેષ, સંકલેશ ન થાય અનુકૂળ સંજોગોમાં જાણી જોઈને આવો અભ્યાસ કરે તો મન કાબૂમાં રહે. પરિષદોનો અભ્યાસ પાડે તો આર્તધ્યાન ન થાય.

ચોમાસામાં સ્થંડિલ જવામાં પાણી, લીલકુંગ, વનસ્પતિની વિરાધના ઓછી થાય તે માટે તપ છે. પણ ક્ષુધા વેદનીય સહન ક્યારે થાય ?

પોતાના મનને ટ્રેનીંગ આપી હોય તો આજ્ઞા પાલન (તપ) થાય.

વિહારમાં મોડું થાય, હાયવોય થાય, પણ પૂર્વ ટ્રેનિંગ હોય તો આ ન થાય. માટે જાણી જોઈને ૧૨ વાગ્યે તડકામાં નીકળવું. આથી ટેવ પડે. ધીરે ધીરે સહન શક્તિની કેળવણી કરવી.

ગોચરી, પાણી માટે આજ્ઞાનું પાલન કદાચ ખાનદાનીથી કરે, પણ મનમાં (તડકાથી) કચવાટ થાય. તડકે મોકલવા બદલ ગુરુ મહારાજ પ્રત્યે દુર્ભાવ થાય તો નિવેદન કરવું. ગાંઠ રાખવાથી અનુબંધ ચાલે. પણ, નમ્રતાથી કહે “સાહેબ ! મને આવો વિચાર આવ્યો છે. મને તાપ અનુકૂળ નથી આવતો.” તો ગુરુ મહારાજ યોગ્ય કરે.

ટ્રેનિંગ ન હોય તો અચાનક પરિષદો આવતાં આર્તધ્યાન થાય. માટે ‘જે એ કંતો...’ ઠંડો પવન આવે ત્યાં ન બેસે. આથી કોઈ ઉપાશ્રય એવો હોય તો આર્તધ્યાન ન થાય. ભિખારીને ખાવાતું કે પીવાનું ન મલે. એથી તે પરિષદ નથી. બલ્કિ યાતના છે. કેમકે...તેને સમજણનો અભાવ છે. કર્મક્ષયનું લક્ષ્ય નથી.

(૩) શીત પરિષદ :

સાધુ મહારાજને ૧૪, સાધ્વીજી મહારાજને ૨૫ વસ્ત્ર હોય. (અંદરના ૭-૮ જુદા) તે ઓઘ ઉપધિ કહેવાય. વિશેષ ઉપધિ હોય તે ઉપગ્રહ ઉપધિ કહેવાય છે. જે સંયમના પાલનમાં ટેકો કરે છે. આ ઉપધિ ગીતાર્થ પાસે હોય. અને જરૂર પડયે એનો ઉપયોગ થાય. ગોચરી વાપરવા કે સમુદાય-ગુરુ મ. ની અન્ય કામ માટે ચીલી-મીલી એટલે પડદો હોય. તથા ચોમાસામાં આયાનક વરસાદમાં ઠલ્લે જવું પડે યા તો ગ્લાનને વાપરવું હોય તો 'વર્ષાત્રાણ' (ગરમ કામળી જેવું) રેઇન કોટ જેવું હોય તે સમુદાયમાં રાખે.

વરસાદમાં પ્લાસ્ટીકનો કાગળ આપણે ન વપરાય.

મગધ દેશમાં ચાંદીનો રૂપિયો ચાલતો. એવા ૧૫ રૂા. ની કિંમતની કામળી વાપરતા ભારે નહિ. આજે સાદાઇથી જીવન ચાલે તો મોહક વસ્તુ ન વાપરવી.

ઔપગ્રહિત ઉપધિ ક્યારેક જ હોય બાકી કપડો, કાંબળી સંધારો, ઉત્તર પટ્ટો વિગેરે ઓઘ ઉપધિ જ હોય.

પ્રશ્ન : એક જ કામળી હોય તો શિયાળામાં ધીરતા કેમ રહે ?

ઉત્તર : 'ઓઘનિર્યુક્તિ'માં તેના ઉપાયો બતાવ્યા છે.

શરીરને, મનને જેવી કેળવણી આપવા ધારીયે તેવી અપાય. જંગલી માણસ પણ કહે કે "આજે ઠંડી વધારે છે" અને શહેરમાં પોતાના બંગલામાં હીટરની વ્યવસ્થા સાથે રજાઈ ઓઢીને સુનારો માણસ પણ એમ કહે કે "ઠંડી વધારે છે" બેયની કેળવણી/શક્તિમાં ફેર છે. આવા માણસને જંગલમાં મુકીએ તો મરી જ જાય.

આજ્ઞા પ્રમાણે સહન કરવાનું છે. ધાબળા વાપરવાથી સંયમની સામાચારી-જિનાજ્ઞા ભૂલાય છે. ઉપગ્રહિત ઉપધિનો માંદગીમાં વપરાશ કરે તો પણ સાજા થયા. પછી 'ગ્લાનકલ્પ' નામે પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, પછી જ માંડલીમાં બેસાડે.

પૂ. ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજી મહારાજ માંદગીમાં પણ દોષિત ગોચરી વાપરતા ન હતા, કદાચ બીજા સાધુએ માંદગીમાં ઉકાળો, ચા કરાવી વાપર્યો હોય તેને પણ પ્રાયશ્ચિત્ત આપી માંડલીમાં લેતા, આજે તો ટ્રીટમેન્ટ પદ્ધતિ થઈ ગઈ. દવાખાનામાં નર્સ અડે સંયમ ટકાવવાનું લક્ષ્ય નથી. દર્દી પણ ઉતાવળો થાય અને જલ્દી દવાખાનામાં ભરતી થાય. બાકી આ કાળમાં પણ વિવેકી શ્રાવકો તો ઉપાશ્રયમાં જ સ્પેશ્યલ ટ્રીટમેન્ટ કરાવે છે.

ગ્લાન અવસ્થામાં પણ ધારીએ તો આપણે સંયમ ટકાવી શકીએ છીએ. ગૃહસ્થ પણ તેવી વ્યવસ્થા કરાવે છે. પણ આપણને જ સંયમની પડી ન હોય તો એ ગૃહસ્થ શું કરે ?

ઔપગ્રહિક ઉપધિથી પણ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. આજે પ્રાય : શિયાળાની કામળી જુદી થઈ ગઈ. આમાં પડિલેહણ (ચૌદસે) થાય યા ન પણ થાય. આમાં શરીરની મમતાથી સંયમની મર્યાદા ચૂકાય છે.

ઔપગ્રહિક ઉપધિ પણ ન વપરાય તો ધાબળા કે જોટાં તો વપરાય જ ક્યાંથી ? ઠંડીમાં ધાબળા વિગેરે વાપરવાના બદલે શાસ્ત્રોમાં જણાવેલા પ્રયોગો કરવા જોઈએ જેમકે-

સાધુને બહુ ઠંડી લાગે તો ઉભા થઈ બારણા ની જોડે આવે ન રહેવાય તો કામળી કાઢી નાંખે, કપડો કાઢી નાંખે. આ સાચકોલોજી છે. ઓષ્ઠ નિર્યુક્તિમાં આ વિધિ છે. પછી ધીમે-ધીમે ૧ કપડો, બીજો કપડો પછી કામળી ઓઢે અને પુનઃ જે સ્થાને હતા ત્યાં આવે, આજ્ઞા પાછળ હેતુ હોય છે. અશક્ય આજ્ઞા કદી ભગવંત ન કરે.

૧ કપડો અને ૧ કાંબળી રજાઈ જેવું કામ કરે. *દિલ્હીમાં ઠંડી ગરમી તીવ્ર પડે, ઠંડીથી ગરોળીની લાશ ત્યાં સ્ટેશનમાં પડી હોય !!! આવી સખત ઠંડીમાં પણ એકજ કાંબળી ઓઢવી. એમ શરીરને કેળવવાનું છે.

શરીરની કેળવણી-અભ્યાસ = સ્વેચ્છાપૂર્વક સહન કરવાથી થાય. એ આજ્ઞા મુજબ કરવું. (પંચાસજી મ. ઠંડીમાં માત્ર ૧ જ કામળીનો ઉપયોગ કરે છે.)

(૪) ઉષ્ણ પરિષદ :

મુનિઓ શરીરની ક્ષમતા પ્રમાણે આ પરિષદને સહન કરે. જ્યાં બેઠા હોઈએ ત્યાં ગરમી લાગતી હોય, પવન ન આવે તો પણ જગ્યા ન બદલે...ગરમીમાં પાતળો કપડો-કાંબળી વાપરવાનો વિચાર ન કરે જે ચાલુ હોય તે જ...વાપરે...આ ઉષ્ણ પરિષદ છે. ઉનાળામાં તડકે ઉભા રહે-કાઉસગ્ગ કરે, ચાલતાં તડકો આવો તો પણ માર્ગ ભંગ ન કરે (માર્ગ બદલે નહીં) ગર્મીમાં પણ પ્રશાંત મદ્રાએ યથા શક્ય સહન કરે. 'આવશ્યક' ગ્રંથના ચોથા અધ્યયન માં 'પરીસહાદિ જયે તિતિક્ષા કાર્યા' પરિ-

★ આ પ્રસંગ પૂજ્ય પંચાસજી-વાચના દાતા મ. નો છે. તેવી ઠંડીમાં પણ તેઓ એકજ કાંબળ વાપરતા...છેલ્લે સુધી માત્ર ૧૪ કાંબળ વાપરતા...

પહાદિના જય માટે તિતિક્ષાનું વિધાન છે ; તિતિક્ષા એટલે સહિષ્ણુ ભાવ. અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમના યતિશિક્ષા=અધિકારમાં કહ્યું છે કે...‘સહન કરવાથી તિતિક્ષા કરવાથી આત્મશક્તિ વધે છે.’ શાસનની મર્યાદા પ્રમાણે જીવવું એ જ બરોબર યોગી જીવન છે. ગરમી પડે ત્યારે આતાપના લે, જાડી કાંબળી ઓઢીને બેસે, રાત્રે પણ જાડી કાંબળી ઓઢી સૂઈજાય આમ સમભાવે ઉષ્ણ પરિષહને જીતવા પ્રયત્ન કરે.

(૫) દંશ પરિષહ :

જૂ માંકડ મચ્છર વિગેરેનાદંશ સમભાવે સહન કરે. પોતાના અશાતાનો ઉદય અને થતી કર્મની નિર્જરા તરફ અધ્યવસાયોને સ્થિર કરે. ડાંસ-મચ્છર વિગેરેદંશો તો પણ તેમને ઉપકારી માને...દુશ્મની કે કટુભાવ ન થાય, આ દંશ પરિષહ જીત્યો કહેવાય.

કેટલીક જગ્યા એ પાણી જ એવું હોય કે કપડામાં સાબુનો ભાગ રહી જાય તો જૂ થાય.

‘જૂ’ પરસેવાથી યા કાપમાં સાબુનો ભાગ રહે તો પણ ‘જૂ’ થાય. આજે સાધુ ફેશનથી બે માસે દાઢીનો લોચ કરે છે. એ યોગ્ય નથી બાકી વાળમાં પાણી યા સાબુનું ફીણા અડે તો ‘જૂ’ થાય. આથી લિંબોડીનું તેલ નાંખવું પડે, માથું ધોવું પડે. એક અનુપયોગથી કેટલી હિંસા ?

આહાર કર્યા પછી પાચનતંત્રમાં પિત્તનો રસ ભળે તો પાચન બરાબર થઈને આગળ વધે તેથી પરસેવામાં કદી જૂ ન થાય. ગૃહસ્થને આહાર, દિનચર્યા, ખોરાક, રાત્રિભોજન, અભક્ષ્ય, ભોજનથી પિત્ત રસ બગડે અને જૂ પડે છે.

સાધુ ન્હાતા નથી છતાં મેલના થર હોય છે ?

ના સામાન્યથી હોય, ઉપધાનમાં પણ દ્રવ્ય ત્યાગ, વૃત્તિ-સંક્ષેપ કરે તો મેલ ન થાય. ઉપવાસ કરતાં ન આવડે અર્થાત્ વાત્, પિત્ત કફમાં વાયુવાળાને પાણી ઓછું માફક આવે. વાયુ પ્રકોપવાળો પાણી ન પીવે તો ચાલે, પણ પિત્તવાળાને પાણી વાપરવું જરૂરી છે. આથી કાલે વાપરેલ ખોરાકના મલને પલાળે. ભલે ઉલ્ટી થાય તો પણ પીવું આથી બગાડ નીકળી જાય. ભલે ૨-૪ વોમિટ થાય પછી કોઠો સુધરી જાય. માટે પાણી પીવું. ઉપવાસના દિવસે પાણીનો ઉપયોગ વધારે રાખવો. પિત્તની ગરમીથી મળ સુકાઈ જાય. આથી B.P. થાય, કીડનીનું કામ ક્યારે થાય ?

પિત્તના કારણે એકલો સૂકો મળ થાય પછી કીડની કામ ક્યાંથી કરે ? માટે તેના શોધન માટે પાણી વધારે પીવું. પાણી વાપરવાથી નકામું પિત્ત નિકળી જાય, માત્રુ વધુ થાય. B.P. ન થાય.

કફની પ્રકૃતિવાળાએ પાણી માપસર લેવું. વધુ પડતું પાણી કફને જામ કરે. થોડું પાણી લિકવીડ થઈ પાચનમાં મદદરુપ બને.

જૂ, માંકડ આ બધા પાચનતંત્રની ખામીના કારણે (વિકૃત) પરસેવાથી થાય છે. જ્ઞાનીઓ કાંઈ વ્યવહારિક જ્ઞાનથી શૂન્ય નહોતા, નાહ્યા વિના મેલ થશે, જૂ થશે એ ખબર ન હોતી ? પણ સાધુની ચર્યા-આજ્ઞા મુજબ હોય આથી જૂ થાય જ નહીં.

ગીતાર્થ એકને પ્રવાહી લેવા કહે, એક ને ના પાડે.

પૂર્વે ગીતાર્થ જે જે વ્યક્તિની જે સ્થિતિ હોય તે રીતે ગોચરી આપતા. અને માપથી ઉપર ન આપતા. આજે તો સારી ચીજ હોય તો ચંદ્રિકાનું પ્રમાણ વધી જાય. આજે ગોચરી પૂછીને અપાય છે. પણ એ બરોબર નથી. માત્ર ‘જુમ્મા’ ખોરાક જ પૂછાય. વળી માંડલીમાં “મને આ શાક અનુકૂળ છે, આ અનુકૂળ નથી.” એવું ન બોલાય.

સાધુ ભગવંતનો એ તો અનાદિકાળના સંસ્કારોને કાબૂમાં લેવાનો સક્રિય પ્રયત્ન છે.

માંડલીમાં ગીતાર્થો ગોચરી યોગ્યતા પ્રમાણે આપે; જેથી પાચનતંત્ર અને અધ્યવસાયો ખોરવાય નહીં. આજ્ઞા-સામાચારી મુજબની ચર્યા હોય તો આપણા જીવનમાં જૂ-માંકડ થાય જ કેમ ? પરસેવાથી જૂ થાય એ વ્યવહારિક કારણ છે, ગૃહસ્થોનું પાચન તંત્ર અવ્યવસ્થિત હોવાથી થાય. સાધુને નહીં.

કુદરતી મકાનના કારણે મચ્છર વગેરે થાય તો સહન કરવું પરિષદ છે.

પ્રશ્ન : મચ્છર હોય તો મચ્છરદાની વપરાય ?

“ન ય કેણ ઉવાણં ગિહિજોગં સમાચરે”

મચ્છરદાનીથી મોહનીયના સંસ્કાર બેઠા થાય. માટે મચ્છરદાની ન વપરાય કપડો ઓઢીને સૂઈ જવું, આથી મચ્છરો ન મરે. બાકી મચ્છરદાની વાપરવાથી ગૃહસ્થ જીવન યાદ આવે ગ્લાન માટે કદાચ વાપરે તો પણ (ઓછું) પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

ગ્લાનનું પણ ચારિત્ર મોહનીય-વાસના પોષાય નહીં એવી કાળજી પૂર્વક

ગીતાર્થની આજ્ઞા-માર્ગદર્શન મુજબ ગ્લાનમુનિ મચ્છરદાની વાપરે. તેને પણ પછીથી પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જ પડે. 'ઓડોમોસ' ન જ વપરાય, તે હિંસક ટચૂબ છે.

જૂ-માંકડ-મચ્છરના ડંસને સમભાવે સહન કરવા તે દંશ પરિષદ જીત્યો કહેવાય...પ્રતિકુળતામાં સમભાવ ન ટકે આર્તધ્યાન થાય તો ધીરે ધીરે સાધુ જીવન હારી જાય, તેથી જાગૃત રહી પરિષદોને સહન કરતાં શીખવું. હવે છઠ્ઠો અચેલ પરિષદ આવે છે; તે અધિકાર આગળ વિચારશું.

વાચના-૪૮

खुहा पिवासा सीउण्हं दंसा चेला रइत्थीओ..॥४३॥

પૂ. આચાર્ય ભાવદેવસૂરિ મહારાજ સાધુ જીવનની ચર્ચા જણાવતાં પરિષદની વાત કરી રહ્યા છે.

પરિષદ સાધુ જીવનમાં કસોટી રૂપ છે. કર્મના બંધનો દૂર કરવા માટે વિશિષ્ટ રીતે મન-વચન-કાયાનો પ્રયત્ન તે પરિષદ.

અશુભ કર્મોનો ઉદય અવિવેકીને કર્મ બંધ કરાવે. વિવેકીને નિર્જરા કરાવનાર થાય.

સાધુ જીવન સહન કરવા ઉપર રહેલું છે. જે વખતે જેવા પ્રકારના સંયોગોનું સર્જન થાય તે વખતે સાધુ જીવનને અનુકૂળ રહેવું તે જ પરિષદ છે. રાગાદિને આધિન ન થવું તે સાધુ જીવન છે. પાંચ પરિષદ પછી છઠ્ઠો અચેલ પરિષદ છે.

(૬) અચેલ પરિષદ :

અચેલ=વસ્ત્રનો અભાવ લજ્જાથી જગતના જીવો વસ્ત્રનો ઉપયોગ કરે છે. જનકલ્પી ૧૪માંથી માત્ર બે જ ઉપકરણો-ઓઘો અને મુહપત્તિ રાખે. એ વખતે લજ્જા આવે, ઠંડીથી ગ્લાની (મનમાં) આવે તો ઉપયોગ પૂર્વક કર્મના બંધનો તોડવાનું લક્ષ રાખે.

સ્થવિરને અચેલક પરિષદ કેવી રીતે ?

ચીજ હોય પણ સારી નહીં, ફાટેલું, અલ્પ મૂલ્યનું વસ્ત્ર હોય, કપડાં ફાટેલાં હોય તો “કપડા રહિતના” એમ વ્યવહાર થાય છે.” આ ફાટેલા છે, મને પછી બીજા વસ્ત્ર મળશે કે નહિ ! એમ ન વિચારે, તે પરિષદ સહન કર્યો કહેવાય.

(૭) અરતિ પરિષદ :

અરતિ = રતિનો અભાવ.

રતિ એટલે ? સંસ્કૃતમાં રમ્ ધાતુ રમવા અર્થમાં છે.

વૃત્તિઓ જે પરમાત્માની આજ્ઞામાં રમતી હોય તે રતિ. સંસારીને સંસારમાં વૃત્તિ રમે; સંયમીને સંયમમાં મન = વૃત્તિ રમે. સંયમવિષયા ધૃતિ: રતિ: । સાધુને વૃત્તિ સંચળતાનો અભાવ હોય. ગમે તેવા સંયોગમાં ધીરતા હોય તે રતિ. તદ્ વિપરીતા તુ અરતિ: । જેમાં સંયમનું લક્ષ્ય ન જાગે, મન ડામાડોળ હોય તે અરતિ. બહીભાવ-પુદ્ગલ ભાવમાં જતી વૃત્તિને રોકી આજ્ઞામાં સ્થિર કરે, અને બીજાના બાહ્ય આડંબરથી મનમાં ખેદ ન થાય તે અરતિ પરિષરા જીત્યો કહેવાય.

(૮) સ્ત્રી પરિષદ :

આ અનુકૂળ પરિષદ છે. મનને, ઇન્દ્રિયને ન ગમે તે પ્રતિકૂળ, ઇન્દ્રિય, મનને જે ગમે તે અનુકૂળ. પોતાને વાસના ઉભી થઈ હોય અને પૂરી થવાની શક્યતા મળે તો જાગૃત રહેવું. અથવા રાગના હેતુભૂત વિજાતીય ચેષ્ટા, વિભ્રમ આકાર જોવા મળે તો- “આનાથી વિકારોના અનર્થો ઉભા થાય. ચારિત્ર-મોહનીય જાગૃત થાય. એથી હિંસાદિ પાપ થાય. એનાથી દુર્ગતિ થાય.” એમ વિચારી સ્ત્રીથી પાછો ફરે તે. આમ સ્ત્રી પરિષદથી વિજય મેળવે.

(૯) ચર્ચા પરિષદ :

‘ચર’ આજ્ઞા-મર્યાદા પ્રમાણે, ગ્રામાનુગ્રામ ચાલવાની જિનાજ્ઞા છે. તેમાં ઉપધિ ઉપાડવાનો કંટાળો = વિહારમાં ઠંડી, ગરમીના કારણે કંટાળો આવે, નવા દેશમાં ન ફાવે આથી એક સ્થાને રહે, વિહારમાં આવતા કષ્ટોથી કંટાળો આવે તેને દૂર કરી પરમાત્માની આજ્ઞા પ્રમાણે, સામાચારી પ્રમાણે વિચરે, અને તકલીફ સહન કરે તે ચર્ચા પરિષદ જીત્યો કહેવાય.

(૧૦) નેષેધિકી પરિષદ :

આ પરિષદ પ્રાચીન કાળમાં મુનિને ખાસ હતો, આજે ખાસ નથી. વાચના, સ્વાધ્યાય વિગેરે બગીચા પાસે થાય. સ્મશાન હોય તો ન થાય. ઉતરવા માટે બગીચા-મકાન જેવી બીજી જગ્યા ન હોય તો સાધુ સ્મશાને પણ ઉતરે, આવા સ્થાનમાં જેટલું જ્ઞાન હોય તે રહે. નવું ન ભણાય. સ્વાધ્યાય પણ ન થાય આથી નવકારવાળી ગણવી

પડે. ત્યારે મનમાં ખેદ ન થાય તે પરિષદ છે.

‘નિષદ્ધા’ એ સ્વાધ્યાય માટે વ્યવસ્થિત બેસવા અર્થે છે. અસજ્જાય હાડ-માંસ વિગેરે થાય તો બીજે કાલગ્રહણ લેવા જવું પડે. આ પણ પરિષદ છે. (સાપ, વિંછી, આગ લાગે છતાં તે સ્થાન ન છોડે તે પણ નિષદ્ધા પરિષદ કહેવાય.)

પ્રશ્ન : ચૈત્ર મહિને અચિત્ત રજ ઉડાવણી કાઉસ્સગ્ગ ભૂલાઈ ગયો હોય તો ક્યો સ્વાધ્યાય ન થાય ?

ઉત્તર : જેનાથી તપ વળે તે સ્વાધ્યાય ન થાય. પ્રાકૃત, અર્ધમાગધી, ગણધ-રકૃત અને સ્થવિરકૃત હોય તેનો સ્વાધ્યાય ન થાય, તત્ત્વાર્થ સૂત્રનો પણ સ્વાધ્યાય ન થાય.

જેમ જીવવિચારની સંકલના (જીવાભિગમમાંથી) કરી છે. તેમ અનેક સંકલન ગ્રંથો પ્રકરણો છે તેવા ગ્રંથો કે જેમાં દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગને લગતી પરિભાષા હોય તે અસજ્જાયમાં ન ભણાય.

‘ઉપદેશમાળા’ આગમ જેવો મહત્વનો ગ્રંથ છે માટે તે ન *ગણાય. ૩૫૦, ૧૫૦, ૧૨૫ ગાથાના સ્તવનોમાં તાત્ત્વિક ભાષા છે. શાસ્ત્રપાઠો છે. માટે ન ગણાય.

‘કમ્મપયડી’ વિગેરે અસજ્જાયમાં ન વંચાય. સંમતિતર્ક શ્રેષ્ઠ છે. માટે ન ગણાય.

અધ્યાત્મસાર, જ્ઞાનસાર અધ્યાત્મ ઉપનિષદ્ વિગેરે અસજ્જાયમાં ગણાય.

વૈરાગ્યશતક આગમોમાંથી ઉદ્ધૃત છે. પણ વૈરાગ્યની પ્રધાનતા વાળો છે. દ્રવ્યાનુયોગદિની પ્રધાનતાવાળો નથી માટે ભણાય-સ્વાધ્યાય થઈશો.

સ્તવનાદિ પ્રથમ પ્રહરે ન જ ભણાય. થોય, ચૈત્યવંદન, સ્તવન, સજ્જાય દશ વાગ્યા સુધી ન ભણાય. સૂત્ર અર્થ ન ભણે. તે નવકારવાળી ગણે. ૨। હજાર નવકાર=૨૫ બાંધી માળા ગણે, કાઉસગ્ગ કરે, ખમાસમણાં દે.

(૧૧) શય્યા પરિષદ :

શય્યા એટલે મકાન યા જગ્યા. જગ્યા સમ વિષમ હોય, હવા ન હોય, અંધારું હોય તે સહે. બીજો અર્થ; શય્યા, ઔદારિક શરીરને આરામ આપવા સંથારે સુવાનું છે. શય્યા ૩। હાથની, સંથારો ૨। હાથનો હોય.

★ અહીં ‘ગણાય’ શબ્દ પુનરાવર્તન સ્વાધ્યાય કરવાના અર્થમાં છે.

ગુર્વાજ્ઞાથી શય્યાના ગીતાર્થને પૂછે, વિહાર ગીતાર્થ, ગૌચરીના ગીતાર્થ, શય્યાના ગીતાર્થ, પાત્રના ગીતાર્થ આમ બધાના ગીતાર્થ જુદા જુદા હોય. વધુ સાધુ હોય તો જુદા જુદા ગીતાર્થ હોય થોડા સાધુ હોય તો ગીતાર્થ એક જ હોય. શય્યા ગીતાર્થ જ્યાં કહે ત્યાં સુવું અને મનમાં આનંદ-ખેદ-ઉદ્વેગ ન થાય તે પરિષદ જીવ્યો કહેવાય.

(૧૨) આકોશ પરિષદ :

હલકા માણસ, અજ્ઞાન જેમ-તેમ કહે તો તેમના પ્રતિ ભાવદયા ચિંતવવી. દ્વેષ ન કરવો તે.

(૧૩) વધ પરિષદ :

અજ્ઞાન કે દ્વેષભાવથી કોઈ લાકડી પથ્થર વિગેરે થી પ્રહાર કરે તો સહન કરે.

(૧૪) યાયના પરિષદ :

સાધુને ‘‘અદત્તં કિંચિદપિ ન કલ્પ્યતે ।’’ કોઈ દ્વારા ન અપાયેલ હોય તેવું કંઈ પણ સાધુને ન કલ્પે ન ખપે, અને માંગ્યા વિના કંઈ ચીજ ન મળે; માટે માંગવી પડે. ઉપાશ્રયમાં સ્થાન આપે. પછી પણ ઘડો, કુંડી, રાખ વિગેરે જરૂર હોય તો... ‘અમો ઘડો, કુંડી લઈએ ?’ એમ ગૃહસ્થને પૂછવું પડે. આનાથી-‘જિન શાસનનો વિવેક, મર્યાદા કેવી ?’ એમ ગૃહસ્થને થાય, શાસન પ્રતિ બહુમાન જાગે. કોઈની અપ્રીતિના કારણ ન બનીએ. તે ધ્યાન રાખવું. અન્ય દર્શનીને અપ્રીતિ ન થાય તેમ પરઠવવું. આથી બીજાને વસતિ દુર્લભ ન થાય.

માંગવામાં શરમ ન રાખવી તે પરિષદ છે. લાખોને આપનાર ચક્રી પણ સંયમ લીધા પછી શરમ આવે તો પણ યાયના કરી આ પરિષદને જીતે.

(૧૫) અલાભ પરિષદ :

સંયમને અનુકૂળ હોય તેનો જ સાધુને ખપ હોય, અન્યનો નહિ. કેમકે મોહના સંસ્કાર ક્ષય કરવા માટે સંયમ છે. એમાં શરીરને ભૂલવાનું છે. સાધુ ‘મુધા-જીવી’ છે. કોઈ પ્રયોજન વિના જીવે તે મુધાજીવન કહેવાય સાધુ-પોતાના માટે જ જીવનારા છે. ગૌચરીમાં પણ સંયમને અનુકૂળ વસ્તુ મળે તો સંયમ વૃદ્ધિ, ન મળે તો તપોવૃદ્ધિ માને પણ મનમાં ખેદ ન થાય. સંયમ જીવન અનુકૂળ આવશ્યક વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપકરણ, ગૌચરી વિગેરે અંતરાય કર્મના ઉદયે ન મળે તો ઉદ્વેગ ન પામે. સદા પ્રસન્ન રહે આમ, આ પરિષદ સહે.

ढंढणामुनिने स्वलब्धिधी गौयरीनो अंतराय હતો. કોઈ લાવે અને આપે તો લઈ શકે તેમ હતું. પણ શાસનની આરાધનાની પક્કડ હતી. સ્વલब्धिधी લાવવાની વૃત્તિ હતી; તેથી કેવળી બન્યા. અલાભ પરિષહે કેવલ જ્ઞાન અપાવ્યું. સમભાવથી સહન કરે તો નિર્જરાની ભૂમિકાએ ચઢે, ૨૨ પરિષદમાંથી ૧૫ પરિષદ વિચાર્યા હવે-૧૬મો રોગ પરિષદ આગળ વિચારીશું.

વાચના-૪૯

અલાભ રોગ તળફાસા...૥૪૪૥

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. ની 'યતિદ્વિનયર્યા' ગ્રંથની વાચનામાં પરિષદોનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. પરિષદો તો કર્મની નિર્જરા અને આત્માની સહન શક્તિ વધારે છે. પરમાત્માની આજ્ઞામાં સ્થિર રહી સમભાવપૂર્વક પરિષદો સહે તો નિર્જરા થાય આગાઉની વાચનામાં અલાભ પરિષદ સુધી વિચારણા કરી ત્યાર પછી સોળમો રોગ પરિષદ છે.

(૧૬) રોગ પરિષદ :

જ્ઞાનીઓ બતાવે છે કે અશાતાવેદનીય કર્મ ગમેત્યારે નિમિત્ત કારણ પામીને ઉદયમાં આવે છે. નિમિત્ત કારણ ન મળે તો અશાતા પણ શાતામાં ભોગવાય છે.

અશાતાનું નિમિત્ત કારણ શું ?

ઇન્દ્રિયોના વિષયોના અતિરેક વધે તે જ મુખ્ય કારણ છે. અહીં અશાતા-રોગના અર્થમાં છે. ઇન્દ્રિયોના વિષયોના વિકાર વધવાથી રોગ થાય. આપણા શરીરમાં ૩૥૬ કોડ રોમરાજી છે. એક રોમ પર ૧૦૦૦ (પોણા બે) રોગ છે. એટલે ૫ કોડ, ૬૮ લાખ, ૩૮ હજાર રોગ કુલ સત્તામાં છે. આ રોગો સાતમી નારકીમાં ઉદય હોય. બીજી છ નારકીમાં મંદપણે હોય. આપણને એક રોગ થાય તેમાં સંયમ શા માટે ડહોળવું પડે ? સનતકુમારને ૧૬ મહારોગ થયા છતાં તેની ચિકિત્સા ન કરી, સંયમ લીધું; આમાં સમજણ હતી. અશાતા તીવ્ર ક્યારે બને ? અશાતાના ઉદયમાં મોહનીય ભળે તો અશાતા તીવ્ર બને. સનતકુમાર ચક્રિને દેવે રોગની પ્રતિતિ માટે થૂંકવા કહ્યું સનત-ચક્રી થૂંક્યા પણ ખરા, સનતના થૂંક પર જીવો બેઠા તે મરી ગયા. આ જોઇ જાગૃતિ આવી.

સવારે ગર્વ હતો સાંજે વૈરાગ્ય થયો.

આપણે રોગને કાઢવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. એનો અર્થ જ એ કે અશુભને સત્તામાં રાખીએ છીએ. દેવું પુરું થાય તેવી તક છે; છતાં તક જતી કરે તે અજ્ઞાની-મૂર્ખ છે. આથી જ ઉત્કૃષ્ટ કોટીના ચારિત્રવાન સાધુ-સાધ્વી રોગોદયમાં પણ શારીરિક માનસિક ધીરતા ન ગુમાવે. શરૂમાં શારીરિક ધીરતા હોય, માનસિક ધીરતા ન ટકે. ‘હાય ! શું થશે ?’ એમ મનમાં થાય પણ માનસિક સ્થિતિને ડોક્ટર પણ કદી ઉત્તેજે નહિ. હા, એના પરિવારને ખાનગીમાં કહે, પણ દર્દીને તો આશ્વાસન જ આપે કે ‘ઈન્જેકશન-દવા થી સારું થશે.’

સામાન્ય રોગોમાં મન ઢીલું થવાથી આત્મામાં અશાંતા આવે મન કડક હોય તો સાયકોલોજી=મનોવિજ્ઞાનથી પણ આત્મા સ્થિર રહે. મન મજબૂત હોય તો...અશાંતા અટકી જાય. કેમકે; તે સોપકમી પ્રકૃતિ છે. મન કડક હોય તેને ચાર ડીગ્રી તાવમાં પણ ‘મને કાંઈ નથી, હમણાં મટી જશે’ એમ માને.

રોગ બહારથી નહિ પણ આંતરિક પાચન પદ્ધતિની વિક્ષિયાથી આવે. પાચન-તંત્ર બગડવાથી આવે છે. અર્ધ પચેલું હોય તેનો કફ થાય. હોજરીમાંથી નીકળી મોટા આંતરડામાં ચોંટે, પછી સડે, આથી પેટમાં દુઃખે, ગેસ થાય. લીધેલો આહાર પચી જાય તો ચીકાશ ખલાસ થાય. નાના આંતરડામાં જાય અને ત્યાંથી પછી મોટાં આંતર-ડામાં જાય. છ કલાકમાં ઝાડો થાય એટલે પેટ સાફ થાય.

ઉજ્જૈનમાં ‘કલ્પવૃક્ષ’ છાપું પ્રગટ થાય છે. જેના દુર્ગાશંકર નાગર લેખક છે. તેઓ અસ્વસ્થ થાય, માંદા થાય તો...આંતર નિરીક્ષણ કરી પોતાનો રોગ મટાડે છે.

‘‘મैं संपूर्णरूप से स्वस्थ-निरोगी हूँ । मैं चेतन हूँ । मेरे में रोग नहीं हैं जो है वो पडोसीका घर है । मिट जायेगा’’ આમ સાતવાર બોલવાથી નિરોગી થાય.

આત્મા માલિક છે, ઇન્દ્રિય, મન, આંતરડા, લીવર એ તો મુનિમ=નોકર છે આત્મામાં ઢીલાસ ન આવે તો એ પેલી શક્તિને વિદાય કરે. આત્મા અને અવયવ તરીકે-માધ્યમ તરીકે મન છે. તેને-હાય, મને આમ થયું, તેમ થયું, એમ થાય. આ રીતે શરીરનો રોગ મનમાં પેસે તો એ અસાધ્ય બની જાય છે. શરીરના રોગને શરીરમાં જ રાખવાનો, મનમાં પેસવા ન દેવો.

રોગ પરિષદ એટલે રોગ સહન કરવાની તૈયારી જોઈએ.

પ.પૂ. ઉપાધ્યાયજી ધર્મસાગરજી મ. સાહેબ પ૪ વર્ષના સંયમ પર્યાયમાં વિક્સ કે અમૃતાંજન જેવો કોઈ બામ પણ લગાડયો નથી. હરડે કે ત્રીફળા જેવી દવા પણ લીધી નથી. સંયમની ધૃતિ=ધીરતાથી મોહનીય કર્મ ઢીલું થાય, આથી અશાતા ન આવે. છતાં કોઈ રોગ થાય તો રોગને નિર્જરાનું અંગ માની સમતા રાખે. ન જ રહેવાય તો ગૌણભાવે દેશી દવા લેવી. કેપ્સુલ દવા પર દારુના પડ હોય છે. એલોપથી દવાની=હિંસક પ્રક્રિયા હોય છે.

કાયબાને ચાર પગે ખીલાથી બાંધે. પછી છીણીથી પીઠને કોચે. ચામડી ખસેડીને માંસ રહે. તે પછી સળગતા અગ્નિથી ગરમી આપે તેથી એના માંસનો રસ નીકળે. એ રસમાં થી જીલેટીન પેપર નીકળે. જીલેટીન પેપરથી બનેલી આજની ગોળી આવે છે.

ગ્લુકોઝ શકરકંદમાંથી બને છે. મકાઈમાંથી બને તો પણ સરકારે ના કહી પ્રતિબંધ મુક્યો છે. શકરકંદમાંથી પ્રોસેસ થઈ ગ્લુકોઝ બને છે. વળી સાબુદાણા પણ એમાંથી બને છે. આ બધી વસ્તુઓ સાધુઓએ વાપરવાની ઇચ્છા પણ ન કરાય. મળસા વિ ન પત્યં ।

રોગ થાય ત્યારે સમભાવે સહન કરવાથી ચારિત્ર મોહનીયનો ઉદય ખતમ થાય છે. જ્વરાદિ સામાન્ય કરતાં `કૃષ્ણાદિરુપ રોગ: । કુષ્ઠ=કોઢ વિગેરે ભારે રોગો સહે એમ જણાવ્યું છે. જ્યારે આજની સ્થિતિ કેવી ?

આયુર્વેદમાં સતાવીશ પ્રકારના જ્વર પૈકી ત્રણ / ચાર જ્વર જ અસાધ્ય કોટીના છે; બાકીના બધા ઉપચાર સાધ્ય છે.

જ્વર = તાવ શું છે ?

અંદરની રિક્કાઈનરી શુદ્ધ કરવા કુદરતી રીતે હોજરી દ્વારા અગ્નિ બહાર આવે. આ ગરમી સ્નાયુઓ સહન ન કરી શકે. એથી ઠંડી વાય, ધ્રુજારી આવે, પછી ધ્રુજારી બંધ થાય. આંખમાં પીયા, કાનમાં મેલ, દાંત પર છારી આ બધું નહિ પચેલા ખોરાકનું પરિણામ છે. સાધુને દાંત ઘસવાની મનાઈ છે. બધા કર્મો નિકાચીત છે એવું નથી. આપણા અવળા ઉપાયથી જ કર્મો આવતા હોય છે. મન મજબૂત થાયતો શરીરની વેદના ઘટી જ જાય. “માંદગીમાં નમસ્કાર મહામંત્રના સ્મરણની તક-અવસર પ્રાપ્ત થયેલ છે.” એમ માનવું, મહામંત્ર મનમાં ગણવો, અને કાનથી સાંભળવો, આથી

નવકારની આરાધનામાં ઉંડાણ આવે. નવકારની પ્રતિતિ થાય એથી દૃઢ વિશ્વાસ આવે કે “પરમાત્માએ રોગમાં ચિકિત્સા નહિ કરવા કહ્યું છે. એ સો એ સો ટકા સાચુ છે.” કેન્સર, દમ, ક્ષયરોગ, અલ્સર જેવા નિકાચીત રોગ ઓછા હોય છે. બાકી સામાન્ય રોગ આહારની પ્રક્રિયાને વ્યવસ્થિત ન સમજવાથી થાય.

ચર્યામાં અનાદિના મોહતત્ત્વનું મિશ્રણ થયું છે. માટે પાચનતંત્ર ખોરંભે ચડ્યું છે. સાધુઆજ્ઞા-સામાચારીની પ્રધાનતાએ આહારના દોષો ટાળી પાચન શક્તિને કેળવે...ખાતાં આવડે તો ઝેર પણ પચી જાય.

સમ્રાટ અશોકના રાજ્યમાં આગળ ૯ નંદ થયા. નવમા નંદની લોભ પ્રકૃતિ ઘણી હતી. ગંગાનદીની પાછળ સોનાની નવ ટકેરી બનાવી; આ લોભ પ્રકૃતિમાં જ નંદરાજાનો વિનાશ થયો. ચાણક્યની પ્રેરણાથી નંદને જીવતો પકડ્યો. પણ ચંદ્રગુપ્ત રાજા બને અને ન્યાય નીતિ સંપન્ન રાજ્ય ચલાવનાર બને એવી ચાણક્યની મરજી હતી. કૌટિલ્યશાસ્ત્ર એના માટે જ બનાવ્યું છે. ચંદ્રગુપ્ત પણ કહ્યાગરો હતો.

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તની વિજય સવારી નિકળી. નંદને હતાશા થઈ. હવે મને કંઈ મળશે નહીં એમ વિચારી પોતાની સ્ત્રી, જ્વેરાતની પેટી આદિ ખાસ ચીજ લઈ ચંદ્રગુપ્ત પાસે આવ્યો અને ‘‘ઘર્મદ્વારં દેહિ’’ એમ માગણી કરી. યુદ્ધમાં રાજા હારે અને ‘મને ગુલામ તરીકે રહેવું મંજૂર નથી.’ એવું લાગે ત્યારે પહેરેલા કપડે (આર્ય સંસ્કૃતિમાં) નીકળવું તે સંસ્કૃતિ હતી. ચાણક્ય ચંદ્રગુપ્તને જણાવે છે કે રાજનીતિનું આ મહત્ત્વનું અંગ છે. કોઈ ઉપાય ન દેખાય ત્યારે આમ વિદાય આપવી એ આપણી ફરજ છે. આથી ચંદ્રગુપ્તે બહુમાનપૂર્વક બે રથ આપ્યા. આમ તો પગે ચાલીને જવાનું હોય પણ ચાણક્યના કહેવાથી બહુમાનપૂર્વક આમ કર્યું. નંદરાજા, પુત્ર, સ્ત્રી, રથમાં બેઠા. જ્યાં એમની છોકરી ચડવા ગઈ ત્યાં રથનું ચક્ર તૂટી પડ્યું. આથી અપશુકન થયા એમ નંદ-પિતા માને છે. ચંદ્રગુપ્તની સાથે પર્વતક રાજા હતો. ચંદ્રગુપ્ત રાજા પર્વતકરાજાની સહાયથી જીતેલ. પૂર્વે પર્વતક રાજા અને નંદની પુત્રીની નજર બગડેલી, દ્રષ્ટિ સંચાર ચાલતો હતો. ચંદ્રગુપ્ત વિચારે છે કે ‘હું વળી દુશ્મનની દીકરીને ક્યાં રાખું?’ આથી ‘ચડીજા રથમાં’ એમ ચંદ્રગુપ્તે કહ્યું પરંતુ નંદે ના જ પાડી. આપણો મૂળ વિષય ચાલે છે કે સાધુ હોજરીને એવી કેળવે કે ગમે તેવો પદાર્થ પણ પચી જાય. ખોરાક પચે નહીં તો જ વિકૃત રુપે બહાર આવે છે. પણ પચી જાય તો કાંઈ ન થાય.

ચાણક્યે પર્વતકની સહાયથી મગધ જીત્યું હતું. આથી ‘એ કાંટો કાઢવો’ એમ

વિચાર્યું. નંદની આ દિકરી વિષકન્યા હતી. પૂર્વના રાજાઓ બાળકીને જન્મતાં જ મંદ ઝેર ચટાડતા, આથી હોજરી સાફ થાય, ધીરે ધીરે ઝેર વધારતા જાય. ઝેર પચી જાય. તે કન્યા એટલી બધી ઝેરી થાય કે માત્ર એના પરસેવાથી જ સામો માણસ ખતમ થાય. આને 'વિષકન્યા' કહેવાય.

ચંદ્રગુપ્ત આજ્ઞાપાલક હતો. તેથી ચાણક્યને ચંદ્રગુપ્ત રાજા બનાવવો હતો. અને પર્વતક રાજ્ય માંગે તો ખટરાગ થાય. આથી નંદની દિકરીને ચંદ્રગુપ્તે રથમાં ચડવા કહ્યું તોય ના પાડી. ચાણક્યે એને રોકી ચાણક્યે એને પર્વતક સાથે પરણાવી. પહેલી રાતે જ એ વિષ કન્યાના સ્પર્શથી મૃત્યુ પામી ગયો.

આપણી મૂળવાત છે યોગ્ય રીતે ઝેર ખાવામાં આવે તો તે ઝેર પણ પચી જાય છે. સાધુ પણ આ રીતે પાચન શક્તિ કેળવે. એમાં શુદ્ધ દોષ રહિત નિરસપણે આહાર વિગેરેનો ઉપયોગ રાખે. રોગ થવાના નિમિત્તોને ટાળે. દોષિત ગોચરીના માધ્યમે છકાયના જીવોના અશાતાના નિમિત્ત બનીએ તો અશાતા વેદનીય બંધાય. અને ઉદયમાં પણ આવે...અશાતાના ઉદયના આવા નિમિત્તોથી સાધુ સદાય દૂર હોય; છતાં અન્ય નિમિત્તોને લઈ અશાતાનો ઉદય થાય તો તેને સમભાવે સહન કરે, હાય-વોય ન કરે. અને અશાતા ઉદયમાં મોહનીયને ભળતું અટકાવે...સનત્ મુનિએ ૭૦૦ વર્ષ રોગો સહન કર્યાં. જ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, કોઢ, ભગંદર, હરસ, વિગેરે ભયાનક રોગ હતા. છતાં દવાનું નામ નહીં.

સાધુ મહારોગોમાં પણ ચિકિત્સાનો વિચાર ન કરે. 'ઓઘનિર્યુક્તિ'માં છે કે માંડલીના પાંચ દોષમાં છેલ્લો દોષ 'કારણભાવ' છે. કારણનો અભાવ હોય તો ન વાપરવું. તૈજસ-કાર્મણ શરીર પર કાબૂ આવી જાય તો આહારની જરૂર નથી. સિદ્ધ ને તૈજસ-કાર્મણ શરીર ન હોવાથી આહારની જરૂર નથી.

અણાહારીનું પ્રતિક છે ઉપવાસ.

ઉપવાસ પોતાનું ઘર છે. ગમે તેવું જીર્ણ, તૂટેલું ઘર હોય તો પણ વહાલું લાગે. ભાડાનું ઘર સુંદર છતાં એકવાર છોડવાનું છે. સાધુને ઉપવાસ જ કરવાના અપવાદે વાપરવું પડે તો વાપરે.

સાધુને આહાર શા માટે ?

''નાણ-દંસણ-સંજમઢ્ઠા આહારં આહરેઢ્ઠ ।''

સાધુને જ્ઞાન-દર્શન-સંયમ માટે જ આહાર છે. આહાર વિના પણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ટકે તો સાધુ આહાર ન વાપરે. સાધુએ ઉત્સર્ગો વાપરવું જ નહિ. અપવાદે વાપરે. છ કારણો વાપરે. તેમ આહાર નો છ કારણો નિષેધ પણ છે. તેમાં પ્રથમ કારણ (૧) આયંક = રોગના કારણો 'આહારં ન કુજ્જા' સાધુને રોગ થાય જ નહીં રત્નત્રયીના આધારે મોહનીય ઢીલું થાય. પછી અશાતા આવે જ ક્યાંથી ? છતાં નિરૂપકમી કર્મ આવે તો ઉપચાર પહેલાં સનતકુમાર ને યાદ કરે. એઓ કાંઈ જિન-કલ્પી ન હોતા. પોતે રાજ સિંહાસન પર બેસતા; પોતાના રુપનું તેમને અભિમાન હતું. રુપ જેવા માટે દૂર દેશમાં થી આવેલ બ્રાહ્મણો તેમને જોઈને માથું ડોલાવે છે. અભિમાનમાં સનત કહે છે : “પછી અગ્યાર વાગ્યે રાજ દરબારમાં આવજો”.

પરીક્ષા પહેલાં વિદ્યાર્થી પૂર્ણ તૈયારી કરે. તેમ શરીરને પણ આભૂષણોથી શણગારી સનતકુમાર તૈયાર થયો. પણ; સભામાં બ્રાહ્મણ સ્વરુપે આવેલા દેવો દ્વારા ખબર પડી કે 'રાજા તારી કાયા રોગે ભરી'. પરંતુ તેની ખાત્રી શી ? ખાત્રી કરવા માટે દેવો થુંકવાનું કહે છે. સનતચક્રી થુંકે છે. થુંક પર જીવજંતુ બેઠા તે મર્યા. ત્યાં જ સનતનું સમ્યગ્દર્શન ઝળહળી ઉઠયું. ક્ષણભંગુર સંસાર પર વૈરાગ્ય થયો, “વિરતિથી જ સફળતા છે” એમ માની સિંહાસન પરથી ઉભા થઈ ગયા. રાજવૈદ્યો હાજર હતા છતાં તેમને ન બોલાવ્યા સંયમના શરણે ચાલી નિકળ્યા. આ આદર્શ સંયમીએ સામે રાખવાની જરૂર છે.

પેટમાં દુઃખે તો ફાકી, કબજિયાત માટે જુલાબ લેવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત છે. (દશવૈકાલિક) આજે શરીરના રોગ કરતાં મનના રોગ વધી ગયા છે. માટે જ દવાખાના વધ્યા છે. ડોક્ટર પાસે જઈએ તો તે તો ભ્રમ બેસાડે જ.

એક ગામડીયો પલંગ પાસે જ લોટો રાખે અને સર્વ બહાર જાય. એકવાર કોઈએ એ લોટો લીધો અને ત્યાં લાલ રંગની શીશી મૂકી. સવારે ગયો હાથ લાલ થયો. “હાય ! મને મસા થઈ ગયા !” કેટલું બધુ લોહી નિકળે છે ? શરીર કરતાં મનના રોગો ભયંકર છે. માટે જ પ્રાચીનકાળના વૈદ્યો રોગને બહાર ન પાડતા. કેમકે માનસિક ઢીલાશથી રોગો વધે છે.

વિચારોની નિર્બળતાજ મોહનીયની ભૂમિકાને તેજ=તીક્ષ્ણ કરે. અને એથી વેદનીય પણ તેજ (તીક્ષ્ણ) થાય. વિચારોની મક્કમતા રોગને દૂર કરે છે.

‘દ્રવ્યાર્થિક નયથી આત્મા શાશ્વત છે. એને કાંઈ થવાનું નથી. એક રૂંવાડે પોણા

બે રોગ નારકીમાં ભોગવ્યા છે. કમશ: રોગો સાતમી નારકીમાં તીવ્રપણો હોય છે.' આ વિચારણાથી સાધુ ધીરતા કેળવી શકે. અહીં બહુ-બહુ તો એક, બે, ત્રણ, ચાર રોગ તો માંડ હોય.

માંડવગઢમાં સં. ૧૩૫૦ માં જયસિંહ પરમાર થયા. કનોડના મહારાણાની લીલાવતી નામે પુત્રી હતી. એ વખતે એક લાખ બાણું હજાર ગામ મારવાડનાં હતાં. મહારાજાએ પુત્રીનું ચિત્ર લઈ માણસોને માંડવગઢ મોકલ્યા-ગયા. પેથડાશાહના કહે-વાથી અંદર લાવ્યા. માનભેર સુવર્ણની ખુરશી પર બેસાડે છે. રાજપુત્રી લીલાવતીનું ચિત્ર જુએ છે. પેથડે પણ જોયું; ત્યાં પહેરેગીર સૈનિક અંદર આવી કહે છે-મહારાજા ! ઇરાનથી અત્તરનો વેપારી આવ્યો છે. તેને એક કલાકનો જ સમય છે. આપની આજ્ઞા હોય તો અંદર લઈ આવું. ચાલી રહેલી વાતમાં ભંગ પડવાથી રાજા જયસિંહનું મોઢું બગડી ગયું. મંત્રી પેથડાશાહ કહે છે કે “આ છેક ઇરાનથી આવ્યા છે તો એની યોગ્ય કદર થવી જોઈએ.” મંત્રીની વાતથી રાજા પેલી વાતમાં પડદો પાડે છે. વેપારી અંદર આવી મોગરા, ચંપા, કસ્તૂરી વિગેરેનાં અતરનાં પૂમડાં રાજા વિગેરેને આપે છે. ત્યાં કસ્તૂરીનું એક પૂમડું નીચે પડ્યું. મહારાજા ને થયું આટલું મોંઘુ અત્તર નીચે પડ્યું ? રાજાએ એ મોંઘુ અત્તર નીચે વળીને લીધું અને મોજડી પર લગાડી દીધું.

કનોડ દેશના માણસોની દેખતાં જ આ થયું. આથી પેથડને વિચાર આવ્યો કે આ વૃત્તિથી પેલાં પુત્રી કેમ આપશે ? એમ વિચારી પેથડે વેપારીને રવાના કરી દીધો. સાથે જ પ્રધાનમંડળને અસર થઈ ગઈ. પેથડને થયું છોકરી આપે કે ન આપે એ વાત જુદી છે, પણ માંડવગઢના મહારાજાની લોભી તરીકેની છાપ પડે તે કેમ ચાલે ? પેથડે મીઠું બોલીને કનોડના પ્રધાન મંત્રીને બે દિવસ ત્યાંજ રોકે છે. પેથડાશાહનો નિર્ધાર છે કે રાજાના યશને કલંક ન જ લાગવું જોઈએ. આત્માની મક્કમતા નિર્જરાના માર્ગ પર ટકાવે છે. આજે સંયમીની માનસિક ધારા નિર્બળ બની ગઈ છે. સ્હેજ-સ્હેજમાં દવા, ડોક્ટર વિગેરેની દોડાદોડી કરી મૂકે. પણ પોતાના આત્માની શક્તિનો વિચાર ન કરે...

પેથડે ખાનગી તૈયારી કરી. રાજાના મોટા બગીચામાં પાણીનો હોજ છે તે ખાલી કરાવી દીધો, જતા વેપારી પાસેથી બધુ અતર લઈ લીધું; વેપારી સ્તબ્ધ બની ગયો ? આ શું ? પેથડે રોકડા પૈસા ગણી આપ્યા માલનો ઢગલો કરાવ્યો, હોજમાં ચોક્ખું પાણી ભરાવ્યું પાંચ / છ ફૂટ પાણીથી અને બાકીનો અત્તરથી ભર્યો.

ચોતરફ સુગંધ...સુગંધ...થઈ ગઈ.

પેથડશાહે બધાને સમજાવી ગોઠવણ કરી લીધી; અને રાજદરબારમાં આવ્યા રાજ્ય કામ પતાવી અલક મલકની વાતો કરે છે. ત્યાં રાજાએ કહ્યું “આવેલ પ્રધાન મંડળ આપણી વનશ્રી જુવે તે માટે ચાલો ફરવા જઈએ” કનોડનું પ્રધાન મંડળ સાથે રાજા-પેથડ શાહ વિગેરે નગરની શોભા નીહાળવા નીકળે છે. આખું નગર રાજાની પ્રશંસા કરે છે. બધા મુખ્ય ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કરે છે. ખૂશબુધીજ બધાના દીલ ડોલી ઉઠે છે...વનરાજી જોતાં જોતાં આગળ વધે છે. આ બાજુ સરોવરમાં (મોટા હોજમાં) ચુનંદા ઘોડાઓ ને અશ્વપાલ નહવરાવે છે. માંડવગઢમાંથી લોકો ફરવા આવે ને પ્રશંસા કરે છે.

ઓહ ! આટલું ઉર માઇલ પ્રમાણ વિસ્તારનું સામ્રાજ્ય જ ! માઇલ પ્રમાણ સુંદર સુગંધ પાણી ? માંડવમાંથી લોકો આવે ને પ્રશંસા કરે.

રાજા પેથડને પૂછે છે આ બધું શું છે ?

પેથડ કહે છે. હજુર ! મੈં નહિ માનતા.

રાજા કહે ચાલો આપણે આગળ જઈએ.

‘અજાણ્યા’ થઈને આગળ આવ્યા ઘોડાને નવડાવનાર અશ્વપાલને પૂછે છે કે તમે આ શું કરો છે !

અશ્વપાલ કહે “ઘણી ખમ્મા અન્નદાતા” ઘાસ મેં ક્યા શક્તિ હોતી હૈ ? કસ્તૂરી હીરા વિગેરેના પદાર્થો ભેળવેલા પાણીથી ઘોડાને સ્નાન કરાવવાથી તાજા-માજા થાય. વળી અમારા રાજા ખુશ થાય.

પેથડની આ યોજના હતી. ટેપની જેમ બોલી ગયા, પેથડ કનોડ દેશના પ્રધાન મંડળના માણસોની સીકલ જુએ છે. બધા ખુશ હતા. પણ એક વૃદ્ધ હળવેકથી બોલ્યો “બુંદસે ગઈ વો હોજસે નહીં સુધરતી” પણ પેથડે વાતમાં ગોટાળો કર્યો. તમને મંગજમાં ન બેસે તો કંઈ નહીં. પણ અમારા રાજા તો આવા ઉદાર છે. એમ કહી બધાને રવાના કર્યા. પુન : રાજસભા ભરાઈ. બધા કહે ‘આ રાજા સારા છે’. લીલાવતી આપવી જોઈએ. વૃદ્ધ કહે, “બધાને માન્ય હોય તો મારે શું વાંધો છે ?”

સાધુપણામાં જે દુઃખ આવે તે બુંદ છે. નારકીમાં પાંચ કોડ, અડસઠ લાખ, આડત્રીસ હજાર વિપાકોદય. ભોગવ્યા છે. પરાધિન અવસ્થામાં, બેહાલતમાં, રોઈ-રોઈને, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન કરી કરીને, દુઃખો પોકારીને ભોગવવા પડ્યા છે. પુન :

ત્યાં જ આર્તધ્યાનના કારણે નવી અશાતા બાંધી છે. તેની સામે અહીંના રોગ બુંદ સમાન છે. સહન કરી લઇએ તો ઘણી અશાતા તૂટે અને નવી ન બંધાય. પણ અહીં જો બુંદસે ગઇ વો હોજસે નહીં સુધરતી આ વાત સનત્ મુનિના હૈયે સ્થિર હતી.

શ્રી ભદ્રગુપ્ત સ્વામી ભગવંત કહે છે કે, ‘છ કારણો આહાર ન લેવો. અને છ કારણો આહાર લેવો.’ રોગ ઉભો થાય તો એને શમાવવા ક્રમશઃ આયંબિલ, ઉપવાસ, છઠ્ઠ કરે, નેચરોપથીમાં રોગ શમન માટે ઇન્ટરનલ વોર્શીંગ તંત્ર દ્વારા આવીજ પદ્ધતિ અપનાવી છે. આયુર્વેદના સિદ્ધાંત પ્રમાણે રોગ આવે ક્યારે ?

શરીરમાં ખરાબી પેસે તો એનો ઘક્કો મારવા રોગ આવે. ખરાબ મશીનમાં ખોરાક ન નંખાય જો પચાવવાનું કાર્ય ન થાય અને હોજરીમાં નાંખો તો બગાડ જ થાય. માટે જ ઢોર ને કુદરતી (સમજણ ?) સેન્સ હોય છે કે માંદગીમાં ઘાસ ખાય જ નહીં.

સમ્રાટ સંપ્રતિએ ત્રણ લાખ-દવાખાના પશુઓ માટે કરાવેલ પણ, એ તો ગળે ઉજરડાં પડ્યા હોય, નખ વધે અને કાપે નહીં, ચાંદા પડ્યા હોય વિગેરે માટે જ દવાખાના હતા. આજે તો ઢોરને પણ કેન્સર થાય, ક્ષય રોગ (ટી.બી.) વિગેરે રોગો થાય છે. અને ‘પૂર્વકાલમાં પણ ઢોરોના દવાખાના હતાં’ એમ જાહેર થાય છે. બાકી એ અંદરનું પોષજન ન નિકળે ત્યાં સુધી ઘાસ ખાતા નથી. સાધુને એકાદશી, દ્વાદશીકી દાદી બની જાય તો ઉપવાસ ન કહેવાય.

ઉપવાસ એટલે ?

ઉપ = પાસે, નજીક

વાસ = રહેવું, વસવું

પરમાત્માની આજ્ઞાની પાસે રહેવું તે ઉપવાસ. આત્માને સમજાવવાનો છે કે- “આહાર કરવો એ તારો ધર્મ નથી, પુદ્ગલનો ધર્મ છે. આહાર વિકૃતિ છે. અણાહારી પદની નજીક જવું તે ઉપવાસ”, “ઉપવાસ કરી પારણાની આઠટમો વિચારવી એ વાસ્તવિક નથી. માટેજ, ઉપવાસ સ્વધર સમાન છે. માણસ સ્વધરમાં રહી શકે એવી શક્તિ ન હોય તો મિત્રના ઘરે રહે. વિકારી વાસનાનું નિયંત્રણ અને શરીરનું પોષણ આયંબિલ થી થાય છે. વિગઇ એ શત્રુનું ઘર છે.

રોગને ઉત્પન્ન કરનાર, વિષયની વાસનાને પોષણ આપનાર વિગઇને બંધ કરી, આયંબિલ-ઉપવાસ કરવાથી નવા રોગો અટકી જાય. આજે અમેરિકા, જર્મની,

ફાન્સમાં, નેયરોપથી વિકાસ પામેલ છે. એલોપથીથી રોગોની વણઝાર ચાલે છે. જો જ્ઞાનીની દ્રષ્ટિએ નવું કાંઈ નથી. કેન્સર, હાર્ટકેઇલ વિગેરે રોગ સામાન્ય થઈ રહ્યા છે

એલોપથી એટલે શું ?

એલો = પરાવર્તન કરવું.

પથી = પદ્ધતિ

૪ ડીગ્રી તાવ (તે સમયે ચાલતી તાવ માટેની એલોપથી ટેબલેટ છે.) માઇસીનથી ૮૦ ડિગ્રીએ આવે; પછી નવા રોગો ઉભા થાય. માટે રોગ મુક્તિ માટે દવા-જરૂર પડેતો દેશી દવા લેવી. તેમાં લાભ થાય, ત્યારે થાય પણ નુકશાન તો ન જ થાય આજનો ખાધેલ ખોરાક આઠ દિવસે લોહીમાં, અઢારમે દિવસે હાડકામાં, બાવીસ દિવસે નસમાં, ચાલીસમા દિવસે વીર્યમાં પહોંચે છે.

ખોરાક અત્રનલીમાંથી ડાબી બાજુ હોજરીમાં જાય. તેમાં જાત-જાતના રસ ભળવાથી પાચન થાય. પણ પાચન થવા માટે ઘંટી રૂપ બે દાઢ છે. અહીં (મોંમો) ચવાય તો હોજરીમાં એક બાજુ પડ્યો રહે, અને પછી પાણી સાથે વિકાર પામી બહાર નિકળે. પણ નહીં પચેલ આહાર લીવર આંતરડી વિગેરેમાં ચોંટી જાય તે સડે પછી બધા રોગો ઉભા થાય.

સૌથી મોટી દવા છે ઉપવાસ. નવો ખોરાક ન જાય તેથી આંતરડા રિફાઇન કરી સાફ કરે. છ પ્રકારના અજીર્ણ પૈકી 'વિષ્ટબ્ધ' અજીર્ણથી કેન્સર થાય. પણ આમ તાત્કાલિક ઉપાય કરવા અને પંચ પરમેષ્ટીનું બળ કેળવવું.

એક શ્રાવકને કંઈનું કેન્સર થયું. છેલ્લા ઉપાયે નવકારનું સ્મરણ કર્યું. અંદર વલોણું થતાં વોમિટ થઈ, રોગ નાબૂદ થયો.

મોહનીય ઢીલું પડે તો કોઈ રોગ ઉભો જ ન રહે. સનત્કુમાર જાણતા હત કે મોહનીય જશે તો બીજા રોગ નાબૂદ થશે જ.

વૈદ્યો સનત્મુનિની પરીક્ષા માટે આવે છે. અને કહે છે “અમે દેવના વૈદ્ય છીએ. અમારું ઔષધ રામબાણ ઉપાય છે, કદી નિષ્ફળ ન જ જાય.” એમ સ્પષ્ટ કહેવા છતાં સનત્મુનિ બોલતા નથી. ત્યારે વૈદ્યો સામેથી પૂછે છે “હે મુનિ ! અમો આપની ચિકિત્સા કરીએ ?”

વૈદ્યોને જવાબ આપતા મુનિ બોલ્યા-“હે વૈદ્યો ! રોગ બે છે : (૧) દ્રવ્ય રોગ અને (૨) ભાવ રોગ. તમો કયા રોગને દૂર કરશો ? ભાવ રોગને દૂર કરવાની તાકાત હોય તો કાઢો.”

હે મહામુનિ ! એ તો આપના ચરણને નમસ્કાર કરવાથી અમારો મોહનીયનો ભાવરોગ જશે. કોઢ અને દુર્ગંધથી ભરેલી પોતાની આંગળીને સનત્મુનિને ઘૂંકવાળી કરી અને સુવર્ણરુપ કંચનવરણી થઈ ગઈ. તે બતાવી વૈદ્યોને કહે છે : “આવા દ્રવ્યરોગને દૂર કરવાની આ શક્તિ તો આ પામર જીવને પણ પ્રાપ્ત થઈ છે. પણ જાણી-જોઈને સામેથી કર્મરાજાની જે રકમ ચૂકવવાનો અવસર આવ્યો છે ; તો શા માટે નાસીપાસ થવું ? જ્યારે ધીકતી પેઢી ચાલે છે ત્યારે બધાના દેવાં ચૂકવી દે. પણ ભૂલથી ૫૦૦ રૂા. કોઈના રહી જાય અને એ લેવા આવે તો દ્વિગુણ વ્યાજ સહિત પ્રેમથી આપી દે.

નરકગતિમાં કેટલા દુઃખો રડી-રડીને ભોગવ્યા છતાં દેવું ચૂકતે ન થયું. કેમકે ત્યાં મારી પાસે તપ, ત્યાગ, જ્ઞાન, ધ્યાનની મૂડી જ નહિ. ઉપરથી દેવું વધી ગયું. આ તો સારુ થયું કે દેવો રૂપને જોવા આવ્યા ને મારા રોગનું ભાન થયું અને હું સંયમી બન્યો. હવે મને મારા ભાવરોગનું દેવું ચૂકવવા દે. આ દ્રષ્ટિ એ મુનિની હતી. આ વિચારધારા પૂર્વક રોગમાં સમભાવ રાખવો તે રોગ પરિષદ જીત્યો કહેવાય. બાકીના તૃણ સ્પર્શી વિગેરે પરિષદો આગળ વિચારશું.

વાચના-૫૦

અલાભ રોગ તળાફાસા મલ સક્કાર પરીસહા...||૪૪||

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથમાં સાધુ સામાચારીની વાત કરી રહ્યા છે. જેમાં પરિષદનો અધિકાર વિચારીએ છીએ તેમાં ૧૬ પરિસહની વિચારણા કરી હવે સત્તરમો પરિષદ તૃણસ્પર્શથી વિચારવાનું છે.

૧૭) તૃણસ્પર્શ :-

અજ્ઞાનથી બાંધેલાં કર્મો ઉદયે આવે તો સમભાવથી સહન કરવાની પ્રકૃતિ વિવેકી સાધુઓએ કેળવી હોય છે પૂર્વના કાળમાં બીમાર સાધુ માટે ઘાસ પાથરતા. તે માટે સાધુને...

૫ જાતનાં ઘાસ ખપે, ૫ જાતનાં ઘાસ ન ખપે. તેવું શાસ્ત્ર વચન છે.

જેમાં પોલાણ હોય તેમાં જીવો હોય માટે ઉપયોગમાં ન લેવાય. આપણે ત્યાં ૧૨૦૦ વર્ષોથી જિતકલ્પમાં 'તૃણ પંચક' નો ઉપયોગ બંધ છે. તો આપણા માટે આ પરિષદ કઈ રીતે થાય ? ખરબચડી ચીજ વાપરતાં મનમાં જે ખેદ થાય તે ન થવા દેવો. સ્પર્શોન્દ્રિયને પ્રતિકૂળ વસ્તુના સ્પર્શથી મનમાં અરતિ થવા ન દે તે તૃણસ્પર્શ પરિષદ.

રસ્તામાં સ્થવિર કલ્પીને દર્ભનું ઘાસ, કંટક સ્પર્શો તો ખેદ ન થવા દે. હાલ સ્પર્શોન્દ્રિયને અનુકૂળ ન આવે તેમાં ખેદ ન કરવો તે રૂપ પરિષદ છે. (ઘાસ પર દ્રષ્ટિ પડિલેહણ કરે તથા મુહપત્તિથી કરે.)

૧૮) મલ પરિષદ :

'જલ્લ=શરીરનો મળ; સિંઘાળ=નાકનો મલ; શરીરના મલને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન તે પરિષદને સહન કર્યો ન કહેવાય. 'જલ્લ'=પ્રસ્વેદજન્ય મલ. સાધુ એકાસણું

કરે, રસ ત્યાગ કરે તેથી શરીર પર મેલ ન થાય. આંતરડામાં મલ સડે તે અપચેલો ખોરાક લોહીમાં ભળે અને બહાર મલ રૂપે આવે. સાધુને આમ કાચો મલ થાય તે સંભવિત નથી. પરસેવો લૂછવો નહીં. લૂછ્યા પહેલા જે રજ ચોંટે અને મલ થાય તે સહન કરે. ઉદરજન્ય મલ થતો જ નથી. પછી સહન કરવાની વાત જ ક્યાં ? રોજ શરીર ઘોવે પણ આંતરડું ખરાબ હોય, ડાયજેશન બરોબર ન હોય તો આહાર ન પચે. અને લોહીમાં ભળી બહાર આવે તે મલ છે. પરસેવા જન્ય તે જલ્લ, આંતરડાની ખરાબીથી થાય તે મલ.

૧૯. સત્કાર પરિષદ :

જ્ઞાન શક્તિ વિગેરેના કારણે ‘‘પૂજનં લઘ્વા નત્કર્ષમ્’’ માન મળે તો હર્ષ ન પામે. અજ્ઞાનીની દ્રષ્ટિએ ભલે હું સામાન્યથી તપસ્વી કહેવાઉં. જ્ઞાની કહેવાઉં પણ પૂર્વના મહાપુરુષો આગળ મારો તપ ક્યાં ? મારું જ્ઞાન ક્યાં ? એમ વિચારી નમ્રતાની ભૂમિકા પર ઉભો રહે. બીજી રીતે ‘‘અસત્કારિતો ન દ્વેષ’’ વળી સત્કાર માન-પાન પૂજાદિ ન મળે તો દ્વેષ ન કરે. માન-પાનથી રાગ કરે તો માનનું પોષણ થાય. દ્વેષ કરે તો પણ હારી બેસે. પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં તો હજી સ્થિર રહી શકે પણ અનુકૂળ સંયોગ માં સ્થિર રહેવા પ્રયત્ન કરવો. અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં-માન-સન્માન કે અપમાનના પ્રસંગે જાગૃતિ રાખી આત્માના સમભાવમાં સ્થિર રહે તે...સત્કાર પરિષદ જીત્યો કહેવાય.

૨૦. પ્રજ્ઞા પરિષદ :

સ્વયં વિચારણા પૂર્વક વસ્તુને જાણવી તે પ્રજ્ઞા કહેવાય. શાસ્ત્રના અર્થોને પ્રજ્ઞા શક્તિથી જાણી શકે. આથી લોકો પૂછવા આવે તો વિચારે કે ‘‘વાહ વાહ કેટલી થાય છે’’ એમ બુદ્ધિને જીરવી ન શકે ; અને અભિમાન કરે. આ પરિષદ જીત્યો ન કહેવાય પણ તીવ્ર પ્રજ્ઞા હોવા છતાં મહાપુરુષોને ધ્યાનમાં રાખી પોતાના માન કષાયને શાંત રાખે. આ અનુકૂળ પરિષદ છે.

૨૧. અજ્ઞ પરિષદ :

અજ્ઞાનને જીરવવું તે પણ પ્રતિકૂળ પરિષદ છે. બુદ્ધિની જડતા-મૂર્ખતાથી કોઈ દ્વારા તિરસ્કાર થાય તો મનમાં દુઃખ ન થવા દે. ‘‘પૂર્વે મેં જ બાંધેલા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી આમ થયું છે. તેમાં હવે મોહનીયને શા માટે ભેળવું ? ગુરુ ચરણોની

સેવા કરી મોહનીય કર્મ તોડીશ એટલે જ્ઞાન આવશે.” એમ માની ગુરુની ભક્તિ કરે.

માસતુષમુનિએ ગુરુવચનના આધારે ગુસ્સા રૂપી અને રાગરૂપી ચારિત્ર મોહનીય અટકાવ્યું, તો મોહનીયનો ક્ષય કરી શક્યા.

ભણવા માટે ૫ લોગસ્સનો, ૫૧ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરીએ પણ મોહનીયને હટાવવા માટે ૨૮, ૨૫, ૩ વગેરે લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરીએ છીએ ? ના મોહનીયને હટાવવાનું લક્ષ્ય આપણું કેટલું કેળવાયું છે ? સંયમમાં ટકવા મોહનીયને મંદ કરવાની જરૂરિયાત છે.

“નમો વીયરાગાણ” આ જાપથી દર્શન મોહનીય તૂટે.

“નમો જિણાણ” આ જાપથી ચારિત્ર મોહનીય તૂટે.

માટે સાધુએ બંને જાપની ૨૦ નવકારવાળી ગણાવી.

દર્શન મોહનીય તોડવા ૩ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો.

ચારિત્ર મોહનીય તોડવા ૨૫ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો.

મોહનીય કર્મ ઢીલું પડે તો સંયમ શોભી ઉઠે.

અજ્ઞાન અવસ્થામાં પણ કંટાળો ન આવે, દુર્ભાવ ન થાય, વર્ધમાન ઉત્સાહથી જ પ્રયત્ન કરે તો અજ્ઞ પરિષદ જીત્યો કહેવાય.

૨૨. સમ્યક્ત્વ પરિષદ :

લોકોમાં અન્ય દર્શનમાં સારી વસ્તુ હોય તો પ્રશંસા ન કરવી. તેમના થોડા ગુણની પ્રશંસા કરવાથી મિથ્યાત્વનું પોષણ થાય કદાચ કાળબળે શાસનના અંગોમાં કોઈ દોષ દેખાય તો કોઈની આગળ જાહેર ન કરે, દોષો બોલવાથી શાસન પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉઠી જાય. મિથ્યાત્વનો ઉદય થઈ જાય. આવા સમયે જાગૃત રહી પરિષદને સહન કરે.

આ રીતે પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ. એ આ ગ્રંથના માધ્યમે પોરસીના પડિલેહણા પૂર્વે સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ બતાવ્યું. આચાર્યાદિથી ગચ્છની મહત્તા બતાવી. સ્વાધ્યાય તથા ગુરુ કુલવાસ બંને જરૂરી છે.

ગુરુકુલ-વાસમાંથી કંટાળી ગયેલા આતાપના લે તો પણ તે આગળ વધી શકતા નથી તે અધિકાર જણાવી હવે પૂર્વ છ ઘડી સૂત્ર પોરસી (પદ્મના છઠ્ઠાઝીયા પોરસી ગા. ૩૮) કરવાનું કહેલ તે છ ઘડી પોરસી (પ્રહર) પૂરો થયો તે કેવી રીતે જણાવો વિગેરે અધિકાર આગળ જણાવશે.

વાચના-૫૧

સૂરં દાહિણ સવળે...૧૪૫૧

પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ. 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથના આધારે શ્રમણ જીવનમાં પાલવાની પરમાત્માની આજ્ઞાનું સ્વરૂપ જણાવી રહ્યા છે કેમકે...

જ્ઞાની ભગવંતની આજ્ઞા મુજબ જીવન જીવવાથી મોહનીયના સંસ્કારો ઘટી શકે. સ્વચ્છંદવાદ એ મોહ છે. આજ્ઞાથી ચાલવાથી આ મોહના સંસ્કાર ઘટી શકે. માટે જ આજ્ઞાને સમજવા આગમજ્ઞાન જરૂરી છે. આજ્ઞાની જગ્યાએ સ્વચ્છંદવાદ આવે તો સાધુ જીવન હોવા છતાંય પાપ બંધાય.

પાપ = મોહના સંસ્કારનો વધારો.

જિનાજ્ઞાની અવગણના તે જ દર્શન મોહનીયનો ઉદય છે. પ્રતિક્રમણના સમયે પ્રતિક્રમણ કરાય. અર્થાત્ પ્રતિક્રમણ પછી તુરંત પડિલેહણ કરે. અને કાજો લેતાં સૂર્યનું બિંબ બહાર આવે. સાધનની પરાધીનતા સાધુને ન હોય સૂર્યની હાજરીમાં છાયાથી સમય જાણે.

આંગળ પ્રમાણ સળી બનાવી, ઉત્તર સન્મુખ મુખ રાખી સળીનો પડછાયો પડે તે જોવું. તે છાયાને આંગળથી માપી ૩ ઉમેરી જે રકમ આવે તેને દૃઢથી ભાગે તો તેના જવાબના આધારે સમયનો ખ્યાલ આવે. જે જવાબ આવે તેટલી ઘડી અને જેટલી શેષ વધી હોય તેટલી પલ દિવસ ચઢ્યો કે બાકી રહ્યો એમ જાણવું.

શ્રમણ ધર્મ જ્યોતમાં ૪/૫ પદ્ધતિઓ 'ઓધ નિર્યુકિત' વિગેરે ગ્રંથોના આધારે જણાવી છે. પણ...આજે ઘડીયાળો થતાં આ પદ્ધતિ ખતમ થઈ છે. બ્રિટિશના સમયમાં ચાર વાગે પોસ્ટ ઓફિસમાં ટાઇમ મેળવાતો પણ આવું આજે નથી.

ઘડી પણ આગળ-પાછળ હોય તેથી દોષ લાગે.

સાંજે પડિલેહણ ત્રીજા પ્રહરની સમાપ્તિ વખતે છે. માટે ત્યારે “બહુ પડિપુત્રા પોરસી” નો આદેશ છે. સવારે પડિલેહણમાં આ આદેશ નથી. રાત્રીના ૪ થા પ્રહરે સૂર્યોદયના પહેલાં બે ઘડી સુધી સ્વાધ્યાય કરે. સામાયારીનું પાલન જીવનમાં હોય તો સંયમ દીપી ઉઠે. પૂજ્ય સાગરજી મ. ની ૧૯૪૭ માં દીક્ષા થઈ છે માસના અલ્પ પર્યાયમાં ગુરુનો વિરહ થયો છતાં સામાયારીની મહત્તા એમના જીવનમાં કેટલી ?

ઉદેપુરમાં ૨૧૧ માઇલ દૂર એક દરબારના મહેલમાં ચોમાસુ કર્યું. શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ ગોચરી પાણી લાવે. ત્રીજા પ્રહર પોરસીમાં ૨૧૧ માઇલ દૂર જતા. સામાયારીના પાલનથી શાસનનું બલ મળે. પૂર્વભવની આરાધના કારણ છે ; પણ એ બળ સામાયારીનું પાલન હોય તો પ્રગટ થાય. અપવાદનું વારે-વારે સેવના કરે. સામાયારીનું અપાલન હોય તો દેવો ક્યાંથી આવે ? એ તો સાડુ છે કે દેવો સમ્યગ્દ્રષ્ટિ છે. જો મિથ્યાત્વી હોય તો દાંડો લઈને પાછળ પડત.

એક ગામમાં સ્થાનકવાસીઓનું જોર વધારે. ૧-૧૧૧ વર્ષના ૪ દીક્ષાપર્યાયના કારણે તેઓમાં સંસ્કૃતમાં અભ્યાસ ઓછો પણ ટબ્બા, રાસ વિગેરેના આધારે શાસ્ત્ર પાઠ પણ આપે. ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ ૧૨૫ ગાથાના સ્તવનના આધારે જિન પૂજાદિનું સચોટ જ્ઞાન આપ્યું. તેથી ત્યાં એક શ્રાવકે પૂજા ભણાવી.

આ અરસામાં પાલીમાં એક સ્થાનકવાસી સાધુ જાહેરમાં જિનપૂજાનું ખંડન કરે. પત્થરતો એકેન્દ્રિય છે. આ એકેન્દ્રિયની પૂજાથી શું લાભ ? શું પત્થરની ગાય દૂધ આપે ? આવી વાતોથી આખા શહેરમાં ખળભાળાટ મચી ગયો. આનો સામનો કરવો જ પડે. નહીં તો ઘણા પૂજા-દર્શન બંધ કરી સ્થાનકવાસી બની જાય એવી સ્થિતિ સર્જાઈ, આથી પાલીના શ્રાવકોએ પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરવા ગયા. પણ પૂજ્યશ્રી એકલા હોવાથી ના કહી. શ્રાવકોનો અત્યંત આગ્રહ અને એ લાભાલાભનું કારણ હોવાથી ‘હા’ પાડવી પડી ૨૦ વર્ષની નાની વયમાં આગમજ્ઞાતા એઓશ્રીએ ‘‘ધમ્મો મંગલ’’ ના મંગલા ચરણમાં સંયમના અધિકારમાં દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિનું વિશેષ સ્વરૂપ જણાવ્યું. તથા ૧૨૫ ગાથાના સ્તવનના પાઠ, ઉવવાઈ, ભગવતીજીના પાઠ આપ્યા. એ સ્થાનકવાસીના સાધુને ગામમાંથી ભગાડ્યા. આવા મહાપુરુષ છતાં જાહેરમાં, સ્વદોષ કહેતા “એકલા રહેવાની જિનાજ્ઞા નથી” દિવસના ત્રણ પ્રહર અધ્યયન સ્વાધ્યાય કરતા સામાયારીનું પાલન એમના જીવનમાં કેટલું હતું ?

“પ્રથમ પ્રહરે સ્વાધ્યાય ન કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત છે.” આજે ભક્તકથા = ગોચરીનું કામ કેટલું વધી ગયું છે ? વગર કારણો અપવાદનું સેવન રાજમાર્ગની જેમ થાય છે. અહિંસાનો આધાર સંયમ છે. સંયમનો આધાર તપ છે. તે દ્રવ્યતપ સાથે ભાવતપ જરૂરી છે. આજે ગૃહસ્થો જે આપે તે ભરવાની જ વાત છે. તેમાં સામાયારી ક્યાંથી આવી ? નવકારશી માત્ર ત્રણ કોળીયાની જ હોય તે ય અપવાદે જ કરવાની છે. ઉત્સર્ગ માર્ગે તો નહીં જ કરવાની.

પાત્રાનું પડીલેહણ ક્યારે કરવાનું ? નવકારશીના સમય પહેલા ? ના, છ ઘડી પોરસી આવે ત્યારે બહુપડિપુત્રાનો આદેશ માંગી ઇરિયાવહી કરી પડિલેહણના આદેશ ગુરુ મહારાજ પાસે માંગવો.

પરંતુ પોરસીનો સમય શી રીતે જાણવો ?

આજે સાધનો વધી જતાં મગજની ‘સેન્સિટીવ’ શક્તિ ખલાસ થઈ ગઈ છે. પ્રાચીનકાળમાં પાણીમાં એક નાની કટોરી જેવું પાત્ર તરતુ હોય; તેના તળીયાના ભાગે સેન્ટરમાં નાનું કાણું હોય, તેમાંથી ધીરે ધીરે પાણી કટોરીમાં ભરાતું જાય. તે કટોરી આખી પાણીથી ભરાઈ જાય ત્યારે ૨ ઘડી થાય; અને ટકોરો પડે. આજના જેવી યાંત્રિક ઘડિયાળો પહેલાં ન હતી.

ઘડિયાળને ‘ઘટીકાલ’ કહેવાય છે. આજની ઘડિયાલ કલાક બતાવે છે. ૧ કલાકમાં ૨।। ઘડી થાય. ૨૪ મિનિટે ૧ ઘડી થાય. ઘડી થાય ત્યારે તે વાગતી. આથી તે ‘ઘટીકાલ’ કહેવાતી. તેનું અપભ્રંશ ઘડિયાલ થયું.

પૂર્વે જલઘડી, છાયાઘડી હતી. પણ સાધુ તે જલઘડી જોતા નહીં. કારણકે જલઘડીમાં કાયાપાણીની વિરાધના થતી હોય છે. આથી શરીરની છાયાના આધારે સમય જાણાતા હતા. સંયમની રક્ષાનો ભાવ હોય તો સમયનું જ્ઞાન મેળવાય.

આદેશમાં ‘બહુ’ કેમ ?

બહુ = લગભગ, પ્રતિપન્ન=પ્રાપ્ત થઈ છે=આવી ગયો છે.

લગભગ પોરસીનો સમય આવી ગયો છે. કેમકે ચોક્કસ સમય તો ખબર ન પડે કેમકે સાધન નથી. પહેલાં સૂર્ય-નક્ષત્ર ઉપરથી પોરસીનો સમય જાણાતા આજે ઘડિયાલ આવી છતાંય સમયમાં થોડું ઘણું આધું પાછું હોય માટે ‘બહુ’ આદેશ છે.

સ્વાધ્યાય નિર્દિષ્ટ સમયે કરણીય છે.

૧લા ૪ થા પ્રહરે સ્વાધ્યાય જ કરવાનો છે. તે સમયે બહાર જાય તો દોષ લાગે છે, સૂર્યોદય વખતે પરિલેહણ કરે પછી ઘડીયાળની જરૂર જ ક્યાં રહી ?

ખોં ફાટૈ ત્યારે ચૈત્યવંદન આવે પછી પરિલેહણ કરી એક પ્રહર સ્વાધ્યાય કરે તેનો સમય દર્શાવે છે. છ ઘડી સમય થયો કે કેમ ? તે જાણવા સૂર્ય દક્ષિણમાં ગયો છે એમ કોઇના મોઢે સાંભળે, ગીતાર્થ બહાર જાય. સૂર્યની જમણી બાજુ ઉત્તર સન્મુખ ઉભડક પગે બેસી જમણો પગ (ઢીંચણ) સીધો ઉભો રાખી તે ઢીંચણની છાયાને માપે. એમ પોરસી ભણાવવાનો સમય જાણાવો.

ક્યા મહિનામાં કેટલા પગલે-આંગળે પોરસી આવે ? અષાઢ પૂર્ણિમાએ બે પગલાં છાયા આવતાં પોરસી આવે તેમ પોષ પૂર્ણિમાએ ચાર પગલાં, આસો અને ચૈત્ર માસે ૩ પગલાં છાયા થાય ત્યારે પોરસી થાય. અષાઢ પૂર્ણિમાથી ‘‘અંગુલ સત્તરતેલ’’ દર અઠવાડીયે એક આંગળ છાયા વધે, પખવાડીયે બે આંગળ છાયા વધે આમ પખવાડીયે બે આંગળ તથા મહિને ૪ (ચાર) આંગળ વધઘટ થાય.

તેનું કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રાતઃ પોરસીનું કોષ્ટક

માસ	પગલા	આંગળ	માસ	પગલાં	આંગળ
અષાઢ પુનમે	૨	-	પોષ પુનમે	૪	-
શ્રાવણ પુનમે	૨	૪	મહા પુનમે	૩	૮
ભાદરવો પુનમે	૨	૮	ફાગણ પુનમે	૩	૪
આસો પુનમે	૩	-	ચૈત્ર પુનમે	૩	-
કાર્તિક પુનમે	૩	૪	વૈશાખ પુનમે	૨	૮
માગશર પુનમે	૩	૮	જેઠ પુનમે	૨	૪

ઉપરના કોષ્ટકથી સમજાશે કે દર મહિને ચાર આંગળની હાનિ-વૃદ્ધિ થાય છે. પંદર દિવસે બે આંગળ, સાત દિવસે એક આંગળ, આથી રોજ એક આંગળી કંઇક ઉણા સાતમા ભાગની હાનિ-વૃદ્ધિ સમજવી.

વાદળ વિગેરેમાં ૧૦ મહિનાના અભ્યાસથી આ જ્ઞાન થાય, વળી જ્ઞાનની શ્રદ્ધિએ દોષ ન લાગે માટે જ ‘‘બહુ પડીપુત્રા’’ નો આદેશ છે.

પ્રાત : પોરસીનો સમય જણાવ્યો. હવે પ્રસંગોપાત સાંજની પડીલેહણ પોરસીનો પણ સમય જણાવાની રીત ૪૯ મી ગાથા દ્વારા જણાવે છે.

“પૂર્વોક્ત પૂજૈ:” પૂર્વે જણાવ્યું તેમ અહીં પણ ઉત્તર સન્મુખ, ઉભડક બેસી જમણા પગને ઉભો રાખી ઢીંચણની છાયાનું માપ લેવું.

જેઠ, અષાઢ, શ્રાવણ મહિને ૬ આંગળની છાયાએ

ભાદરવો, આસો, કાર્તિક મહિને ૮ આંગળની છાયાએ

માગશર, પોષ, મહા, મહિને ૧૦ આંગળની છાયાએ

ફાગણ ચૈત્ર વૈશાખ મહિને ૮ આંગળની છાયાએ

પ્રાત : અને અંતિમ પડીલેહણનો સમયો જાણવા.

૨-૨ આંગળ છાયા વધે-પૂર્ણિમાના દિવસથી વધારવી મહિનો પૂનમના બદલાય-ગુજરાતી પંચાંગ ચાલુ થયું ત્યારથી અમાસ મહિનાનું ગણિત શરૂ થયું. પરંતુ “પુણિમાઙ્ઘુ ખલુ માસો”.

પૂર્ણિમાએ જ માસ પૂર્ણ થાય.

પૂર્ણમાસ = પૂર્ણિમા

અર્ધમાસ = અમાસ

અમાસ લખવા માટે ૦)) (૦।।) સંજ્ઞા છે. જે ૧/૨ અડધો લખવા માટેની સંજ્ઞા (મીડું બે લાઇન) છે.

મહિનો એ તિથિના આધારે બને-અને તિથિએ ચંદ્રના આધારે બને. શાસ્ત્રોમાં મહિના પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે.

૧) નક્ષત્ર માસ ૨) ચંદ્રમાસ ૩) ઋતુ માસ ૪) સૂર્ય માસ ૫) અભિવર્ધિત માસ.

આમ સવાર સાંજ પોરસીનો સમય સૂર્ય-નક્ષત્રના આધારે જાણો. મૂલ શબ્દ પોરિસી છે, તેનું અપભ્રંશ પોરસી બોલાય છે.

પુરુષ-શબ્દ પરથી પોરિસી શબ્દ પડ્યો છે. પુરુષની છાયા પરથી સૂર્યની ગતિનું માપ આવે છે. માટે પોરિસી કહેવાય. છાયાના પગલાં દ્વારા આ ગણતરી ગીતાર્થ કરે. સમય આવી જાય એટલે બહાર ગણતરી કરીને અંદર આવી ખમાસમણાં

દઠ ઇચ્છાં સંદિં ભગં બહુ પડિપુત્રા પોરિસી ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ગુરુ મ. ને નિવેદન; તથા અન્ય સાધુ ભ. ને જાણ કરે. ગુરુ મ. (આચાર્ય ભ.) પોતે ઉપયોગ મૂકી 'પોરસી આવી ગઈ છે.' તે જાણી તહત્તિ કહે...દરેક સાધુ પોતપોતાના સંયમ યોગોમાં દત્તચિત્ત હોય. સમયની ચિંતા માત્ર ગીતાર્થ જ કરે. યોગ્ય ક્રિયાકાલે સર્વસાધુઓને સમયની જાણ ગીતાર્થ કરે. હમણાં હમણાં કોઈ કોઈ સમુદાય (ટુકડી)માં બધા સાધુઓ ઘડિયાલ રાખે છે. તે ઉચિત નથી. સમય પરિવર્તનના કારણે અપવાદે ઘડિયાળ રાખવી પડે તો પણ માત્ર ગીતાર્થ / વડીલ જ રાખે.

ગીતાર્થ એટલે શું ?

ગીત એટલે સૂત્ર.

અર્થ એટલે સૂત્રની વ્યાખ્યા !

સૂત્ર અને અર્થની વ્યાખ્યા ગુરુચરણે બેસી મેળવી હોય તે ગીતાર્થ.

જિનશાસનમાં ગીતાર્થનું મહત્વ કેટલું ?

સામાન્યથી દરેક પાપનું પ્રકાશન ગુરુ પાસે કરી શુદ્ધ બને. તુરંત જ શક્ય ન હોય તો પછી પ્રકાશન કરે. તેમ પણ ન હોય તો પ્રતિક્રમણ સમયે પ્રકાશન કરી શુદ્ધ થાય. આમ પક્ષી, ચોમાસી, સંવત્સરી વિગેરેમાં શુદ્ધિ કરે.

આલોચના ગીતાર્થ ને જ આપવી.

વ્યક્તિ વિશેષે પાપ શુદ્ધિમાં ભેદ પડે.

ગચ્છાધિપતિ, પ્રવર્તક, પદસ્થ વિગેરેને આલોચના જુદી આવે. આ કોણ જાણે ? આ બધી જાણકારી ગીતાર્થને હોય.

સ્વસમુદાયમાં પ્રાયશ્ચિત્ત આપનાર ગીતાર્થ ન હોય તો બીજે જાય. સ્વક્ષેત્રમાં ન હોય તો ૭૦૦ યોજન દૂર જાય. અથવા ૧૨ વર્ષ સુધી એમના આગમનની રાહ જુએ. 'શલ્યોદ્ધરણ' મહત્વની ચીજ છે. માટે આટલી બધી મર્યાદા છે.

ગીતાર્થ પોરસીના સમયની જાણ કરે; ગુરુ ભગવંતે ઉપયોગ મુકી સમય જાણી "તહત્તિ" કહે પછી બધા સાધુ ભગવંતે ખમાસમણ દઠ ઇચ્છિયાવહી કરીને મુહપત્તિ-પાત્રા વિગેરેનું પડિલેહણ કરે. પાત્રા વિગેરેનું પડિલેહણ કેવી રીતે કરવું-કોનું કોનું કરવું વિગેરે આગળ વિચારશું.

વાચના-૫૩

પત્તં પત્તાબન્ધા પાયઙ્ગવણં ચ...॥૫૩॥

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનને શોભવનાર શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ યતિદિન ચર્યા ગ્રંથ બનાવ્યો છે.

સંયમી જીવનનો અધિકાર આ ગ્રંથમાં છે.

સંયમ જીવન બે રીતે જીવાય છે. ૧. સ્વચ્છંદવાદથી અને ૨. આજ્ઞાથી.

સ્વચ્છંદવાદથી જીવન જીવવાના પરિણામે સંસાર વધતો રહે છે. જ્યારે આજ્ઞા મુજબ જીવન જીવવાથી સંસાર ઘટે છે.

આ ગ્રંથમાં શરીર, ઇન્દ્રિય, બુદ્ધિ મનને ગૌણ કરી આજ્ઞાને મુખ્ય કહી છે. વાપરવાની ક્રિયાએ આશ્રવની ક્રિયા હોવા છતાં ૪૨ + ૫ = ૪૭ દોષ ટાળે તો આજ્ઞા હોવાથી તે આહાર વાપરવાની ક્રિયા સાધુને સંવરની ક્રિયા બની જાય છે. અન્યથા વિવેકના અભાવે કર્મનો બંધ પણ થાય છે. આજ્ઞા પ્રમાણે જ બધી આરાધના કરવાની છે. સંયમ જીવન માટેના ઉપકરણોની પણ મર્યાદા-આજ્ઞા જણાવી છે. પોરસી થતાં પાતરાં વિગેરેનું પરિલેહણ કરવાનું છે.

પાત્ર-પાત્રબંધક (ઝોળી), પાત્રસ્થાપન (નીચેનો ગુચ્છો), ચરવળી, પલ્લાં, રજસાણા, ગુચ્છા વિગેરે પાત્ર નિયોગ એટલે પાત્રાંનો પરિવાર છે. તેનું પરિલેહણ પોરસી સમયે કરવાનું છે.

પાત્ર એટલે ભાજન; અહીં જાતિવાચક શબ્દ હોવાથી એક વચન છે. તેમાં ત્રણ પાતરાં નો ઉલ્લેખ આવે છે. પણ વર્તમાનમાં વપરાતા ૧૩ પાત્રાની જોડનો ઉલ્લેખ ક્યાંય જોવામાં આવ્યો નથી...

જોગમાં પણ ત્રણથી વધુ પાતરા નહીં જ વાપરવાના. અમુક સમુદાયમાં સંઘટ્ટામાં ત્રણથી વધુ રાખે તો સંઘટ્ટો જાય એમ સામાયારી છે. અત્યારે જોગમાં કડકાઈ નથી. કારણ; ખુબ કડકાઈ હોય તો જોગ કરે નહીં, અને શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના ન થાય પણ એની મર્યાદા સમજવાની અને જાળવવાની જરૂર છે. આજે સાધુ જીવન દુષિત થતું જાય છે. તે દુષિત વાતાવરણમાં આપણે ન ખેંચાઈ જઈએ તે ધ્યાન રાખવું. પયસ વિગઈ તો સાધુને વપરાય જ નહીં. પછી ચા ની વાત જ ક્યાં ? સાધુતાની અસર પડે ત્યાગવૃત્તિથી; અને એથી જ ઇલાચીને કેવળજ્ઞાન થયું. મુનિએ પાતરું ભર્યું હોત તો ઇલાચીને ક્યાં નિમિત્ત મલત ? નિમિત્ત મલતાં અનુમોદનાથી પૂર્વની વિરાધના હટી ગઈ; અને કેવલજ્ઞાન મલ્યું.

અનાદિના સંસ્કારો જ્ઞાનથી જેટલા નથી જતા એટલા ક્રિયાથી જાય છે. એ ક્રિયા સામાયારી મુજબ જિનાજ્ઞા મુજબ હોય તો અસર કરે, પણ જિનાજ્ઞા નથી સમજાતી માટે ગુર્વાજ્ઞાથી વર્તે. જેની નિશ્રામાં હોય તેની આજ્ઞા ગુર્વાજ્ઞા સમજવી. *ઉપાધ્યાય મહારાજ દાળ, કઢી, વ્યંજન સાથે જ વહોરતા અને વાપરતા. માંડલીમાં દરેક સાધુને પૂછી-પૂછીને વ્યંજન આપવું તે સામાયારીના ભંગથી મૂળમાર્ગ પતમ થાય છે. આજે ૭-૮-૧૧-૧૩ પાતરાની જોડ થઈ ગઈ છે. આ કળીયુગમાં લોકો અસત્યના પક્ષપાતવાળા હોય છે. સત્યના પક્ષપાતવાળા ઓછા હોય છે. “બધાં આમ કરે છે” માટે આમ કરાય એવું ન બોલાય. પોતાનાથી જે ન પાલી શકાતું હોય તેમાં ક્ષતિ કે અક્ષતિનો સ્વીકાર કરવો. પરંતુ દોષોને છાવરવા માટે આજ્ઞાની અવજ્ઞા તો ન જ કરવી. દરેક પ્રવૃત્તિ-ઉપકરણમાં આજ્ઞાની સામાયારીની પ્રધાનતા રાખવી. આપણા પાત્રાની મર્યાદા શું છે તે વિચારણા ચાલી રહે છે.

પાત્રનું પ્રમાણ=માપ કેટલું ?

જે પાતરાની પરિધિનું માપ ત્રણ વેંત ચાર આંગળ હોય તે મધ્યમ માપનું પાતરું કહેવાય. જઘન્ય માપ મધ્યમથી નાનું હોય. અને મધ્યમ = ૩ વેંત ૪ આંગળથી મોટું હોય તે પાતરાનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ છે.

શ્રી આચારંગ સૂત્રની વૃત્તિમાં ત્રણ પ્રકારના પાતરા બતાવ્યા છે. ‘‘લાઠ પાયં વા દારુપાયં વા મહિયા પાયં’’.

લાઠ=તુંબડું

★ પૂ. ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજી મ.

દારુ=લાકડું

મહિયા=માટી.

તુંબડાનું પાત્ર, કાષ્ટપાત્ર અને મૃદ્પાત્ર. સાધુને આ ત્રણ જ પાત્ર ખપે.

આજે બેંગલોરી કાયલાનો વપરાશ વધતો જાય છે. પણ બેંગલોરી કાયલામાં જે રાસાયણિક પ્રયોગ થાય છે તે હિંસક છે. વળી, ચંત્રવાદ છે એથી મોટો દોષ=આજ્ઞા બાહ્ય છે. ત્રણ જ જાતના પાત્રા વાપરવાની આજ્ઞા છે. તેમાં આ બેંગલોરી કાયલા કે પ્લાસ્ટીકનો સમાવેશ થતો નથી. માટે તે અકલ્પ્ય છે. મૂળવિધિ પ્રમાણે પાતરા ગાડાની મશીથી રંગવાનું વિધાન છે. આથી પાતરા કાળા હોય. પરંતુ જીતકલ્પ પ્રમાણે પાતરા લાલરંગના નિયત થયેલા છે. લાલરંગ ગરમ ગોચરીથી આરોગ્યને નુકશાન કરનાર છે. માટે પાતરાની અંદરના ભાગે સફેદ રંગ કરવો. વળી લાલ પર જીવ જલ્દી દેખાય, માટે બહાર લાલ રંગ છે.

પાત્રબંધ=ઝોળીનું પ્રમાણ પાત્રું ઉપરોક્ત માપ પ્રમાણે હોય તો ઝોળી એવી હોય કે એની ગાંઠ વાળ્યા પછી 'કોળા ચઝરંગુલા હુંતિ' એના ચાર છેડા ચાર આંગળ રહે તેટલી જોઈએ.

ઝોળીની ગાંઠ છેક છેડાના ભાગેથી વળાય નહીં. ગાંઠ ખૂલી જાય, સરકી જાય તો છકાયની વિરાધના થાય. તથા ગોચરી નીચે પડી જવાથી શાસન હેલના થાય, પાતરા વિગેરે ફુટે, સંયમ સ્વાધ્યાયમાં પણ બાધા આવે...આવા અનેક કારણોથી ઝોળીની ગાંઠ વાળ્યા પછી ૪ આંગળ છેડા રહેવા જોઈએ.

પાત્ર સ્થાપક એટલે નીચેનો ગુચ્છો.

ગુચ્છો એટલે ઉપરનો ગુચ્છો.

પાય પડિલેહિણી એટલે પાયકેશરીયા અર્થાત્=ચરવળી.

ઉપરનો ગુચ્છો-નીચેનો ગુચ્છો તથા ચરવળી એ ત્રણ એકવેંત અને ૪ આંગળ રાખવાના.

આજે ગુચ્છામાં દોરી અલોપ થઈ બટન આવ્યાં. આ સામાચારી ભંગ છે. જેટલી આજ્ઞા-સામાચારીનો ભંગ કરશું તેટલો વિનાશ જલ્દી થશે. પોતાની કર્મનિર્જરા તો દૂર રહેશે પણ આનાથી જગત પર અસર પણ ન રહે.

પાતરાનું પડિલેહણ કરવા માટે ચરવળી રાખવાની છે. ઉભયકાળ પાતરાનું

પડિલેહણ ચરવળીથી તો કરવાનું જ; પરંતુ જ્યારે જ્યારે પાત્રનો ઉપયોગ કરવાનો હોય ત્યારે ત્યારે પણ પાત્રનું દ્રષ્ટિપડિલેહણ અને ચરવળીથી પ્રમાર્જના કરવાની. કોઈ સંપાતિક જીવો ઉડીને પાતરા ઉપર પડ્યા હોય કે સંમૂર્ચિમ જીવોની અચાનક ઉત્પત્તિ થઈ હોય તો વિરાધના ન થાય. જીવ હોય કે ન હોય પરંતુ સાધુને જીવની વિરાધનાથી અટકવાનો પરિણામ તો સતત હૈયામાં રમતો જ હોય. આથી પ્રસંગે-પ્રસંગે વારંવાર ઉપયોગ રાખી પડિલેહણ કરે. ઉભયકાળ પાતરાનું પડિલેહણ કરે ત્યારે ૨૫-૨૫ બોલ બોલવાના. ત્યારબાદ ઉપયોગમાં લેતાં માત્ર પ્રમાર્જના કરવાની; બોલ બોલવાના નથી. પાત્ર સ્થાપન, ગુચ્છો અને ચરવળી આ ત્રણ ઉપકરણ સાધુની સંખ્યા પ્રમાણે એક-એક રાખવાના છે.

પાત્ર પરિવારમાં પાંચમું ઉપકરણ છે ‘‘પડલાઈ’’ પડલ એટલે પલ્લાં ત્રસકા-યની રક્ષા કરવા માટે છે, માટે અત્યંત કોમલ રાખવાના છે. ‘‘કદલી ગબ્મદલ સમા’’ કેળના ગર્ભ=અંદરના પાન જેવા કોમળ પલ્લા હોય. સૂક્ષ્મ સંપાતિક જીવો (ત્રસકાય) અથડાય તો મરે નહી, અને અત્યંત સૂક્ષ્મ જીવો અંદર સુધી ન જઈ શકે. માટે જીવોત્પત્તિના કાળ પ્રમાણે અલગ-અલગ ઋતુમાં પલ્લાની સંખ્યા પણ અલગ અલગ રાખવાની. વધુ જીવોત્પત્તિની સંભાવના હોય તે ઋતુમાં પલ્લા વધુ રાખવાના. શાસ્ત્રમાં જઘન્ય-મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટથી દરેક ઋતુની સંખ્યા પલ્લા માટે જણાવેલી છે. ઉનાળામાં ૩/૪/૫ શિયાળામાં ૪/૫/૬ ચોમાસામાં ૫/૬/૭ પલ્લાની સંખ્યા નો નિર્દેશ કર્યા છે.

	જઘન્ય	મધ્યમ	ઉત્કૃષ્ટ
ઉનાળો	૩	૪	૫
શિયાળો	૪	૫	૬
ચોમાસુ	૫	૬	૭

હાલની પ્રવૃત્તિમાં જઘન્ય પ્રમાણનો ઉપયોગ દેખાય છે. સામાન્યથી પલ્લાનું માપ ૨।। હાથ લાંબા અને ૩૬ આંગળ પહોળા જણાવેલું છે. બીજું માપ પાતરાની સાઈજ અને સ્વશરીરની ઉંચાઈ પ્રમાણે પલ્લાનું માપ રાખવું. કે જેનાથી સંપાતિક ત્રસકાયના જીવોની વિરાધના ન થાય. પલ્લા કોમળ અને ઘનાનિ ઘન = ઘટ્ટ જોઈએ. મલમલના ન બનાવાય. વળી અન્યત્ર છે કે ત્રણ પલ્લાં ભેગાં કરતાં સૂર્ય ન દેખાય તેવા ઘન જોઈએ. પણ તેનો સ્પર્શ કોમળ જોઈએ. રજસ્ત્રાણ પણ માળપમાળેણ પાતરાના પ્રમાણે રાખવાનું છે. પાતરું ચારે બાજુથી ઢંકાયા પછી ચાર આંગળ પાતરાની બહાર

રહે તે રીતે રજસ્ત્રાણનું માપ રાખવું.

અહીં સુધી પાતરાના ઉપકરણ જણાવ્યા. હવે પરિલેહણ વિધાન જણાવે છે. મુહપત્તિ પલ્લાં ગુચ્છા વિગેરેનું ૨૫-૨૫ બોલથી પરિલેહણ કરવાનું છે. શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે “મુખવસ્ત્રિકા દેહ (શરીર), ગુચ્છા પલ્લાં આદિની ૨૫-૨૫ સ્થાન પ્રમાર્જના માટે જિનેશ્વરોએ કહ્યા છે.” તેમાં પ્રથમ મુહપત્તિનું દ્રષ્ટિથી નિરિક્ષણ કરવું. ૬ ઉર્ધ્વ પ્રસ્ફોટન (૩ + ૩) કરવા, નવ અક્ષોડા નવ પક્ષોડા પ્રમાર્જના કરવા એમ ૨૫ સ્થાન વસ્ત્રના પરિલેહણ માટે છે.

બે હાથ મસ્તક મુખ હૃદય એ પાંચ અંગની ત્રણ ત્રણ પ્રતિલેખના કરતાં પંદર સ્થાન થાય.

બંને બાજુ ખભા અને કાંખની ૨-૨ પ્રતિલેખના મલી ચાર; અને બંને પગની છ પ્રતિલેખના કરતાં ૧૦ સ્થાન થાય. આમ કુલ ૧૫ + ૧૦ = ૨૫ સ્થાનમાં કાયાની પરિલેહણ થઈ.

આમ મુહપત્તિનું પરિલેહણ કરવામાં બોલાતા ૫૦ બોલના બે વિભાગ પડે છે. ઉપર પ્રમાણે મુહપત્તિની પરિલેહણના ૨૫ બોલ અને મુહપત્તિ તથા રજોહરણથી કરાતી દેહ પ્રમાર્જનાના ૨૫ બોલ એમ કુલ ૫૦ બોલ થાય. આવશ્યકાદિ ક્રિયાઓમાં વારંવાર મુહપત્તિના પરિલેહણમાં આ બોલોની વિચારણા મનન આદિ દ્વારા આત્મિક વિચારોનું ભાવ પરિલેહણ કરવાનો મુખ્ય આશય જ્ઞાની ભગવંતોનો છે. સાધ્વીજી મ.સા. અને સ્ત્રીઓને મર્યાદાભંગ તથા શરીર વસ્ત્રાવૃત્ત હોવાથી સાધ્વીજી મ.સા. ને હૃદયના-૩ અને ખભા, કાંખના (પડખાના) ૪ (ચાર) મળી ૭ બોલો બોલવાના નથી. તેથી ૪૩ બોલ હોય છે. ઉપરાંત સ્ત્રીઓને મસ્તક સ્થાને બોલાતા ૩ બોલો (સ્થાન)ની પરિલેહણ ન હોય. આમ, મુહપત્તિની ૨૫ અને દેહની ૨૫ પરિલેહણ સાધુ મ. તથા ભાઈઓએ કરવાની છે. સાધ્વીજી મ. એ ૪૩ અને શ્રાવિકાઓએ ૪૦ સ્થાનની પરિલેહણ કરવાની.

પરિલેહણના અધિકારમાં પાતરાંના પરિલેહણનું વિધાન જણાવ્યું તે રીતે-

પાતરાં બાંધીને મૂકેલાં હોવા છતાં બધે ટાઇલ્સ નથી હોતી. ગામડામાં ગાર હોય તો ભેજ થી આગંતુક જીવોની રક્ષા થાય. એ માટે પ્રથમ દ્રષ્ટિ પરિલેહણ કરે. પછી નાસિકા વિગેરેથી ઉપયોગ મૂકે.

પ્રાચીનકાળમાં, કાળમાંડલામાં ભૂમિ પરિલેહણ કરવાની વિધિ હતી. નક્ષત્ર જોઈને પભાઈ કાલાદિનું નક્કી થાય છે. આજે જિતકલ્પમાં ક્રિયારૂપ પરિપાટી છે. પૂર્વે સાધુ બહાર જતા અને નક્ષત્ર જોતા; સમય થયે કાલગ્રહણ લેતા. તેમાં ભૂમિ પ્રમાર્જના કરી સ્વાધ્યાય આદિ કરતા.

૧૦૦ ડગલાંની ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિ

૫૦ ડગલાંની બહાર મધ્યમ ભૂમિ

દરવાજાની બહાર જઘન્ય ભૂમિ

ત્યાં જઈ જમીન તપાસે સાંજે ભૂમિ જોઈ હોય છતાં ખ્યાલ ન રહ્યો. વળી ગૃહસ્થે એકવાડ નાંખ્યો હોય અને માખી મચ્છર વિગેરે સંમુર્ચિમ જીવો થયા હોય. લીલોતરી વિગેરે કાંઈ પડચુ હોય તો એ કાન નાકથી ઉપયોગ મૂકે.

આમ કાલગ્રહણમાં “નાસા પમુહેલિં ઉવઓગં” નાસાદિના ઉપયોગથી કરતા હતા. આપણા લૂણામાં ચીકાસ રહી ગયેલ હોય અને માખી થઈ હોય તો કાનથી સાંભળે નાકથી સૂંઘે જેથી અંધારામાં પણ જયણા પળાય.

દ્રષ્ટિ-નાસાથી આવો જ ઉપયોગ પરિલેહણ સમયે મુકે; પછી તે જીવજંતુ-રહિત ભૂમિમાં પરિલેહણ શરુ કરે તેમાં ગુચ્છાનું પરિલેહણ મુહપત્તિથી કરે. વળી ગુચ્છાને આંગળીમાં રાખી મુહપત્તિથી પરિલેહણ કરે. પાતરાનું પરિલેહણ કરતાં પાતરાં કે અન્ય ઉપકરણ જમીનથી ચાર આંગળ જ ઉંચા રાખી પરિલેહણ કરે. પાતરાનાં ૭ ઉપકરણ છે. ગુચ્છા (પાત્ર સ્થાપન) પલ્લા, ચરવળી, ઝોળી, પાતરા, રજસ્ત્રાણ, દોરીવાળો ગુચ્છો આ સાત ઉપકરણને પાત્રનિયોગ કહેવાય છે તેને ભૂમિથી ૪ આંગળ ઉંચુ રાખી પરિલેહણ કરવાનું છે. ૪ આંગળથી વધારે ઉંચુ રાખવાથી તેના પ્રત્યેનું બહુમાન ખંડીત થાય છે તથા પાતરુ ભૂલથી હાથમાંથી પડી જાય તો કુટી જાય વિગેરે દોષો છે.

પરિલેહણ કરતાં પાતરામાં ૨૫ બોલ બોલવાના છે. તેમાં ૧૨ બોલ બહારના ભાગે ૧૨ બોલ અંદર. દ્રષ્ટિ પરિલેહણ પહેલાં થાય. વળી, પહેલો એક બોલ મુહપ-ત્તિથી હાથ પર બોલે. પછી પાતરૂં હાથમાં લઈ ૧૨/૧૨ બોલ બોલે એથી જીવરક્ષા થાય. પાત્રાનું પરિલેહણ વિધિપૂર્વક મર્યાદાપૂર્વક કરવું જેથી ક્રિયાના શુભ સંસ્કાર વડે મોહ-નીય મંદ પડે. જન્માંતરમાં સમ્યગ્ રીતે પાતરાની પરિલેહણ કરેલી જેથી વલ્કલચી-

રીને તુંબડી પાત્રનું પ્રમાર્જના કરતાં કરતાં જાતિસ્મરણ થયું. તેમને ક્રિયાના સંસ્કાર કેટલા દ્રઢ થયા હશે ? કે તે જ ભવે કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચી ગયા. આથી પરિલેહણ બહુમાન પૂર્વક જ્ઞાનીઓની આજ્ઞાને સામે રાખી કરવું. તેનો અનાદર આશાતના ન થાય તેનું ખાસ ધ્યાન રાખવું.

‘છેદસૂત્ર’માં છે કે એક સાધુ ક્રિયાની ઉપેક્ષા કરનાર નિર્ધ્વંસ પરિણામી હતા. પરિલેહણનો સમય થયો હોવા છતાં પરિલેહણ ન કરે. તેથી કોઈ સાધુએ કહ્યું, “પાતરા પલેવાનો સમય થઈ ગયો છે” આ સાંભળી તે પ્રમાદી સાધુએ ગુસ્સે થઈ કહ્યું “કિંં ઇહ સપ્પો ચિદ્ધજ્ઞં ઇત્તિયમિત્તયંમિ પહિલેહા” શું ઘડીકમાં આમાં સાપ આવી ગયો છે ? તે વારેવારે પરિલેહણ કરવાનું ? શાસનદેવીએ આ સાંભળ્યું તેથી દેવીએ પાતરામાં સાપ મૂક્યો. સાપે ફુંફાડો માર્યો. સાધુ તપસ્વી હતા એથી ‘પાતરા પરિલેહણ કરવાની શી જરૂર ?’ એમ માનતા હતા. એને દેવીએ ઠેકાણો લાવ્યા. સાધુએ ક્ષમાપના માંગી.

પરિલેહણ બે પ્રકારે છે. (૧) દ્રવ્ય પરિલેહણ (૨) ભાવ પરિલેહણ.

દ્રવ્ય પરિલેહણ વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરેનું પરિલેહણ તે દ્રવ્ય પરિલેહણ; તેના માધ્યમે જ (૨) ભાવ પરિલેહણ કરવાનું છે. અર્થાત્ મોહનીયના સંસ્કારને ઘટાડવાના છે. પરિલેહણ કરવાનો આજ મુખ્ય હેતુ છે. જીવરક્ષા માટે પરિલેહણ કરવું તે સામાન્ય હેતુ છે, મુખ્ય હેતુ નહીં. પ્રતિક્રમણમાં વારંવાર મુહપત્તિ પરિલેહણ દ્રવ્યથી છે. એ ગૌણ વાત છે. પણ તે પરિલેહણ કરવાથી મોહનીયનો ઘટાડો કેટલો થયો ? એ મુખ્ય વાત છે. મોહનીયનો ઘટાડો તે જ પરિલેહણાદિનું ફળ છે. તે ક્યારે થાય ? સકાલે દેહ ફલ્ત પરિલેહણ કાળે કરવાથી નિર્જરા રૂપ ફળ મળે છે.

“પરિલેહણા આથી પાછી ભણાવી.” એટલે તેના (પરિલેહણના) સમય વિના વહેલા-મોડા પરિલેહણ કરવું તેવો અર્થ છે. “અસ્ત-વ્યસ્ત કીધી”. એટલે પરિલેહણનો ક્રમભંગ કરે. પહેલાં પાતરાં કપડા વિગેરે જેમ-તેમ કરે. સગવડિયા ધર્મથી ક્રિયા ન કરાય. કૃષિવલી એટલે ખેતી કાળે યોગ્ય સમયે થાય તો ફળ આપે છે; ધાન્ય પાકે છે. તેમ પરિલેહણ વિગેરે ક્રિયા પણ તેના યોગ્ય કાળે કરે. જે કાળે જે કરવાનું છે તેમાં ઉપયોગ સ્થાપે. પ્રતિષ્ઠા, લગ્ન, દીક્ષા વિગેરેનું મુહૂર્ત જેમ જળવાય છે તેમ પરિલેહણ વિગેરે ક્રિયાનો પણ સમય જાળવવો.

સ્વાધ્યાય, વિહાર, ગોચરી, સ્થંડિલ વિગેરે પણ નિયમિત કાલંમિ તેના તેના

નિયત સમયે જ જવાય. આ નિયત સમયો જાળવવા માટે આહાર પર કાબુ રાખવો પડે. તે માટે ખાસ રસનેન્દ્રિય પર કાબુ રાખવો પડે. આંતરડા સમય પર બંધાયેલા છે. જે સમયે મલ છૂટે તે સમયે જવું. અન્યથા સંજ્ઞા રોકાઈ જાય એમ આયુર્વેદમાં છે. પરિલેહણ વિગેરે પણ અપ્રમત્ત ભાવે કરવું. પ્રમાદથી થતી ક્રિયામાં “છળ્હંપિ વિરાહઓ મળિઓ” છએ કાયની વિરાધના કહી છે.

“પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય એ છકાયની હિંસા “પમત્તો” પ્રમાદિ સાધુ પરિલેહણની ઉપેક્ષામાં કરે.” ભલે દ્રવ્યથી હિંસા નથી કરી પણ આજ્ઞાનો ઉપયોગ ન રાખ્યો, આજ્ઞાનો અનાદર કર્યો, આજ્ઞાની ઉપેક્ષા કરી આજ પ્રમત્ત ભાવ છે. આથી કર્મનો બંધ થાય. પરિલેહણ કરતાં પરસ્પર વાતો કરે, જનકથા કરે, પચ્ચક્ષ્ણા લે કે દે, વાયના લે-દે તેથી છકાયની વિરાધના થાય. પરિલેહણ કરતાં “બહુપડિપુત્રા પોરસી” ના આદેશથી માંડી કાજા સુધી બોલાય જ નહિ. આમ તો પાણી ગાળી મૂકસી પચ્ચક્ષ્ણા ન પારે ત્યાં સુધી ન બોલાય; પણ છતાં કાજો વોસિરાવે ત્યાં સુધી તો નજ બોલાય. આમ ઉપયોગને સતત પરિલેહણની ક્રિયામાં જોડીને પરિલેહણ કરવાનું છે. આ રીતે પાત્રાનું પરિલેહણ થયા પછી શું કરવું ? વિગેરે અધિકાર અગ્રે.

વાચના-૫૩

इय काले कय पेहो...॥५५॥

પરમાત્માના શાસનને શોભાવનાર પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. એ બનાવેલ 'યતિદિન ચર્યા' ગ્રંથમાં સાધુ-સામાચારી-દૈનિક ચર્યા જણાવી છે. સવારે રાઇ પ્રતિક-મણથી પોરિસી પડીલેહણ સુધીનો અધિકાર વિચારી ગયા.

આમ-પોરસી આવે એટલે વિધિપૂર્વક પાતરાનું પરિલેહણ કરે. પછી બીજી પોરિસીમાં એટલે અર્થ પોરસીમાં વિધિપૂર્વક આગમ વાચના લે. આગમ વાચના અનુ-યોગ પૂર્વક લેવાની. અનુયોગની ક્રિયાથી મોહનીયના આવરણ ન નડે.

અનુયોગ એટલે શું ?

અનુ = પાછળ, યોગ = જોડવું. આ પદ્ધતિથી પરમાત્માની વાણી સડસડાટ હૈયામાં ઉતરી જાય.

પ્રભુના સૂત્રોની વ્યાખ્યા પ્રભુના વચન સાથે જોડી દે તે અનુયોગ. આચારાંગની વ્યાખ્યા કરતાં ભગવતિ વિગેરેની સાક્ષી આપી શકાય. પણ આચારાંગના વ્યાખ્યાનમાં મોં માથાને મેળ જ ન મળે તેવી બહારની વાતો કર્યા કરે તે ન ચાલે. અહીં અનુયોગ મુદ્રામાં વ્યાખ્યાન અપાય.

અનુયોગ મુદ્રામાં કેમ ?

તર્જની આંગલી અને અંગુડાનો સ્પર્શ થાય અને બાકીની ત્રણ આંગળીઓ સીધી ઉભી રહે તે અનુયોગ મુદ્રા છે. આમાં આત્માને મર્યાદાની રેખામાં જોડી દે. અને રત્નત્રયીની આરાધના કરે એ આ મુદ્રાનો હેતુ છે.

સાધ્વીઓ હાથમાં પાના રાખી ફોટા પડાવે છે. શું એમને અનુયોગ કરવાનો અધિકાર છે ? ના રે; જીવનમાં સાધુનેય ત્યારે આ અધિકાર મળે છે કે જ્યારે તે પંચાસ વિગેરે પદવીધર થાય. આગમની વાચનાનો અધિકાર જેને કાયદેસર મલ્યો છે; બુદ્ધિ સારી છે. શબ્દની મર્યાદાને ભગવાનના શાસનની મર્યાદા સાથે જોડી દે; તે આત્મા અનુયોગ કરી શકે. અનુયોગમાં અર્થ જેવો હોય તેવો શબ્દ ગોઠવી દે. અહીં અર્થ એ મુખ્ય છે; તેથી જેવો અર્થ હોય તેવી સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવાની. માત્ર શબ્દોના અર્થ કરવામાં આવે તો ગરબડ થાય. ભગવંતને ઝાડા થવાથી સિંહ અણગાર રડે છે. ભગવાન તેને બોલાવીને કહે છે કે હું મુનિ ! રડો નહીં, મારું ૧૩ વર્ષનું આયુષ્ય બાકી છે. ત્યારપછી ભગવાન બે સાધુને ગોચરી માટે મોકલે છે. અને કહે છે કે “રેવતીને ત્યાંથી ઘોડા માટે કોળાપાક છે; તે લાવજો. મારે માટે બનાવ્યો છે તે નહીં લાવતા.” જેને મોહનીય અડવાનું નથી એવા તીર્થંકર પરમાત્મા પણ આધાકર્મી આહાર લાવવાની સાફ ના પાડે છે. આજે વાતવાતમાં આધાકર્મી લેવાય છે. વ્યવહારની કાળજી એમને પણ કેટલી ?

પરમાત્માએ નિર્દોષ કોળાપાક વાપર્યો તેને પણ અજ્ઞાનીઓ “પ્રભુએ માંસ વાપર્યું” તેવા અર્થ કરે છે. અનુયોગ વિધિ વિના તથા પરંપરા વિના આગમના અર્થ કરે તો આવો ગોટાળો થાય. “સ્થાવરકાયની પણ વિરાધનાનો નિષેધ કરનાર આ પ્રભુ છે.” એટલું પણ ન વિચાર્યું.

આગમની વ્યાખ્યા એવી કરવી કે જેથી બીજા આગમને આંચ ન આવે. તે માટે જ્ઞાનની સંયમના પર્યાયની અને મોહનીયના ક્ષયોપશમની જરૂર છે. અનુયોગમાં યોગ્યતા એટલે મોહનીયનો ક્ષયોપશમ. તેનો અભાવ હોય તો પદવી અપાય જ કેમ ? આજ કારણે વરાહમિહિરને પદવી ન આપી. યોગ્યતા ન હોય તો અર્થમાં ગોટાળા કરે.

આગમની વાચના કોણ કરે ?

ભગવતીના જોગ કર્યા હોય તે. સર્વ અનુયોગની અનુજ્ઞા મળી હોય તે અર્થ પ્રમાણે સૂત્ર ગોઠવે તે અનુયોગ.

ભગવંતને ઝાડા થયા છે તેથી ઘોડા માટે બનાવેલ નિર્દોષ કોળાપાક રેવતી શ્રાવિકાના ત્યાંથી ગોચરીમાં લાવવા કહ્યું છે જ્યારે કોલેજમાં ‘આચારાંગ સૂત્ર’ની વ્યાખ્યા થાય છે કે “મજ્જાર’ બીલાડીના મારેલા પારેવાનું માંસ ભગવાને ખાધુ હતું.” પણ ‘એ બુદ્ધિમાનોને’ (?) ખબર નથી કે ઝાડાની ગરમીમાં માંસ કેમ ખવાય ? અને

સ્થાવરકાયની પણ જયણા પાળનાર અને પળાવનાર પ્રભુ આ પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસાનો વિચાર પણ ક્યાંથી કરે ?

જે બાજુ અર્થ જાય તેમ સૂત્ર લઈ જવું તે અનુયોગ કહેવાય. આવી ગંભીરતા માત્ર જિનશાસનમાં જ છે. પ્રવચન મુદ્રાનું પણ આજ રહસ્ય છે. અંગુઠાને તર્જની આંગળી મીલાવવાની અને બાકીની ત્રણ આંગળી સીધી રાખવાની આ મુદ્રા જણાવે કે “આત્માને પરમાત્માની મર્યાદામાં ઝુકાવી દેવાનો અને રત્નત્રયીની આરાધના કરવા સદા તૈયાર રહેવાનું” માટે પ્રવચન મુદ્રા આચાર્યની. હાથમાં પાનુ રાખી વ્યાખ્યાન કરે તે પ્રવચન મુદ્રા ઉપાધ્યાયની. સ્વાધ્યાય મુદ્રા સાધુની.

વાચનાનો અનુયોગ કેવી રીતે કરવો ?

વિધિના કૃત કર્માદિના-વંદના=દ્વાદશાવર્ત વંદન કરીને વાચના લેવી. દ્વાદશા-વર્તથી ગુરુ મહારાજની આગમની ગંભીરતા જણાય છે. તથા વંદન એ વિનયનું પ્રતિક છે. વાચનાના સ્થાને કાજો લેવો તે માંગલિક છે. અર્થ પોરસીમાં આચાર્યનું આસન પાથરે પછી, અક્ષ પધરાવે. સૂત્ર પોરસીમાં ઉપાધ્યાય અર્થ પોરસીમાં આચાર્ય મ. વાચના આપે. સામુહિક એક વાચના ચાલતી હોય. ગુરુ મ. પણ શિષ્યો ઉપર કરુણા બુદ્ધિથી ‘શુદ્ધ’, ઉત્સુત્રરહિત વાચના આપે, પૂર્વકાલે કોડી, અક્ષ, લાકડાના પુસ્તકની સ્થાપના કરતા હતા. પરંતુ હાલ ‘જીતકલ્પ’માં આ અક્ષ સ્થાપના આચાર્યવિહિત છે. તેને પધરાવી વાચનાચાર્ય સ્થાપનાચાર્યને વંદન કરે. સ્થાપના-પૂર્વાચાર્ય યાવત્ પરંપરાએ સુધર્માસ્વામિની છે. તેઓના વતી વાચના આપવાની છે. તેઓને વંદન કરી અનુજ્ઞા માંગી વાચના કરવાથી તેઓના અનુગ્રહનો પ્રવાહ ચાર્જ થાય છે. જેથી મોહનો ક્ષયો-પશમ વિશેષ થાય છે. આથી વાચનાચાર્ય પણ કૃતકર્માદિના = ગુરુવંદન કરી વાચના દેવાનો પ્રારંભ કરે. મોહનીય કર્મની ક્ષયોપશમની ભૂમિકાએ અપાયેલી વાચના શું ફલ આપે તે...અગ્રે....

વાચના-૫૪

સસિન્નોવિ વિહારા...૥૫૬૥

પૂ.આ. ભાવદેવસૂરિ મ.એ આ ગ્રંથમાં પરમાત્માની આજ્ઞાને સામાચારી રૂપે ગુંથી છે. તેમાં બે પ્રહર સુધી સૂત્ર-અર્થની વાચનાનો અધિકાર જણાવ્યો. હવે આ વાચના લેવાથી શું લાભ થાય ? તે જણાવે છે. પરમાત્માની આજ્ઞા મુજબ વિહાર કરનારો સાધુ પ્રમાદી હોય તો પણ આઠે કર્મને દૂર કરે છે. એ સ્વાધ્યાયનો પ્રભાવ છે. વિહાર એટલે ? વિહાર બે પ્રકારે.

૧) દ્રવ્ય વિહાર ૨) ભાવવિહાર.

એક ગામથી બીજે ગામ જવું તે દ્રવ્યવિહાર.

જાનીઓની આજ્ઞામાં ચાલવું તે ભાવવિહાર છે.

આજ્ઞામાં ચાલતો આત્મા કદાચ પ્રમાદી થાય તો પણ અષ્ટકર્મ શોધે છે. અર્થાત્ દૂર કરે છે. અવસન્ન એટલે પ્રમાદી, હોવા છતાં વિહારી હોય. અર્થાત્ પરમાત્માના શાસનની મર્યાદામાં રહેતો હોય તો આઠ કર્મ ખપાવે છે. દોષને ગોપવે નહી, છૂપાવે નહી.

અવસન્ન શબ્દમાં અવ + સદ્ ધાતુ છે. નીચે બેસી જવું તે 'અવસન્ન' કહેવાય.

પરમાત્માની આજ્ઞાને છતી શક્તિએ ન પાળે અને સ્વચ્છંદ ભાવથી ઢીલો થઈ જાય તે અવસન્ન કહેવાય. જેને પોતાની શક્તિઓનું માપ કાઢવાની તૈયારી જ નહી. પહેલાં મન અને આત્માથી ઢીલો થાય. પછી કાયા અને વચનથી ઢીલો થાય. આ પ્રમાણે સંયમ-આરાધનાને ડહોળી નાખે તેવા અવસન્નની વાત નથી.

જેનું સમ્યગ્દર્શન ચોખ્ખું હોય, પ્રરૂપણા ચોખ્ખી હોય તેની વાત અહીં કરી

છે. આજ્ઞા મુજબ ચાલનારો ભાવવિહારી છે. દ્રવ્યથી અપવાદે ભલે કદાચ વહેલા વિહાર કરે પણ એને ખોટું માને તો કર્મની શુદ્ધિ કરે, પુનઃ જિનશાસનની પ્રાપ્તિ થાય. સુલભબોધિ થાય.

અવસન્ન વિહારી કદાચ કાયાથી ઢીલો હોય પણ મન, વચન અને આત્માથી તે તે દોષોનો = શિથિલતાનો સ્વીકાર કરે.

‘‘વિશુદ્ધં ચરણ-કરણં ઉવવુહંતો પરુવંતો’’

વિશુદ્ધ ચરણ-કરણાનુયોગની મર્યાદાની ઉપબૃહણા કરે. અર્થાત્ આદરભાવ રાખે. એ મર્યાદા પ્રમાણે ચાલનારની અનુમોદના કરે. અને તેઓને સહાયક બને. પોતે વિશુદ્ધ આચાર માર્ગ ન પાળી શકે તો પોતે પોતાની જાતને લઘુતા છે એમ માને ‘શરીર સંઘયણ મને આગળ વધવા દેતું નથી.’ એમ માની જાતની લઘુતા માને આ ઉપબૃહણા છે.

વિશુદ્ધિ ચારિત્રાચારની મર્યાદાની જ પ્રરૂપણા કરે તે કદાચ પોતે મર્યાદાઓનું પાલન ન કરી શકે તો તે ખિન્ન થાય, પણ પ્રરૂપણા કરવામાં પાછા ન પડે સંવિગ્ન પાક્ષિક બને. શુદ્ધ માર્ગનો જ પક્ષ કરે. ભલે પોતાની છાપ ‘‘બોલે’’ છે, છતાં કરતા નથી.’’ એવી પડે તો પણ તેને સહન કરે. પણ પ્રરૂપણા સાચી જ કરે. આમેય ચાલે અને આમેય ચાલે એમ બોલે જ નહીં. શાસન તો પાંચમા આરાના અંત સુધી રહેવાનું જ છે. ૪ મૂળસૂત્ર (દશવૈકાલિક, આવશ્યક, ઓઘનિર્યુક્તિ, પિંડનિર્યુક્તિ) પણ રહેવાના છે.

સાધુ જીવનનો મૂળ પાયો કયો ?

મૂળ પાયો છે ચારિત્રાચારની શુદ્ધિ, જેનું પાલન આજે પણ થઈ શકે તેમ છે જ. ચાર આગમના આધારે પાંચમા આરાના છેડા સુધી ચારિત્રનું પાલન થવાનું જ છે. વધુ નહી તો આવશ્યક દશવૈકાલિકના યોગવહન દરેકે કર્યા જ છે. તો તેનો સ્વાધ્યાય વારંવાર કરવાનો. ૧૭ ગાથા જીતકલ્પમાં રૂઢ છે. તે વિના પચ્ચક્રમાણ પાર્યુ ન કહેવાય. આથી ૧૭ ગાથા ગણો; પણ સ્વેચ્છાથી રોજ ૧૦૦ ગાથાનો દશવૈકાલિકનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. મોઢે ન આવડે તો ચોપડીમાં જોઈને પણ ૧ વાર સ્વાધ્યાય કરવો જ જોઈએ. દશવૈકાલિક જેને કંઠસ્થ ન કર્યું હોય તેને ગુરુમહારાજ પાસે એકવાર ધારી લેવું. જેથી સ્વાધ્યાય કરતાં ભૂલો અશુદ્ધિ રહેવા સંભવ ન રહે. (વ્યાખ્યાનનો અર્થ

જ “અર્થ પોરસી” છે. ન સાંભળો તો મહાનિશીથમાં પ્રાયશ્ચિત છે.) દશવૈકાલિક એ સાધુ જીવનની આઉટ લાઇન છે. એનો સ્વાધ્યાય રોજ કરવો જોઈએ બને તો રોજ સવારે જ કરવો. એ આગમના શબ્દોથી હૈયામાં એનો પ્રકાશ પથરાય. શાસ્ત્રના શબ્દો અસર વધુ કરે. આત્માને જાગૃત રાખવા માટે દરેક અધ્યયનમાં નાના નાના સચોટ પદો છે. ‘કામે કમાહી કમીયં ચ્ચુ દુચ્ચં’ એવા પદોનું રટન-ચિતન કરે ૧ થી ૪ અધ્યયન, ૫મું, ૮મું, ૧૦મું અધ્યયન અને બીજી ચૂલિકા તો આદર્શ છે. આના સ્વાધ્યાયથી તર્કો કરવાનું મન ન થાય, સ્વીકાર થઈ જ જાય. “આ તો એમ જ ચાલે” એમ વિચાર પણ ન થાય. અને સુલભબોધિ થાય, આ સ્વાધ્યાયનો પ્રભાવ છે.

સૌ પ્રથમ ગ્રામાનુગ્રામ વિહારની આજ્ઞા છે. આ મર્યાદાથી સંયમમાં દોષ ન લાગે. રાગાદિ દોષ ન લાગે. સાધુઓને સ્થિર ન રહેવાય. શરદઋતુમાં મેઘ આજે અહીં હોય તો કાલે બીજે હોય. તેમ સાધુ પણ જુદા જુદા ગ્રામ, નગર, દેશમાં વિચરતા રહે. વિહાર કરવાથી સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ થાય. વિશિષ્ટ તીર્થો જિનબિંબોના દર્શનથી તથા વિશિષ્ટ તપસ્વી સાધુના સત્સંગથી ગુણાનુરાગ પ્રગટે. આથી મોહનીય ઢીલું પડે અને સમ્યગ્દર્શન સ્થિર થાય.

સંયમ લીધા પછી એક સ્થાને રહેવાથી ડામાડોળ સ્થિતિ થાય છે. વિહારમાં અનેક પરિસહો થાય. આથી તેમાં ટકવાની શક્તિ મેળવવા ગુરુ મહારાજના ચરણોમાં સતત સંપર્ક રહે. એક સ્થાને રહેવાથી, આવું પરિસહોની વિવિધતા ન થવાથી ગુરુ મહારાજનો સંપર્ક ન રહે.

ગામે-ગામ વિચરવાથી જુદા-જુદા સાધુઓના વ્યાખ્યાન, વાચના શ્રવણથી પરમાત્માના વચનમાં કુશળ બને. જનપદ=દેશની પરીક્ષામાં નિપુણ બને. ક્યા જીવને કેમ સમજાવવું ? ઉપદેશની વિવિધ પદ્ધતિ આવડે. સ્વપર કલ્યાણ થાય છે. આ બધા અનિયત વસતિના એટલે કે વિવિધ સ્થાનોમાં વિહાર કરવાના ગુણો છે. સ્થિર વાસમાં આ બધા લાભ તો ન જ થાય. પરંતુ બીજા દોષોનો પણ સંભવ છે. તે સ્થિરવાસના પાંચ દોષો કહે છે.

૧) પ્રતિબંધ એક જ સ્થાને વધુ રહેવાથી મકાન ગામ કે માણસો પ્રતિ મમતા થાય, રાગવૃત્તિ થાય, ભક્ત-ભક્તાણીઓની પ્રત્યે અરસપરસ લાગણીથી આત્માનું પતન થાય, જે આત્મકલ્યાણમાં પ્રતિબંધક છે.

૨) લઘુતા લહયત્ત ગૃહસ્થોને સાધુઓનો અતિશય સમાગમ તે તિરસ્કાર માટે

થાય છે. ‘‘અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્’’ સાધુએ એક સ્થાને રહેવાથી વિવેકીને લાભ થાય પણ બાળ જીવોને તિરસ્કાર થાય.

મારવાડ-મેવાડમાં સંવેગી સાધુઓ પ્રત્યે કેટલી ભક્તિ, બહુમાન હોય છે. છતાં ગુજરાત છૂટે નહીં પરંતુ સતત રહેવાથી લઘુતા થાય.

સાધુ-સાધ્વી તો ગૃહસ્થને સર્વવિરતિના લક્ષને પહોંચવા આદર્શ રૂપ છે. પણ ક્યારે ? ક્વચિત્ આવે તો, રોજ ત્યાં જ વસે તો એના વિચારમાં બહુમાનનું તત્વ ઘટી જાય. પરિણામે સાધુતાની લઘુતા થાય.

૩) જન ઉપકારમાં બાધક (અજણુવચારા) સાધુ ગામડે-ગામડે ફરે તો ધર્મ આરાધનાની પ્રેરણાનો લાભ ત્યાં વસતા માણસોને મળે. આથી જન ઉપકાર થાય. પરંતુ વગર કારણે શિથિલતાથી સ્થિરવાસ કરે તો લોકો આરાધનાથી વંચિત રહે.

૪) દેશ જ્ઞાનનો અભાવ ‘‘અદેશકુસલતં’’ જુદા-જુદા દેશ-પ્રદેશમાં જવાથી તે તે પ્રદેશની ભાષા પદ્ધતિનું જ્ઞાન થાય. આથી વ્યવહારમાં કુશલતા આવે જેથી અપમાન ન થાય. દા.ત. મારવાડ-મેવાડમાં ‘રાજમલ્લજી સા’ કહેવું પડે માત્ર રાજમલ્લ કહે તો અપમાન થાય. માટે દેશજ્ઞાન જાણવું જરૂરી છે. એક જ સ્થાનમાં રહે તો આ જ્ઞાન વિકસે નહીં.

(૫) જ્ઞાનાટિકની અવૃદ્ધિ : ગામે-ગામ ફરવાથી પદાર્થના જ્ઞાનરૂપ જ્ઞાન થાય વળી, દરેક વાદીઓની દલીલ જાણવા મળે. દલીલોના જવાબ આ રીતે અપાય તે વિચારવાથી જ ખબર પડે જેથી સમ્યગ્દર્શન નિર્મળ થાય.

ગામેગામ વિહરતાં વિધિપૂર્વક ગૃહસ્થોના ઘરોમાં ગોચરી જવાથી તે તે દેશાચારનું જ્ઞાન થાય માત્ર વેશ-ભાષાનું મહત્વ નથી; પણ તે-તે દેશના લોકોના માણસનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે. ત્યાં વિચરવાથી ત્યાંના રિવાજનો ખ્યાલ આવે. તેમાં ખામી કે આજ્ઞાનો લોપ વિગેરે હોય તો ટાળી શકાય. ‘નાણાપિંડ’ માં નાણા એટલે અનેક વિવિધ અને પિંડ એટલે આહાર, ગોચરી, ત્યાં નાણા એ ગોચરીનું વિશેષ નથી ‘‘નાના ગૃહેમ્ય’’ એથી મધ્યમ પદ લોપી સમાસ છે. એક જ ઘરથી ભક્તિવાળો શ્રાવક ૨૦ રોટલી વહોરાવે તો ‘નાણાપિંડ’ ન કહેવાય. એને પુનઃ રોટલી કરવી પડે. અહીં (નાના એટલે જુદી જુદી ચીજ અર્થાત્ બરફી, પેંડા વિગેરે નહીં) પરંતુ નાના પિંડ=એટલે ‘વિવિધ ઘરમાંથી ગોચરી લેવી એક જગ્યાએથી નહીં’ એ અર્થ છે.

ઉપાધ્યાય મહારાજ એકાસણામાં સાધુઓને આયંબિલ ખાતાની ગોચરી લાવવા ન દેતા એકાસણામાં જે ગોચરી મળે તેનાથી ચલાવી લેવાનું. કોઈને આયંબીલની સુગ હોય છે. ૬ વિગાઈ ત્યાગ કરી એકાસણું કરે પણ આથી આયંબિલની સુગ ન જાય, તેથી શરૂઆતમાં દોષ લગાડીને પણ આયંબિલ કરાવતા. ધીરે ધીરે સુગ નીકળી જાય અને શુદ્ધ આયંબિલ કરે.

‘તે ણ વુચ્ચંતિ સાહુણો’ આવા વિવિધ ઘરોમાંથી ગોચરી વહોરવામાં રક્ત જિતેન્દ્રિય વિગેરે વિશેષણ હોય તે નિશ્ચે કરીને સાધુ કહેવાય.

આ ‘ણ’ એ નિશ્ચયવાચી છે અહીં ‘‘તેણ’’ તૃતીયાર્થે નથી એ ખ્યાલ રાખવો. ગોચરીમાં ઉદ્દગમ ઉત્પાદન અને એષણાના દોષો ન લાગે તેમ લે. જે ગોચરીની બનાવટ ઉદ્દગમ આદિ શુદ્ધ હોય અર્થાત્ રસોઈની બનાવટ આધાકર્માદિ ૧૬ દોષ રહિત તથા રત્નત્રયીની આરાધનામાં સામાની બહુમાન કરવાની વૃત્તિ હોય તો સાધુએ શરીર ટકાવવા માટે ઉદ્દગમ શુદ્ધ, ઉત્પાદ શુદ્ધ, એષણા શુદ્ધ આહાર હોય તે લેવો. જેની બનાવટ રત્નત્રયીની શુદ્ધિ માટે ન હોય; લોકૈષણાથી હોય તો તે આહાર સાધુ માટે નકામો છે.

પાલીતાણામાં થતી ભક્તિ ઉદ્દગમ શુદ્ધ ક્યાં રહે ? એવી ભક્તિમાં હાજરી અપાય જ કેમ ? એમાં નાણાપિંડ પણ ક્યાં રહ્યું ? પ્રથમ પોરસી કરતાં વધારે લે તે ય દોષ છે, એની રત્નત્રયી પોષકવૃત્તિ છે જ ક્યાં ? ભક્તિના બોડો લગાડાય તો શું સાધુ ત્યાં જાય ? આ શું જ્ઞાનીની આજ્ઞા છે ? સાધુ-સાધ્વી એ ભિખારી છે ? ભક્તિમાં પડાપડી થાય સારા-ખોટા સરખા જ ગણાય સાચો માર્ગ કોણ બતાવશે ?

નાણાપિંડ=વિવિધ ઘરેથી ગોચરી લાવે. તેમાં આચાર સંયમ શુદ્ધિ તો પળાય જ, સાથે સાથે દેશાચાર-ભાષા રીત-રિવાજનું જ્ઞાન થાય. એક જ જગ્યાએ રહે તો...આ લાભથી વંચિત રહેવાય. વિહાર એ તો દ્રવ્ય અને ભાવ બન્ને રીતે ઉપકારક છે.

દ્રવ્ય વિહારમાં ઉઘત સાધુઓએ શું વિચારવું ? તે અંગે વિહાર સમયે શુક-નાદિ જોવાનું ઓઘનિર્યુક્તિમાં બતાવ્યું છે. તેના આધારે સમુદાયમાં વિહાર કરનાર રત્નત્રયીની આરાધના કરી શકે. ભક્તિનો લાભ મળે, મોહજન્ય દોષો દબાઈ રહે, તેવી તિથીને અનુસારે સારા નક્ષત્રમાં અથવા આચાર્ય મહારાજને અનુકૂળ હોય તે દિવસે ગીતાર્થ સૌ પ્રથમ સ્થાપનાચાર્ય લઈને નિકળે. તેઓ શુકન શાસ્ત્રના જ્ઞાતા હોય છે. શુકનની પરીક્ષા કરે પછી બધા સાધુને કહેવરાવે અને બધા નિકળે.

શુકન શાસ્ત્રમાં ‘‘જંબૂ ચાસ મયુરે’’ જંબૂ ચાસ, મયુર, ભારદ્વાર, નકુલ જમણી બાજુ જતાં જોવાય તો સર્વ સંપત્તિકારક શુભ શુકન કહેવાય છે. બળદ, શંખનો ધ્વની, છત્ર ચામર, શ્રમણા-દંત, લાડુનો થાળ, દહીં, મીણા, ઘંટ, ધજા વિગેરે પણ શુભ શુકનો છે. અશુભ શુકનોનું વિહારમાં વર્જન કરવાનું છે તે હવે ખરાબ શુકન બતાવે છે. મેલાં કપડાવાળો, ફાટેલાં કપડાવાળો, ભિખારી, તેલ ચોળીને નાહવા જતો માણસ, કુતરો, કુબ્જ વિગેરે મળે તો ખરાબ શુકન થાય. ગર્ભિણી સ્ત્રી, મોટી ઉંમરની કુમારી, કાષ્ટનો ભારો, કુન્તને=ભાલાને ધરનારો મળે તો ખરાબ શુકન થાય, ગોરું-કષાય વસ્ત્રવાળો મળે તો પણ ખરાબ શુકન ! આવા શુકનો ‘‘કજ્જં ન સાહંતિ’’ કાર્યને સિદ્ધ ન થવા દે. ગોળ-ગોળ ચક્કર ફરતા ભુખ્યો ગરુડ-દિગંબરી વિગેરે મળે તો નિશ્ચયે મૃત્યુ થાય એમ શુકન શાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે.

શાસ્ત્ર અને વ્યવહારમાં નિપુણ હોય તે સાધુ વૃષભ સાધુ કહેવાય. આવા વૃષભ સાધુ અને પહેલાં વિહાર કરે અને શુકન વિગેરેનો ઉપયોગ મૂકી આચાર્ય મ.સા. ને તથા અન્ય સાધુઓને વિહારનું સૂચન કરે. પછી બધા વિહાર કરે.

ભાવ વિહારી આજ્ઞામાં ચાલનારો સાધુ સુલભબોધિ થાય કારણ ? વિશુદ્ધ-નિર્મળ-ચરણ-કરણાનુયોગ જે સુંદર પાળે, તેની ઉપબંહણા કરે અને પ્રરૂપણા વખતે પોતાની શિથીલતા વ્યક્ત કરે. છાપ બગડવાની બીક ન રાખે. છાપ બગડે તો અપયશ નામકર્મનો ઉદય માને.

ઉપબંહણા વાચિક હોય અનુમોદના માનસિક હોય છે. બીજાની સામે એના ગુણોની પ્રશંસા કરે તે ઉપબંહણા ચરણ-કરણ સત્તરી પાલનારની ઉપબંહણા કરે.

ચરણ સિત્તરી-કરણ સિત્તરી ? એટલે ?

જેનું રોજ પ્રતિક્ષણ પાલન કરવાનું હોય તે ચરણ સિત્તરી કહેવાય જેમકે મહાવ્રતાદિ રોજ પાળે-સતત પાળે.

જે ક્યારેયક પ્રસંગે પાલવાનું હોય તે કરણ સિત્તરી કહેવાય જેમ કે પિંડ વિશુદ્ધી ગોચરી જતાં જ પાલે.

ચરણ સત્તરીના ૭૦ ભેદ છે.

‘વય ૧°સમણધમ્મ ૧°સંજમ, ૧°વેયાવચ્ચં ચ ૧°બંમગુત્તિઓ

૩°નાણાહતિયં ૧°તવ, ૪°કોહ-નિગ્ગહાર્હ =૦°ચરણમેયં

પાંચ મહાવ્રત, ૧૦ પ્રકારનો શ્રમણ ધર્મ (ક્ષમાદિ), ૧૭ પ્રકારનો સંયમ દશ પ્રકારની વૈયાવચ્ચ, નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ (વાડ) ત્રણ જ્ઞાનાદિ, બાર પ્રકારનો તપ, ચાર પ્રકારનો કષાય નિગ્રહ, આમ ૭૦ ભેદ ચરણ સિત્તરીના છે.

આ ૭૦ ભેદમાં સંયમના ૧૭ ભેદો છે.

સંયમ એટલે ?

સમ્યગ્-યમનં-ઉપરમણં સાવદ્યયોગાત્ ઇતિ સંયમ ;

સાવદ્યયોગથી અટકવું તે સંયમ છે. 'ઠાણાંગ'માં હિંસાદિનિવૃત્તિને સંયમ કહ્યો છે. 'આચારાંગ'માં સર્વસાવદ્યયોગથી નિવૃત્તિ તે સંયમ જણાવ્યો છે. 'ઠાણાંગ'ના પાંચમાં સ્થાનમાં સામાયિક છેદોપસ્થાપનિયાદિને પાંચ પ્રકારનો સંયમ જણાવ્યો છે. તે સંયમના પાલન માટે, સ્થિરતા માટે સાત-દશ અને ૧૭ પ્રકારનો સંયમ છે. પૃથ્વી આદિ પાંચ, ત્રસકાય અને અજીવકાય એમ ૭ પ્રકારે તથા પૃથ્વી આદિ પાંચ. બેઇન્દ્રિયાદિ-૪ અને અજીવકાય એમ ૧૦ ભેદે સંયમ રાખવાની વાત 'ઠાણાંગ'માં છે. તે દશમાં પ્રેક્ષાદિ-૭ સંયમ ઉમેરી ૧૭ પ્રકારનો સંયમ 'આચારાંગ'-'આવશ્યક', 'નંદી સૂત્ર'-'ઓઘનિર્યુક્તિ' વિગેરે ગ્રંથોમાં છે. બધા જ સંયમ ભેદોમાં આશ્રવરૂપી અટકવું તે જ ભાવ છે. એમ 'ઉત્તરાધ્યયન'માં લખ્યું છે, માટે સંયમના નિર્વાહમાં કુશળ બનવું...

સંયમના સત્તરભેદ આ રીતે છે :

પુઢવી-દગ-અગણિ-મારુચ-વળસ્સઙ્-બિ-તિ-ચઙ-પણિંદિ-અજિવો

પેહુ-પોહ પમજ્જણ-પરિટ્ટવળ-મળ-વઙ્-કણ-ચ ॥ઓઘનિર્યુક્તિ॥

પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અજીવનો અસંજમ-૧૦ ન થાય તેની કાળજી રાખે.

અજીવનો અસંયમ એટલે ? તેની કાળજી કેવી રીતે રાખવી ?

સુંદર મન-મોહક પદાર્થોનો ઉપયોગ સંયમના સાધન તરીકે પણ ન કરવો પદાર્થ પ્રત્યેનો મોહ તે અજીવના અસંયમનો પ્રકાર છે. અથવા વાગવા આદિના પ્રસંગે પથ્થર આદિ પર શ્વાનવૃત્તિની જેમ રોષ ન કરવો; પણ સંયમ રાખવો. વળી સંયમના ઉપકરણ પાત્ર મુહપત્તિ, ખેરીયુ વિગેરે જ્યાં-ત્યાં રખડાવે નહીં, આપણે સાચવવાની વાપરવાની વસ્તુતો આપણે લાવીને ઠેકાણે મૂકવી પણ નાના કે બીજા સાધુને ન કહેવું કેમકે બધા સરખા ન હોય કોઈનું મન કલુષિત થાય તેમાં આપણે નિમિત્ત બનીએ

કદાચ એ વસ્તુઓ સંયમમાં જરૂરી ન હોય તો તેના ઝીણા ટુકડા કરી યોગ્ય રેતી વિગેરેમાં વિધિપૂર્વક દાટે. જેથી તેનું રૂપાંતર થઈ જાય. વસ્તુ ઉપકરણ વિગેરે આપણી નિશ્રામાં આવે ત્યારથી રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી જવાબદારી આપણી છે. કોઈ ગામમાં ઉપાશ્રયે ખેરીયા, કાગળો વિગેરે વિહાર કરતાં ત્યાં જ પડ્યા હોય છે. તે બરાબર નથી સાધુ-સાધ્વીમાં ઉપયોગ જોઈએ. ઉપાશ્રયમાં છોડી દીધેલા-ઉપકરણ-ટુકડા કે કાગળ વિગેરે વિહાર કરતાં ત્યાં જ પડ્યા હોય છે. તે બરાબર નથી. સાધુ-સાધ્વીમાં ઉપયોગ જોઈએ. ઉપાશ્રયમાં છોડી દીધેલા-ઉપકરણ-ટુકડા કે કાગળ વિગેરે માણસો જ્યાં-ત્યાં નાંખે એ વિરાધનાનું પાપ સાધુ-સાધ્વીને લાગે કાગળો ફડાય નહીં. કાગળો ફાડવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મો બંધાય આથી કાગળો ફાડીને પરઠવવા નહીં. આખા જ કાગળો કોરી નદી ના ભાઠામાં દાટી દે. કાગળનો બીનજરૂરી કે વધુ ઉપયોગ ન થાય તે જરૂરી છે તે માટે ભક્ત મંડળનો મોહ ઘટાડવો જરૂરી છે. આવશ્યક અને જરૂરી કામમાં વપરાએલ કાગળ પણ જ્ઞાનની આશાતના ન થાય તે રીતે પરઠવવા.

ચાણાસ્માં ૬૦ ફૂટ ઉંડો કૂવો છે. પાલીતાણામાં ગારીયાધાર ના રોડ પર ૭૦ ફૂટ ઉંડો કૂવો છે. જેમાં પાણી નથી, વાપરતા નથી તેવા કૂવામાં પરઠવે તો જ્ઞાનની આશાતનાથી અંશે બચી શકાય. કોઈ કોઈ સાધુ-સાધ્વીઓ સિદ્ધાયલ ઉપર ઘેટી દરવાજા પાસે રેતી વિના કાગળ વસ્ત્ર વિગેરે પરઠવે છે તે પરઠવાય જ કેમ ? અને તે પણ ગિરિરાજ પર તો પરઠવાય જ નહીં, મહાતીર્થની ઘોર આશાતના છે. કંકોત્રી ગૃહસ્થને ભળાવી દેવી તેનાં પૂંઠા ન ચડાવાય અન્યથા કાપવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય વસ્ત્ર-પાત્ર-ઉપધિ જ્યાં ત્યાં મૂકવાથી જે અજયણ થાય તે ન થવા દેવી તે અજીવનો સંયમ છે.

૧૧) પ્રેક્ષા સંયમ : કોઈપણ ચીજ જોઈને લેવી મૂકવી ચક્ષુ પરિલેહણનો ઉપયોગ રાખવો.

૧૨) ઉપેક્ષા સંયમ : ગૃહસ્થ પાપકાર્ય કરતો હોય તો ઉપેક્ષા કરવી તે ઉપેક્ષા સંયમ. તેના ઘેર તો ન જ કહેવાય. ઉચિત લાગે તો ઉપાશ્રયે આવે ત્યારે કહેવાય, પરંતુ સાવઘ = પાપ વ્યાપારમાં કેટલીક વૃત્તિ કરનાર ગૃહસ્થની ઉપેક્ષા કરવી જ પડે તે ઉપેક્ષા સંયમ.

૧૩) પ્રમાર્જના સંયમ : પૂજવા પ્રમાર્જવાનો સંયમ ``ન ચ કેળ ઉવાયેળ`` પૂજણી, ઓઘો, દંડાસન, કોઈ પણ વસ્તુને લેતાં-મૂકતાં કે બેસતા-ઉઠતાં અંધારામાં આવશ્યક પ્રવૃત્તિ કરતાં પૂજણી, ઓઘો કે દંડાસનથી પૂજ્યાનો ઉપયોગ રાખવો તે પ્રમાર્જના સંયમ સાવરણી સાધુ-સાધ્વીઓને ન વપરાય, શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે. ગીઠી જોગનો દોષ લાગે.

૧૪) પરિષ્ઠાપના સંયમ : પરિ= મર્યાદા પૂર્વક, ચારે બાજુથી.
સ્થાપન કરવું=ફેંકવું નહીં,
પણ જયણાથી સ્થાપન કરવું.

સંયમની આરાધનામાં અનુપયોગી, અથવા દોષવાળા વસ્ત્ર-પાત્ર-ગોચરી તથા માત્રુ-સ્થંડિલ વિગેરે...જીવની વિરાધના ન થાય તેમ વિધિ પૂર્વક પરઠવાનો ઉપયોગ રાખવો તેના કોઈ પણ અંશનો હિંસાદીના સાધન તરીકે દુરુપયોગ ન થાય તેવી તકેદારી રાખવી તે પરિષ્ઠાપના સંયમ.

ઉપરના ૧૦ સંયમ આ ૪ સંયમ અને મન-વચન-કાયનો સંયમ મન-વચન-કાયની અશુભ પ્રવૃત્તિઓને અનુષ્ઠાનોના આસેવન દ્વારા રોકવા તે મન-વચન-કાયનો સંયમ.

આ ૧૭ પ્રકારે સંયમ છે.

આચાર્યાદિ ૧૦ની વૈયાવચ્ય

૯ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય આમ કુલ ૭૦ ભેદ ચરણ સિત્તરીના છે.

વળી ક્યારેક પાલન કરવા યોગ્ય તે કરણ સિત્તરી પણ ૭૦ પ્રકારે છે.

*પિંડવિસોહી *સમ=હ *ભાવણ *પડિમા ય *હિંદિયનિરોહો ।

પડિલેહણ *ગુત્તીઓ *અમિગ્ગહા ચેવ કરણ તુ ॥

ચાર પિંડ વિશોધી-પાંચ સમિતિ, બાર ભાવના, બાર પ્રતિમાં, પાંચ ઇંદ્રિયનો નિરોધ, પચ્ચીસ પરિલેહણા, ત્રણ ગુપ્તિ અને ચાર પ્રકારે અભિગ્રહ આમ ૭૦ ભેદ કરણ સત્તરીના છે.

આવી ચરણ-કરણ સિત્તરીનું પાલન કરનારને સહાયક થાય, ઉપ બુંહણા કરે, અનુમોદના કરે તો અવસન્ન સાધુ પણ કર્મની નિર્જરા કરે. આવો શાસન = સમ્યગ્દર્શનની વજાદારીનો પ્રભાવ છે. અવસન્ન એટલે શું ? તેના કેટલા પ્રકાર તે-અગ્રે...

વાચના-પ્રથ

ઓસત્રોડવિય દુવિહો...ટીકા

પૂ. આચાર્યશ્રી ભાવદેવ સૂરિ મ.સા. એ સાધુ જીવનની આચરણા પરમાત્માની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાથી કર્મબંધ ઢીલા થાય છે. આ વાત આગળ રાખીને સ્વચ્છંદતા મુજબ જીવન થઈ ન જાય. તે માટે આ ગ્રંથની રચના કરી છે. અવસત્ર વિહારી છતાં આજ્ઞા મુજબ ચાલવાનો પ્રયત્ન કરે તેને નિર્જરા થાય અને સુલભ બોધિ થાય એ વાત જણાવે છે.

સૂત્ર પોરસિ પછી અર્થ પોરસિમાં સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય. આમાં ચરણ-કરણ સિત્તરીની મર્યાદાનું પાલન બતાવાય. શારીરિક અશક્તિ વિગેરેના કારણે સંયમજીવનની મર્યાદાઓનું શુદ્ધ પાલન ન થાય તો પણ શુદ્ધ પ્રરૂપણ દ્વારા પણ આ શાસનની આરાધના આ કાળમાં પણ થાય છે. કોઈ આત્મા ઉપબૃહણા ન કરે પ્રરૂપણમાં ફેર કરે અને આ કાળમાં તો આવું જ બને એમ બોલનાર આત્મા દુર્લભ-બોધિ છે અને તેને નિર્જરા ન થાય. પરંતુ ચારિત્રની મર્યાદામાં કદાચ ઢીલો હોય તો પણ અર્થનું મહત્વ સમજે, આજ્ઞા જાણે આરાધક આત્માઓની ઉપબૃહણા કરે અને શુદ્ધ માર્ગની પ્રરૂપણા કરે તો અવસત્ર પણ નિર્જરા કરી શકે.

અવસત્ર એટલે શું ? અવસત્ર એટલે નીચે બેસી જવું.

નીચે બેસવું એટલે ?

“ક્રિયા શૈથિલ્યાત્ મોક્ષમાર્ગે શ્રાન્ત ઇવ” ક્રિયાની શિથિલતાથી મોક્ષમાર્ગમાં સિદ્ધાઈ જાય આજ્ઞા પાલનમાં ગરબડ કરે. અર્થાત્ છતી શક્તિએ આગળ ચાલે નહીં. મનનો ઉત્સાહ પડી ભાંગે. એમ માનસિક શિથિલતાની ખામી જ ક્રિયાને ડહોળી નાંખે.

છે. આરાધનામાં મોહના ક્ષયોપશમનું લક્ષ નથી તે મંદ ; જે તીર્થોલ્લાસ ને ફોરવી શકતો નથી. બીજો અર્થ-વિચારથી ઢીલો ક્રિયાની ઢીલાસ કદાચ સંઘયણના કારણે ઓછું પણ થાય તે હજી માર્ગમાં ટકી શકે પણ ઉલ્લાસ જ પડી ભાંગે તે ન ચાલે.

અવસન્ન બે પ્રકારે ૧) સર્વથી અવસન્ન

૨) દેશથી અવસન્ન

સર્વથી અવસન્ન એટલે દરેક રીતે ચારિત્રની ક્રિયામાં ઢીલાસ.

દેશથી અવસન્ન એટલે ઉત્તર ગુણમાં ખામી હોય. ચોમાસા સિવાય પાટ પાટલાનો ઉપયોગ કરવો તે દેશ અવસન્ન કહેવાય. સાધુ જીવનમાં જીવોત્પત્તિથી બચવા માટે પાટનો ઉપયોગ છે, શોખ માટે નહીં. ચોમાસામાં જીવોત્પત્તિ વિશેષ હોય તેથી પૂજ્યા છતાં ક્યાંય વિરાધના થાય તો ? તે વિરાધનાથી બચવા માટે પાટ છે તે આવશ્યક છે. ચોમાસામાં પાતરાં પણ પાટલા પર રખાય પરંતુ નીચે નહીં. બાકી શેષકાળમાં પાતરા વિગેરે ગરમ કાંમળ પર રાખે.

ચોમાસામાં પાટ-પાટલા વિહિત છે. ચોમાસામાં પાટ વિગેરે વાપરવાની આજ્ઞા છે. તે સિવાય રાખે તો દેશ અવસન્ન.

‘‘ઠવિયગ મોઈ’’ સ્થાપના પિંડ વાપરે તો પણ દેશ અવસન્ન છે. સ્થાપના પિંડમાં આપણા માટે જ નથી બનાવ્યું તે છતાં ઉઘાડું રાખે પછી વાસણ ધૂવે વિગેરે દોષો લાગે.

*સર્વ અવસન્નમાં ૧૦ પ્રકારની સામાયારીનો ભંગ કરે.

સામાયારી એટલે ?

સામાયારી એટલે સમ્યગ્ આચારનું પાલન એવો અર્થ ‘ઠાણાંગમાં’ છે અને આગમોક્ત દિવસ-રાત્રિની ક્રિયા વિશેષ તે સામાયારી એમ ‘ગચ્છાચાર પયત્રા’માં કહ્યું છે.

પાશ્ચાત્ય અતિચારમાં આવે છે કે... ‘‘ઈચ્છા-મિચ્છાદિક દસવિધ ચક્રવાલ સામાયારી સાચવી નહીં.’’ અહીં ‘‘ઈચ્છા-મિચ્છાદિક’’ સામાયારી અલગ છે. ‘‘દશવિધ’’ ત્યાં અટકવું. અને ‘‘ચક્રવાલ સામાયારી’’ તે જુદું પાડી બોલવું. બન્ને સામાયારી અલગ છે.

★ગ્રંથાંતરોમાં વ્યુત્કમથી પણ દેશ-સર્વ અવસન્નની વાત મળે છે. અહીં પ્રસ્તુત ગ્રંથના આધારે વાત જણાવી છે. -સંપાદક

દશવિધ શબ્દ ડહેલી દિપક ન્યાયથી બન્ને બાજુ લગાડવો અર્થાત્ ઇચ્છામિચ્છાદિક ૧૦ પ્રકારની અને ચક્રવાલ ૧૦ પ્રકારની સામાચારી છે. બન્ને જુદી છે. ``ઇચ્છા-મિચ્છા-તહકાર`` ઇચ્છાકારાદિ સામાચારી તો કોક સમયે જ પાલવાની, જ્યારે રોજ કરવાની સામાચારી ચક્રવાલ સામાચારી છે.

ચક્રવત્ પ્રતિપદં વલતે-ભ્રમન્તે અસૌ ઇતિ=ચક્રવાલ એમ 'પ્રવચન સારોદ્ધાર'માં જણાવ્યું છે.

સવારે ઉઠે, સ્વાધ્યાય, પ્રતિક્રમણા, પડિલેહણા, સજ્જાય, સૂત્ર પોરસી, અર્થ પોરસી, ગોચરી વિગેરે ક્રમસર કરવું તે ચક્રવાલ સામાચારી. આજ્ઞા પ્રમાણે સામાચારી કરવાની છે. મન ફાવે તેમ કરવાનું નથી. ગમે ત્યારે મનજીભાઈના કહેવાથી ઉપાશ્રયની બહાર ન જવાય. તેમાંય કામળીના કાળમાં તો ખૂબ જ સાવધાન રહેવાનું છે, તમસ્કાયના જીવોની કેટલી વિરાધના થાય ?

સ્થંડિલ, માત્રુ અને ગુર્વાજ્ઞા આ ૩ કારણે જ કામળી કાળે વસતી ઉપાશ્રયની બહાર જવાય બાકી ન જવાય. આજે તો સવાર પડે ને દેહરાસર ગોચરી-પાણીની ઘમાલ શરૂ થાય. એકાસણાનો મૂળમાર્ગ ચૂક્યા. તેની આ રામાયણ છે. શક્તિ હોય તો એકાસણાનો માર્ગ ટકાવી રાખવો તેમાં ઘણી મર્યાદાઓ સચવાઈ જાય છે. નવકાર-શીતો શ્રીયક જેવાને અપવાદે જ કરાય. રોજ નવકારશી કરવાથી બાળ, નૂતન સાધુને સાચી પદ્ધતિની શી ખબર પડે ? આ બાલ, શૈક્ષ્ય સાધુઓને સંસ્કાર આપવાની જવાબદારી વડીલોની છે. અપવાદે થતી નવકારશી પણ શાસ્ત્રમાં કેવી બતાવી છે ? આજની જેમ પાત્રા ભરવાની વાત કોઈ જગ્યાએ નથી.

નવકારશીમાં ત્રિલંબનક આહાર લેવાનો હોય છે. લંબનક એટલે કોળિયો. ત્રણ કોળિયા જ આહાર નવકારશીમાં હોય બપોર સુધી ટકી જવાય તેટલો ટેકો આપે જ્યારે આજની પરિસ્થિતિના કારણે શક્તિશાળી નવા સાધુઓને મૂળમાર્ગની જાણકારી પણ નથી મળતી આથી આરાધનાનો ઉત્સાહ શક્તિ હોવા છતાં આરાધનાથી વંચિત રહે છે.

``ચક્રવત્ પ્રતિપદં ભ્રમતિ`` જે દિનચર્યા ચક્રની જેમ ચાલે તે ચક્રવાલ સામાચારી સાધુને આ ક્રિયા જ ક્રમસર કરવાની છે તેમાં જ્યારે નવરો થાય ત્યારે પંચવિધ સ્વાધ્યાય કરે. બાહ્ય વ્યવહારની વળગાડ સાધુને હોય જ નહિ. સતત સામાચારીના પાલનમાં તન્મય રહેવાનું છે. આજે લખાતી ટપાલો, મહોત્સવો, વાસક્ષેપ વિગેરે બાહ્ય છે, હા,

સાધુઓએ પૂજામાં જવું જરૂરી છે. સાધુ પૂજા રથયાત્રા વિગેરેમાં ન જાય અને ભણવાના નામે ઉપેક્ષા કરે તોય દોષિત છે. ત્યાં જઈ વીતરાગનું લક્ષ મેળવવાનું છે, શાસન, પ્રભાવનાનું નિમિત્ત બનવાનું છે. પણ ગવૈયાના કે બેન્ડના સંગીતમાં તન્મય નથી બનવાનું. તેના સંગીતની પ્રશંસા અનુમોદના થાય તો દોષ લાગે. તેના ભક્તિ ભાવની અનુમોદના થાય હા, તે ભાવ પણ લોકાકર્ષણ માટે નથી ને ? તે જોવું. પૂજામાં જવાનું છે વીતરાગનો ભાવ કેળવવા માટે. ગવૈયો સારો છે, વ્યવહાર સાચવવા અથવા સામાને ખોટું લાગશે એવી ભાવનાથી ભગવાનની પૂજામાં જાય તો તો પણ લૌકિક છે. આવી બધી પ્રવૃત્તિ સાધુને હેય છે. મહોત્સવમાં માત્ર સાક્ષી ભાવે રહેવાનું છે. સાધુને તો સામાચારી સ્વાધ્યાય વિગેરે ભાવધર્મની પ્રધાનતા છે. સાધુને સામાચારીમાં સ્થિર થવાનું છે. ચક્રવાલ સામાચારી દશ પ્રકારની છે.

★ આવસ્સય સજ્ઞાણ પહિલેહણ જાણ મિક્ખ અમત્તદ્દે ।

આગમણે નિગમણે ઠાણે ય નિસીયણ તુયદ્દે ॥

(૧) આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) (૨) સ્વાધ્યાય (૩) પહિલેહણ (૪) ધ્યાન (૫) ભિક્ષા (ગોચરી) (૬) અભતક (ઉપવાસ) (૭) આગમન (૮) નિર્ગમન (૯) સ્થાન (ઉભા રહેવું) (૧૦) નિષઘ્ઠા આ દશ સામાચારી છે. તેમાં-

૧) આવશ્યક સામાચારી : મુદ્રાઓ સાચવી અપ્રમત્તપણે ઉપયોગપૂર્વક ઉભયકાળ પ્રતિક્રમણ કરે. તેમાં છ આવશ્યકની વિધિ આસન વિના કરે.

इच्छाकारेण संदिसह भगवन् राइयं आलोउं ? ત્યાંથી આચરીય ઉવજ્ઞાણે સુધી પ્રતિક્રમણમાં યથાજાત મુદ્રા છે. વચ્ચે-વચ્ચે અમુક સૂત્રોની સ્પેશ્યલ મુદ્રાઓ આવે. પરમાત્માની સામે વિનયપૂર્વક પાપોની આલોચના કરે.

શ્રમણસૂત્ર વીરાસને બેસીને બોલે.

“આચરિય ઉવજ્ઞાણ” માં અંજલિ મુદ્રા કરે. આમ ખમાસમણા વાંદણા વિગેરેની પણ મુદ્રાઓ સાચવીને અને ઉપયોગ પૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું. આ રીતે પરમાત્મા ગુરૂ ભગવંત સામે વિનય પૂર્વક પાપોની આલોચના કરે (કરવી) તે આવશ્યક સામાચારી.

૨) “સ્વાધ્યાય સામાચારી” આ સામાચારી પાલનમાં પરાવર્તના રૂપ સ્વાધ્યાય

★ મહાનિશીઠ સૂત્ર, પ્રવચન સારોદ્ધાર વિગેરે ગ્રંથોમાં અન્ય રીતે પણ ચક્રવાલ સામાચારી જણાવી છે. જુઓ વાચનાનં. ૫૮

સંપાદક

વિશેષ કરે. કેમકે તે સ્વાધીન છે. પૃથ્થના અનુપૃથ્થનારૂપ સ્વાધ્યાય તો ગુરુ મહારાજ નવરા હોય ત્યારે જ કરે. તે સિવાય પરાવર્તનારૂપ સ્વાધ્યાય વિશેષ કરે. તે પછી પડિલેહણ પછી ગોખવા રૂપ વાયના સ્વાધ્યાય કરે. તે પણ અસ્વાધ્યાયકાળ સમયે ન કરે. સવારે સૂર્યોદય થતાં કાળ સમય પૂરો થાય અને સ્વાધ્યાયનો પ્રારંભ કરે.

સામાચારીનો આગ્રહ એ જ ખરેખર મોહના સંસ્કાર ઘટાડનાર છે. ન વાપરનાર સવારે કથા યા સ્તવનાદિ કરે તે બરાબર નથી. નવી ગાથા કે સ્વાધ્યાય જ કરવો જોઈએ. ‘મહાનિશીથ’માં કુશીલના ભેદો બતાવ્યા છે. તેમાં છે કે સવારે પ્રથમ પ્રહરે સ્વાધ્યાય ન કરે. અને જે પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તે કરતાં વાતો, ચારિત્રગ્રંથનું વાંચન યા અન્ય કથા વાંચો તો વધુ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. પૂર્વકાળમાં સાધુ ભગવંતો શિયાળામાં ૧૦૦૦ ઉનાળામાં ૫૦૦, ચોમાસામાં ૮૦૦ ગાથાનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા. આજે એક માત્ર ૧૭ ગાથા જ ગણાય છે. “કરવા લાયક નથી જણાતુ” માટે જ ઉપેક્ષા થઈ રહી છે. પ્રાચીન કાળમાં સાધુ ભગવંતોની પદ્ધતિ કેટલી વિશિષ્ટ હતી ? શરીર ટકાવવા નોમીનલ આહારની ગવેષણા કરતા અને પંચવિધ સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાનમાં શેષ દિવસ પૂર્ણ કરતા હતા. આપણા જીવનમાં દોરવણી, સ્વભાવ તથા ખ્યાલના (માર્ગદર્શન-સજવૃત્તિ અને સમજણ) અભાવથી આ સામાચારીનું પાલન ઘટી ગયું છે. એકાસણું કરનાર આમ સૂત્ર પોરસી કરી શકે છે. સવારમાં મહેમાન આવે “વાત ન જ કરવી” એવી ભાવના છે ? ના, આજે ઘણા સાધુ-સાધ્વી પુસ્તકમાં જોઈ ઋષિમંડલ ગણે છે. પણ ઋષિમંડલ માંત્રિક છે એ ગુરુગમથી લીધા વિના કાંઈ લાભ જ ન કરે. એના કરતાં નવસ્મરણ પયત્નાદિ ગણે.

સૂત્ર પોરસીમાં નવી ગાથા કરવી. આચારાંગ, ઉત્તરાધ્યયન વિગેરેની એક ગાથા કરવાથી નવી ૧૦૦ ગાથા કર્યાનો લાભ મળે. પરંતુ જાગૃતિ હોય તો સામાચારીનું પાલન થાય.

૩) પડિલેહણ સામાચારી : તે તે સમયે વસ્ત્ર-પાત્રનું પડિલેહણ કરે તે પડિલેહણ સામાચારી સવારે પ્રતિક્રમણ પછી પડિલેહણ ક્રિયા અનંતર ક્રિયા છે. પાત્ર વિગેરે તો છ ઘડી દિવસ ઉગે ત્યારે જ પલેવાય, તે સિવાય માત્ર ઠલ્લાની તરપણી પલેવાય, જોગમાં ‘બહુ પડિપુત્રા પોરિસી’ પછી નું જ પડિલેહણ ખપે. તે સિવાયનું (પહેલાનું) પડિલેહણ ન જ ખપે. તે જ રીતે પ્રાચીન કાળનું સંયમ હતું. આજે સંયમ કેટલું શિથિલ છે તે વિચારવું.

સાંજે ૩ જો પ્રહર પૂરો થતાં પહેલાં પાત્ર પડિલેહણ કરી વસ્ત્ર પડિલેહણ કરે.

પૂર્વકાલમાં પડિલેહણ કરી સ્વાધ્યાય કરતા પછી માંડલાં પૂર્વે જગ્યા જોવે સો ડગલામાં સીમિત ક્ષેત્ર તે માંડલાની ભૂમિ જોવાની છે. જો કાલગ્રહણ લેવાના હોય તો ૩(ત્રણ) ભૂમિ વધારે જુવે. અર્થાત્ ૨૪ + ૩ = ૨૭ ભૂમિ જુવે.

માત્રુ સ્થંડિલ પરઠવતાં પૂર્વે ભૂમિ જોવી પડે. વસ્ત્ર-પાત્ર-ભૂમિ-વસતિનું પડિ-લેહણ કરવું. આ પડિલેહણ સામાચારી છે.

૪) ધ્યાન સામાચારી : ધ્યાન એટલે આત્મ પરિણામની ધારા તેથી કર્મબંધ પણ થાય અને નિર્જરા પણ થાય.

પરિણામની ધારા જો આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે તો તે ધર્મધ્યાન અને શુકલ ધ્યાન બને જે નિર્જરા કરાવે.

પરિણામની ધારા જો મોહના સંસ્કારો પ્રમાણે ચાલે તો આર્તધ્યાન અને રૌદ્ર-ધ્યાન બને. તેથી કર્મનો બંધ થાય.

ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસરતો પ્રયત્ન તે ધર્મધ્યાન.

ગોચરી પુદ્ગલ છે છતાં આજ્ઞા પ્રમાણે ગોચરી થાય તો નિર્જરા મોહની સાથે પરિણામની ધારા વહેતી હોય તો તેથી કર્મબંધ થાય. મોહથી રહિત પરિણામની ધારા વહેતી હોય તો તેથી કર્મ નિર્જરા થાય. આપણો આત્મા નિરંજન-નિરાકાર સિદ્ધ જેવો છે તેનું ધ્યાન ચિંતન કરવું.

પુદ્ગલને લક્ષીને જે વિચાર થાય તે આર્તધ્યાન.

આત્માને લક્ષીને જે વિચાર થાય તે ધર્મધ્યાન.

સારી ગોચરીની ગવેષણા તે આર્તધ્યાન

શુદ્ધ ગોચરીની ગવેષણા તે ધર્મધ્યાન છે.

આર્તધ્યાન કારણ છે, રૌદ્રધ્યાન એ કાર્ય છે

ધર્મધ્યાન કારણ છે શુકલધ્યાન એ કાર્ય છે

આર્તધ્યાન તીવ્ર બને તો રૌદ્ર ધ્યાન આવે

ધર્મધ્યાન તીવ્ર બને તો શુકલ ધ્યાન આવે

આજ્ઞા મુજબ જીવન જીવવું તે ધર્મધ્યાન છે. જ્યારે જીવનમાં પુદ્ગલની રાગની પ્રબળતા તે આર્તધ્યાન છે.

માત્ર રોવું કે છાતી કૂટવી તે જ આર્તધ્યાન નથી પણ સારી ચીજ મળતાં હાશ પણ થાય એ આર્તધ્યાનનું જ ચિન્હ છે. સારી ગોચરી મેળવવા ભટકે તે આર્તધ્યાન-નિર્દોષ-પ્રાસુક અચિત્ત ગોચરી મેળવવા માટે ૧। કલાકે ફરે છતાંય આજ્ઞા છે માટે આ ધર્મધ્યાન છે.

જ્યારે ભણવાના નામે એક રસોડેથી પાતરા ભરી લાવે તેમાં આર્તધ્યાન તથા ચારિત્રમોહનીયનો જથ્થો આવે, જેથી આત્મા મલિન થાય આમ ધર્મધ્યાનને સમજી ને તેમાં સ્થિર થવું તે ધ્યાન સામાચારી.

૪) ગોચરી (ભિક્ષા) સામાચારી : ભિક્ષા શબ્દમાં ભિ + ક્ષા અક્ષરો છે. તેનો નિર્ચુક્તિ અર્થ વિચારીએ તે...

‘મિ’ એટલે ભેદી નાંખે.

‘ક્ષા’ એટલે ક્ષય કરે.

કર્મને ભેદી નાંખે તે ભિક્ષા. કર્મના બંધનો તોડવાનો પ્રયત્ન તે ભિક્ષા જ છે. ગોચરી તો બાહ્ય પ્રતિક છે માટે જ સાધુને મુઘાજીવી કહ્યા છે કોઈપણ હેતુ માટે જીવે જ નહિ, જીવવાની કામના નહીં, નિર્દોષ ગોચરી મળે તો સંયમવૃદ્ધિ અને ન મળે તો તપોવૃદ્ધિ માની પોતાનું જીવન ચલાવે. વિકારી વાસનાને પોષવા જે ગોચરી જતો નથી તે મુઘાજીવી કહેવાય...શરીર કે વાસના પોષવાથી લેવાના દેવા થાય કર્મબંધ પડે. મોહનીય બંધાય.

સાધુને ૪૨ દોષથી રહિત ગોચરી લાવવાની હોય તેથી પરચક્રખાણ પારીને જવાય જ કેમ ? નિર્દોષ ગોચરી ન મળે તો આગળ તપ કરી લે. આમ મર્યાદાઓ સાચવી ગોચરી લાવવી તે ભિક્ષા સામાચારી.

૬) “અમતદ્દે” સામાચારી : સાધુએ પક્ષીનો ઉપવાસ કરવો જ જોઈએ. લૌકિક વ્યવહાર માં પણ મશીનોની શાંતિ, આરામ માટે રવિવારની રજા હોય છે. તો પેટરૂપી મશીનને પણ આરામ હોવા જ જોઈએ.

આરોગ્યની શુદ્ધિ માટે ગૃહસ્થને બે વાર ખવાય અને સાધુને ૧ વાર ખવાય મુનિને તો સાંજે ચોથા પ્રહરે સ્વાધ્યાય જ કરવાનો છે તો પછી ગોચરી જવાય જ કેમ ?

એકાસણું કરવાથી જ્ઞાન, ધ્યાન, સારી રીતે થાય. આજની નીવિ એ તો એકાસણું કહેવાય. છ વિગઈના ત્યાગની નિવી કેટલી કરી ? પક્ષીનો ઉપવાસ

કરવાનો છે. આ તપ ફરજિયાત વાળી આપવાનો છે. ઉપવાસ ન કરી શકે તો આયંબિલ, એકાસણા કે છેવટે સ્વાધ્યાયથી પણ આ સામાચારી પાલન કરવાની છે.

૭) આગમણે સામાચારી : ઉપાશ્રય = વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં નિસીહિ કહેવું. અંતરના પરિણામ ઉભા કરવા અમુક શબ્દો અમુક રીતે બોલવા જરૂરી છે. મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિમાં રત્નત્રયીનું બળ મેળવવા આગમન વખતે 'નિસીહિ' અને 'નમો સમાસમણાણં મત્થણ વંદામિ' કહે.

નિસીહિ ખોલવાપૂર્વક બહારનું કામ બંધ કરી ગુરુ પાસે નિવેદન કર્યું એકવાર નિસીહિ કહ્યું. પછી સ્વછંદભાવે તરપણી લઇને બીજીવાર ગોચરી માટે દોડાય નહીં. જરૂર હોય તો ગુરુ મ.સા. ને ગોચરીનું નિવેદન કરે. ગુરુ મ.સા. કહે તો જવાનું પણ 'ભાવિક છે બોલવે છે' વિગેરે સમર્થન નહીં કરવું. સામાચારીનું રહસ્ય જ એ છે કે સ્વછંદભાવનો ત્યાગ કરવો. બહારથી આવીએ ત્યારે પગ પૂંજને અંદર જવું. પગ ઉપર બહારની સચિત્ત રજ લાગી હોય તો દરવાજે ઓઘાથી પગ પૂંજ પછી પ્રવેશ કરે. સામાચારીનું પાલન કરવું એ મહત્વની ચીજ છે.

૮) નિર્ગમન સામાચારી : માત્રુ, કાજો વિગેરે પરઠવવા જતાં કે ગોચરી જતા મનમાં 'આવસ્સિયા'='આવસ્સહિ' કહેવું. એમાં શાસનની મર્યાદાનું તત્વ છે. હૈયે થાય કે આજ્ઞા સિવાય ઉપાશ્રયની બહાર ન જ જવાય, ગુરુ મ.સા. ને પ્રતિ પૃચ્છા કર્યા પછી જ ઉપાશ્રયની બહાર 'આવસ્સહિ' કહી નીકળાય.

પ્રતિપૃચ્છા એટલે ?

કાર્ય કરવાની રજા માંગવી તે "આપૃચ્છા"

કાર્ય કરવાની તૈયારી વખતે ફરી = પુનઃ રજા માંગવી તે "પ્રતિપૃચ્છા"

કાર્ય પહેલાંની રજા માંગવી તે આપૃચ્છા. આપૃચ્છા કર્યા પછી પણ પ્રતિપૃચ્છા કરવાની. રજા લીધા પછી કદાચ ગુરુ મ.સા. ને બીજું કંઈ કામ કહેવું હોય તો પ્રતિપૃચ્છા સમયે કહી શકાય માટે ગોચરી આદિ કાર્ય માટે તૈયાર થઈ વસતીની બહાર જતાં પુનઃ પૂછવું. પૂર્વે વડીલ, પદસ્થ અને ગ્લાન, એમ ત્રણ જ કુંડીનો ઉપયોગ કરતા. હવે જગ્યાનો અભાવ હોવાથી 'જીતકલ્પ'માં બધાને માટે કુંડીનો ઉપયોગ વિહિત છે. યાયેલી વસતી બહાર માત્રુ આદિ પરઠવા જતાં પણ કુંડી નીચે મુકી આવસ્સહિ આદી બોલે...

ગોચરી-દેરાસર વિગેરે જવાનું હોય, સૂઈ જવું હોય, કાઉસસગ્ગ વિગેરે કરવાની શરૂઆતમાં પુછવું તે આપૃચ્છા. તથા તૈયારી કર્યા પછી પુછવું તે પ્રતિપૃચ્છા.

. અનાદિના સંસ્કાર ને વશ થઈ પોતાની મેળે કાર્ય ન થઈ જાય તે માટે માથે ગુરુને પૂછવું જ. સ્વછંદવાદને અટકાવવા આજ્ઞાનું બંધારણ જરૂરી છે. આપૃચ્છા, પ્રતિપૃચ્છા નિસીદ્ધિ વગેરે નિર્ગમન સામાચારી છે.

૯) “ઠાણો”-સ્થાન સામાચારી : વરસાદને કારણે છકાયની વિરાધનાનો સંભવ ન હોય ત્યાં ઉભા રહે. કોઈ સાધુ સાથે મહત્વની વાત હોય તો એક બાજુ ઉભા રહે ત્યાં વાત કરે. (જ્યાં લીલોતરી, લીલકુંગા ત્રસાદિ ન હોય ત્યાં).

૧૦) “નિસીયણે તુઅટ્ટે” નિષદ્ધા સામાચારી : આસન પાથરીને બેસવાની, સંધારો કરવાની જયણા રાખવી આસન પાથરતાં પૂંજીને પ્રમાર્જના કરવી તે નિષદ્ધા સામાચારી અને તુદટ્ટે એટલે સંધારો કરતા પ્રમાર્જના કરવી.

ત્વગવર્તન : સૂતાં જયણાથી સૂવું.

ત્વગ્ = ચામડી, વર્તન = આરામ આપવો.

આ દશ સામાચારીનું જે રીતે પાલન કરવાનું છે તેમાં સ્વછંદ-ભાવે ઓછું વધતું કરે, ઉતાવળ કરે તો દોષ છે.

સ્વ = પોતાની, ચ્છંદ = ઇચ્છા, પોતાની ઇચ્છા ક્યાંય આગળ ન કરાય ‘ગુરુવચણબલાત્’.

હા; ગીતાર્થ ગુરુની આજ્ઞાથી કરે તે અપવાદ છે. ગુરુ આજ્ઞાથી કરે તો અવસન્ન નહીં; કેમકે ગુર્વાજ્ઞાથી કરે તેમાં વીર્યોલ્લાસની ખામી ન કહેવાય; સ્વયં કરે તો વીર્યોલ્લાસની ખામી કહેવાય.

આમ ગુર્વાજ્ઞાથી તેમના વચન મુજબ કરે તો ગુરુ વચનના બલથી અવસન્ન ન કહેવાય.

આમ દેશ કે સર્વ અવસન્ન હોવા છતાં વિશુદ્ધ ચરણ-કરણની ઉપબંહણા કે પ્રરૂપણા કરે તો કર્મ ખપાવે છે. અને તે સુલભબોધિ બને છે. આ સૂત્ર-વાચનાનું સામાન્ય ફળ બતાવી હવે વિશેષ ફળ અગ્રે જણાવશે...

વ્યાખ્યા-પદ

વચ્ચાણં નિસુગંતા...॥૫૭॥

પૂ.આ. શ્રી ભાવદેવસૂરિ મ. સાહેબે 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથમાં સાધુચર્યા જણાવી છે. તેમાં વ્યાખ્યાન-વાચના-શ્રવણને મહત્વનું અંગ જણાવે છે. કારણકે અર્થએ તીર્થંકર પરમાત્માનો બનાવેલ છે. એની જાણકારીથી અર્થની ગંભીરતા આવે છે, બહુમાન થાય, ઉત્સુત્ર પ્રરુપણાથી બચે આથી અવસન્ન હોવા છતાં આજ્ઞાનો આરાધક થાય.

અર્થપોરિસીને વ્યાખ્યાન પણ કહેવાય (એટલો સમય) એને સાંભળનાર ગૃહસ્થ પણ તેટલો સમય પાપથી આરંભ-સમારંભથી વિરત થાય છે. આ તત્કાલ મોટો લાભ છે.

આ વ્યાખ્યાન સાધુ-સાધ્વીને ખાસ સાંભળવું કેમકે એ અર્થ પોરિસી છે. સાધુ-સાધ્વી માટે જ છે. મહત્વનો અધિકાર સાધુ-સાધ્વીને છે. તેમાં શ્રાવકો તો પ્રાસંગિક લાભ લે. આથી મોહના સંસ્કારો ઢીલા થાય અને વિરતીને પામે. આ માટે શ્રાવકે વ્યાખ્યાન સાંભળવાનું છે સાધુ એ વિરતી મેળવી છે તેમાં અનાદિના સંસ્કારને કારણે પોતે ઢીલા પડે. વિષય-વાસના પેસી ન જાય સામાચારીમાં ઢીલાશ ન આવે એ માટે આ અર્થ પોરિસી રૂપ વ્યાખ્યાન સાંભળવું ખાસ જરૂરી છે. જે ગૃહસ્થ જેટલો સમય વ્યાખ્યાન સાંભળે તેટલો સમય નિયમથી છજીવકાયની દયાને પાલનાર બને છે. આ દેશંના સાંભળવાના પરિણામે સમ્યક્ત્વ પામે. દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામે તેણે ખરેખર પરમાર્થ ગ્રહણ કર્યો છે તેમ કહેવાય અનાદિના સંસ્કારનો ક્ષય કરવો તે પરમાર્થ છે.

વાચનામાં મર્યાદાપૂર્વક બેસવાનું છે. આથી આગમની વ્યાખ્યાનની શાસ્ત્રીય વિધિ બતાવે છે. વાચનામાં સાધુ-સાધ્વીએ શેષકાળમાં નીચે આસન પાથરવું પૂર્વે બહા-

રથી આવી ઓઘારીયાનો જ પગની પ્રમાર્જનામાં ઉપયોગ કરતા. બે ઘડી સ્વાધ્યાય ઉભા પગે કરતા. પછી એની પર બેસે.

“પાદ પ્રોછનક” તે ગરમ હોય તેનું માપ ઓઘાને ત્રણ આંટા આવે તેટલું હોય. તે બહારથી આવે ત્યારે તેનાથી રજહરણ કરે. (ઓઘારીયું ઘસાઈ જાય તો પટ્ટો આડો ન બંધાય અર્થાત્ આડું ઓઘારિયું ન બંધાય).

ચોમાસામાં વાયના સમયે ગુરુ મહારાજનું આસન પાટ પર અને આપણું આસન નીચે રાખવું. સંધારા માટે વર્ષાકાલમાં એક કાષ્ઠમાંથી બનેલી ફલક-પાટ વાપરવી તેનો જોગ ન હોય તો છેવટે વાંસ બાંધીને પણ તેની ઉપર સંધારો કરવો જેથી જયણા પળાય તેનું પડિલેહણ જયણા પૂર્વક કરવું. દરેક વાંસ જુદા કરીને પણ પડિલેહણ કરવાનું કલ્પું છે.

અર્થ પોરિસીમાં વ્યાખ્યાન અને અનુયોગ થાય

અનુયોગ એટલે ?

અનુ = પાછળ

યોગ = જોડવું

અર્થની પાછળ શબ્દ જોડી દે તે અનુયોગ

શબ્દ પ્રમાણે અર્થ જોડે તે લૌકિક કહેવાય અને અર્થ પ્રમાણે શબ્દ જોડે તે લૌકોત્તર કહેવાય.

જિનશાસનમાં અર્થ પ્રમાણે શબ્દ જોડે તેને અનુયોગ કહેવાય.

અનુયોગની ક્રિયા મહત્વની છે. વિશિષ્ટ છે. માટે “પચ્ચરખાણંપિ નૈવ” અનુયોગ વખતે પચ્ચરખાણા પણ ન કરાય. જ્યાં સુધી આગમ વાયના પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી વાયના સિવાય કોઈ પ્રવૃત્તિ ન કરવી. કથા, વાત વિગેરે બીજું તો ન જ કરાય. બીજા પ્રહરમાં અર્થ વાયના અનુયોગ કરવાનો તે સમય પૂરો થયો કે નહિ તે શી રીતે જણાય ?

શરીરની છાયામાં જે પગલાં આવે તેમાં ૭ ઉમેરી જે અંક આવે તે અંકથી ૨૮૮ (ઘુવાંક)ને ૮૮ થી ભાગ કરે અને જે જવાબ આવે તેમાંથી બે બાદ કરતાં તે આવેલી સંખ્યાના અડધા ઓછા કરીએ અને જે અંક આવે તે પ્રમાણે દિનમાન જાણવું, પ્રથમ બે પ્રહરમાં છાયા પ્રમાણ દિવસ ચઢ્યો અને મધ્યાહ્ન પછી તેટલો દીવસ બાકી

રહ્યો તેમ સમજવું... ! જેમકે : ૭ પગલાં છાયા થાય તો. $૭ + ૭ = ૧૪$, ધ્રુવાંક- $૨૮૯ \div ૧૪ = ૨૦$ (૯ શેષ); $૨૦-૨ = ૧૮$, $\div ૨ = ૯$ નવ અંક આવ્યો તેની ૯ ઘડી અને ૯ પલ (શેષ) દિવસ ચડ્યો તેમ માનવું.

હવે દરેક મહિને કેટલી છાયા થાય તો સાઢપોરસી આવે તે માપ જણાવે છે. પોષ મહિનામાં ૯ પગલાંની દેહની છાયા થાય ત્યારે સાઢપોરસી આવે. અષાઢ મહિનાસુધી દર મહિને ૧-૧ પગલું ઘટાડે. તેથી અષાઢ મહિને ૩ પગલાં આવે. સાઢપોરસી પાદ સ્થાપના પોષ માસ-૯ પગલાં, મહામાસમાં ૮ પગલાં, ફાગણમાસમાં-૭ પગલાં, ચૈત્રમાસમાં-૬ પગલાં, વૈશાખ માસમાં-૫ પગલાં, જેઠ માસમાં-૪ પગલાં, અષાઢ માસમાં-૩ પગલાં, શ્રાવણ માસમાં ૪ પગલાં, ભાદરવા માસમાં. ૫ પગલાં, આસો માસમાં-૬ પગલાં, કાર્તિક માસમાં-૭ પગલાં, માગશર માસમાં-૮ પગલાં આવે.

બીજા પ્રહરનો સમય પૂર્ણ થયા પછી "વંદિજ્જ ચેઙ્ઘાઈ" સાધુ દહેરાસર જાય.

ભવન એટલે પ્રાસાદ = દહેરાસર

ચૈત્ય એટલે પ્રતિમા, દેરાસરમાં ચૈત્યવંદન કરે. અહીં ચૈત્ય એટલે પ્રતિમા અર્થ કર્યો છે. ચૈત્ય એટલે દેરાસર અર્થ પણ થાય. કોષમાં જિનૌક તદ્ બિંબયોઃ અર્થાત્ જિન (ધર) દેરાસર તથા જિનબિંબ એમ બે અર્થ ચૈત્યના કર્યા છે. સાધુએ ચૈત્યવંદન કરવાનું છે. તે પણ આઠમ-ચૌદશે સાધુ સર્વ દેરાસરમાં અને સર્વ પરમાત્માઓને વંદના કરે. પર્વ સિવાયના દિવસે એક દેરાસરે જાય.

એક દેરાસરમાં દરેક જિનબિંબને ત્રણ ખમાસમણાં દઈ કાઉસગ્ગ કરવો આ જઘન્ય ચૈત્યવંદન છે. આ કરવું વિશિષ્ટ છે.

એક દેરાસરમાં દરેક જિનબિંબને (બધા ભગવાનની પાસે) જઘન્ય ચૈત્યવંદન કરવું અને બધા દેરાસર જવું એ બન્ને મહત્વના છે. પણ એક દેરાસરમાં બધા જ ભગવાનને વંદના કરવાની ઉપેક્ષા ન જ કરાય એ પણ કર્તવ્ય છે.

● પાંચ પ્રકારના ચૈત્ય-વ્યાખ્યા

આગમમાં ચૈત્ય પાંચ પ્રકારે કહ્યાં છે. ૧) ભક્તિ ચૈત્ય ૨) મંગલ ચૈત્ય ૩) નિશ્રાકૃત ચૈત્ય ૪) અનિશ્રાકૃત ચૈત્ય ૫) શાશ્વત ચૈત્ય.

૧) ગૃહસ્થ પોતાના ઘરમાં જે ચૈત્ય રાખે તે ભક્તિ ચૈત્ય.

૨) મિથિલામાં પૂર્વે બારસાખમાં મંગલ માટે જે પ્રતિમા રાખતા તે મંગલ ચૈત્ય.
ઘરના દરવાજાના બારશાખના મધ્ય સ્થાને આજે ગણેશ રખાય છે તે સ્થળે ભગવાનની
પ્રતિમા રાખવી.

૩) નિશ્રાકૃત જે અમુક ગચ્છનું જ હોય તે.

૪) અનિશ્રાકૃત નિશ્રાથી ઇત્તર = સર્વ ગચ્છનું સર્વ સાધારણ ચૈત્ય સંઘ ચૈત્ય.

૫) સિધ્ધાયતન તે શાશ્વત ચૈત્ય. આ પાંચ પ્રકારના ચૈત્ય જણાવ્યા છે. અથવા
બીજી રીતે નિત્ય = શાશ્વત ચૈત્ય તે દેવલોકના ચૈત્ય.

ભકિતકૃત = ભરત મહારાજનું ચૈત્ય.

નિશ્રાકૃત = ગચ્છનું ચૈત્ય.

અનિશ્રાકૃત = સર્વગચ્છનું ચૈત્ય.

મંગળકૃત = બાર સાખનું ચૈત્ય.

આ પાંચ ચૈત્ય સિવાય સાધર્મિક ચૈત્યની પણ વાત આવે છે. વાસ્તકના પુત્રે
એક દેરાસર બનાવેલ હતું, તેના ઘટે વાસ્તપુર નામે નગર હતું. તેમાં અભયસેન નામે
રાજા હતો. તેનો વાસ્તકમંત્રી હતો, તેના ઘરે એકદા ધર્મઘોષ મુનિ ગોચરી પધાર્યા.
વાસ્તક મંત્રીની પત્નીએ વહોરાવવા માટે “ઘી” થી ભરેલું વાસણ ઉપાડ્યું. તેમાંથી
ઘીનો એક છાંટો નીચે પડ્યો. આ છર્દિત ઘોષથી મુનિ પાછા ફર્યા. આ દ્રશ્ય મંત્રીએ
જોયું. ભિક્ષા હોવા છતાં મુનિએ કેમ ન વહોરી એમ વિચારે છે. ત્યાં તો ઘીના છાંટા
ઉપર માખી આવી તેને ભક્ષણ કરવા ગરોળી આવી, તેને મારવા કાર્ચિંડો આવ્યો, તેને
મારવા બિલાડી આવી પછી કૂતરો આવ્યો અને એ સ્થાનનો કૂતરો આવ્યો. તેને
મારવાથી તેના માલિકો પણ દંડા લઈ ઝઘડો કરવા લાગ્યા આ જોઈ મંત્રી વિચારે છે
કે અહો ! નિર્ગ્રંથ સાધુની ચર્યા કેવી સુંદર છે. આથી રાજા, મંત્રી અને તેની પત્ની
ત્રણેને વૈરાગ્યથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું. શાસન દેવીએ રજોહરણ આપ્યું. સુંદર સંયમ
પાળી કેવળી બની મોક્ષે ગયા. પછી તેના પુત્રે સ્નેહ ભકિતથી ઓઘા-મુહપત્તિયુક્ત
પિતાની મૂર્તિ બનાવી સ્થાપન કરી ને પછી સર્વને એમની દીક્ષાનું કારણ વગેરે જણાવે
છે આને ‘સ્થલી’ કહેવાય આ સાધર્મિક ચૈત્ય કહ્યું.

હવે ચૈત્યવંદનના અધિકારમાં સાધુને કેટલા ચૈત્યવંદન કરવાના ?

તે અગ્રે બતાવશે.

વાચના-૫૭

પડિકમળે ચેઢહરે... ॥૬૩॥

પૂ. આચાર્ય ભાવદેવસૂરિ એ બતાવેલ 'યતિદિનચર્યા' નામના ગ્રંથમાં શાસ્ત્રીય મર્યાદાનું દોહન છે.

તેમાં સાધુને દેરાસરના ચૈત્યવંદનનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેને અનુલક્ષી દિવસ દરમ્યાન સાધુએ કેટલા ચૈત્યવંદન કરવાના તે જણાવે છે. સાધુને ઉઠ્યા ત્યારથી સુવે ત્યારસુધીમાં 'સત્તહા' ૭ ચૈત્યવંદન થાય. (૧) સવારે રાઠ પ્રતિકમણામાંનું ચૈત્યવંદન (૨) દેરાસર સમયે (૩) વાપરતાં પચ્ચકખાણ પારે ત્યારે (૪) વાપર્યા પછી અહીં (સતત) શબ્દ છે. અર્થાત્ નિરંતર (૫) દેવસી પ્રતિકમણામાં (૬) શયને સંધારા પોરિસી સમયે (૭) સવારે પ્રબોધકાલે જગ ચિંતામણીનું. એમ સાત ચૈત્યવંદન સાધુએ અહોરાત્રિમાં કરવા.

ગૃહસ્થને પણ ૩-૫ યા પૌષધમાં ૭ ચૈત્યવંદન કરવાના છે.

ગૃહસ્થ ઉભય પ્રતિકમણ કરતો હોય અને ત્રિકાળ પૂજા કરતો હોય તો સાત ચૈત્યવંદન થાય. પ્રતિકમણ ન કરતો હોય તો ૫ ચૈત્યવંદન થાય. વળી પ્રતિકમણ ન કરતો હોય તો ત્રિસંધ્યા પૂજા કરે તો તે ૩ ચૈત્યવંદન થાય. દેવવંદન ન કરવાથી મહાનિશીઘમાં પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવ્યું છે. ત્રિકાળ દેવવંદન કરવું જ. બપોરે પચ્ચકખાણ પહેલાં કરવું જ. ત્રણેય વાર દેવવંદન ન કરે તો પ્રાયશ્ચિત્ત છે. દેવવંદન દેરાસરમાં જ કરવું એવું નથી મુકામમાં પણ કરાય. સાધુ-સાધ્વીએ સાંજે દેરાસરે જવું પણ મર્યાદા પૂર્વક સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ જવું.

દેરાસરમાં પોરસી ન ભણાવાય, કેમકે દેરાસરમાં પોરસી ભણાવે તો ત્યાં તેને

આદેશ કોણ આપે ? માટે ગુરુ સમક્ષ જ પોરસી ભણાવવી ગુરુ સમક્ષ નિવેદન કરી દેવું, દાંડાથી પોરસી ભણાવ્યા પછી ભગવાન સામે ભણાવવાની કોઈ જરૂર નથી સાધુએ અહોરાત્રિમાં સાત ચૈત્યવંદન કરવાના.

ચૈત્યવંદન કેટલા પ્રકારના ?

*જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ એ ત્રણ ભેદે ચૈત્યવંદન છે.

નવકારેણં જહન્ના-નમસ્કાર એટલે પ્રણામ કરવા, તે જઘન્ય ચૈત્યવંદન છે.

નમસ્કાર પાંચ પ્રકારના છે -

- ૧) મસ્તક નમે તે એકાંગ નમસ્કાર.
- ૨) બે હાથ જોડે તે દ્વિઅંગ નમસ્કાર.
- ૩) બે હાથ મસ્તક જોડે તે ત્રિઅંગ નમસ્કાર
- ૪) બે હાથ બે ઢીંચણથી ચતુરઅંગ નમસ્કાર.
- ૫) બે હાથ બે ઢીંચણ અને મસ્તક તે પંચાંગ નમસ્કાર.

આ જઘન્ય ચૈત્યવંદન છે. અથવા બીજી રીતે વિચારીએ તો સ્તુતિ શ્લોક બોલવા પૂર્વક નમસ્કાર કરવો તે જઘન્ય ચૈત્યવંદન છે.

અરિહંત ચેઇઆણં-અન્નથ્થ-કાઉસગ્ગ કરી સ્તુતિ બોલવી તે મધ્યમ ચૈત્યવંદન અથવા પાંચ દંડક પૂર્વક થોય જોડો બોલવો તે પણ મધ્યમ ચૈત્યવંદન છે.

“સ્તુતિ યુગલં-સમય માષયા સ્તુતિ ચતુષ્ઠયં” અહીં “સ્તુતિ-યુગલં=થોય જોડો” એ પારિભાષિક શબ્દ છે આગમિક ભાષામાં તેનો અર્થ ‘ચાર થોય’ એમ થાય છે. ચાર થોયોએ આગમ સિદ્ધ વિધિ છે.

દેવ-દેવીના કાઉસગ્ગમાં ‘અરિહંત ચેઇયાણં’ ન બોલાય, કેમકે તેઓ અવિ-રત છે. જ્યારે લોગસ્સમાં ૨૪ જિન, પુકૂખરવરદીમાં શ્રુતજ્ઞાનાદિ છે માટે આરાધના છે. તેથી ત્યાં ‘અરિહંત ચેઇયાણં’ બોલાય. જઘન્ય ચૈત્યવંદનમાં ‘ઇરિયાવહિયા’ આવ-શ્યક નથી. પણ મધ્યમ ચૈત્યવંદનમાં ‘ઇરિયાવહિયા’ છે, ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદનમાં દેવવંદન ગણવા જેમાં પાંચ શકસ્તવ આવે.

આ રીતે સાધુને સાત ચૈત્યવંદનાદિ કરવાના છે.

★ જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી ચૈત્યવંદન મૂળ ગ્રંથકારે જ આરીતે જણાવ્યા છે. અન્ય ગ્રંથોમાં બીજી રીતે પણ વિવક્ષા જોવા મળે છે.

-સંપાદક

સૂત્ર અર્થ પોરસી સાધુએ કરવાની જ છે, પછી દેરાસર જાય ત્યારબાદ ગોચરીએ જવાનું. સાધુએ ગોચરી ક્યારે જવાનું ! તે દુપમી ગાઘામાં જણાવે છે સૂત્ર-અર્થ પોરસી કરવી જ પણ ``જત્ય ચિત્તંમિ જો વટ્ટુપ કાલો ।`` જે ગ્રામાદિમાં લોકોને ભોજનનો જે સમય હોય તે ગોચરી કાળ જાણવો. આથી દેશકાળના રિવાજ પ્રમાણે ગોચરી વહેલાં જવું પડે તો ગોચરી લાવી, ઢાંકીને મૂકી દે, પછી અર્થ પોરસી કરે. જો મોડા ગોચરી જાય તો સ્થાપના દોષ લાગે. આથી ગામ, નગરમાં ભોજનનો સમય હોય તે સમયે જાય. ``દશવૈકાલિક`` સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ``કાલેણ નિકચંમે મિકચૂ`` ગામમાં આહાર સમયે સાધુએ ગોચરી નિકળવાનું અને સજ્જાયનો સમય થતાં પાછું ફરવાનું. અકાલને છોડી દઇ સમય યોગ્ય કાર્ય કરવું. કેમકે સમયને જાણ્યા વિના અકાળે જે સાધુ ગોચરી ફરે છે તે ગોચરી વિગેરે ન મળવાથી આત્માને કીલામણા કરે છે. અને ગામના લોકોની ગહાનિંદા કરે છે. સમયે ભિક્ષા માટે પુરુષાર્થ ફોરવ્યા પછી પણ શુદ્ધ ગોચરીની જ ગવેષણા કરાય, પછી ન મળે તો નિવેદન કરે અને ગુર્વાજ્ઞા મુજબ લાવે. ગોચરી ન મળે ત્યારે શોક ન કરે પણ ``આજે મારે તપ થયો`` એમ વિચારે. નંદીષેણ મુનિ વૈયાવચ્ચ માટે જરૂરી પાણીની ગવેષણા પણ શુદ્ધ રીતે કરતા હતા. ``પાણી હશે તો વૈયાવચ્ચના કામમાં આવશે`` એમ માનીને પણ ચૂનાનું પાણી રાખતા ન હતા. રાત્રે પાણી રાખવાથી પણ સંનિધિ દોષ લાગે. જે પરિગ્રહનું બીજું રુપ છે. આજે દવા અને દવાનાં અનુપાનો સૂંઠ-મરી, ખાંડ વિગેરે ઘણા રખાય છે તેમાં પ્રતો કેવી રીતે ટકે ?

``एगमि गए सच्चे वया भग्ना``

સંનિધિ રાખવાથી સર્વથા પરિગ્રહ વિરમણ મહાવ્રત નામનું પાંચમું મહાવ્રત ગયું, ૪થું મહાવ્રત પણ ગયું. ``સદા રુવા રસા કાસા`` રસની પ્રવિચરણાથી ૪થું મહાવ્રત ગયું. દવા વિગેરે વહોરે નહીં માટે ઉજું મહાવ્રત ગયું. સાધુ નથી છતાં સાધુ માની વંદન લઈએ આમ બીજું મહાવ્રત પણ ગયું. વસ્તુને સાચવવામાં થોડી ઘણી વિરાધના થાય આમ પહેલું મહાવ્રત પણ ગયું. સંનિધિ રાખવામાં પાંચે મહાવ્રતો જોખમાય છે ખાસ આ બાબતે વિચારી મૂળ માર્ગે ચાલવા પ્રવૃત્ત બનવું.

દવા વિગેરે સંનિધિમાં રાખવા પડે છે. શા માટે ? રોગ થાય છે પણ રોગ થવાનું મૂળ કારણ છે હોજરીનો બગાડ. વાપર્યા પછી ૦ । । કલાકે પાણીની તૃષાએ હોજરીનો બગાડ છે. એથી મંદાગ્નિ થાય આંતરડા નબળા પડે. હોજરીનો એન્ડ્રીએસેસ રસ ખૂટે છે. એથી જ પાણીની વારેવારે જરૂર પડે છે. સામાન્યતઃ ૩ કલાકે જ પાણી

પીવાય મહાપુરુષ બનાય છે; સામાચારીના પાલનથી. આપણા ત્યાગથી જગતમાં આદર્શ સ્વરુપ બની શકાય. સામાચારીના પાલનમાં સતત જાગૃતિ રાખવી, આજે દરેક સમુદાયમાં સામાચારીનું પાલન મંદ થયું છે. (દવા, મંજન વિગેરે શબ્દ ગોચરીની માંડલીમાં બોલાય છે જે તે માંગવા માટે ગોચરીની ભાષા ન બોલવી.)

ગૃહસ્થના શબ્દોનો જ ઉપયોગ કરવો વિગેરે સામાચારીના ભંગ છે. ગીહી-જોગ છે ધાતુની પરાત વિગેરે પણ ન વપરાય.

પૂર્વે લાકડાની કથરોટમાં પાણી ઠારતા. તેમાં નીલ-કુગાદિની વિરાધના ન થાય તે ધ્યાન રાખવું. ગોચરી વહોરવા જાય ત્યાં પણ ગીહીજોગ ન થાય તેમ વર્તવું. ગોચરી યોગ્ય સમયે નીકળવાનું છે. તો ગોચરી જતાં શું-શું કરવું તે વિચારણા આગળ કરશું.

વાચના-૫૮

મિક્ષા-સમયે પુત્તિં પેહિય... ॥૬૬॥

ગાથા ૬૬

પરમાત્માનું શાસન પામી સંયમ મેળવ્યા પછી સંયમ જીવન શુદ્ધ કરવાના માર્ગદર્શન રૂપે પૂ.આ. ભાવવિજય મ. સાહેબે જ્ઞાનીઓની આજ્ઞાને આ સામાચારી ગ્રંથમાં ઢાળી છે. બે પ્રહર સ્વાધ્યાય, દેરાસર દર્શન કરવા, ગોચરીનો સમય થાય ત્યારે સાધુએ શું કરવું તે અધિકાર જણાવે છે.

ગોચરીનો સમય થાય ત્યારે પ્રાચીનકાળમાં રોજ જોગની જેમ વિધિ કરતા હતા. લઘુવંદન ઇરિયાવહિયા કરી આદેશ માંગે.

મગવન્ ! પાત્રકાણિ સ્થાને સ્થાપયામિ ? કહી પાત્ર યોગ્ય સ્થાને મૂકી ૩ વાર પ્રમાર્જ ગુરુ પાસે ઉપયોગ કરી આવસ્સહી કહી સંઘાટકની સાથે ગોચરી જાય એકલા જવામાં સ્ત્રીનો, કૂતરાનો, શત્રુનો (પ્રત્યનિક) ઉપદ્રવ થાય વળી દોષની ગવેષણા બે સાધુ હોય તો સારી રીતે થાય મહાવ્રતની જાળવાણી થાય માટે સંઘાટક ગોચરી જાય ગોચરીએ જતાં ‘‘આવસ્સહી’’ કહીને નીકળે. ગોચરી નીકળતા ઉપયોગનો કાઉસ્સગ્ગ કરે. ઉપયોગનો કાઉસ્સગ્ગ અત્યારે સવારે સજ્જાય પછી થાય છે. પૂર્વકાળમાં ગોચરી વખતે કરતા. ગોચરીએ જતા સાધુ ગૌતમ સ્વામીનું નામ લઈને જાય. મિષ્ટાન્ન-પાનામ્બર-પૂર્ણકામા: એ ગૌતમ સ્વામીનું વિશેષણ છે. અહીં ‘મિષ્ટ’ એટલે ‘સંયમ યોગ્ય = દોષ રહિત’ અર્થ લેવો. શુદ્ધ નિર્દોષ જ આહારની સાધુને અપેક્ષા હોય ગોચરી જતો સાધુ ‘‘વાહ’’= વાયુ જે નાડીમાં ચાલતો હોય તે બાજુના પગ પ્રથમ ઉપાડે. ચંદ્રનાડી (ડાબી નાસિકા) માં શ્વાસ ચાલતો હોય તો ડાબો પગ અને સૂર્યનાડીમાં (જમણી

નાસિકામાં) શ્વાસ ચાલતો હોય તો જમણો પગ ઉપાડી ચાલવાની શરૂઆત કરે. ત્યારે ગાથા બોલીને જાય પછી દાંડો વચમાં ક્યાંય નીચે મુકે નહીં. વળી શુદ્ધ ગોયરી લાવવા માટે નીચેની બે ગાથા બોલીને જાય (પૂર્વે સામાચારીમાં આ બે ગાથા બોલવાની હતી પરંતુ હાલ નથી.)

ઉસમસ્સ ય પારણાણ ઇકચુરસો આસિ લોગનાહસ્સ ।

સેસાણ ય પરમત્રં અમિયરસરસોવમં આસિ ॥૬૭॥

અકચીણ-મહાણસિલદ્ધિ-સંજુઓ જયત્ત ગોયમો મયવં ।

જસ્સ પસાણડજ્જવિ સાહુણો સુત્થિયા મરહે ॥૬૮॥

લોકનાથ એવા ઋષભદેવ પ્રભુને દીક્ષા તપનું પારણું ઇક્ષુરસથી થયું. બાકીના તીર્થકરોનું પારણું અમૃતરસની ઉપમા સમાન ખીરથી થયું...તે તથા અક્ષીણ મહાનસી લબ્ધિ યુક્ત એવા તથા જેમના પ્રસાદથી આજે પણ ભરતક્ષેત્રમાં ચારિત્ર સંપત્ર સાધુઓ સમાધિ યુક્ત રહેલા છે તે ગૌતમ સ્વામી ભગવાન જય પામો. ॥૬૭/૬૮॥

આ રીતે સ્મરણ કર્યા પછી સાધુ ગોયરી માટે નીકળે તે કેવો હોય ? તે માટે ત્રણ વિશેષણ આપેલ છે.

૧) ઉદ્યત આળસ રહિત, નિર્દોષ ગોયરીની ગવેષણા કરવામાં આળસ ન કરે.

૨) અદીનવદન વિકસીત મુખવાળો દીનતારહીત મુખ હોય.

૩) પ્રસન્ન મનોદ્રષ્ટિ નિર્મળ મનવાળો = ઇન્દ્રિયોને પોષવાની લાલસ ન હોય.

આવો મુનિ ઉંછવૃત્યા = થોડો થોડો આહાર લેવા દ્વારા ગોયરી ગ્રહણ કરે. ગોયરીને માધુકરી કહેવાય છે. મધુકર એટલે ભમરો, જેમ ભમરો જુદા-જુદા ફૂલો-માંથી થોડો-થોડો રસ ચૂસે છે તેમાં (૧) પુષ્પને કિલામણા નથી થતી તથા (૨) પુષ્પ પણ રસ રહિત નથી બનતું છતાં (૩) ભમરો પોતાના આત્માને સંતોષ પમાડે છે. તે જ રીતે સાધુની ભિક્ષા ચર્યા હોય. જેને ત્યાંથી ગોયરી લે તેનું મન ન દુભાય તથા તેને પુનઃ કરવી પણ ન પડે વિગેરે અનેક વિધિ ધ્યાનમાં રાખી ગોયરી વહોરે.

ગોયરી જવાના અષ્ટૌ વીથયઃ (પ્રકારના માર્ગ બતાવે છે.)

“ઉજ્જૂગંતું પચ્ચાગઈ” (૧) ઋજવી (૨) પ્રત્યાગતિ (૩) ગોમૂત્રિકા (૪) પતંગવિથી (૫) પેટા (૬) અર્ધપેટા (૭) અભ્યંતર શંબૂકા (૮) બાસ શંબૂકા. એ આઠ ગોયરી ભૂમિ એટલે...ગોયરી ફરવા માટેના માર્ગ છે. આહાર ગવેષણા માટે

જતો સાધુ સ્થાન અભિગ્રહ ધારે-તેમાં આઠ માર્ગમાંથી એક-બે માર્ગ ધારે તેમાંથી જે આહાર મળે તે લેવો.

(૧) ‘‘ઠાળાઝ’’ સ્થાન એટલે પોતાના ઉપાશ્રયેથી સીધા-ઘરેથી ગોચરી વહોરી ગામ બહાર નીકળે ત્યાંથી સીધા ઉપાશ્રયે આવે તે **ઋજવી માર્ગ**. (૨) ઋજુગતીની જેમ ગૃહસ્થના ઘરે વહોરતો વહોરતો બહાર જાય પાછા ફરતા બીજી શ્રેણીના ઘરોમાંથી ગોચરી ફરતાં ફરતાં ઉપાશ્રયે આવે તે **પ્રત્યાગતિ** (૩) સામ-સામે રહેલા ઘરોની શ્રેણીઓ પૈકી પ્રથમ ડાબી શ્રેણીના ઘરે પછી જમણી શ્રેણીના ઘરે પુનઃ ડાબે જમણે ગોચરી જાય એમ અનુક્રમે બન્ને શ્રેણીઓના સામ-સામા ઘરોમાં ભિક્ષા લેતો ફરે તે **ગોમૂત્રિકા** (૪) પતંગિયાની જેમ = અભયત જે તે રીતે ઘરમાં ફરે તે **પતંગવિથી** (૫) પેટીની જેમ ચારે દિશાની શ્રેણીની કલ્પના કરીને ઘરે ગોચરી ફરે અને વચ્ચેના ઘરો છોડી દે તે **પેટા** (૬) ચાર દિશાના બદલે બાજુ બાજુની માત્ર બે દિશાની જ શ્રેણી-લાઇનમાં ગોચરી જાય તે **અર્ધપેટા** (૭) શંખના આવર્તની જેમ ગોળ-ગોળ સ્થિત ઘરોમાં અંદરના ઘરથી (મધ્યથી) વહોરતા વહોરતા બહાર નીકળે તે **અભ્યંતર શંબૂક**. (૮) બહારથી અંદર વૃત્તકારે વહોરતા જવું તે **બાહ્ય શંબૂક** ‘પંચાશક વૃત્તિ’માં કહ્યું છે કે શંબૂક એટલે શંખ...શંખના આવર્તની જેમ ગોળ-ગોળ ગોચરી ફરવું. તેના પ્રદક્ષિણા ક્રમ અને અપ્રદક્ષિણા ક્રમ એમ બે ભેદ છે. કેટલાક ગ્રંથોમાં પહેલી, બીજી તથા સાતમી, આઠમીને એકત્વ માનીને છ વીધી=ગોચર ભૂમિ જણાવી છે.

ગોચરી જવાના માર્ગો બતાવી હવે ઇચ્છકાર આદિ દશ સામાચારી કહે છે. કેમકે ગોચરી આદી શ્રમણ આચારોમાં સામાચારીનું પાલન ન હોય તો અનેક જીવોને અધર્મ પમાડે માટે ઇચ્છકારાદિ સામાચારી કહે છે.

૧) **ઇચ્છકાર સામાચારી** : મોટાને નાના પાસે કંઈ કામ કરાવવું હોય તો પણ ઓર્ડર ન કરે. પણ ‘‘इच्छाकारेण ममैहं कृत्यं कुरु’’ તમારી ઇચ્છા હો તો મારું આ કામ કરો’’ એમ કહે. સાધુને પોતાનું કાર્ય તો જાતે જ કરવાનું છે. નિષ્કારણ બીજાને કહેવું નહીં. પણ માંદગી વિગેરેનું કારણ હોય અને કામ બીજાની પાસે કરાવવું પડે તેમ હોય તો પણ બીજાને મર્યાદાપૂર્વક કહે. ‘તારી ઇચ્છા અનુકૂળતા હોય તો મારું આ કાર્ય કરો.’ વળી પોતે કાર્ય કરતા હોય અને કોઈ નિર્જરાર્થે માંગે કે આ કાર્ય મને કરવા આપો તો પણ ‘ઇચ્છકાર’ પૂર્વક કાર્ય કરવા આપે. પરંતુ બળાતકારે કે આજ્ઞાના જોરથી ન કરાવે તે ઇચ્છકાર સામાચારી.

૨) મિથ્યાકાર સામાયારી સંયમ યોગની ક્રિયાની આચરણમાં વિતથ આચરણા થઈ જાય તો તુરત 'મિચ્છામિ દુક્કડં' દે; તે મિથ્યાકાર સામાયારી.

૩) તથાકાર સામાયારી કલ્યાકલ્પ કર્તવ્યાકર્તવ્યમાં હોંશિયાર હોય જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારમાં રહેતા હોય તેવા આત્માની આજ્ઞામાં તર્ક ન કરાય. તેઓ જે ફરમાવે તેનો સ્વીકાર કરી લેવો. અહીં કલ્પ = આચાર; તદ્ વિપરીત અકલ્પ અથવા જિનકલ્યાદિની આચરણા તે. કલ્પ અને ચરક સુગતાદિની આચરણા તે અકલ્પ આવી જ્ઞાન નિષ્કાને પામેલા તથા મહાવ્રતાદિમાં સ્થિત, સંયમ તપમાં આઢ્ય એવા ગુરુના વચનનો કોઈ પણ વિચાર કર્યા વગર સ્વીકાર કરે તે તથાકાર સામાયારી.

જેનાથી આત્મા કર્મબંધન તોડવા સમર્થ થાય તે આચાર.

જેનાથી આત્મા કર્મબંધન તોડવા સમર્થ ન થાય તે અકલ્પ.

જીવ મરે કે ન મરે પણ જેમાં આશ્રવ વધે, સંવર ઘટે તે અકલ્પ.

જેમાં આશ્રવ ઘટે સંવર વધે તે કલ્પ દેખીતી રીતે ભલે આપણને ઉલ્લાસ ન લાગે યા હિંસા લાગે તો પણ કલ્પ.

કલ્પ = જિન કલ્પ, સ્થવિર કલ્પ વિગેરે છે.

સાધુપણુ પંચ મહાવ્રતમાં રહે, સંયમ તપમાં આઢ્ય એવા ગુરુ મહારાજ જ્યારે વાયના આપતા હોય ત્યારે “જી” સાહેબ કહે.

જી=સ્વીકાર, તહત્તિનું ટૂંકું સ્વરૂપ છે. “આપ જે કહો તે જ સ્વીકારવા લાયક છે.” ન થઈ શકે એ વાત જુદી છે. આમ સ્વીકાર કરવો તે તથાકાર સામાયારી છે.

૪) આવશ્યકી સામાયારી : જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર નિમિત્તે અવશ્ય-નિશ્ચિત રુપે વસતી = ઉપાશ્રયની બહાર જવું પડે ત્યારે વસતીની બહાર જતાં આવસસહી કહેવું તે આવશ્યકી સામાયારી આવશ્યક કાર્ય સિવાય વસતીની બહાર જવાનું નથી તે આ સામાયારી જણાવે છે.

“આવશ્યકી” (આ + વશ્ય) તાબેદારીથી કે પરાણે નહીં પણ ગુર્વાજ્ઞા વચન પાલન માટે. આત્મવિકાસ માટે કરવું દેરાસરમાંથી બહાર નીકળી ગોચરી. પાણી વિગેરે કરવું એય સંયમ પ્રધાન અંગ છે. ઉપાશ્રયમાંથી ગોચરી, સ્થંડિલ, માત્રુ તથા ગુર્વાજ્ઞા ત્રણ કારણે બહાર જાય જેમ કે ગુર્વાજ્ઞા દવા લેવા વિગેરે જવાનું કહે તે ગુર્વાજ્ઞા પ્રમાણે કરવાથી મોહનું જોર ઘટે.

પ) નેષેધિકી સામાચારી : વળી વસતીમાં દેરાસરમાં પ્રવેશ કરતા નિસીહિ કહેવું. સાધુને નિસીહિ શા માટે ?

પૂર્વની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવા અર્થાત્ પૂર્વનો વિચાર મગજમાંથી ખલાસ થાય તે માટે સાધુને નિસીહિ છે.

ગોચરી વખતે કોઈ વરઘોડો વિગેરે જોયો હોય તો મુકામમાં નિસીહિ કહ્યા પછી ભૂલી જવાનું.

“આ રીતે આમ વહોર્યું” “અહીંથી આ વહોર્યું” ગોચરી સંબંધી જ વાત કરાય જે કાર્ય માટે આવસ્સહી કહીને નીકળ્યા હોઈએ તે સિવાય અન્ય કોઈ જ કાર્ય ન થાય. દેરાસર જવાની ગુરુ મ.સા.ની રજા લઈ ‘આવસ્સહી’ કહી વસતીની બહાર નીકળ્યા પછી ઠલ્લે ન જવાય. અને સ્થંડિલની રજા લઈને ‘આવસ્સહી’ કહીને નિકળ્યા પછી દેરાસરે ન જવાય. એક ફેરામાં એક જ કામની આજ્ઞા હોય. કોઈકવાર સમય ન પહોંચતો હોય તો ગુર્વાજ્ઞા લે કે સાહેબ ! કામે જવું છું તો સાથે દર્શન કરીને આવું ? એ અપવાદિક વાત છે. ‘નિસીહિ આવસ્સહી’ ખૂબ મહત્વની સામાચારી છે.

જ્ઞાન-ધ્યાન નિર્જરાના અંગ સિવાય બહાર નીકળાય જ નહિં.

નિસીહિ કહ્યા પછી નિર્જરાનું અંગ ઉભુ ન થાય ત્યાં સુધી બહાર ન જવાય.

જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિ માટે બહાર જવાનું છે.

જ્ઞાન વૃદ્ધિ અર્થે વાચના લેવા જવું.

દર્શન વૃદ્ધિ અર્થે દર્શન કરવા જવું.

ચારિત્ર વૃદ્ધિ અર્થે ગોચરી લેવા જવું.

પગ છૂટો કરવા બહાર જવાય જ નહીં. પગ છૂટો કરવો હોય તો ૧૭ ખમાસમણાં વિગેરે દેવા.

૬) આપૃચ્છા ૭) પ્રતિપૃચ્છા ૮) છંદના ૯) નિમંત્રણા એ ચાર સામાચારી ભેગી બતાવે છે. કામ કરવાની જરૂરિયાત ઉભી થાય ત્યારે ‘હે ગુરુદેવ ! હું આ કાર્ય કરું ?’ એમ પુછે તે આપૃચ્છા સામાચારી ગુરુ મહારાજ ના પાડે તે છતાં આપણને કરવા યોગ્ય લાગતું હોય તો પુન : ગુરુ મ.સા.ને કારણ બતાવીને કાર્ય કરવા અંગે પૂછે તે પ્રતિપૃચ્છા સામાચારી.

અથવા ગુરુ મ.સા. એ ૧૦ વાગે અમુક જગ્યાએ જવા માટે આજ્ઞા આપી હોય કે કોઈ કાર્ય કરવા કહ્યું હોય તો ત્યાં જતી વખતે કે કાર્ય કરતાં તે સમયે પુનઃ પૂછવું તે આપૃચ્છા. પછી પુસ્તક કે ઉપકરણ વિગેરે ઠેકાણે મૂકે. કપડો, કામળી, દાંડા સાથે તૈયાર થઈ નીકળે તે સમયે આચાર્ય મહારાજને પૂછે તે પ્રતિપૃચ્છા કહેવાય ટૂંકમાં

કાર્ય પહેલાં પુછે તે આપૃચ્છા

કાર્ય સમયે જ પુનઃ પુછે તે પ્રતિપૃચ્છા.

આજે આ સામાયારી નો ભંગ થાય છે. છેક તરપણી ભરીને પછી જ બાહીર ભૂમિ માટે પૂછે, પણ પહેલાં પૂછવાથી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના જ્ઞાતા જ્ઞાની ગુરુમહારાજ કહે 'ભાઈ ! અત્યારે સ્વાધ્યાય કરો. પછી જજો.' પહેલાં આપૃચ્છા અને જતી વખતે પ્રતિપૃચ્છા કરે.

આપૃચ્છા અને પ્રતિપૃચ્છા સામાયારી ન હોય તો ગુર્વાજ્ઞાનું મહત્વ ન સમજી શકાય. હવે છંદના, નિમંત્રણા સામાયારી જણાવે છે.

*“પુલ્લ ગહિણ છંદના” પોતાના માટે વહોરી લાવેલ ગોચરીમાંથી નિમંત્રણ કરે. આ આહારમાંથી તમે ગ્રહણ કરીને મને લાભ આપો. એમ નમ્રભાવે પ્રાર્થના કરવી તે છંદના. “નિમંત્રણા તો અગહિણત” પોતે વહોરીને લાવ્યા ન હોય પરંતુ નાના-મોટા-ગ્લાન વિગેરેને વિનંતી કરવી આપના આહાર-પાણી લાવવાનો લાભ મને આપો તે નિમંત્રણા.

છંદના = લાવેલ ગોચરી બાલ-વૃદ્ધ-ગ્લાન-તપસ્વી-ઉપાધ્યાય- આચાર્ય વિગેરેને આપે. પેટ તો કૂતરા-બિલાડા પણ ભરે છે પણ આવા ઉચ્ચ આત્માઓનો લાભ ક્યાંથી મળે ?

“તારો હુજ્જા વિ તારિઓ”

લાવેલ વસ્તુ ગુણાનુરાગ દ્રષ્ટિથી બીજાને આપવી તે છંદના સામાયારી, અને લાવ્યા પહેલાં પૂછવું તે નિમંત્રણા સામાયારી સૌહાર્દ-ભાવ બન્નેમાં જરૂરી છે. ઉભયનો ઉલ્લાસ ટકાવવો એ જ ગીતાર્થનું કાર્ય છે. બન્નેમાં ભાવની વૃદ્ધિ થવી જોઈએ.

૧૦) ઉપસંપદા સામાયારી : જ્ઞાનની વૃદ્ધિ માટે, દર્શનની નિર્મળતા, ચારિ-

★ સામાયારી પ્રકરણાદિ ગ્રંથોમાં છંદના અને નિમંત્રણા સામાયારીની વ્યાખ્યામાં વિવક્ષા ભિન્નતા જણાય છે.-સંપાદક

ત્રની શુદ્ધિ માટે પોતાના ગુરુ કરતાં બીજે વધુ સારું લાગે તો ગુર્વાજ્ઞાથી બીજે જાય, ગુરુ પણ સામાયારીના જ્ઞાતા હોય. “આનો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રમાં વિકાસ ત્યાં સારો થશે એમ પણ જાણે” આથી ના ન કહે “જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ અર્થે હું આપની પાસે આવ્યો છું. એમ કહે તે અન્ય ગુરુની નિશ્રા વિધિ પૂર્વક સ્વીકારવી તે ઉપસંપદા.

ઉપસંપદા એટલે ?

ઉપ = પાસે

સમ્ = સમ્યક્ પ્રકારે

પદ = સ્વીકાર કરવો.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ માટે ગુરુ મહારાજનો સ્વીકાર, પોતાના ગુરુ કરતાં બીજા પાસે જ્ઞાન વધુ હોય તો ત્યાં જાય અથવા તો દર્શન શુદ્ધિ માટે દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય સારો હોય તો ત્યાં જાય વળી. “અમારું ચારિત્ર સારું નથી તમારા યોગ્ય અમારી પાસે સામગ્રી નથી માટે આપ રાખો.” એમ ગુરુ મ.સા. લેખિત આપીને શિષ્યને જ્યાં મોકલે ત્યાં જાવજીવ રહે. આ ચારિત્રની શુદ્ધિ થઈ. માટે જ યતિઓના કહેવાથી વિજય પ્રભ સૂરિ વિગેરે એ ક્રિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો. વાસકેપ પોતે નાંખ્યો. આમ ભવભીરુ ગુરુ અન્ય પાસે મોકલે આ ઇચ્છા મિચ્છાદિક દશવિધ સામાયારી થઈ.

ઇચ્છાકાર આદિ સામાયારી તથા ચક્રવાલ સામાયારી બન્ને જુદી સામાયારી છે. ચક્રની જેમ ક્રમ પ્રમાણે ચાલે તો ચક્રવાલ સામાયારી.

સૂર્યોદયની પ્રથમ ઉપધિ, પડિલેહણ, વસતિ પ્રમાર્જના ગોચરી જયણાથી વાપરે. પાતરા સાફ કરો. સ્થંડિલ જાય. માંડલા પ્રતિકમણ વિગેરે કરવાતે ચક્રવાલ સામાયારી અહીં સ્વાધ્યાય ગૌણ કર્યો છે. બતાવ્યો નથી કેમકે શેષ સમયમાં સ્વાધ્યાય જ કરવાનો છે.

‘મહાનીશીથ’ સૂત્રમાં આ ચક્રવાલ સામાયારી ૧૦ પ્રકારની કહી છે. (૧) પડિલેહણ (૨) પ્રમાર્જના (૩) ભિક્ષા (૪) ઇરિયા (૫) આલોચના (૬) વાપરવું (ભોજન) (૭) પાત્ર ધોવા (૮) વિચાર / વિહાર સ્થંડિલ જવું. (૯) સ્થંડિલ ભૂમિની પ્રમાર્જના (માંડલા) કરવી (૧૦) આવશ્યક પ્રતિકમણ કરવું.

આ સામાયારી “પ્રાતઃ પ્રભૃતિ” સવારથી આટલી કમશ કરવાની છે.

૧) વસ્ત્ર-પાત્ર વિગેરે ઉપધિ સવાર-સાંજ યોગ્ય સમયે વિધિ પૂર્વક પડિલે હણ કરવું.

- ૨) સવાર-સાંજ વસતિનું પ્રમાર્જન કરવું.
- ૩) નિર્દિષ્ટ સમયે અથવા ગામના શિવાજ મુજબના સમયે વિધિપૂર્વક ગોચરી જવું.
- ૪) વિધિપૂર્વક ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરી ઇશિયાવહિયા પડિક્કમવા.
- ૫) ગોચરીમાં લાગેલા દોષો અગર અન્ય પ્રસંગે લાગેલા દોષો = અતિચારો ગુરુ મ.સા. સામે પ્રગટ કરવા તે.
- ૬) ચબ-ચબ કે સીસકારા જેવા અવાજ ન આવે, નીચે વેરાય નહીં તે રીતે વાપરવું.
- ૭) વાપર્યા પછી - કલ્પ ત્રયેણ.
ત્રણવાર પાણીથી પાતરા ધોવા.
- ૮) સંજ્ઞા = વડીનીતિના વિસર્જન માટે બહાર જવું.
- ૯) સૂર્યાસ્ત પૂર્વે સ્થંડિલ = પ્રાસુક જીવજંતુરહિત ભૂમિનું શોધન કરી નિયત કરવું ૧૨ લઘુ શંકાર્થે, ૧૨ ગુરુ શંકાર્થે, ૩ કાલ ગ્રહણ માટે કુલ ૨૭ સ્થંડિલ ભૂમિનું પડિલેહણ કરવાનું છે.
- ૧૦) મુદ્રા = આસન સાચવવા પૂર્વક અને સૂત્રોના ઉપયોગપૂર્વક આવશ્યક પ્રતિક્રમણ કરવું.

આ ચક્રવાલ નામની દશધા સામાચારી છે આ બધી સામાચારીઓનું પાલન પ્રતિદિન કરવાનું છે.

સતત સામાચારીનું નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન કરી ચારિત્રમાં સ્થિર થવાનું છે. આ સામાચારીમાં કેવી રીતે વર્તવું-રહેવું તે આગળ જણાવશે.

વાચના-૫૯

તહ વટ્ટમાણજોગં...૥૭૧૥

પરમાત્માના શાસનમાં સંયમ જીવન પામ્યા પછી શાસ્ત્રાજ્ઞા અનુગત આજ્ઞા પાલનથી મોહનીય ઘટે છે. એ વાતને કેન્દ્રમાં રાખી પૂ.આ.શ્રી ભાવદેવ સૂરિ મ. એ 'યતિદિનચર્યા' ગ્રંથમાં શાસ્ત્ર નિર્દિષ્ટ સામાચારી ગુંથી છે. ગીતાર્થોની આચરણાથી રૂઢ હોય તે સામાચારી કહેવાય. દશવિધ તથા ચક્રવાલ સામાચારીનો અધિકાર આવી ગયો.

આ સામાચારીનું પાલન પ્રતિદિન કરે તો મુનિ કેવી રીતે રહી શકે ? એક પછી બીજું કાર્ય કરવાનું જ હોય તો અધ્યવસાયોની સ્થિરતા કેવી રીતે ટકે ? તે જણાવે છે.

“ભવિષ્ય કજ્જે વટ્ટમાણજોગં ॥

ભવિષ્યમાં કરવાના કાર્યને 'કરીશ' એમ સાધુ ન કહે. પરંતુ વર્તમાન યોગ કહે. અર્થાત્ 'ક્રિયા કરવાના અનુકૂળ સંયોગ હશે તો કાર્ય ક્રિયા કરીશ.' એ બતાવવા હું કાર્ય કરીશ એમ ન કહેવાય. અકાર્યનો તો ત્યાગ જ કરે; કરવા લાયક કરે. તેમાં પણ ભવિષ્યના કાર્ય પ્રસંગોના અધ્યવસાયો ચાલુ આરાધના-સાધનાને કહોવી ન નાંખે. “મારે આ કરવું છે” “આ કરવાનું છે” તેવી વ્યગ્રતા ન આવે અને થઈ રહેલી ક્રિયામાં એકાગ્રતા પૂર્ણ ઉપયોગ સ્થિર રહી શકે માટે વર્તમાન યોગના ભાવને સાધુ સતત આગળ રાખે. આથી જે સામાચારીનું પાલન ચાલતું હોય તેમાં સ્થિરતા આવે.

સાધુ પોતાની જાતને સ્થિરતા પૂર્વક કેવી રીતે ટકાવે ? તે જણાવે છે. “હૃદય કર પત્રિકાયાં” કર પત્રિકા એટલે ચર્મમય જલપાત્ર અર્થાત્ મશક હૃદયરૂપી મશકમાં ઉપશમનું નીર હોય. ઉપશમ એટલે શાસનની આરાધના ના પ્રભાવે કષાયની શાંતિ

થઈ હોય તે ઉપશમ. તે ઉપશમ દ્વારા આત્માના પાપમલને ધુવે, આત્માને નિર્મલ બનાવે.

પાપ એટલે 'મોહ' અર્થાત્ રાગ-દ્વેષની પરિણતિ-વિભાવદશા કે જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ ચાલવું તે.

આમ જ્યારે-જ્યારે પાપ થાય ત્યારે મિચ્છા મિ દુક્કડં દે અને આત્માને નિર્મળ કરે. મારાથી ભૂલ ન થવી જોઈએ એમ વિચારી પુન : પુન : મિચ્છા મિ દુક્કડં દે. આ રીતે ભાવિત થએલો આત્મા જે ગીતાર્થ = સૂત્રાર્થને જાણનારો તથા યથોક્ત સામાચારીનું પાલન કરનાર હોય તે નિર્દોષ અશનાદિક પિંડને ગ્રહણ કરે. ॥૭૨॥

ગોચરી લેતાં પહેલાં પરિણતિની નિર્મળતા ખૂબ જરૂરી છે. અન્યથા આત્મા મોહનીયની વાસનામાં ફસાય છે.

આજ્ઞારુપી અમૃતના રસાસ્વાદથી જેનો ભાવિતાત્મા છે.

ભાવિત = તદ્દરુપે પલોટાઈ જાય, દોષ ટાળવામાં=નિર્દોષ ગ્રહણ કરવામાં એક-મેક થાય. ગોચરી જનાર ગીતાર્થ હોય; સામાન્ય કોટિનો આત્મા ન હોય. હા; તે સામાન્ય સાધુ ગીતાર્થ સાધુની સાથે જાય ને ટ્રેનીંગ લે એ વાત જુદી છે. અહીં ગીતાર્થની વ્યાખ્યા કરે છે.

ગીત = સૂત્ર

અર્થ = વ્યાખ્યા.

સૂત્રની વ્યાખ્યા 'આજ્ઞા' પ્રમાણે જીવન જીવવાની તૈયારી તે ગીતાર્થ.

પરમાત્માની આજ્ઞા શું ?

કર્મક્ષય કરવો તે

તે કર્મક્ષય ક્યારે થાય ?

રાગ-દ્વેષ ઘટે ત્યારે

તે રાગદ્વેષ ક્યારે ઘટે ?

આત્મભાવની સન્મુખ હોય તો પૌદ્ગલિક રાગ ખતમ થાય, પુદ્ગલનો રાગ ન હોય ત્યારે રાગ-દ્વેષ ઘટે.

ઉપયોગ ભલે હોય, પણ આના વિના ન જ ચાલે. આવું ગીતાર્થને ન હોય.

બેતાલીસ દોષ રહિત આહારાદિ ગ્રહણ કરે. ગીતાર્થ બન્યા પહેલાં ગોચરી-ગવેષણા માટે જવાય નહીં કે મોકલાય નહીં.

કેમકે ગીતાર્થ જ ૪૨ દોષ ટાળી શકે. પિંડ એટલે આહાર વિગેરેનો જથ્થો. જેનાથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ થાય તે પિંડ. ગોચરી, પાત્ર, ઉપધિ, મકાન આ ચાર જાતના પિંડમાંથી ડની ગવેષણા આજે સાવ નથી. ગોચરીમાં પણ નથી કેમકે તૈયાર રસોડેથી જ પાતરા ભરવાની વૃત્તિ થઈ ગઈ છે. ૪૨ દોષ રહિત આહાર વિગેરે ગ્રહણ કરવાનું છે તે વ્યવહાર સૂત્ર, નિશીથસૂત્ર, નિશીથ, પંચકલ્પ, જીતકલ્પ વિગેરેમાંથી સાધુ ગોચરીનું જ્ઞાન મેળવે અને ગોચરીના ગીતાર્થ થાય એટલો અભ્યાસ દુર્લભ છે, માટે જઘન્યથી ગોચરીના ૪૨ દોષ અર્થ સાથે આવડતા હોય તે જઘન્યથી ગોચરીના ગીતાર્થ છે. આ ૪૨ દોષના નામ અર્થ સાથે આવડતા હોય તેની ટૂંકી વ્યાખ્યા જેના મગજમાં હોય અને તે દોષો નિવારવા તત્પર હોય તે જઘન્ય ગીતાર્થ કહેવાય ૪૨ દોષ ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલા છે. ૧૬ ઉદ્દગમ દોષ, ૧૬ ઉત્પાદનના દોષ અને ૧૦ એષણાના દોષ એમાં.

ઉદ્દગમ એટલે જન્મ-ઉત્પન્ન થાય તે...આ દોષ ગૃહસ્થ તરફથી વિશેષ લાગતા હોય છે. ગૃહસ્થ ભક્તિ-ભાવથી કરે તેમાં ૧૬ દોષ છે.

ઉત્પાદ-સાધુ તરફથી લાગતા દોષ. ઉત્પાદ = પાતરામાં મૂકવું તે. વળી એષણાના ૧૦ દોષ જે ગવેષણાની ખામીને કારણે લાગે છે.

પ્રથમ ઉદ્દગમના ૧૬ દોષ ગૃહસ્થના નિમિત્તે લાગે છે તે ૧૬ દોષ ગૃહસ્થને સમજાવવા જોઈએ. આથી એ પોતે બચી શકે. અને અજ્ઞાન અણસમજ કે ભક્તિથી સાધુને દોષ લગાડતા હોય તે ટાળી શકે.

પિંડની ઉત્પત્તિ થવામાં ૧૬ દોષ આ રીતે છે.

(૧) આધાકર્મ “આધાય ક્રિયતે યદ્” આધાકર્મી, એટલે ગુરુ મહારાજને હૈયામાં ધારણ કરીને જે રસોઈ આરંભ-સમારંભ છ જીવની કાયની વિરાધના વિગેરે પાપક્રિયા કરાય તે આધાકર્મી. આજે સાધુ-સાધ્વીમાં આ મર્યાદા ખૂબ ઘટતી જાય છે. નવકારશી પણ સૂર્યોદય પહેલાં વહોરાય છે. આથી શ્રાવકો ખાસ વહેલા બનાવે. સૂર્યોદય પહેલાં જ ઘડા લઈ પાણી લેવા જવું કેટલું અનુચિત ? આથી સંયમ નિઃસાર બને. વિચારધારામાં નબળાઈ થાય આથી આ દોષ ટાળવા સજાગ રહેવું. તેમાંય આવા

દોષિત આહાર તીર્થમાં જ વપરાય તો પરિણામ કેવા નિર્ધ્વંસ થઈ જાય ?

(૨) ઔદેશિક ભિખારી, પાખંડી વિગેરે માટે બનાવેલા આહારમાં આપણું નામ પણ ભેગું હોય તે.

(૩) પૂતિકર્મ=અપવિત્ર, એટલે ગૃહસ્થે ગઈકાલે જે વાસણમાં આધાકર્મી બનાવ્યું હોય તે જ ચમચા-થાળી તપેલી વિગેરે વાસણોમાં બનાવે કે તેનાવી વહોરાવે; પછી ભલે આજે તે આહાર શુદ્ધ હોય તો પણ દોષ લાગે. તથા સાધુએ પણ ગઈકાલે જે પાતરામાં આધાકર્મી વહોર્યું હોય તે જ પાતરામાં આજે શુદ્ધ આહાર વહોરે કે તે પાતરા દ્વારા વાપરે તે પૂતિકર્મ દોષ છે. આધાકર્મી જે પાતરામાં કારણે એકવાર પણ વહોર્યું હોય તે પાત્રને ફરી લેપ ન થાય ત્યાં સુધી (તે પાત્રનો) ઉપયોગ ન કરાય. તેમાં અશુદ્ધ પરમાણુઓ છે. તે શુદ્ધ આહારને સદોષ બનાવી દે. શુદ્ધ ગોચરીમાં થોડો પણ દોષિત આહાર આવવાથી આ દોષ લાગે છે. તે તો સ્થૂલ છે. અલેપ પાત્રમાં કે દોષિત આહાર બન્યો હોય તે ગૃહસ્થના ચૂલા-વાસણથી પણ આ દોષ લાગે છે.

(૪) મિશ્રજાત-રસોઈ બનાવતાં જ ગૃહસ્થ વિચારે કે આમાંથી થોડી રસોઈ આપણે વાપરશું અને થોડી સાધુને વહોરાવશું. આમ રસોઈ બનાવવાનો વિચાર આવ્યો ત્યારથી જ ઉભય અર્થે-મિશ્ર વિચાર હોય તે. આ દોષ પ્રાય : આયંબિલ ખાતામાં વધુ લાગે તે પણ જો સાધુ ૮-૧૦ હોય અને ગૃહસ્થ ૧ હોય તો મિશ્ર નહીં પણ વધુ દોષ લાગે.

(૫) સ્થાપના-સાધુને વહોરાવવા માટે જુદું કાઢીને મૂકી રાખે તે તેમાં સાધુને વહોરાવવાના વિચારની સ્થાપના કરી તે સ્થાપના દોષ.

(૬) પાહુડી-આપણા નિમિત્તે લગ્ન વિગેરેના પ્રસંગો વહેલા મોડા કરે તે સમયે વહોરવું તે લગ્ન પછી ચીજ લેવાય-વહોરાય પણ ચાલુ પ્રસંગમાં નહીં.

(૭) પ્રાદુષ્કરણ લાઈટ કરે યા વસ્તુ જોવા માટે નવા બારી-બારણા ખોલે અને તે વ્યક્તિ પછી વહોરાવે.

(૮) કીત દોષ સાધુને માટે ખરીદી લાવીને વસ્તુ વહોરાવે તે.

(૯) પ્રામિત્ય સાધુ માટે વસ્તુ ઉધાર લાવીને વહોરાવે.

(૧૦) પરાવર્તિત સાધુની માટે વસ્તુની અદલા-બદલી કરે. જેમકે પાડોશીને ચોખા આપી તેને બદલે મગ લાવે. આ દોષના ઘણા પ્રકારો પિંડ નિર્યુક્તિમાં છે.

(૧૧) અભ્યાહત સાધુને વહોરાવવા લાયકની ચીજ સામે લાવીને વહોરાવે. અભ્યાહત = ન છૂટકે હેલી (વરસાદ) વિગેરેમાં બાળ-ગ્લાન-તપસ્વીને ન રહેવાય તો જ વહોરે તો ઓછો દોષ. પરંતુ ગૃહસ્થો જે ડબ્બા વિગેરે સામે લાવે અને તે સાધુઓ લે છે તે મોટો દોષ છે.

(૧૨) ઉદભિન્ન નવી બરણી, ડબ્બા તોડીને તેમાંથી વસ્તુ વહોરાવે.

(૧૩) માલાપહત માલિયા-મંચ-મેડા ઉપરથી કે અભરાઇ વિગેરેમાંથી ઉતારીને સાધુને માટે લાવે તે.

(૧૪) આછિંદ્ર સામેવાળાની ઇચ્છા ન હોય તો પણ જૂંટવીને લે અને વહોરાવે. દિકરા-નોકર વિગેરે ઇચ્છા ન હોય તો પણ પિતા, સત્તા કે શક્તિના જોરે તેની વસ્તુ વહોરાવે તે.

(૧૫) અનિસૃષ્ટ એક ચીજના ૩/૪ માલિક હોય અને તે બધાની ભાવના સાધુને વહોરાવવાની ન હોય અને એક વ્યક્તિ વહોરાવે તે.

(૧૬) અધ્યવપૂરક પોતાના માટે બનાવવાની રસોઇમાં ૧૦, ૧૫ મહારાજ આવવાના સમાચાર મળતાં રસોઇની શરુઆતમાં જ વધુ ઉમેરો કરી રસોઇ બને તે. ગ્રંથકારે આને અધ્યવપૂર દોષ કહ્યો છે.

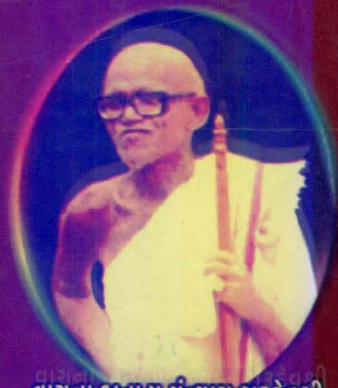
ગ્રંથાન્તરમાં-પોતાના માટે પકાવવા મુકેલી રસોઇમાં વચ્ચે વધારે કરે તેને અધ્યવપૂરક જણાવે છે.

આ ૧૬ દોષ પિંડોદ્ગમનના છે. આહાર બનાવતા ગૃહસ્થના નિમિત્તથી લાગતા દોષો છે. હવે ઉત્પાદનના-૧૬ એષણાના-૧૦ દોષો જણાવશે.

પ.પૂ. આગમ વિશારદ વાયનાદાતા પૂ.ગુરુદેવ શ્રી અભયસાગરજી મ. દ્વારા અપાયેલ યતિદિનચર્યા ગ્રંથની વાયના પૈકી ૭૫ ગાથા (મૂળ) સુધીની વાયનાનોંધ અમોને મલી શકી છે... ! તેના આધાર તૈયાર કરેલ...સંકલન અત્રે પૂર્ણ થાય છે.

સંપાદક :- ગણિ નયચંદ્રસાગર

વાચના દાતા પૂ. પંચ્યાસ ગુરુદેવશ્રી
અભયસાગરજી મહારાજ

પૂ. ગુરુદેવશ્રી અભયસાગરજી મ.ના
સ્વહસ્તાક્ષરમાં સંયમી સાધકોને સુંદર હીવશીક્ષા

• ગુર્વાજ્ઞા - પાલન

વૃત્તિભંગ: છત્ર:

• વૃત્તિ સંયમ:

સાધુતા - સ્વરૂપ

• વિચારશુદ્ધિ: ખર્ચ

આચાર - નિષ્ઠા

મ.
૨૦૦૫/૦૫

- ગુર્વાજ્ઞા પાલન દ્વારા વૃત્તિનો સંયમ સરળ બને છે.
- વૃત્તિનો સંયમ એ જ સાધુતાનું સ્વરૂપ છે.
- વિચાર શુદ્ધિનું ફલ આચાર નિષ્ઠા છે.